



รูปแบบนาครทนต์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 - 25



โดย

นางสาวสุภารัตน์ รจพจน์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโท

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2564

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

รูปแบบนาครินทร์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 - 25



โดย
นางสาวสุภารัตน์ รจพจน์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2564

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

NAGATAN: THE DECORATIVE PATTERNS IN VIHARA IN LAMPHANG BETWEEN
19TH - 20TH CENTURY



By
MISS Suparat ROTCHAPORT

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Master of Arts (ART HISTORY)
Department of Art History
Graduate School, Silpakorn University
Academic Year 2021
Copyright of Silpakorn University

61107212 : ประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโท

คำสำคัญ : นาคทนต์, ศิลปะล้านนา, จังหวัดลำปาง

นางสาว สุภารัตน์ รจพจน์: รูปแบบนาคทนต์ระดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 - 25 อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : รองศาสตราจารย์ ดร. ประภัสสร ชูวิเชียร

“นาคทนต์” เป็นส่วนประกอบทางโครงสร้างหลังคาในอาคารแบบประเพณี มีลักษณะเป็นไม้สลักรูปพญานาคหรือตัวลวงท้อยหัวลงมาภายในโครงสร้างรูปสามเหลี่ยม ซึ่งมีหน้าที่รองรับน้ำหนักของปลายชายคาลงมาสู่เสาหรือผนัง ทำหน้าที่คล้ายกับเท้าแขนหรือคันทวยในภาคกลาง อีกทั้งยังเป็นส่วนหนึ่งของศิลปกรรมระดับวิหาร โดยลวดลายที่ปรากฏสามารถเชื่อมโยงไปยังสกุลช่างต่างๆในแต่ละช่วงสมัย และยังรวมไปถึงสามารถแสดงช่วงเวลาของการสร้างและการบูรณะวิหารได้อีกด้วย

ซึ่งการวิจัยครั้งนี้จะมุ่งเน้นไปยังกลุ่มวิหารล้านนาที่พบในจังหวัดลำปาง ที่มีอายุไม่เกินราวช่วงพ.ศ.2500 ทั้งหมด

ผลการศึกษาพบว่าความนิยมและอิทธิพลด้านการประดับลวดลายที่ปรากฏในนาคทนต์รุ่นเก่าสัมพันธ์กับอิทธิพลศิลปะจีน ศิลปะสุโขทัย และศิลปะล้านนาดั้งเดิม แต่พอเมื่อเข้าสู่ช่วงการปกครองจากสยามทำให้อิทธิพลศิลปะจีนในช่วงเวลานี้เป็นกลุ่มที่ช่างล้านนาได้รับแรงบันดาลใจจากสยามแทน มีการประดับลวดลายในศิลปะรัตนโกสินทร์ปะปนอยู่กับศิลปะล้านนาดั้งเดิม จนกระทั่งเข้าสู่ราวช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ที่อิทธิพลรัตนโกสินทร์ได้รับความนิยมอย่างมาก จนทำให้อิทธิพลและแบบแผนการประดับลวดลายดั้งเดิมในศิลปะล้านนาจะถูกลดความสำคัญลง ก่อนกลับมาเป็นรูปแบบเฉพาะของตนเองในช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 อันเป็นกลุ่มลวดลายที่สร้างขึ้นภายใต้แรงบันดาลใจจากศิลปะจีน ศิลปะพม่า ศิลปะรัตนโกสินทร์ และศิลปะล้านนาดั้งเดิม ผสมผสานกับแนวแบบใหม่จากกลุ่มช่างท้องถิ่น ที่ไม่อิงตามคติและแบบแผนนิยมดั้งเดิมอย่างลวงเล่นฝนหรือลวงเหล่านฟ้า สัตว์ชั้นสูงที่มีจุดเด่น 7 ลักษณะ และสัตว์ในอุดมคติดั้งเดิมที่แทนสวรรค์ เป็นต้น

61107212 : Major (ART HISTORY)

Keyword : NAGA THAN, LANNA ART, LAMPANG PROVINCE

MISS SUPARAT ROTCHAPORT : NAGATAN: THE DECORATIVE PATTERNS IN VIHARA IN LAMPANG BETWEEN 19TH - 20TH CENTURY THESIS ADVISOR : ASSOCIATE PROFESSOR PRABHASSARA CHUVICHEAN, Ph.D.

“Nagatan” is an component of the roofs of traditional buildings. It is a carving with the shape of Naga or the upside down serpent inside the triangular structure. Its duty is to bear the load of eaves on a pillar or wall similarly to an armrest or crutch used in the central part of Thailand. It is also a decoration of temples. Its patterns can represent the craftsmanships in different periods. It can also indicate construction and renovation times.

This research study focuses on the Lanna temples found in Lampang Province that were built by 26th Buddhist Era.

It was found that the popularity and influences of the patterns of the old version of Nagatan were relevant to the influences of the Chinese arts, the Sukhothai arts and the original Lanna arts. After the Kingdom of Siam was found, the Chinese influences on the Lanna craftsmen were replaced by the Siamese influences since there were the patterns of both Rattanakosin arts and original Lanna arts. During the late 24th Buddhist Era – the mid 25th Buddhist Era, the Rattanakosin influences were very obvious. Consequently, the importance of the original influences and patterns of the Lanna arts was reduced. Then, the unique patterns were created in the late 25th Buddhist Era under the influences of the Chinese arts, Burmese arts, Rattanakosin arts and original Lanna arts. The patterns were mixed with the new styles of the local craftsmen without refering to the original concepts and customs. For example, Luang Len Fon or Luang Lhen Fah were the top animal with the seven unique characteristics and the ideal animal at the heaven.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จและสมบูรณ์ไม่ได้หากไม่ได้ความกรุณาจากหลายๆฝ่าย แต่เหนือสิ่งอื่นใดคงต้องขอบคุณตัวเองเป็นลำดับแรก ที่สามารถและพยายามจนวิจัยนี้เสร็จสมบูรณ์

ขอบพระคุณครอบครัว คนที่รักและเชื่อมั่นในตัวเรา ที่คอยให้กำลังใจ ให้ความช่วยเหลือ และคอยสนับสนุนการเดินทางตลอดสี่ปีที่ผ่านมา

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ประภัสสร ชูวิเชียร อาจารย์ที่ปรึกษาควบคุมวิทยานิพนธ์ ในครั้งนี้ ที่แนะนำระบบการวิจัย กระบวนการ ความสำคัญ และวิธีคิดที่ถูกต้อง อีกทั้งยังให้ความรู้เพิ่มเติมในจุดต่างๆในการศึกษาค้นคว้า และวิเคราะห์ข้อมูล

ขอบพระคุณอาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะทุกท่าน ที่ให้ความรู้ และแรงบันดาลใจในการศึกษาค้นคว้า และเก็บข้อมูลตลอดสี่ปีที่ผ่านมา

และขอบคุณเพื่อนๆที่ๆน้องๆที่เข้ามาเรียนปริญญาโทปีการศึกษา 2564 ทั้ง 10 คน ที่คอยเป็นกำลังใจ สร้างแรงผลักดันให้กันและกันอยู่เสมอ และคอยสนับสนุนข้อมูล รูปภาพ และอื่นๆอีกมากมาย ทั้งนี้ขอบคุณนิภาภัทร ดัสกุล ที่ช่วยเหลือด้านภาษาอังกฤษเสมอมา

นางสาว สุภารัตน์ รจพจน์



สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญรูปภาพ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	1
ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์การศึกษา.....	3
สมมติฐานของการศึกษา.....	4
ขอบเขตการศึกษา.....	5
ขั้นตอนการศึกษา.....	5
วิธีการศึกษา.....	5
บทที่ 2 ข้อมูลเบื้องต้นและการค้นคว้าที่เกี่ยวข้องกับนาคทัณฑ์ระดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง... 6	
ที่ตั้งและลักษณะทางภูมิศาสตร์.....	6
ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพื้นที่จังหวัดลำปาง.....	8
รูปแบบและโครงสร้างทั่วไปของวิหารล้านนา.....	14
ที่มาและความสำคัญของนาคทัณฑ์ระดับวิหาร.....	20
การศึกษาที่ผ่านเกี่ยวกับนาคทัณฑ์ระดับวิหารล้านนาจังหวัดลำปาง	22
บทที่ 3 การศึกษารูปแบบนาคทัณฑ์และลวดลายประดับบนนาคทัณฑ์.....	27
ลักษณะโครงสร้างสร้างนาคทัณฑ์.....	27
นาคทัณฑ์ประดับลวดลายแบบสามส่วน	28

นาคทัศน์ประดับลวดลายแบบสองสวน.....	29
นาคทัศน์ประดับลวดลายแบบเต็มพื้นที่.....	30
การวิเคราะห์ลวดลายที่ปรากฏในนาคทัศน์.....	31
กลุ่มลวดลายตัวลวงหรือมังกรแบบจีน.....	31
1. ตัวลวงในนาคทัศน์รูปแบบที่ 1 (กลุ่มอิทธิพลศิลปะล้านนา).....	36
2. ตัวลวงในนาคทัศน์รูปแบบที่ 2 (กลุ่มอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์).....	42
3. ตัวลวงในนาคทัศน์รูปแบบที่ 3 (กลุ่มอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์และศิลปะพม่า) .	48
4. ตัวลวงในนาคทัศน์รูปแบบที่ 4 (กลุ่มพิเศษ อิทธิพลศิลปะล้านนาและศิลปะรัตนโกสินทร์).....	55
5. ตัวลวงในนาคทัศน์รูปแบบที่ 5 (กลุ่มอิทธิพลศิลปะล้านนาระยะหลัง).....	58
6. ตัวลวงในนาคทัศน์รูปแบบที่ 6 (กลุ่มอิทธิพลงานช่างท้องถิ่น).....	59
7. ตัวลวงในนาคทัศน์รูปแบบที่ 7 (กลุ่มอิทธิพลตัวลวงประดิษฐ์จากช่างท้องถิ่น).....	60
กลุ่มลวดลายนาคพัน.....	62
1. กลุ่มนาคเกี่ยว.....	66
2. กลุ่มนาคหางพัน.....	69
กลุ่มลวดลายเทวดาและมนุษย์.....	70
1. กลุ่มตัวลายละคร.....	70
2. กลุ่มลายมนุษย์.....	72
3. กลุ่มลายตัวละครในรามเกียรติ์.....	73
กลุ่มลวดลายสัตว์.....	83
1. กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์.....	83
2. กลุ่มลายสัตว์กึ่งอุทมคติ.....	93
3. กลุ่มลายสัตว์ในธรรมชาติ.....	97
กลุ่มลายพันธุ์พฤกษา.....	99

1. ลายเครือเถาก้านขด	100
2. ลายใบไม้มีวานหรือกระหนกหัวขมวด	106
3. ลายดอกโบตั๋น	111
4. ลายใบไม้ฝรั่งหรือใบอะแคนดัส	121
กลุ่มลวดลายอย่างจีน	128
1. ลายเมฆ	128
2. ลายคลื่นน้ำ	134
3. ลายแผง และลายประแจจีน	136
4. ลายมังกรประติษฐานหรือลายนาคประติษฐาน	138
5. ลายประติษฐาน	140
กลุ่มลวดลายศิลปะรัตนโกสินทร์	144
1. ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือลายช่อ	144
2. ลายแผง	147
กลุ่มนาคทนต์ทรงเท้าแขน	151
1. กลุ่มที่ 1 (ทรงเท้าแขนปลายตัวหางขนาดใหญ่)	151
2. กลุ่มที่ 2 (ทรงเท้าแขนปลายกระหนกประติษฐาน)	158
3. กลุ่มที่ 3 (ทรงเท้าแขนปลายขมวดกันหอย)	158
การวิเคราะห์โครงสร้างการประดับลวดลายในนาคทนต์	161
นาคทนต์แบบองค์ประกอบสามส่วน	161
นาคทนต์แบบองค์ประกอบสองส่วน	163
นาคทนต์ประดับลวดลายจนเต็มพื้นที่	165
บทที่ 4 การวิเคราะห์เพื่อจัดลำดับพัฒนาการนาคทนต์ระดับวิหาร จังหวัดลำปาง	171
ลำดับวิวัฒนาการรูปแบบนาคทนต์ระดับวิหารในจังหวัดลำปาง	171
ระยะที่ 1 (พุทธศตวรรษที่ 23)	171

ระยะที่ 2 (ต้น-กลางพุทธศตวรรษที่ 24).....	172
ระยะที่ 3 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 24).....	173
ระยะที่ 4 (ต้นพุทธศตวรรษที่25).....	174
ระยะที่ 5 (กลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25).....	175
เอกลักษณ์ทางด้านลวดลายของนาคทัศน์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง	177
การตรวจสอบอายุสมัยของวิหารจากการศึกษาลวดลายประดับนาคทัศน์ จังหวัดลำปาง	180
วิหารแบบประเพณีล้านนา	180
วิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์.....	196
วิหารแบบเฉพาะท้องถิ่น	203
บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ.....	212
รายการอ้างอิง.....	221
ประวัติผู้เขียน.....	225



สารบัญรูปภาพ

หน้า

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงที่ตั้ง อำเภอ จังหวัดอื่นๆที่เชื่อมต่อกับจังหวัดลำปาง รวมไปถึงเส้นทางของแม่น้ำสายสำคัญอย่างแม่น้ำวังที่ไหลผ่านอำเภอลำปาง ลงมาสู่ตอนใต้ของอำเภอมะพริก เข้าสู่จังหวัดตาก	7
ภาพที่ 2 ชุมชนโบราณที่สำคัญบริเวณแอ่งลำปาง	13
ภาพที่ 3 ตัวอย่างแผนผังวัดพระธาตุลำปางหลวง แสดงระบบแผนผังการวางแนวเส้นแกนหลักทิศตะวันออก-ตะวันตก ของวัดในวัฒนธรรมล้านนา โดยให้เจดีย์เป็นประธานสำคัญ รองลงมาคือวิหารที่อยู่ด้านหน้าเจดีย์หันหน้าสู่ทิศตะวันออก.....	17
ภาพที่ 4 โครงสร้างวิหารล้านนา หรือที่เรียกว่าโครงสร้าง “ม้าต่างใหม่”	17
ภาพที่ 5 ตัวอย่างโครงสร้างวิหารล้านนาที่สืบทอดมาแต่โบราณ วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง	18
ภาพที่ 6 ตัวอย่างโครงสร้างวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ ตัวผนังอิฐปิดรอบตัววิหาร หรือที่เรียกว่า “วิหารปางเอก” วิหารวัดสบลี จังหวัดลำปาง ที่ใช้โครงสร้างแบบม้าต่างใหม่	19
ภาพที่ 7 ไม้ค้ำหรือแขนนาง มีลักษณะเรียวยาวคล้ายแขนของผู้หญิง(ชาย).....	22
ภาพที่ 8 ทวยหรือคันทวย มีลักษณะเป็นไม้แกะสลักประดับลวดลายให้มีความอ่อนโค้ง(กลาง)	22
ภาพที่ 9 หูช้าง มีลักษณะเป็นไม้แกะสลัก มีทั้งแบบที่บิดันและฉลุโปร่ง ช่างท้องถิ่นภาคเหนือเรียกว่า “นาคคะตัน” หรือ “นาคทนต์” (ขวา).....	22
ภาพที่ 10 ลวงปูนปั้นประดับชั้นหลังคาลาด โขง วัดพระธาตุลำปางหลวง	34
ภาพที่ 11 ลวงปูนปั้นประดับชั้นหลังคาลาด กุฎีพระ เจ้าวัดพระธาตุลำปางหลวง	34
ภาพที่ 12 เครื่องถ้วยลายคราม สมัยราชวงศ์หมิง ค.ศ.1464-1487	35
ภาพที่ 13 รูปมังกรบนเครื่องสังคโลก พบที่แหล่งเตาเกาะน้อย ศรีสะเกษล้าย	35
ภาพที่ 14 เครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์หมิง พุทธศตวรรษที่22-23 พบที่บริเวณภาคเหนือของประเทศไทย	35
ภาพที่ 15 ลวงประดับวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง	37
ภาพที่ 16 ลวงประดับนาคทนต์วิหารต้นแก้ว วัดพระธาตุลำปางหลวง	37

ภาพที่ 17 เครื่องเคลือบลายมังกร สมัยราชวงศ์หยวน	38
ภาพที่ 18 มังกรเครื่องสังคโลกสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ 20 - 22.....	39
ภาพที่ 19 มกรเครื่องสังคโลกสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ 19 - 20 ปัจจุบันจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร.....	39
ภาพที่ 20 การเปรียบเทียบฟู่ชนหลังขาของมังกรในเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หยวนกับตัวลวงปูนปั้นประดับซุ้มโถงวัดพระธาตุลำปางหลวง	40
ภาพที่ 21 การเปรียบเทียบปีกลวงประดับสันหลังคาและกรอบซุ้มตัวลวงจากตู้พระเจ้าล้านทองกับตัวลวงปูนปั้นประดับซุ้มโถงวัดพระธาตุลำปางหลวง.....	40
ภาพที่ 22 การเปรียบเทียบหงอนมังกรบนเครื่องเคลือบจีนสมัยราชวงศ์หยวนกับหงอนตัวลวงในกลุ่มที่ 1 ประดับนาคทัศน์ และหงอนตัวลวงปูนปั้นประดับซุ้มโถงวัดพระธาตุลำปางหลวง.....	41
ภาพที่ 23 การเปรียบเทียบส่วนหงอนตัวลวง วิหารน้ำแต้ม(ซ้าย)วิหารพระเจ้าศิลา(กลาง)และวิหารหลวง(ขวา) วัดพระธาตุลำปางหลวง.....	41
ภาพที่ 24 ลวงประดับวิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง.....	42
ภาพที่ 25 ลวงประดับนาคทัศน์วิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง.....	43
ภาพที่ 26 ลวงประดับนาคทัศน์วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง	43
ภาพที่ 27 เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งตอนปลาย ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 ปัจจุบันจัดเก็บอยู่ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จังหวัดกรุงเทพฯ.....	44
ภาพที่ 28 ลายมังกรประดับบานประตูด้านท้ายอุโบสถ วัดราชโอรส	45
ภาพที่ 29 ลายมังกรประดับบานประตู พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ในพระที่นั่งบวรสถานมงคลหรือวังหน้า	45
ภาพที่ 30 การเปรียบเทียบปีกของตัวลวงในนาคทัศน์กลุ่มที่ 2 วิหารหลวง(ซ้าย) วิหารพระพุทธ.....	47
ภาพที่ 31 ลายเมฆไหลที่ปรากฏในนาคทัศน์พร้อมกับลายตัวลวง วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง	48
ภาพที่ 32 ลวงประดับนาคทัศน์วิหาร วัดคະตັกเชียงใหม่.....	49
ภาพที่ 33 ลวงประดับนาคทัศน์วิหาร วัดนาคหลวง	49
ภาพที่ 34 ลวงประดับนาคทัศน์วิหาร วัดม้าเหนือ	50

ภาพที่ 35 ลวงประดับนาคทนต์วิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ	50
ภาพที่ 36 ลวงประดับนาคทนต์วิหารจามเทวี วัดปงยางคก.....	50
ภาพที่ 37 ลวงประดับนาคทนต์วิหารลายคำ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม.....	51
ภาพที่ 38 ลวงประดับนาคทนต์วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง.....	51
ภาพที่ 39 ปญจรูปประดับหัวเสา มณฑปวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดารามฯ จังหวัดลำปาง(ซ้าย).....	52
ภาพที่ 40 ลวงหรือพญาลวง มณฑปวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดารามฯ จังหวัดลำปาง(ขวา)	52
ภาพที่ 41 ลวง “จองหรือกวง” ในศิลปกรรมพม่า วิหารไม้สักทอง วัดชเวนนันดอร์ ประเทศพม่า.....	52
ภาพที่ 42 การเปรียบเทียบส่วนขนประดับหัวมังกกรบนเครื่องเคลือบจีนกับมังกกรในศิลปะรัตนโกสินทร์ และส่วนหางของตัวลวงในนาคทนต์กลุ่มที่2 ที่สันนิษฐานว่าเป็นงานช่างระยะหลังจากการบูรณะ วิหาร	54
ภาพที่ 43 การเปรียบเทียบจองหรือกวงในศิลปะพม่า(ซ้าย) กับตัวลวงในกลุ่มที่4 จากนาคทนต์ประดับวิหารวัดคະตိកเชียงใหม่(ขวา).....	54
ภาพที่ 44 ลักษณะปีกตัวลวงในกลุ่มที่4 นาคทนต์วิหารวัดคະตိកเชียงใหม่(ซ้าย) วิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ(กลาง) วิหารวัดนาคคหลวง(ขวา)	54
ภาพที่ 45 ลักษณะหางแบบกระหนกในตัวลวงกลุ่มที่ 4 นาคทนต์วัดม้าเหนือ(ซ้าย) วิหารลายคำ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม(กลาง-ขวา).....	55
ภาพที่ 46 ลวงประดับนาคทนต์ โรงธรรม วัดไหล่หินหลวง.....	56
ภาพที่ 47 ลวงประดับนาคทนต์ วิหารหลวงวัดพระธาตุลำปางหลวง	56
ภาพที่ 48 ลายแผงคอกที่ปรากฏกับตัวลวงในกลุ่มที่2 จากวิหารหลวง(ซ้าย)กับ วัดพระธาตุลำปางหลวง โรงธรรม วัดไหล่หิน(ขวา)	57
ภาพที่ 49 ลวงประดับนาคทนต์วิหารจามเทวี วัดปงยางคก.....	58
ภาพที่ 50 ลวงประดับนาคทนต์วิหาร วัดหัวข่วง.....	59
ภาพที่ 51 ลายตัวลวงประดับนาคทนต์ วิหารวัดนาแสง.....	59
ภาพที่ 52 นาคทนต์ประดับวิหาร(นาคทนต์ประดับชายหลังคาปีกนก) วัดนางอย	60
ภาพที่ 53 ลวงประดับนาคทนต์วิหารจามเทวี วัดปงยางคก(ซ้าย).....	61

ภาพที่ 54 ลวงประดับวิหาร วัดทุ่งกล้วย(ขวา).....	61
ภาพที่ 55 กรอบซุ้มคู่พระเจ้าล้านทอง วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง(ซ้าย)	63
ภาพที่ 56 กรอบซุ้มโขน วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง(ขวา).....	63
ภาพที่ 57 นาคพันประดับหน้าแหวนวิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง	63
ภาพที่ 58 เครื่องสัตตภัณฑ์(ราวเทียน).....	64
ภาพที่ 59 A beat box decorated in the naga-lein pattern with the Burmese of the week on the cover and the sings of the zodiac around the side. Mind 19 th C.....	65
ภาพที่ 60 ลายนาคเกี่ยวประดับวิหารในศิลปะพม่า จากวัดในเขตรัฐฉาน เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า	65
ภาพที่ 61 นาคพันในนาคทนต์ประดับวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง	66
ภาพที่ 62 นาคพันประดับนาคทนต์ วิหารต้นแก้ว วัดพระธาตุลำปางหลวง(ซ้าย).....	66
ภาพที่ 63 นาคพัน(ลวง)ระยะหลังประดับนาคทนต์ วิหารวัดหัวข่วง(กลาง-ขวา)	67
ภาพที่ 64 ลักษณะหงอนแบบกระหนกที่ปรากฏกับนาคเกี่ยวในนาคทนต์กลุ่มที่1 วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง	69
ภาพที่ 65 ลายกนิรีประดับนาคทนต์วิหารพระเจ้าศิลา(ซ้าย).....	71
ภาพที่ 66 วัดพระธาตุลำปางหลวง วิหารวัดนาแสง(ขวา).....	71
ภาพที่ 67 ลายคนธรรพ์ประดับนาคทนต์วิหาร วัดหัวข่วง.....	71
ภาพที่ 68 ลายครุฑประดับวิหาร วัดนาคตหลวง.....	71
ภาพที่ 69 ลายอมมนุษย์ประดับนาคทนต์วิหารพระเจ้าศิลา(ซ้าย).....	72
ภาพที่ 70 วัดพระธาตุลำปางหลวง วิหารวัดท่าผา(ขวา).....	72
ภาพที่ 71 ลายอมมนุษย์ประดับนาคทนต์วิหาร วัดศรีหลวงแจ้ซ้อน.....	72
ภาพที่ 72 ลายอมมนุษย์ประดับนาคทนต์วิหาร วัดทับหมาก	73
ภาพที่ 73 ลายตัวละครในรามเกียรติ์ประดับนาคทนต์วิหาร วิหารวัดนาคตหลวง	73
ภาพที่ 74 ลายตัวละครในรามเกียรติ์ประดับนาคทนต์วิหาร วัดเมืองมาย	74
ภาพที่ 75 ลายตัวละครในรามเกียรติ์ประดับนาคทนต์วิหาร วัดสบลี.....	74

ภาพที่ 76 ลายตัวละครในรามเกียรติ์ประดับนาคทนต์วิหาร วัดศรีลังกา 74

ภาพที่ 77 ลักษณะกรรมขมกฏจากกลุ่มอิทธิพลศิลปะล้านนาดั้งเดิมที่ปรากฏกับลายตัวละครในวรรณคดี และลายอมมนุษย์ในนาคทนต์ประดับวิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง 77

ภาพที่ 78 กรรเจียกผ้าที่ปรากฏกับลายตัวละครในวรรณคดีในนาคทนต์ประดับวิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง 77

ภาพที่ 79 มงกุฎพระพุทธรูปนิมิตวิชิตมารโมลีศรีสรรเพชญบรมไตรโลกนาถ วัดหน้าพระเมรุ..... 80

ภาพที่ 80 มงกุฎพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ สมัยอยุธยาตอนปลาย 80

ภาพที่ 81 ลายคำเทวดาสวมมงกุฎยอดประดับวิหาร วัดคะตึกเชียงใหม่ 80

ภาพที่ 82 เทวดาปูนปั้นประดับกุ(ซ้าย) และซุ้มประตู(ขวา) อุโบสถ วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ ... 81

ภาพที่ 83 ภาพลึงในบานประตูประดับมุกมณฑปพระพุทธรบาท วัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี 81

ภาพที่ 84 ภาพศิลาจำหลักรูปลึงหรือหนุมาน ศิลปะรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 3 81

ภาพที่ 85 ลายตัวละครในรามเกียรติ์กลุ่มงานช่างพื้นบ้านประดับนาคทนต์ วิหารวัดศรีหลวงแจ้ซ้อน 82

ภาพที่ 86 สิ่งประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหารวัดเวียง(คชสิงห์) 85

ภาพที่ 87 สิ่งประดับนาคทนต์ กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหารวัดเวียง 85

ภาพที่ 88 สิ่งประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ โรงธรรม วัดไหล่หินหลวง..... 86

ภาพที่ 89 สิ่งประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหารต้นแก้ว วัดพระธาตุลำปางหลวง(ซ้าย) 86

ภาพที่ 90 สิ่งประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหารวัดหัวขวง(กลาง)..... 86

ภาพที่ 91 สิ่งประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหาร วัดศรีหลวงแจ้ซ้อน(ขวา)..... 86

ภาพที่ 92 นกหัสดีลิงค์หรือนกหัสดีดินประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหารวัดเวียง(ซ้าย) .. 86

ภาพที่ 93 นกการเวกประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหาร วัดศรีหลวงแจ้ซ้อน(กลาง) 86

ภาพที่ 94 นกหัสดีลิงค์หรือนกหัสดีดินประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหารวัดทับหมาก(ซ้าย) 86

ภาพที่ 95 กีเลนประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง 87

ภาพที่ 96 มกรประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง(ซ้าย)	87
.....	
ภาพที่ 97 มกรประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหารต้นแก้ว วัดพระธาตุลำปางหลวง(ขวา)	87
.....	
ภาพที่ 98 มกรคายนาคประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหารลายคำ วัดพระแก้วดอนเต้า สุชาดาราม.....	87
ภาพที่ 99 ลายกิเลนปูนปั้นประดับกรอบซุ้มเจดีย์วัดเกาะกลาง จังหวัดลำพูน	88
ภาพที่ 100 ลายกิเลนปูนปั้นประดับกู่พระเจ้าวัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่.....	89
ภาพที่ 101 ลายกิเลนปูนปั้นประดับกู่พระเจ้าล้านทอง วัดพระธาตุลำปางหลวง.....	89
ภาพที่ 102 สิ่งจากจิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยาตอนปลาย วัดช่องนนทรี จังหวัดกรุงเทพมหานครฯ	91
.....	
ภาพที่ 103 สิ่งจากสมุดภาพไตรภูมิสมัยกรุงธนบุรี	91
ภาพที่ 104 มกรคายนาคประดับกรอบซุ้มบนกู่พระเจ้าล้านทอง(ซ้าย) กับซุ้มโขง(ขวา)วัดพระธาตุ ลำปางหลวง	92
ภาพที่ 105 การเปรียบเทียบส่วนแขนมกรที่ปรากฏบนนาคทนต์ วิหารพระพุทธ(ซ้าย) ซุ้มโขง(ขวา) วัดพระธาตุลำปางหลวง.....	92
ภาพที่ 106 หงส์ประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์กึ่งอุดมคติ วิหารน้ำเต้า วัดพระธาตุลำปางหลวง ...	94
ภาพที่ 107 สิ่งหรือโตประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์กึ่งอุดมคติ โรงธรรม วัดไหล่หินหลวง	94
ภาพที่ 108 กิ่งก่าประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์กึ่งอุดมคติ โรงธรรม วัดไหล่หินหลวง	94
ภาพที่ 109 หงส์ประดับกรอบซุ้มโขง วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง(ซ้าย).....	96
ภาพที่ 110 หงส์ประดับกรอบซุ้มโขง วัดไหล่หินหลวง จังหวัดลำปาง(ขวา).....	96
ภาพที่ 111 สิ่งหรือโตประดับกู่ วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่(ซ้าย)	96
ภาพที่ 112 สิ่งหรือโตประดับซุ้มโขง วัดไหล่หินหลวง จังหวัดลำปาง(ขวา)	96
ภาพที่ 113 ลายสัตว์ธรรมชาติ (วัว-ม้า-ช้าง-กระทาย) นาคทนต์กลุ่มลายสัตว์ในธรรมชาติ วัดสบลี.	97
ภาพที่ 114 ลายสัตว์ธรรมชาติ(ไก่-หนู)ประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์ในธรรมชาติ วัดสันฐาน.....	97

ภาพที่ 115	ลายสัตว์ธรรมชาติ(เสือ-ม้า-ช้าง)ประดับนาคทัศน์กลุ่มลายสัตว์ในธรรมชาติ วัดบ้านก่อ 97	
ภาพที่ 116	ลายเครือเถาประดับนาคทัศน์ วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง.....	100
ภาพที่ 117	ลายเครือเถาประดับนาคทัศน์ วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง	100
ภาพที่ 118	ไหลยครามทรงกลม สมัยราชวงศ์หยวน จากวัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน	103
ภาพที่ 119	ไหลยครามทรงกลม สมัยราชวงศ์หยวน จากเวียงท่ากาน จังหวัดเชียงใหม่	103
ภาพที่ 120	ลายใบไม้ ไหลยครามทรงกลม สมัยราชวงศ์หยวนจากเวียงท่ากาน จังหวัดเชียงใหม่.	103
ภาพที่ 121	ใบไม้ ลวดลายปูนปั้นในศิลปะล้านนาช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 21-22.....	104
ภาพที่ 122	ลายเครือเถากาบประดับซุ้มโขง วัดเจ็ดยอด(วัดโพธาราม) จังหวัดเชียงใหม่	105
ภาพที่ 123	ลายเครือประดับหน้าบันจระนำซุ้มกุพระเจ้าล้านทอง วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง	105
ภาพที่ 124	ลายเครือประดับหน้าบันจระนำซุ้มกุพระเจ้า วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่	105
ภาพที่ 125	กระหนกหัวขมวดประดับนาคทัศน์ วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง.....	106
ภาพที่ 126	กระหนกหัวขมวดประดับนาคทัศน์ วิหารต้นแก้ว วัดพระธาตุลำปางหลวง.....	106
ภาพที่ 127	ลายกระหนกหัวขมวด เจดีย์เจ็ดแถว จังหวัดสุโขทัย	108
ภาพที่ 128	ลายกระหนกหัวขมวด เจดีย์ป่าสัก วัดป่าสัก ราวพุทธศตวรรษที่19 จังหวัดเชียงราย ..	108
ภาพที่ 129	ลายเส้นกระหนกวิหารวัดเจ็ดยอด (วัดมหาโพธาราม) ราวพุทธศตวรรษที่ 21(ซ้าย)....	109
ภาพที่ 130	กระหนกหัวขมวด เจดีย์วัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่ ราวพุทธศตวรรษที่ 21 (กลางซ้าย)	109
ภาพที่ 131	กระหนกหัวขมวดซุ้มโขง วัดพระธาตุลำปางหลวง ราวพุทธศตวรรษที่ 21 (กลางขวา)	109
ภาพที่ 132	ลายเส้นกระหนก วัดป็นสาท(ร้าง) จังหวัดเชียงใหม่ ราวพุทธศตวรรษที่ 21 (ขวา)	109
ภาพที่ 133	กระหนกหัวขมวดซุ้มโขง วัดกาแก้ว(กุ้เจ้าย่าสุตา) ราวพุทธศตวรรษที่ 22 จังหวัดลำปาง	109
ภาพที่ 134	ลายกระหนกหัวขมวด ประดับส่วนปลายนาคทัศน์วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง	110
ภาพที่ 135	ลายกระหนกหัวขมวด ส่วนปลายนาคทัศน์วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง(ซ้าย)	111

ภาพที่ 136 ลายกระหนกหัวขมวด ส่วนปลายนาคทนต์ วิหารวัดคดึกเชียงใหม่(ขวา) 111

ภาพที่ 137 ลายดอกโบตันประดับนาคทนต์ วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง 112

ภาพที่ 138 ลายดอกโบตันประดับนาคทนต์ วิหารพระพุท วัดพระธาตุลำปางหลวง 112

ภาพที่ 139 ลายดอกโบตันประดับนาคทนต์วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง 112

ภาพที่ 140 ลายดอกโบตันประดับนาคทนต์ วิหารวัดเวียง 112

ภาพที่ 141 ลายดอกโบตันประดับนาคทนต์วิหาร วัดนาคหลวง(ซ้าย)..... 113

ภาพที่ 142 ลายดอกโบตันประดับนาคทนต์วิหาร วัดนางอย(ขวา)..... 113

ภาพที่ 143 ลายดอกโบตันประดับนาคทนต์ วิหารวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดารามฯ (ซ้าย)..... 113

ภาพที่ 144 ลายดอกโบตันประดับนาคทนต์ วิหารวัดปางสนุกเหนือ (กลาง) 113

ภาพที่ 145 ลายดอกโบตันประดับนาคทนต์วิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง(ขวา) 113

ภาพที่ 146 ลายดอกโบตันประดับนาคทนต์ วิหารวัดอุมลอง 113

ภาพที่ 147 ลายหน้าดอกโบตันช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 จากเจดีย์วัดป่าสัก จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่(ซ้าย) และที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่(ขวา)..... 115

ภาพที่ 148 ลายดอกโบตันจากวิหารเจดีย์เจ็ดยอด วัดมหาโพธาราม พุทธศตวรรษที่ 21 115

ภาพที่ 149 ลายเส้นดอกโบตัน วิหารเจดีย์เจ็ดยอด วัดมหาโพธาราม(ซอม)ต้นพุทธศตวรรษที่ 21. 115

ภาพที่ 150 ลายดอกโบตัน เจดีย์วัดกู่ป่าลาน จ.ลำพูน พุทธศตวรรษที่ 21 116

ภาพที่ 151 ลายดอกโบตัน เจดีย์วัดปันสาธา จ.เชียงใหม่ อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ลงมา .. 116

ภาพที่ 152 ลายดอกโบตันแบบธรรมชาติ วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง..... 116

ภาพที่ 153 ลายดอกโบตันหรือดอกพุดตาน บานประตูวิหาร วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร 117

ภาพที่ 154 ลายดอกโบตันหรือดอกพุดตาน บานประตูพระอุโบสถ วัดนางนอง(ซ้าย)..... 118

ภาพที่ 155 ลายดอกโบตันหรือดอกพุดตานจากจิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถ วัดนางนอง(ขวา).... 118

ภาพที่ 156 ลายดอกโบตันอย่างเทศ(ลายดอกพุดตาน) วิหารวัดอุมลอง 118

ภาพที่ 157 ลายดอกโบตันจากจิตรกรรมประดับฝาผนัง วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง 119

ภาพที่ 158 ลายวงกลมที่ปรากฏบนนาครัตนัทธอาจมาจากส่วนดอกตูมจากกลุ่มดอกโบตันประดิษฐ์	119
ภาพที่ 159 ลายดอกโบตัน ลายคำประดับวิหารจามเทวี วัดปงยางคก(ซ้าย)	120
ภาพที่ 160 ลายคำประดับเพดาน วิหารวัดไหล่หินหลวง(ขวา)	120
ภาพที่ 161 ลายใบผักกาดเทศ(ใบอะแคนดัส)ประดับนาครัตนัทธ โรงธรรมวัดไหล่หิน(ซ้าย)	122
ภาพที่ 162 ลายใบผักกาดเทศ(ใบอะแคนดัส)ประดับนาครัตนัทธ วิหารวัดนาแสง(ขวา)	122
ภาพที่ 163 ลายใบผักกาดเทศ(ใบอะแคนดัส)ประดับนาครัตนัทธ วิหารวัดทุ่งทอง	122
ภาพที่ 164 ลายใบอะแคนดัสประดับซุ้มประตูของพระอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร	124
ภาพที่ 165 ลายใบอะแคนดัสประดับหัวเสาอุโบสถมุขลดด้านหน้า วัดบวรนิเวศวิหาร	124
ภาพที่ 166 ลายใบอะแคนดัสประดับซุ้มประตูอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร	124
ภาพที่ 167 ลายใบผักกาดเทศหรือใบอะแคนดัส ปูนปั้นประดับหน้าบันซุ้มประตูวิหารพระพุทธ วัตถุประสงค์ลำปางหลวง	124
ภาพที่ 168 ลายใบผักกาดเทศหรือใบอะแคนดัส ลายคำประดับวิหารพระพุทธ วัตถุประสงค์ลำปางหลวง	125
ภาพที่ 169 ประตูลักไม้ วิหารไม้ทองคำ วัดเขื่อนนดอกจอง ประเทศพม่า	126
ภาพที่ 170 ลายใบอะแคนดัสประดับเสาววิหาร วัดไชยมงคล (จองคา) จังหวัดลำปาง(ซ้าย)	127
ภาพที่ 171 ลายใบอะแคนดัสประดับกรอบซุ้มจรณะนำ วัดกู่คำ จังหวัดเชียงใหม่(ขวา)	127
ภาพที่ 172 ลายเมฆประดับนาครัตนัทธ วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง	128
ภาพที่ 173 ลายเมฆประดับนาครัตนัทธ วิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง	128
ภาพที่ 174 ลายเมฆ ปูนปั้นประดับเจดีย์เจ็ดยอด วัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่(ซ้าย-กลาง)	129
ภาพที่ 175 ลายเมฆ ปูนปั้นประดับกู่ วัดกู่पालานอรัญญาวสี จังหวัดลำพูน(ขวา)	129
ภาพที่ 176 ลายเมฆ ไหลยครามทรงแปดเหลี่ยม สมัยราชวงศ์หยวน จากวัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน(ซ้าย)	130
ภาพที่ 177 ลายเมฆ เครื่องลายคราม สมัยราชวงศ์ชิง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร(ขวา)	130
ภาพที่ 178 ลายเมฆบานประตูประดับมุกอุโบสถ วัดราชโอรส(ซ้าย)	131

ภาพที่ 179 ลายเมฆบานประตูลานขวา(ขวา).....	131
ภาพที่ 180 ลายเมฆไหลและลายหัวเมฆจากเครื่องลายครามจีนสมัยราชวงศ์ซิงตอนปลาย ราวพุทธศตวรรษที่ 25 ปัจจุบันจัดเก็บที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จังหวัดกรุงเทพฯ	131
ภาพที่ 181 ลายเมฆ ลายกำมะลอประดับบานประตู พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ในพระที่นั่งบวรสถานมงคลหรือวังหน้า ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร	132
ภาพที่ 182 ลายหัวเมฆ จากภาพสลักไม้ สมัยราชวงศ์ซิง.....	132
ภาพที่ 183 ลายหัวเมฆประดับบนเครื่องถ้วย สมัยราชวงศ์ซิง (พ.ศ.226-2278).....	132
ภาพที่ 184 ลายเมฆไหล ลายคำประดับวิหารลายคำ วัดพระสิงห์	133
ภาพที่ 185 ลายนํ้าประดับนาคทนต์วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง	134
ภาพที่ 186 ลายคลื่นนํ้าบนเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์ซิง(พ.ศ.2268-2278).....	135
ภาพที่ 187 ลายนํ้าจากจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ(ซ้าย) และวิหาร(ขวา) วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร	135
ภาพที่ 188 ลายหลังเต่าประดับนาคทนต์ วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง.....	136
ภาพที่ 189 ลายสวัสดิกะประดับนาคทนต์ วัดบ้านฝาง.....	136
ภาพที่ 190 ลายประแจเงินประดับนาคทนต์ วิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ	137
ภาพที่ 191 ลายสวัสดิกะ จากจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดนาคปรก(ซ้าย).....	138
ภาพที่ 192 ลายสวัสดิกะ จากบานแพะหน้าต่าง อุโบสถ วัดราชโอรสา(กลาง).....	138
ภาพที่ 193 ลายสวัสดิกะ จากจิตรกรรมฝาผนัง อุโบสถ วัดนางนองวรวิหาร(ขวา)	138
ภาพที่ 194 ลายประแจเงินบานแพะหน้าต่าง และชื่อ อุโบสถ วัดราชโอรสา	138
ภาพที่ 195 ลายมังกรประดับนาคทนต์ วัดบ้านฝาง.....	139
ภาพที่ 196 ลายมังกรประดิษฐ์ จากแผ่นฉลุไม้ในงานจิตรกรรมสมัยราชวงศ์ซิง ราวช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24.....	139
ภาพที่ 197 ลายมังกรบานแพะประตู อุโบสถ วัดราชโอรสา(ซ้าย).....	140
ภาพที่ 198 ลายมังกรบานแพะหน้าต่าง อุโบสถ วัดราชโอรสา(ขวา).....	140
ภาพที่ 199 ลายเมฆประดับนาคทนต์ วิหารจามเทวี วิหารจามเทวี วัดป่างิ้ว.....	140

ภาพที่ 200 ลายเมฆประดับนาคทนต์ วิหารวัดบ้านผึ้ง.....	141
ภาพที่ 201 ลายเมฆประดับนาคทนต์ วิหารวัดปงแสงทอง	141
ภาพที่ 202 ลายเมฆประดับนาคทนต์ วิหารวัดเหล่าหลวง.....	142
ภาพที่ 203 ลายหัวเมฆประดิษฐ์ประดับโก่งคิ้ว วิหารลายคำ วัดพระสิงห์	143
ภาพที่ 204 ลายประดิษฐ์ประดับหน้าบันวิหาร วัดเหล่าหลวง	143
ภาพที่ 205 ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับนาคทนต์ วิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ	144
ภาพที่ 206 ลายช่อ วิหารวัดคะตึกเชียงใหม่.....	145
ภาพที่ 207 ลายช่อหางโต สมัยอยุธยาตอนปลาย ศาลาการเปรียญ วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัด เพชรบุรี(ซ้าย).....	147
ภาพที่ 208 ลายเส้นลายช่อหางโต สมัยอยุธยาตอนปลาย งานจำหลักไม้วัดป่าโมก จังหวัดอ่างทอง (กลาง).....	147
ภาพที่ 209 ลายเส้นพุ่มข้าวบิณฑ์ สมัยอยุธยาตอนปลาย วัดป่าโมก จังหวัดอ่างทอง (ขวา)	147
ภาพที่ 210 การประดับลายสัตว์ร่วมกับลายช่อ วิหารวัดคะตึกเชียงใหม่.....	147
ภาพที่ 211 ลายลายแผง(ดอกลอย)ประดับนาคทนต์ วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง	148
ภาพที่ 212 ลายเส้น ลายดอกลอยทรงพุ่มหางไหล ศิลปะรัตนโกสินทร์(พระเทวาทินิมิต) พ.ศ.2486 (ซ้าย).....	149
ภาพที่ 213 ลายเส้น ดอกลอยก้านแยก ศิลปะรัตนโกสินทร์(พระเทวาทินิมิต) พ.ศ.2486 (ขวา)..	149
ภาพที่ 214 ลายเส้น ลายดอกลอยรูปประจายามประดับในช่องตารางแนวทแยง จุดที่ตัดกันของแนว ปิดประดับด้วยดอกขนาดเล็ก ลายประดับผ้าทิพย์ฐานชุกชี เมรุวัดชัยวัฒนาราม(ซ้าย).....	150
ภาพที่ 215 ลายเส้น ลายดอกลอย มีลายดอกกลมเป็นดอกลอย ล้อมด้วยวงกลม ประดับอยู่ในช่อง ตารางสี่เหลี่ยม จุดตัดของเส้นตารางปิดด้วยดอกประจายาม ลายประดับผ้าทิพย์ฐานชุกชี เมรุวัดชัย วัฒนาราม(กลาง).....	150
ภาพที่ 216 ลายเส้น ลายแผงกุดันดอกลอย ดอกลอยคือดอกจอกปลายกลีบแหลม ประดับภายใน วงกลม จุดตัดกันของวงกลมปิดด้วยดอกประจายาม ลายประดับผ้าทิพย์ฐานชุกชี เมรุวัดชัยวัฒนาราม (ขวา)	150
ภาพที่ 217 ลายดอกลอยก้านแยกประดับเสา วิหารวัดคะตึกเชียงใหม่ จังหวัดลำปาง(ซ้าย-กลาง)..	150

ภาพที่ 218 ลายดอกลอยก้านแยกประดับเสา วิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ จังหวัดลำปาง(ขวา) .	150
ภาพที่ 219 นาคทนต์กระหนก วิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง	152
ภาพที่ 220 นาคทนต์กระหนก วิหารวัดนางอย	152
ภาพที่ 221 นาคทนต์กระหนก วิหารจามเทวี วัดปงยางคค	152
ภาพที่ 222 นาคทนต์กระหนก วิหารวัดป็นง้าว (ซ้าย)	152
ภาพที่ 223 นาคทนต์กระหนก วิหารวัดเวียง (ขวา).....	152
ภาพที่ 224 กระหนกหัวขมวดซุ้มโขง วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง ราวพุทธศตวรรษที่ 21	154
ภาพที่ 225 กระหนกหัวขมวดซุ้มโขง วัดกาบแก้ว(กุเจ้าย่าสุดา) ราวพุทธศตวรรษที่ 22 จังหวัดลำปาง	154
ภาพที่ 226 ลายเส้น กระหนกปูนปั้นประดับกุเจ้าสุดา(วัดกาบแก้ว).....	154
ภาพที่ 227 กระหนกประดับปลายนาคทนต์ทรงเท้าแขน วิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง	154
ภาพที่ 228 ลายกระหนกประดับปลายนาคทนต์ทรงเท้าแขน วิหารวัดนางอย	154
ภาพที่ 229 หางวันราวบันไดวัดกู่ป่าด้อม จังหวัดเชียงใหม่(ซ้าย)	155
ภาพที่ 230 กระหนกป้านลม(ตัวรวย) วิหารน้ำแต่ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง(ขวา) .	155
ภาพที่ 231 วงแหวนผูกก้านลาย วิหารจามเทวี วัดปงยางคค(ซ้าย) วิหารวัดไชยมงคล(วัดจองคา)(ขวา)	156
ภาพที่ 232 ลายประดับร่วม การประดับลายกระหนกหัวขมวดที่มีโครงสร้างลายออกมาจากส่วนมุมบนของนาคทนต์ วิหารวัดนางอย(ซ้าย) วิหารวัดเวียง(ขวา).....	157
ภาพที่ 233 ลายส่วนปลายของนาคทนต์ประดับวิหารช่วงพุทธศตวรรษที่23 วิหารน้ำแต่ม(ซ้าย-กลางซ้าย) วิหารวัดคะตึกเชียงใหม่(กลาง-กลางขวา) และวิหารหลวง(ขวา)	157
ภาพที่ 234 นาคทนต์กระหนก โรงธรรม วัดไหล่หินหลวง	159
ภาพที่ 235 ตัวอย่างลักษณะนาคทนต์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ระยะเวลาที่1 อายุราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 23	172

ภาพที่ 236 ตัวอย่างลักษณะนาคทัณฑ์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ระยะที่2 อายุราวช่วงต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 24.....	173
ภาพที่ 237 ตัวอย่างลักษณะนาคทัณฑ์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ระยะที่ 3 อายุราวช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24	174
ภาพที่ 238 ตัวอย่างลักษณะนาคทัณฑ์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ระยะที่ 4 อายุราวช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25.....	175
ภาพที่ 239 ตัวอย่างลักษณะนาคทัณฑ์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ระยะที่ 5 อายุราวช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25.....	176
ภาพที่ 240 การเปรียบเทียบข้อสันนิษฐานนาคทัณฑ์รุ่นเก่าที่ปรากฏกับวิหารและนาคทัณฑ์รุ่นหลังเมื่อจากการบูรณะ วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง.....	182
ภาพที่ 241 ผังการประดับลวดลายและตำแหน่งนาคทัณฑ์วิหารน้ำแต้ม	183
ภาพที่ 242 การเปรียบเทียบข้อสันนิษฐานประการแรก วัดสุวรรณดารารามวรวิหาร(ซ้าย) วัดใหญ่สุวรรณาราม(กลาง) วิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง(ขวา).....	186
ภาพที่ 243 การเปรียบเทียบข้อสันนิษฐานประการที่สอง นาคทัณฑ์วิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง	186
ภาพที่ 244 ผังการประดับลวดลายในนาคทัณฑ์วิหารพระเจ้าศิลา	187
ภาพที่ 245 ลักษณะกรอบปีกตัวลวง วิหารพระเจ้าศิลา(ซ้าย) วิหารหลวง(ขวา) วัดพระธาตุลำปางหลวง	187
ภาพที่ 246 นาคทัณฑ์ประดับวิหารพระเจ้าศิลาเมื่อครั้งบูรณะวิหารแสดงลายหัวเมฆ	188
ภาพที่ 247 การเปรียบเทียบข้อสันนิษฐานนาคทัณฑ์รุ่นเก่าที่ปรากฏกับวิหารและนาคทัณฑ์รุ่นหลังเมื่อจากการบูรณะ วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง	190
ภาพที่ 248 ผังการประดับลวดลายในนาคทัณฑ์วิหารหลวง.....	191
ภาพที่ 249 นาคทัณฑ์ประดับวิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ	194
ภาพที่ 250 ลักษณะตัวลวงระยะหลังบนนาคทัณฑ์ประดับวิหารโถงล้านนา ราวช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24	195
ภาพที่ 251 นาคทัณฑ์ประดับวิหารลายคำ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม.....	197

ภาพที่ 252	นาคทัศน์ประดับวิหารวัดนาคหลวง.....	198
ภาพที่ 253	การเกี่ยวพันของนาคประดับนาคทัศน์ดั้งเดิม วิหารน้ำเต้า(ซ้าย) และการลงเกี่ยวระยะ หลัง วิหารวัดหัวข่วง(ขวา) ที่อาจได้แรงบันดาลใจมาจากกระเปียบดั้งเดิม	201
ภาพที่ 254	นาคทัศน์ประดับวิหารวัดหัวข่วง	201
ภาพที่ 255	นาคทัศน์ประดับวิหารวัดเหล่าหลวง	202
ภาพที่ 256	นาคทัศน์ประดับวิหารวัดอุมลอง.....	202
ภาพที่ 257	รูปแบบนาคทัศน์(กลุ่มที่1) วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง	206
ภาพที่ 258	รูปแบบนาคทัศน์(กลุ่มที่2) วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง	206
ภาพที่ 259	นาคทัศน์ประดับวิหารวัดนาแสง(ซ้าย-กลาง) วิหารวัดนางอย(ขวา)	207
ภาพที่ 260	นาคทัศน์ประดับวิหารวัดบ้านฝ้าง(ซ้าย-กลางซ้าย) วิหารวัดทุ่งกล้วย(กลางขวา-ขวา)...	207
ภาพที่ 261	นาคทัศน์วิหารวัดนาแสง(ซ้าย) วิหารวัดบ้านก่อ(กลาง) โรงธรรม วัดไหล่หินหลวง(ขวา)	208
ภาพที่ 262	นาคทัศน์ประดับวิหารวัดสุวรรณ(ซ้าย-กลางซ้าย) วิหารวัดสบลี(กลางขวา-ขวา).....	209



บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

อาคารประเภทวิหารพื้นเมืองล้านนา จังหวัดลำปาง ปรากฏทั้งหมด 2 กลุ่มคือกลุ่มวิหารโถง ที่ไม่มีการก่อผนัง และกลุ่มแบบวิหารปิดที่มีการก่อผนังทั้งสี่ด้าน โดยกลุ่มวิหารล้านนาดั้งเดิมจัดอยู่ใน กลุ่มวิหารแบบโถงหรือไม่มีปางเอก¹ มักสร้างด้วยเครื่องไม้ทั้งหลัง ส่วนโครงสร้างหลังคาหรือที่ ภาคเหนือเรียกว่า “ม้าต่างใหม่” โดยตัววิหารจะมีขนาดเล็ก มีการทำผังพื้นในลักษณะการยกเก็จหรือ ออกมูข ออกมาจากห้องประธาน คือด้านหน้า 2 ห้อง ด้านหลัง 1 ห้อง ทั้งนี้ยังมีการซ้อนชั้นหลังคา ด้วย(ตับ)² องค์ประกอบที่ใช้ในการประดับอาคารประกอบด้วย หน้าแหบ ซ่อฟ้า หางหงส์ และคันทวย(นาคทนต์)³ เป็นต้น ซึ่งเชื่อว่าเป็นลักษณะวิหารพื้นบ้านล้านนารุ่นเก่า และน่าจะเข้ามาแล้วตั้งแต่ ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 โดยผ่านการบูรณปฏิสังขรณ์ตามแบบอย่างเดิมมาจนถึงปัจจุบัน⁴ ส่วนวิหาร แบบปิดหรือวิหารแบบมีปางเอก คือ วิหารที่มีแผนผังและโครงสร้างของอาคารแบบเดียวกับกลุ่มแรก แต่มีส่วนที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ได้แก่ มีซ่อฟ้า ไบระกา หางหงส์แบบกรุงเทพฯ และมีการก่ออิฐถือปูนทั้ง 4 ด้าน ซึ่งเป็นรูปแบบอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ที่น่าจะมีบทบาทตั้งแต่อาณาจักรล้านนาขึ้น ต่อกรุงเทพฯ และปรากฏชัดเจนราวสมัยรัชกาลที่ 5 ในช่วงต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 25⁵ ทั้งนี้ รูปแบบวิหารและศิลปกรรมที่พบในปัจจุบันล้วนผ่านการบูรณะซ่อมแซมเรื่อยมา มีการปรับเปลี่ยน โครงสร้างเพื่อความแข็งแรง บางครั้งมีการปรับเปลี่ยนศิลปกรรมเพื่อคงความสมบูรณ์อยู่เสมอ ทำให้ งานศิลปกรรมที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบันเป็นงานบูรณะในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 25 แล้วเป็นส่วนใหญ่

คันทวย หรือที่ภาคเหนือเรียกว่า “นาคคะตัน”(นาคทนต์) หรือบางครั้งเรียกว่า “หูช้าง” เป็นส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมในวิหารล้านนา เพื่อรองรับน้ำหนักโครงสร้างส่วนชายคาลงมาที่

¹ ปางเอก เป็นภาษาพื้นเมืองภาคเหนือ หมายถึง ผนัง

² วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, *วิหารล้านนา* (กรุงเทพฯ เมืองโบราณ, 2544), 28.

³ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, *องค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทย* (กรุงเทพฯ การพิมพ์สตรีสาร, 2521), 30.

⁴ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *ศิลปะล้านนา* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2556), 172.

⁵ เรื่องเดียวกัน, 173-174.

ด้ามเสาของวิหาร⁶ เป็นองค์ประกอบที่ใช้ในการประดับอาคาร เป็นส่วนหนึ่งทางด้านโครงสร้างทางสุนทรียภาพของวิหารในศิลปะล้านนา ซึ่งรูปแบบส่วนใหญ่ทำตามคติความเชื่อทางศาสนา มีการแบ่งองค์ประกอบของนาครัตน์เป็น 3 ส่วนหลักๆ คือ ส่วนบน มักทำเป็นลายแถวหน้ากระดานแนวนอน เช่น ลายดอกประจายามหรือกระหนก , ส่วนกลาง เป็นส่วนที่มีการตกแต่งด้วยลวดลาย เช่น ลวง ประกอบกับลายพันธุ์พฤกษาลวดลายที่นำมาประดับบนนาครัตน์ และส่วนล่าง เป็นส่วนที่มีพื้นที่น้อยที่สุดสำหรับประดับลายกระจิงหรือกระหนกหัวม้วน โดยส่วนมาก⁷เป็นรูปสัตว์ในจินตนาการ เช่น มกร นาค ลวง

จากการศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับนาครัตน์ประดับวิหารล้านนาถูกกล่าวถึงเพียงเล็กน้อยว่าเป็นส่วนหนึ่งในการประดับวิหาร และเน้นศึกษาเพียงกลุ่มนาครัตน์ประดับวิหารพื้นบ้านดั้งเดิม ที่ประดับด้วยตัวลวงเท่านั้น ไม่ครอบคลุมไปยังกลุ่มวิหารและนาครัตน์รูปแบบอื่นๆ ดังนั้นนอกจากการศึกษาเพื่อวิเคราะห์รูปแบบ และที่มาของนาครัตน์แล้ว จึงควรมีการศึกษาเพิ่มเติมในส่วนของประเด็นอิทธิพลศิลปะภายนอกที่เข้ามาผสมรวมอยู่ด้วย รวมไปถึงนาครัตน์บนกลุ่มวิหารหลังอื่นๆที่ไม่ใช่แบบแผนวิหารพื้นเมืองล้านนา เพื่อการจัดลำดับพัฒนาการ สู่การกำหนดอายุอย่างแท้จริง

ประเด็นการวิจัย เรื่องรูปแบบนาครัตน์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 ในครั้งนี้ คือการศึกษาและวิเคราะห์อิทธิพลทางด้านรูปแบบ ที่มา เพื่อการจัดลำดับพัฒนาการของนาครัตน์ที่ประดับวิหารรูปแบบต่างๆในเมืองลำปาง รวมไปถึงประเด็นด้านการประดับลวดลายในนาครัตน์ ที่สังเกตได้ว่าองค์ประกอบการประดับของนาครัตน์ประดับวิหารล้านนาจังหวัดลำปาง สามารถจำแนกกลุ่มลวดลายออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มที่สันนิษฐานว่าสืบทอดมาจากนาครัตน์รุ่นเก่าที่แบ่งองค์ประกอบเป็น 3 ส่วน มักจะปรากฏลวดลายตัวลวง นาคพัน และตัวละครในวรรณคดี ตามลำดับ
2. กลุ่มนาครัตน์ที่มีองค์ประกอบ 2 ส่วน จะปรากฏลวดลายที่สืบทอดมาจากกลุ่มแรก แต่จะเพิ่มความหลากหลายมากยิ่งขึ้น รวมถึงการนำลวดลายจีน ลวดลายอย่างศิลปะรัตนโกสินทร์ที่ปรากฏเพิ่มขึ้นกับนาครัตน์ในกลุ่มนี้

⁶ อุดม รุ่งเรืองศรี, พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง (กรุงเทพฯ: มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง, 2534), 1010.

⁷ วรสิทธิ์ บุษยสุรัตน์, วิหารล้านนา, 37.

3. กลุ่มนาคัทณฑ์ที่มีการประดับจนเต็มพื้นที่ มักพบการประดับด้วยลายจีน เช่น ลายเมฆไหล ลายประแจจีน เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งอาจเชื่อมโยงไปถึงอิทธิพลศิลปะต่างๆที่เข้ามามีบทบาทกับศิลปะล้านนาในช่วงเวลานั้น

ทั้งนี้ประเด็นสำคัญเพื่อใช้กำหนดอายุนาคัทณฑ์ คือลวดลายประดับบนนาคัทณฑ์ที่พบในจังหวัดลำปาง ส่วนใหญ่มักแสดงถึงการปะปนทางด้านรูปแบบภายนอกที่มีผลกับงานศิลปกรรมล้านนา เช่น อิทธิพลจีน พม่า รัตนโกสินทร์ เป็นต้น ซึ่งการปรากฏของอิทธิพลเหล่านี้ยังแสดงถึงช่วงเวลาของการติดต่อและการเข้าของวัฒนธรรมอื่นๆในล้านนา และหากนำลวดลายของนาคัทณฑ์หรือศิลปกรรมที่ปรากฏภายในและภายนอก มาเปรียบเทียบกับช่วงเวลาการรับอิทธิพล อาจแสดงถึงลำดับช่วงพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของการประดับลวดลายบนนาคัทณฑ์ของวิหารล้านนาจังหวัดลำปาง อย่างไรก็ตามนาคัทณฑ์เป็นส่วนโครงสร้างที่สามารถซ่อมแซมหรือเปลี่ยนใหม่ได้เสมอ

ดังนั้นการศึกษานาคัทณฑ์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 เพื่อการกำหนดอายุและจัดลำดับพัฒนาการนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างมาก เนื่องจากการวิเคราะห์รูปแบบของนาคัทณฑ์ จะทำให้สามารถเข้าใจถึงที่มา แรงบันดาลใจ หรือแม้แต่ความนิยมจากศิลปะภายนอกที่เข้ามามีบทบาทกับศิลปกรรมล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงช่วงเวลาของการสร้างวิหาร จากพัฒนาการนาคัทณฑ์ประดับวิหารได้อีกด้วย ดังนั้นการศึกษาในแต่ละชั้นจึงถือเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงที่มา และวิวัฒนาการของนาคัทณฑ์ในศิลปะล้านนา อีกทั้งยังอาจเชื่อมโยงกับศิลปกรรมแขนงอื่นๆร่วมกันได้

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อศึกษารูปแบบทางศิลปกรรม ตลอดจนแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับนาคัทณฑ์ที่ประดับในวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบอิทธิพลศิลปะพม่า จีน รัตนโกสินทร์ หรือศิลปะพื้นถิ่น ที่เข้ามามีบทบาทในนาคัทณฑ์บนวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25
3. ศึกษาพัฒนาการของนาคัทณฑ์ในศิลปะล้านนา จังหวัดลำปาง ที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25

สมมติฐานของการศึกษา

นาคัทธณ์ประดับวิหารเมืองลำปางกลุ่มที่เก่าที่สุดมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 24 มักจะมีการนำรูปแบบของตัวลวงหรือมังกรแบบจีนมาประกอบร่วมกับลายพันธุ์พฤกษา ภายในกรอบสามเหลี่ยม โดยนาคัทธณ์จะมีขนาดที่บตัน ไม่ฉลุโปร่ง ต่อมาได้นำรูปแบบของพญานาคตัดแปลงเป็นรูปแบบต่างๆ เช่น ลายพญานาคและลายพันธุ์พฤกษา ลายนาคพัน เป็นต้น ซึ่งเป็นรูปแบบที่พัฒนาขึ้นในช่วงเวลาไล่เลี่ยกันราวปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เมื่อเข้าสู่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ได้นำรูปแบบของตัวละครในวรรณคดี อาทิเช่น ลิง ยักษ์ เทวดา เป็นต้น มาประกอบลงบนนาคัทธณ์ โดยทั้งนี้นาคัทธณ์ที่มีอายุช่วงพุทธศักราช 2500 เป็นต้นมา มีการนำคติเรื่องนักษัตรเข้ามาประกอบซึ่งเป็นคนคือนำใหม่ ทั้งนี้แม้ว่าจะมีการทำเลียนแบบของเดิม แต่นาคัทธณ์ที่สร้างขึ้นในช่วงนี้จะมีลักษณะเป็นแผ่นที่บางลง ไม่ใช้รับน้ำหนักจริงอย่างช่วงแรก และมีการใช้รูปแบบเดิมซ้ำๆกับวิหารทั้งหลาย โดยสามารถแบ่งกลุ่มลวดลายที่ประดับบนนาคัทธณ์ ออกเป็น 6 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

1. กลุ่มรูปแบบตัวลวง หรือพญาลวงที่เชื่อว่าเป็นรูปแบบดั้งเดิมที่ปรากฏบนนาคัทธณ์ของวิหารล้านนา กลุ่มนี้มีปรากฏร่วมกับลายพันธุ์พฤกษา โดยตัวลวงนั้นปรากฏทั้งมีปีกและไม่มีปีก
2. กลุ่มรูปแบบนาคพัน กลุ่มนี้นำรูปแบบของนาคหลายตัวมาเกี่ยวพันกันจนเต็มพื้นที่
3. กลุ่มรูปแบบตัวละครในวรรณคดี อาทิเช่น ลิง ยักษ์ เทวดา และยังรวมไปถึงรูปแบบเครื่องคนครึ่งสัตว์ เป็นต้น
4. กลุ่มรูปแบบสัตว์ เช่น ช้าง ม้า กระต่าย สิงห์ นกหัสติลิงค์ หงส์ และสัตว์ผสม เป็นต้น
5. กลุ่มรูปแบบลายพันธุ์พฤกษา
6. กลุ่มรูปแบบลวดลายจีน

ดังนั้นเป็นไปได้ว่านาคัทธณ์ที่เป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของล้านนามักจะประดับลวดลายที่แสดงอิทธิพลจีน และอิทธิพลล้านนา คือตัวลวงหรือพญาลวง(มังกร)ร่วมกับลายเครือล้านนา ก่อนที่อิทธิพลอย่างรัตนโกสินทร์จะเข้ามามีบทบาทกับนาคัทธณ์จนมีรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้นอย่างการใช้ลวดลายตัวละครในวรรณคดี หรือลวดลายในศิลปะรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่านาคัทธณ์ประดับวิหารล้านนาที่เก่าที่สุดในจังหวัดลำปางมีอายุราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 ประดับอยู่ที่วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง

ขอบเขตการศึกษา

1. ศึกษาและวิเคราะห์นาคทัศน์ ประดับวิหาร รวมไปถึงศิลปกรรมที่ปรากฏภายในวัดเป็นหลัก เพื่อเชื่อมโยงไปถึงประเด็นอื่นๆ ที่สามารถนำมาเป็นฐานข้อมูลการจัดลำดับพัฒนาการและช่วงเวลาการสร้างนาคทัศน์
2. ใช้ข้อมูลด้านงานช่าง หรืออิทธิพลทางด้านวัฒนธรรม อย่างเช่น วัด หรือศิลปกรรมต่างๆ ทั้งในจังหวัดลำปาง และจังหวัดใกล้เคียงที่มีการติดต่อสัมพันธ์กันมาอย่างยาวนาน
3. ใช้ข้อมูลด้านเอกสาร พงศาวดาร หรือจารึก ที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนการศึกษา

1. เก็บข้อมูลเอกสาร โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้องและมีประโยชน์ต่อการวิจัย เช่น พงศาวดาร, จารึกและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. เก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการสำรวจและถ่ายภาพศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
3. นำภาพถ่าย และเอกสารต่างๆมาจัดกลุ่มจำแนกหมวดหมู่
4. ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งด้านรูปแบบ คติความเชื่อ ประวัติศาสตร์ ตลอดจนการพิจารณาถึงรูปแบบศิลปกรรมอื่นๆ ที่อาจมีความเกี่ยวข้องและส่งอิทธิพลต่อรูปแบบและคติความเชื่อ
5. สรุปผลการศึกษา เพื่ออธิบายประเด็นทางด้านรูปแบบศิลปะ โดยเชื่อมโยงจากหลักฐานที่ปรากฏ
6. นำเสนอข้อมูลที่ได้จากการศึกษาทั้งด้านเอกสารและการสัมมนา

วิธีการศึกษา

1. ศึกษาและทบทวนงานวิจัยและหนังสือที่เกี่ยวข้องกับนาคทัศน์ในศิลปะล้านนา ทั้งด้านความเป็นมา และด้านรูปแบบ
2. ศึกษาลายละเอียดและรูปแบบ โดยวิเคราะห์ถึงอิทธิพลด้านลวดลายที่ปรากฏ คติความเชื่อ รวมไปถึงอิทธิพลศิลปะอื่นๆที่ส่งผลต่อนาคทัศน์ของวิหารเมืองลำปาง
3. ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเข้ามาของศิลปะพม่า จีน และรัตนโกสินทร์ ที่ปรากฏในเมืองลำปาง ตั้งแต่ช่วงพุทธศักราช 2300-2500
4. วิเคราะห์ข้อมูล และสรุปผล

บทที่ 2

ข้อมูลเบื้องต้นและการค้นคว้าที่เกี่ยวข้องกับนาคัทม์ระดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง

ที่ตั้งและลักษณะทางภูมิศาสตร์

จังหวัดลำปางตั้งอยู่บริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ตั้งอยู่ระหว่างละติจูดที่ 17 องศา ถึง 30 องศาเหนือ และลองจิจูดที่ 98 องศา 45 ลิปดา ถึง 100 องศา 15 ลิปดา ตะวันออกสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 268.80 เมตร มีเนื้อที่ประมาณ 12,533.921 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 7,833,726 ไร่ โดยมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงถึง 7 จังหวัด ได้แก่

ทิศเหนือ	ติดกับจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และพะเยา
ทิศใต้	ติดกับจังหวัดตาก
ทิศตะวันออก	ติดกับจังหวัดแพร่ และสุโขทัย
ทิศตะวันตก	ติดกับจังหวัดลำพูน

พื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดลำปางล้อมรอบด้วยหุบเขา ทำให้มีลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นแอ่งกระทะ หรือที่เรียกกันว่า “แอ่งลำปาง” โดยมีแม่น้ำสำคัญอย่างแม่น้ำวังที่มีต้นน้ำอยู่ที่ตอนเหนือสุดของจังหวัดลำปาง บริเวณอำเภอวังเหนือและอำเภอแจ้ห่ม ที่ไหลลงจากเหนือสู่ตอนใต้ของจังหวัดลำปางผ่านอำเภอเกาะคา อำเภอแม่ทะ อำเภอสบปราบ อำเภอเถิน และอำเภอแม่พริก พื้นที่ราบลุ่มที่กว้างใหญ่ที่สุดอยู่บริเวณตอนกลางของจังหวัดลำปางคือ บริเวณอำเภอเมืองลำปาง อำเภอเกาะคา และอำเภอห้างฉัตร⁸ และแม่น้ำสายย่อยของแม่น้ำวังอีก 4 สาย⁹ คือ

แม่น้ำต๋อย มีต้นน้ำในเขตอำเภอเมือง ไหลผ่านอำเภอเมืองปาน บรรจบแม่น้ำวังที่อำเภอเมืองแม่ป๋าย มีต้นน้ำในเขตตำบลเมืองยาว ไหลผ่านอำเภอห้างฉัตร ไปบรรจบแม่น้ำวังที่อำเภอเกาะคา

แม่น้ำจาง มีต้นน้ำในเขตอำเภองาว ไหลผ่านอำเภองาว ไปบรรจบแม่น้ำวังที่อำเภอแม่เมาะ
แม่น้ำงาว มีต้นน้ำอยู่ในอำเภองาว ไปบรรจบที่แม่น้ำยมจังหวัดแพร่

⁸ กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานจังหวัดลำปาง, "บรรยายสรุปจังหวัดลำปาง," (ลำปาง: เมืองลำปาง, 2555), 4.

⁹ สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน. เทศบาลนครลำปาง, "รายงานการขุดแต่งและศึกษาชั้นวัฒนธรรมทางโบราณคดีเขลางค์นคร " (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มรดกล้านนา, 2551), 10.

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพื้นที่จังหวัดลำปาง

ประวัติศาสตร์โบราณคดีของจังหวัดลำปางมีอายุเก่าแก่ถึงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่มีการอยู่อาศัยในพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง มีด้วยกันถึง 8 แห่ง¹⁰ และยังมีรากฐานทางวัฒนธรรมยาวนานถึงสมัยประวัติศาสตร์ โดยจากหลักฐานทางโบราณคดี โบราณสถาน และการตั้งถิ่นฐานพบว่า กลุ่มวัฒนธรรมดั้งเดิมตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปางที่สามารถจำแนกเมืองสำคัญออกเป็น 3 เมืองใหญ่ คือเมืองเขลางค์นคร เมืองเวียงพระธาตุลำปางหลวง และเมืองเวียงตาล ที่มีบทบาทสำคัญมาตั้งแต่สมัยทริภุญชัยตลอดจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. เมืองเขลางค์นคร ปรากฏหลักฐานการอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยทริภุญชัย ราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 13¹¹ เป็นเมืองที่มีการขยายตัวออกมาเป็น 3 ช่วง คือช่วงแรก เมืองเขลางค์นครเป็นเมืองที่สร้างขึ้นในสมัยทริภุญชัย แต่ทั้งนี้จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่าในเขตพื้นที่เมืองเขลางค์นครมีร่องรอยการอยู่อาศัยมาก่อนหน้าคือสมัยทวารวดีและอยู่อาศัยมาตลอดจนถึงสมัยล้านนา มีแหล่งโบราณสถานและโบราณคดีที่สำคัญทั้งหมด 16 แห่ง ที่ประกอบไปด้วย วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม, วัดปงสนุกเหนือ, วัดพิงไชย(ร้าง), วัดหัวข่วง, วัดกากแก้ว(กู๋เจ้าย่าสุตา), บ้านพัก ออป., วัดหมื่นล้าน(ร้าง), วัดอุโมงค์(ร้าง), วัดพันเชิง, วัดกู่ขาว, วัดผาบ่อง, กำแพงเมือง(ประตูม้า), วัดป่าพร้าว และแหล่งเตาเผาทุ่งไผ่ เป็นต้น โดยมีศูนย์กลางเมืองที่สำคัญอยู่ที่วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม¹²

ต่อมาในช่วงที่สอง คือเมืองเวียงละกอนพบหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่าเป็นช่วงวัฒนธรรมสมัยล้านนา มีแหล่งโบราณสถานที่สำคัญทั้งหมด 3 แห่ง ที่ประกอบไปด้วย วัดปงสนุก, วัดปลายนา(ร้าง) และวัดประตูป่อง เป็นต้น โดยมีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่วัดปงสนุกเหนือ¹³

และช่วงที่สาม คือเมืองลำปางจากหลักฐานทางเอกสารกล่าวว่าเป็นยุคของการฟื้นฟูบ้านเมืองหลังการปกครองพม่าที่แสดงให้เห็นว่าเป็นช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยมีแหล่งโบราณสถานที่

¹⁰ กรมศิลปากร. กองโบราณคดี, โบราณคดีภาคเหนือ เหมือนแม่เกาะ ออบหลวง บ้านยางทองใต้ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2531), 7-24.

¹¹ ประชากรจักรจักร . พระยา, พงศาวดารโยนก (พระนคร: คลังวิทยา, 2507), 81-83.

¹² วรวิทย์ สุมาลัย, การศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 (ปริญาญศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 24-28.

¹³ เรื่องเดียวกัน, 89-97.

สำคัญทั้งหมด 3 แห่ง ประกอบไปด้วยวัดบุญวาทยา วัดคะตึกเชียงใหม่ และวัดม่อนจำศีล มีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่วัดบุญวาทยา¹⁴

2. เมืองเวียงพระธาตุลำปางหลวง ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเกาะคา จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่าพื้นที่เขตเมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวงมีการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยมาแล้วตั้งแต่สมัยทริภุชชัย ตลอดจนถึงสมัยล้านนาและสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งจากหลักฐานทางเอกสารระบุว่าอยู่ร่วมสมัยเดียวกับเมืองเขลางค์นคร โดยมีแหล่งโบราณคดีที่สำคัญทั้งหมด 8 แห่ง ที่ประกอบไปด้วย วัดพระธาตุลำปางหลวง, แหล่งโบราณคดี กูเจ้าบ้านจามเทวี, แหล่งโบราณคดี บ้านล้อมศรีป้อม, แหล่งโบราณคดี กาดเก้าศรีนาลอย, แหล่งโบราณคดีคอกหมู, วัดไหล่หินหลวง, วัดนาบัว และวัดนาแสง เป็นต้น โดยมีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง

3. เมืองเวียงตาล ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีอย่างซ้ำว่ามีการตั้งถิ่นฐานเกิดขึ้นในสมัยล้านนาโดยสันนิษฐานว่ามีการอยู่อาศัยเพียงช่วงเวลาสั้นๆเพียงสมัยเดียว นั้นเนื่องมาจากเป็นพื้นที่ราบสูงไม่เหมาะแก่การอยู่อาศัย โดยมีแหล่งโบราณคดีที่สำคัญทั้งหมด 5 แห่ง ประกอบไปด้วย วัดปางม่วง, วัดตอยน้อย, วัดปางยงคก, วัดม่อนไก่แจ้ และวัดตอยกู่แก้ว เป็นต้น¹⁵

จากตำนานการสร้างเมืองลำปางกล่าวว่าเมืองลำปางมีมาแล้วตั้งแต่สมัยทริภุชชัยราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-19 กล่าวว่าพระเจ้าจามเทวีให้โอรสฝาแฝดสองพระองค์ปกครองเมืองสำคัญ คือพระเจ้ามหันตยศ ปกครองเมืองทริภุชชัย และพระเจ้าอนันตยศปกครองเมืองเขลางค์นคร โดยมีสุพรหมฤๅษีเป็นผู้ช่วย¹⁶ ดังจะเห็นได้ว่าเมืองเขลางค์นครที่สันนิษฐานว่าเป็นเมืองแรกของจังหวัดลำปางตั้งอยู่ในเขตตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองในปัจจุบัน ทั้งนี้ในช่วงเวลาดังกล่าวนอกจากเมืองเขลางค์นคร (เมืองลำปาง)แล้วยังปรากฏเมืองเวียงพระธาตุลำปางหลวงที่อยู่ในช่วงเวลาเดียวกันเช่นกัน โดยในช่วงเวลานั้นเมืองที่อยู่ในเขตพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปางมีสถานะเป็นเมืองลูกหลวงของเมืองทริภุชชัยในความสัมพันธ์แบบเครือญาติ¹⁷

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, 98-106.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, 131-137.

¹⁶ พระโพธิ์รังสี, เรื่องจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองทริภุชไชย : ทั้งภาษาบาลีและคำแปล (กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, 2554), 196-98.

¹⁷ วรวิทย์ สุมาลัย, การศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24, 215.

ต่อมามีตำนานกล่าวถึงขุนไชยเสนานายทัพของเจ้าขุนครามโอรสของพญามังราย ได้ร่วมพลสร้างเมืองลำปางขึ้นใหม่ในปี พ.ศ.1844¹⁸ ที่ขยายพื้นที่ลงมาด้านทิศใต้มีโบราณสถานที่สำคัญคือวัดปลายนา(ร้าง) และวัดเชียงภูมิ(วัดปงสนุก) ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าเมืองที่สร้างขึ้นในช่วงเวลานี้คือเมืองละคอน(เมืองลำปาง)โดยที่ตั้งเมืองละคอนปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง เมื่อเข้าสู่ช่วงรัชกาลของพระเจ้าติโลกราช(พ.ศ.1985-2030)พระองค์ได้ผนวกเมืองแพร่และเมืองน่านไว้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา รวมถึงยึดเมืองศรีสัชนาลัยไว้ได้ และได้ทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นเวลานานหลายปี ซึ่งในช่วงเวลานี้เมืองลำปางเริ่มมีความสำคัญแทนเมืองเชียงแสน¹⁹ ทั้งนี้จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22 เมืองโบราณลำปางมีการย้ายที่ตั้งเมืองมายังฝั่งตะวันตกของแม่น้ำวัง โดยในช่วงเวลานี้มีฐานะเป็นเมืองบริวารโดยมีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่เองเชียงใหม่ นอกจากนี้ในช่วงเวลาดังกล่าวยังมีกลุ่มวัฒนธรรมภายนอกที่เข้ามายังบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง เช่น วัฒนธรรมอยุธยา สุโขทัย และพม่า โดยการทำสงคราม การทูต ศาสนา และวัฒนธรรมการค้าขาย ที่มีทั้งพ่อค้าเงี้ยว พ่อค้าหลวงพระบาง พ่อค้าจากน่าน พ่อค้าเมืองไต(มอญ, อยุธยา) และกลุ่มพ่อค้าไทลื้อ ไทจีน ไทยอง จึงทำให้ช่วงนี้มักเกิดสงครามอยู่บ่อยครั้ง จนกระทั่งสูญเสียการปกครองให้กับพม่า²⁰

ยุคเสื่อมของอาณาจักรล้านนาเริ่มขึ้นราวกลางพุทธศตวรรษที่ 21 ในสมัยพระเมืองเกษเกล้า อันเนื่องมาจากปัญหาความขัดแย้งภายใน เมื่อขุนนางต่างแย่งชิงอำนาจกันเองและมีบทบาทมากกว่า กษัตริย์ จนพระองค์ถูกลอบปลงพระชนม์ในที่สุด ต่อมาได้อัญเชิญพระมหาเทวีจระประภามาปกครองล้านนาชั่วคราว ก่อนที่จะมีการอัญเชิญพระเจ้าไชยเชษฐาพระมหาอุปราชแห่งอาณาจักรล้านช้างมาปกครองแทน ราวช่วงพ.ศ.2089-2090 พระองค์ปกครองล้านนาได้เพียงสองปีเท่านั้นก่อนจะเสด็จกลับไปปกครองล้านนาช้างแทนพระบิดาที่สวรรคต ราวช่วงพ.ศ.2094-2107 ท้าวเมกุเป็นกษัตริย์องค์

¹⁸ รัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, พิมพ์ครั้งที่ 8. (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2552), 105.

¹⁹ **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก**, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), 16.

²⁰ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, **ตำนานพื้นบ้านเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี** (เชียงใหม่: โรงพิมพ์พิมพ์เมือง, 2538), 95.

สุดท้ายที่ปกครองล้านนาก่อนที่พระเจ้าบุเรงนองจะยกทัพเข้าเข้ามาตีอาณาจักรล้านนาได้สำเร็จในปี พ.ศ.2101 ทำให้ล้านนาอยู่ภายใต้การปกครองตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา²¹

ล้านนาในยุคการปกครองของพม่า ราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-23 หลังจากพระเจ้าบุเรงนอง ยึดล้านนาได้แล้ว ได้แต่งตั้งพระนางวิสุทธิเทวีขึ้นเป็นเจ้าเมือง ตลอดระยะเวลา 200ปี ที่ล้านนาอยู่ ภายใต้การปกครองพม่า มีบางช่วงที่เปลี่ยนมาขึ้นต่ออยุธยาเช่นกัน คือในสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช แต่เป็นเพียงช่วงเวลาสั้นๆเท่านั้น

การปกครองล้านนานั้นพม่าจะส่งขุนนางพม่าหรือเจ้านายล้านนาขึ้นปกครองแทน โดยมีนโยบายที่สำคัญคือการสนับสนุนให้ชาวล้านนากองทัพตัวเองแต่ยังขึ้นตรงต่อพม่าอยู่ เช่นเดียวกับหัวเมืองลำปางที่เลือกเจ้าเมืองปกครองเอง แต่หลังจากเจ้าเมืองลำปางถึงแก่กรรมและยังไม่มีกรรมการแต่งตั้งเจ้าเมืองคนใหม่ขึ้น ท้าวมหายศ เจ้าเมืองลำพูนได้เข้ามายึดครองเมืองลำปางแต่ถูกชาวบ้านร่วมมือกันต่อต้านโดยมี “หนานทิพย์ช้าง” เป็นผู้นำจนสามารถสังหารท้าวมหายศได้ จนรับนามว่าหรือ “พระยาสุวระลือไชย” ต่อมาพระเจ้ากรุงอังวะพระราชทานนามว่า “พระยาไชยสงคราม” แต่งตั้งขึ้นเป็นเจ้าเมืองลำปาง(พ.ศ.2275-2302)โดยอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า เมื่อพระยาไชยสงครามถึงแก่กรรม “เจ้าชายแก้ว” หรือ “เจ้าฟ้าสิงหาราชธานี” บุตรพระยาไชยสงครามขึ้นปกครองเมืองลำปางแทน(พ.ศ. 2307)โดยมีบุตร 7 คน ที่ต่อมาเป็นเจ้าเมืองทั้งเจ็ดในล้านนา เป็นที่มาของ “เจ้าเจ็ดตน” มีพระยาภาวิละเป็นพี่คนโตปกครองเมืองลำปาง ซึ่งในช่วงเวลานั้นเมืองลำปางเป็นศูนย์กลางการรวบรวมผู้คนจากหัวเมืองต่างๆ เพื่อต่อต้านพม่า²²

ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ชาวล้านนาได้รวมตัวกันต่อต้านพม่า โดยการขอกำลังจากสยามมาช่วยจนสามารถรบชนะพม่าได้สำเร็จ ซึ่งมีช่วงเวลาตรงกับสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทำให้นับตั้งแต่นั้นมาล้านนาได้มาอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรไทย โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่1 โปรดเกล้าฯสถาปนาพระยาภาวิละเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ และให้เจ้าคำโสมมาปกครองเมืองลำปาง ซึ่งถือได้ว่าเป็นยุคฟื้นฟูของอาณาจักรล้านนา จนเมืองเชียงใหม่กลับมาเป็นศูนย์กลางของล้านนาอีกครั้งในฐานะเมืองประเทศราชของอาณาจักรไทย ต่อมาเมื่อราวช่วงพุทธ

²¹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, คู่มือนำชมศิลปกรรมโบราณในล้านนา (นนทบุรี: เมืองโบราณ, 2563), 95.

²² เรื่องเดียวกัน, 200-201.

ศตวรรษที่ 25 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองใหม่โดยแบ่งเป็นมณฑล แต่ยังคงมีเจ้าเมืองปกครองอยู่²³ และเป็นช่วงเวลาที่อิทธิพลศิลปะจากกรุงเทพฯ ที่เคยปรากฏมาแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 24 มาปรากฏชัดเจนมากขึ้นในศิลปกรรมล้านนาในช่วงเวลานี้ แต่ทั้งนี้ในขณะเดียวกันก็ปรากฏศิลปะแบบพม่าร่วมอยู่ด้วย จากการทำสัมปทานป่าไม้ให้กับชาวอังกฤษ และพม่า ทั้งนี้กล่าวได้ว่าศิลปกรรมล้านนาที่เกิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 มีทั้งอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ และอิทธิพลศิลปะพม่า เข้ามาผสมผสานกับศิลปะล้านนา

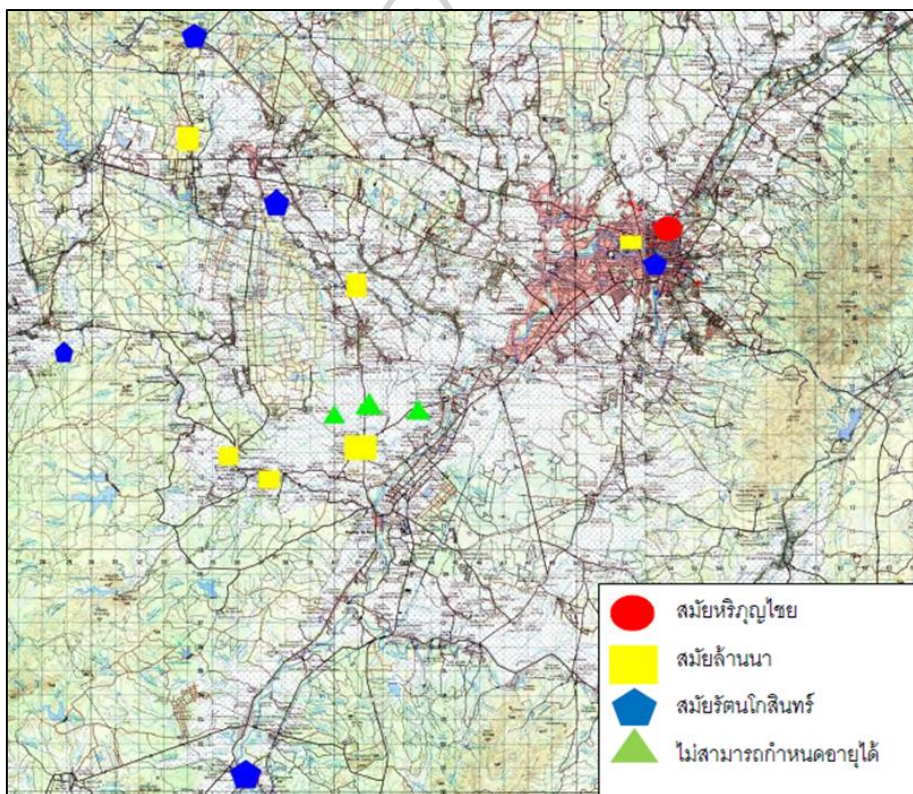
ทั้งนี้จากหลักฐานทางโบราณคดี เอกสาร และตำนาน พบว่าเขตพื้นที่ราบตอนกลางจังหวัดลำปาง แยกกลุ่มแม่น้ำวังที่เป็นที่ตั้งของเมืองสำคัญทางประวัติศาสตร์ได้แก่เมืองลำปาง เมืองเวียง และเมืองตาลร่วมสมัยเดียวกับหริภุญชัย ต่อมาในช่วงสมัยล้านนามีการขยายเขตเมืองไปด้านทิศใต้ มีแม่น้ำวังเป็นกำแพงเมือง และมีเมืองตาลที่ขยายเข้ามาในเขตการปกครองเมืองเวียงพระธาตุลำปางที่มีการอยู่อาศัยมาก่อนแล้ว เมื่อเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์ภายหลังการปกครองโดยพม่าได้มีการกวาดต้อนผู้คนตามหัวเมืองต่างๆ ให้มาอาศัยในเขตพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง แต่ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าเมืองเวียงพระธาตุลำปางเป็นเขตพื้นที่ที่มีการอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

จากข้อมูลหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์สามารถสรุปได้ว่า พื้นที่จังหวัดลำปางในอดีตมีการก่อตั้งเมืองสำคัญทั้งหมด 3 เมืองคือเมืองเขลางค์นคร เมืองเวียงพระธาตุลำปางหลวง และเมืองเวียงตาล โดยพื้นที่เมืองเมืองเขลางค์นครถูกแบ่งออกเป็นสามช่วง คือช่วงต้นมีหลักฐานทางวัฒนธรรมตั้งแต่สมัยหริภุญชัยจนถึงสมัยล้านนามีสุนัขกลางการปกครองอยู่ที่วัดพระแก้วดอนเต้า ช่วงที่สองมีหลักฐานเริ่มต้นในช่วงสมัยล้านนามีสุนัขกลางอยู่ที่วัดปงสนุกเหนือ และช่วงที่สามเริ่มต้นขึ้นช่วงสมัยรัตนโกสินทร์มีสุนัขกลางอยู่ที่วัดบุญวาทย์ ส่วนเมืองเวียงพระธาตุลำปางหลวงเป็นเมืองที่มีรากฐานทางวัฒนธรรมที่ยาวนานที่สุดตั้งแต่สมัยหริภุญชัยตลอดจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์โดยมีสุนัขกลางเพียงแห่งเดียวคือวัดพระธาตุลำปางหลวง และเมืองเวียงตาลเป็นเมืองที่มีการอยู่อาศัยเพียงช่วงเวลาสั้นคือสมัยล้านนา

ดังนั้นจากข้อมูลทั้งหมดบ่งชี้ว่าวัฒนธรรมสมัยหริภุญชัยที่ปรากฏในเมืองลำปางหลงเหลือหลักฐานทางศิลปกรรมเพียงเป็นส่วนน้อย คือพระพิมพ์หริภุญชัย ส่วนโบราณสถานนั้นไม่ปรากฏ

²³ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะล้านนา, 18-19.

หลงเหลืออยู่เลยทั้งในเขตเมืองกลางคันครและเมืองเวียงพระธาตุลำปางหลวง แต่เมื่อเข้าสู่ช่วงสมัยล้านนากลับมีศูนย์กลางด้านศิลปกรรมล้านนามากที่สุดที่เมืองเวียงพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งเป็นต้นแบบงานช่างให้กลับวัดและวิหารหลายแห่งในราวช่วงหลังราวพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ต่างจากจุดศูนย์กลางของเมืองกลางคันครทั้งสามช่วงที่ล้วนจัดว่าเป็นศิลปกรรมหลังยุคการปกครองของพม่าแล้วทั้งสิ้น โดยจะปรากฏอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์และอิทธิพลศิลปะพม่าเป็นส่วนใหญ่



ภาพที่ 2 ชุมชนโบราณที่สำคัญบริเวณแอ่งลำปาง

ที่มา : วรวิทย์ สุมาลัย, การศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ,2556), 53.

รูปแบบและโครงสร้างทั่วไปของวิหารล้านนา

แผนผังวัดในศิลปะล้านนามักให้ความสำคัญกับแนวเส้นแกนหลักสำคัญของวัดคือตะวันออก-ตะวันตก โดยมีเจดีย์ตั้งในตำแหน่งกึ่งกลางของวัดเป็นประธานซึ่งมีความสำคัญมากที่สุด รองลงมาคือวิหารที่ตั้งอยู่ด้านหน้าของเจดีย์เป็นอาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธาน ตัววิหารมักจะหันหน้าไปด้านทิศตะวันออกตามคติของพุทธศาสนา และใช้สำหรับทำพิธีกรรมระหว่างพระภิกษุและชาวบ้าน ได้แก่ ทำบุญ ตักบาตร ฟังธรรม เป็นต้น ส่วนอุโบสถเป็นที่ทำสังฆกรรมของพระภิกษุ โดยศิลปะล้านนาตั้งแต่โบราณพบว่าไม่มีอาคารที่เรียกว่าพระอุโบสถ และตำแหน่งไม่ได้อยู่ในแนวแกนหลัก ซึ่งล้านนาไม่ได้นิยมสร้างอุโบสถกันวัดทุกวัด แต่เมื่อมีการทำสังฆกรรมก็จะไปรวมกันหลายวัดในอุโบสถของวัดใดวัดหนึ่ง²⁴

โดยอาคารหลังคาคลุมประเภทเครื่องไม้มุงกระเบื้องในศิลปะล้านนายุคโบราณนั้นย่อมพุ่มงไปตามกาลเวลา ทำให้เหลือให้ศึกษาเพียงส่วนฐานเท่านั้น ส่วนอาคารวิหารที่ถือว่าเป็นอาคารรุ่นเก่าที่หลงเหลืออยู่นั้นน่าจะได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์แล้วทั้งสิ้น เพียงแต่มีการบูรณะตามแบบแผนเดิม ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่ที่ศึกษาอาคารประเภทวิหารได้แบ่งกลุ่มวิหารล้านนาออกเป็น 2 กลุ่มหลักตามอิทธิพล และรูปแบบศิลปกรรม คือ วิหารล้านนาดั้งเดิม และวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์

1. วิหารล้านนาดั้งเดิม

ตัวอาคารที่มีการลดชั้นหลังคาแบบหน้า 3 หลัง 2 (ชต²⁵) มีลักษณะเป็นอาคารโถง ไม่ก่อผนังปิดแต่นิยมทำเป็นผนังไม้ปิดระหว่างช่วงเสาลงมาครึ่งเสาเท่านั้น โครงสร้างหลังคาก่อด้วยไม้รับน้ำหนักที่เรียกว่า “ม้าย่างใหม่” โครงสร้างหลังคาประกอบไปด้วย หน้าจั่ว และบ้านลม(ตัวรวย)แนวตรงไม่ทำยกโค้งแบบนาคสะดุ้งอย่างที่นิยมในภาคกลาง ซ่อฟ้าที่มักทำด้วยปูนปั้นหรือเครื่องเคลือบมักทำเป็นรูปเทวดายืนพนมมือ²⁶ ใบระกา และหางหงส์ ทั้งยังมีองค์ประกอบที่สำคัญได้แก่ หน้าบันภาคเหนือเรียกว่า “หน้าแหงบ” รวงผึ้ง หรือ “โค้งคิ้ว” คือแผงประดับด้ายหน้าระหว่างเสา และคันทัน

²⁴ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, *วิหารล้านนา*, 25.

²⁵ “ชต” หมายถึง “ลด” ในภาษาล้านนา ซึ่งในที่นี้หมายถึงการลดชั้นหลังคา และสัมพันธ์กับการกระเปาะของผังอาคาร

²⁶ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *วัดพระธาตุลำปางหลวง* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2555), 44.

ทวย ที่ภาคเหนือเรียกว่า “นาคคะตัน” (นาคทัณฑ์) หรือหูช้าง ที่ใช้สำหรับรับน้ำหนักปลายชายคาง มาที่เสาของวิหาร

2. วิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์

วิหารชนิดนี้มีโครงสร้างและผังของของอาคารคล้ายคลึงกับวิหารล้านนาที่สืบทอดมาแต่โบราณ แต่มีการก่อฝาผนัง โดยก่ออิฐจากฐานวิหารจดโครงสร้างหลังคา ซึ่งช่างพื้นบ้านจะเรียกวิหารชนิดนี้ว่า “วิหารปางเอก”²⁷ หรือบางครั้งนิยมทำผนังแบบครึ่งอิฐครึ่งไม้ เช่นโบสถ์วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ และวิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ เป็นต้น²⁸ นอกจากนี้ส่วนประดับหลังคา ได้แก่ ซ่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ ที่แสดงอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์อย่างชัดเจน คือ ซ่อฟ้าเป็นหัวนาคงอนสะบัดอ่อนโค้ง ส่วนหางนาคเป็นนาค 5 เศียรหรือ 7 เศียร ซึ่งวิหารในกลุ่มนี้น่าจะมีบทบาทตั้งแต่อาณาจักรล้านนาขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ และปรากฏชัดเจนราวสมัยรัชกาลที่ 5 ช่วงต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 25²⁹

ทั้งนี้นอกจากกลุ่มวิหารที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังพบกลุ่มวิหารที่แสดงเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นในเขตพื้นที่จังหวัดลำปาง ดังต่อไปนี้

1. ผังวิหารยกเก็จด้านหน้า 1 ห้อง ด้านหลัง 1 ห้อง เป็นโครงสร้างที่นิยมสร้างกับอาคารประเภทโบสถ์ ซึ่งเป็นอาคารขนาดเล็ก พบราวช่วงพ.ศ.2339-2426³⁰
2. ผังวิหารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ไม่ยกเก็จ เป็นผังอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เป็นความนิยมที่เกิดขึ้นช่วงเข้าสู่การปกครองส่วนกลางแล้ว(พ.ศ.2427-2481) และเป็นความนิยมทั้งในอาคารประเภทโบสถ์และวิหาร ซึ่งผังอาคารสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีการต่อมุขโถงด้านหน้า ปรากฏในกลุ่มสกุลช่างเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง และเชียงราย หากอาคารบางหลังไม่พบ

²⁷ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, วิหารล้านนา, 29.

²⁸ เสนอ นิลเดช, ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2539), 20.

²⁹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะล้านนา, 173-74.

³⁰ พิระนันท์ นันทขว้าง, การศึกษารูปแบบโบสถ์และวิหารล้านนาในเขตภาคเหนือตอนบน ตั้งแต่ยุคฟื้นฟูอาณาจักรล้านนาถึงยุคครุภาควิชา พ.ศ. 2339-2481 (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544), 390.

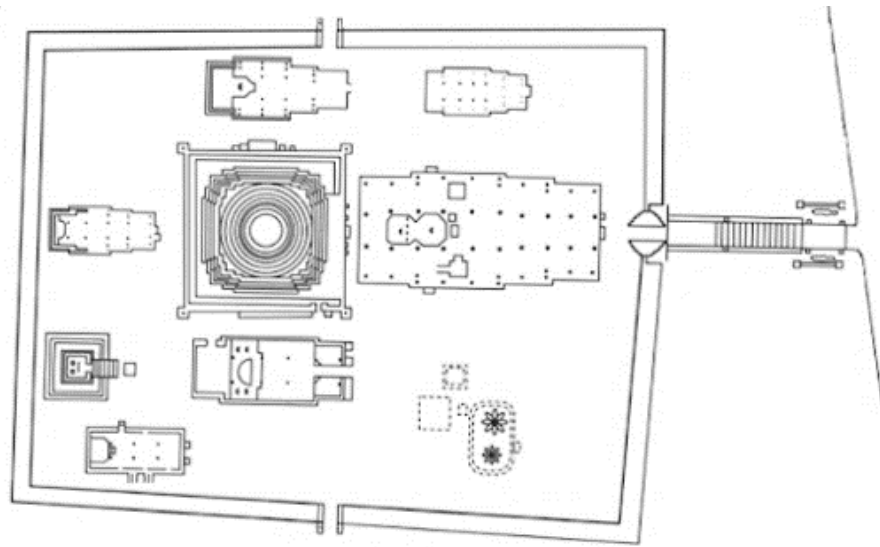
การทำโถง จะปรากฏในกลุ่มสกุลช่างพะเยา และผังอาคารที่ทำมุขทั้งด้านหน้าและด้านหลัง จะปรากฏขึ้นในช่วงพ.ศ.2463-2481 ช่วงครุบาศรีวิชัยได้เริ่มบูรณปฏิสังขรณ์ วัดวออาราม³¹

3. ผังวิหารยกเก็จด้านหน้า 1 ห้อง ผังอาคารลักษณะนี้ปรากฏในกลุ่มช่างไทลื้อเมืองน่าน และกลุ่มช่างเชียงแสนที่ถูกกวาดต้อนมาเมืองลำปางราวปี พ.ศ.2325-2352 ที่มีทั้งการทำยกเก็จด้านหน้า 2 ห้อง และผังที่ยกเก็จด้านหน้า 1 ห้อง หรือผังแบบมุขโถงด้านหน้า ออกมา 2 ช่วงเสา ปรากฏกับวิหารวัดหนองบัว จังหวัดน่าน สร้างโดยช่างไทลื้อ และวิหารวัดแสนเมืองมา จังหวัดพะเยา สร้างโดยช่างไทใหญ่³²



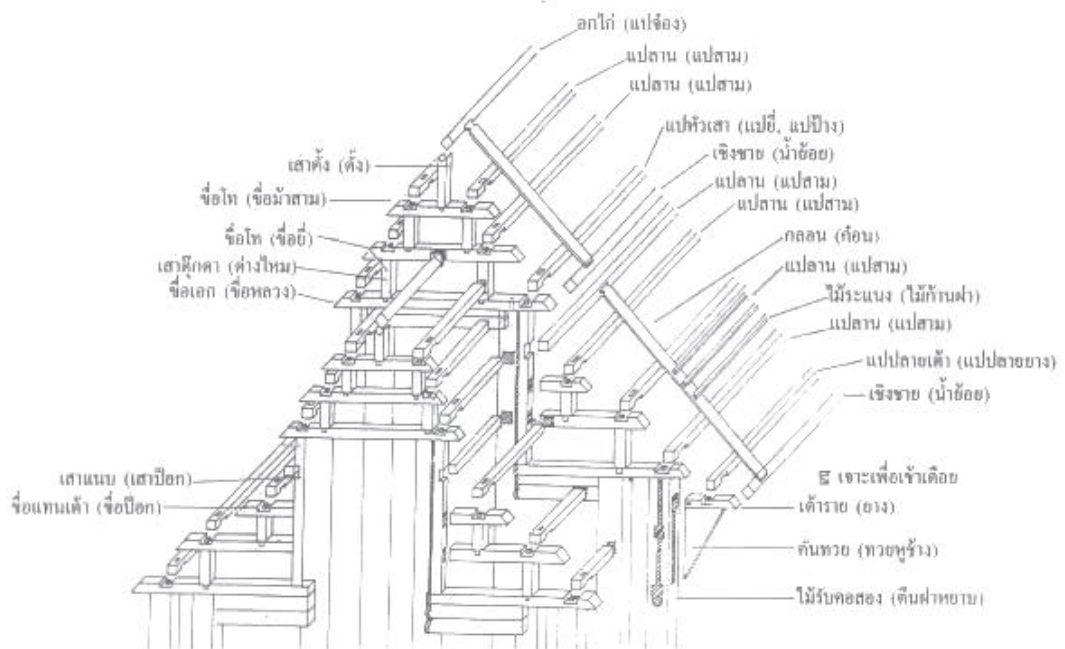
³¹ เรื่องเดียวกัน, 405.

³² เรื่องเดียวกัน, 406-407.



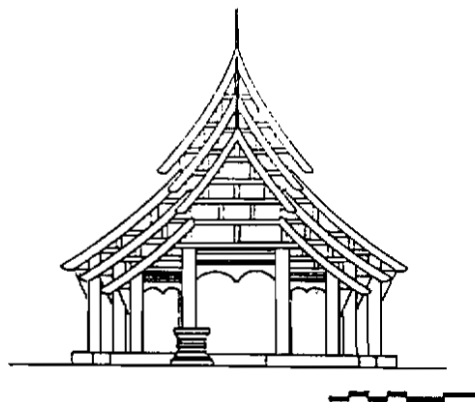
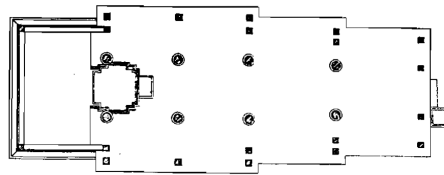
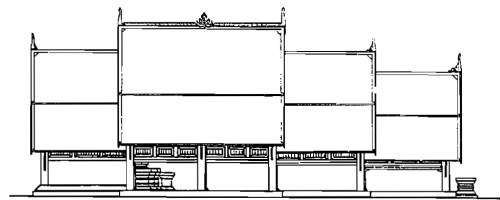
ภาพที่ 3 ตัวอย่างแผนผังวัดพระธาตุลำปางหลวง แสดงระบบแผนผังการวางแนวเส้นแกนหลักทิศ ตะวันออก-ตะวันตก ของวัดในวัฒนธรรมล้านนา โดยให้เจดีย์เป็นประธานสำคัญ รองลงมาคือวิหารที่อยู่ด้านหน้าเจดีย์หันหน้าสู่ทิศตะวันออก

ที่มา : ศักดิ์ชัย สายสิงห์, วัดพระธาตุลำปางหลวง (กรุงเทพฯ:กรมศิลปากร,2555), 11.

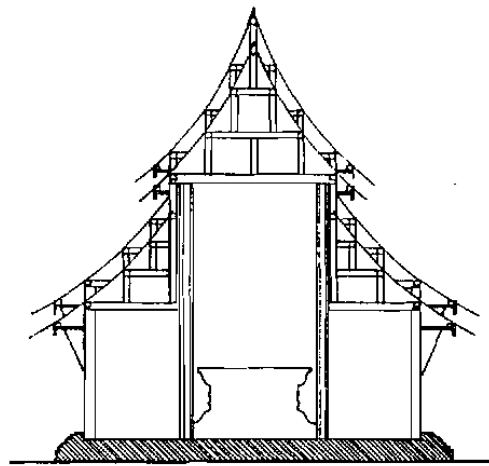
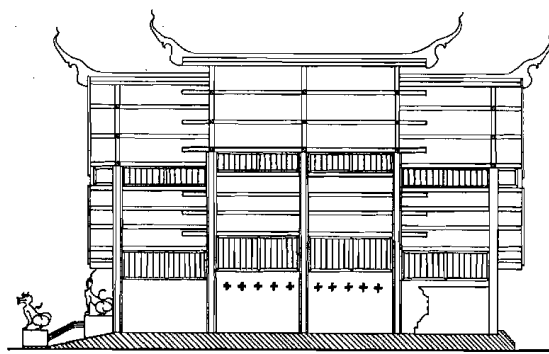


ภาพที่ 4 โครงสร้างวิหารล้านนา หรือที่เรียกว่าโครงสร้าง “ไม้ต่างโหม”

ที่มา : วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, วิหารล้านนา (กรุงเทพฯ : ด่านสุทธาการพิมพ์,2544), 34.



ภาพที่ 5 ตัวอย่างโครงสร้างวิหารล้านนาที่สืบทอดมาแต่โบราณ วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง
 ที่มา : วรสิทธิ์ บุษยสุรัตน์, แบบแผนทางศิลปกรรมของวิหารพื้นบ้านเมืองลำปาง ในพุทธ
 ศตวรรษที่ 20-24 (ทวนอุตทูนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ประจำปี 2539 คณะวิจิตร
 ศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543), 103.



มาตราส่วน 1:100

ภาพที่ 6 ตัวอย่างโครงสร้างวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ ตัวผนังอิฐรูปิตรอบตัววิหาร หรือที่เรียกว่า “วิหารปางเอก” วิหารวัดสบลี จังหวัดลำปาง ที่ใช้โครงสร้างแบบม้าต่างใหม่
 ที่มา : วรรณ คำปวนบุตร, การศึกษาวิหารและอุโบสถในจังหวัดลำปาง ตั้งแต่ พ.ศ. 2442 – ปัจจุบัน (วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปะสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544), 611.

ที่มาและความสำคัญของนาคัทณฑ์ระดับบริหาร

ส่วนประกอบรับน้ำหนักชายหลังคาหรือกันสาดในสถาปัตยกรรมกรรมไทยมักมีชื่อเรียกด้วยกันหลายแบบ ซึ่งแต่ละแบบจะมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันตามการใช้งาน และวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น อาทิเช่นอาคารเครื่องไม้ประเภทเรือนไทยมักจะเรียกส่วนประกอบนี้ว่า “ไม้ค้ำยัน” หรือ “เท้าแขน” หรือ “แขนนาง” มีลักษณะเป็นท่อนไม้เรียบๆ ไม่สลักลวดลายใดๆ โดยในคำอธิบายของเสฐียรโกเศศ ได้ให้ความหมายที่คล้ายคลึงกันว่า “...การทำกันสาดที่ยื่นออกมามาก จะต้องมีไม้ค้ำถ้ำน้ำหนักลงมาสู่ตัวเสา ถ้าไม้ค้ำมีขนาดยาวเฉียงขึ้นไปรับปลายชายคา ให้เรียกว่าแขนนาง...”³³ ซึ่งอาจหมายถึงไม้ค้ำที่มีลักษณะเรียว บาง คล้ายคลึงกับแขนของผู้หญิงที่ดูเรียวเล็ก³⁴

แต่การเรียก “ทวย” หรือ “คันทวย” มักจะนิยมเรียกเมื่อส่วนรับน้ำหนักชายคาติดอยู่กับอาคารประเภทโบสถ์ วิหาร หรืออาคารพระที่นั่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นไม้แกะสลักประดับลวดลายต่างๆ เช่นหงส์ หรือนาค³⁵ โดยเสฐียรโกเศศ ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า “ทวย” น่าจะมาจากคำว่า “ระทวย” เป็นกริยาอาการ ที่หมายถึง อ่อน หรือ งอน อีกทั้งยังให้ความหมายไว้ว่า “ไม้เท้าแขนนี้ถ้าไม่ยื่นออกไปรับชายคาอย่างทื่อ แต่มีลักษณะอ่อนระทวยก็เรียกว่าทวย...”³⁶ ซึ่งการใช้คำว่าทวยก็เคยปรากฏมาก่อนในหมายรับสั่งก่อสร้างพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรฯ ที่พระยาราชสงครามกราบบังคมทูลต่อพระเจ้าหลวงว่า “...สลักทวยปลายเต้า กำลังทำอยู่ตามตัวอย่างที่เอามาจากวัดหันตรา...”³⁷ แต่ทั้งนี้ในปัจจุบันจะนิยมเรียกว่า “คันทวย” มากกว่า ซึ่งคำว่าคันทวยมีความหมายว่าสิ่งของที่มีรูปลักษณะเรียวยาว เช่น คันทวน คันทัก หรือคันทรง เพื่อให้เห็นว่ารูปทรงนี้มีลักษณะเรียวยาว อีกทั้งยังมีความโค้งงอนและ

³³ พระยา อนุমানราชชน, ประเพณีเก่าของไทย : 5 ประเพณีเนื่องในการตาย (พระนคร: กรมศิลปากร, 2505), 64.

³⁴ สมคิด จิระทัศนกุล, อภิธานศัพท์ช่างสถาปัตยกรรมไทย (กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2559), 60-63.

³⁵ พีรศักดิ์ พิศลยบุตร, เครื่องประกอบตกแต่ง เครื่องบนหลังคาสถาปัตยกรรมไทย (วิทยานิพนธ์ ประกอบการศึกษา ตามระเบียบปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2514), 45.

³⁶ อนุমানราชชน, ประเพณีเก่าของไทย : 5 ประเพณีเนื่องในการตาย, 66.

³⁷ สมคิด จิระทัศนกุล, อภิธานศัพท์ช่างสถาปัตยกรรมไทย, 63-64.

อ่อนช้อย³⁸ ดังนั้นการเรียกว่า “ทวย” หรือ “คันทวย” ล้วนหมายถึงส่วนค้ำยันชายคาที่มีลักษณะอ่อนโค้ง ไม่ว่าจะเป็ไม้ เหล็ก หรือปูน

นอกจากนี้ยังปรากฏส่วนค้ำยันที่มีลักษณะเป็นแผ่นไม้หนารูปสามเหลี่ยมมุมฉากที่คล้ายคลึงกับหูของช้าง จึงเรียกว่า “ทวยหูช้าง” และด้วยลักษณะที่เป็นแผ่นไม้หนาขนาดใหญ่จึงมีการแกะสลักลายลายลงไป ทำให้ทวยหูช้างนี้เป็นทั้งส่วนประกอบโครงสร้างและส่วนประดับอาคารในเวลาเดียวกัน ซึ่งมีทั้งแบบโปร่งและแบบทึบตัน ทั้งนี้การใช้คำเรียก “ทวยหูช้าง” เคยปรากฏในสำเนาของขุนอุปถัมภ์หัตถสาร ที่กล่าวถึงงบประมาณการจัดทำกระโจมสำหรับถวายพระพุทธรเจ้าหลวง เมื่อครั้งเสด็จประพาส ณ พระราชวังบางปะอินว่า “...กระโจมแตร 8 เหลี่ยม...หลังคากรูกระดานไม้สักตีแปด เกร็ด เชิงกลอนแลหูช้างไม้สักลายทอง..³⁹”

แต่ทวยหูช้างไม่ได้รับความนิยมมากนักในเขตภาคกลาง แต่จะนิยมมากกับอาคารในพื้นที่ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย โดยช่างหรือสล่าท้องถิ่นภาคเหนือจะเรียกทวยหูช้างว่า “นาคคะตัน”(นาค-กะ-ตัน) หรือ “นาคัทธน์”⁴⁰ โดยคำว่า “ัทธน์” มีความหมายอีกอย่างหนึ่งว่า ไม้, ไม้เท้า, ฟล่อง, เส้า หรือด้าม⁴¹ ดังนั้นคำว่านาคัทธน์อาจหมายถึงไม้เท้ารูปพญานาค ซึ่งพบมากกับอาคารเครื่องไม้มุงกระเบื้อง ประเภทวิหารพื้นบ้านล้านนาประดับลายนาคพัน และลายตัวลวงเป็นต้น

จากชื่อเรียกที่กล่าวมาข้างต้นล้วนเป็นชื่อเรียกส่วนประกอบโครงสร้างทางสถาปัตยกรรม ที่แม้จะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป แต่มีหน้าที่สำหรับรับน้ำหนักปลายชายคาเหมือนกัน โดยส่วนโคนจะอยู่ติดกับข้างเส้าหรือผนังอาคาร ส่วนปลายรับกับปลายของชายคา หรือ ฝ้าของตับชายคา ซึ่งทำหน้าที่เทน้ำหนักจากปลายหลังคามาลงที่เส้าหรือผนัง

³⁸ เรื่องเดียวกัน, 65-67.

³⁹ หจช.ก.ร.5ยธ/19,สำเนาของขุนอุปถัมภ์หัตถสาร ที่รายงานต่อพระสถียนิมานการ เจ้ากรมโยธาเกี่ยวกับงบประมาณในการจักทำกระโจมแตร สำหรับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับ ณ พระราชวังบางปะอิน อ้างโดยสมคิด จิระทัศนกุล, *อภิธานศัพท์ช่างสถาปัตยกรรมไทย*, 67.

⁴⁰ วิบูลย์ ลีสุวรรณ, *พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรมไทย* (นนทบุรี: เมืองโบราณ, 2535), 287.

⁴¹ เปลื้อง ณ นคร, *พจนานุกรม ฉบับทันสมัย* (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2516), 389.

การติดตั้งนาคทนต์จะอยู่ในส่วนโครงสร้างที่เรียกว่า “เต้า” เป็นส่วนประกอบทางโครงสร้างหลังคา มีหน้าตัดรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายื่นออกมาจากส่วนปลายของผนัง หรือเสา เพื่อรับ “แปปลายเต้า” ทำหน้าที่รับน้ำหนักจากปีกหลังคา หากปลายชายคายื่นออกมา มากมักจะใช้ทวยเพื่อรองรับน้ำหนักของปลายหลังคาลงมาสู่เสาหรือผนัง โดยจะทำเดือยสำหรับสวมทวยตรงส่วน “เต้าราย”(ยาง) และ “ไม้รับคอสอง” (ตีนฝาหยาบ) วัสดุในการทำทวยมีทั้งที่ทำจากไม้และปูน แต่ที่นิยมมากที่สุดคงเป็นไม้แกะสลักเพราะมีน้ำหนักที่เบากว่าปูน



ภาพที่ 7 ไม้ค้ำหรือแขนนาง มีลักษณะเรียวยาวคล้ายแขนของผู้หญิง(ซ้าย)

ภาพที่ 8 ทวยหรือคันทวย มีลักษณะเป็นไม้แกะสลักประดับลวดลายให้มีความอ่อนโค้ง(กลาง)
ที่มา : แน่งน้อย ปัญจพรรค, ศิลปะไม้แกะสลัก สุโขทัย อยุรยา รัตนโกสินทร์(กรุงเทพฯ: เรืองรมย์,2535), 63.

ภาพที่ 9 หูช้าง มีลักษณะเป็นไม้แกะสลัก มีทั้งแบบที่บิดันและฉลุโปร่ง ช่างท้องถิ่นภาคเหนือเรียกว่า “นาคคะตัน” หรือ “นาคทนต์” (ขวา)

การศึกษาที่ผ่านเกี่ยวกับนาคทนต์ประดับวิหารล้านนาจังหวัดลำปาง

การศึกษาวิหารและการประดับนาคทนต์เริ่มขึ้นในปี พ.ศ.2544 วรลัณจก์ บุญยสุรัตน์ จัดทำหนังสือเรื่อง “วิหารล้านนา” เป็นหนังสือที่ย่อเนื้อหาจากงานวิจัย เรื่องแบบแผนทางศิลปกรรมพื้นเมืองล้านนา ในระหว่างพุทธศตวรรษที่20-24 ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับวิหารล้านนา และศิลปกรรมประดับวิหาร กล่าวไว้ว่านาคทนต์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-23 มีการแบ่งองค์ประกอบออกเป็น 3 ส่วน คือ

ส่วนบน นิยมลายหน้ากระดานแนวนอน เช่นลายกระจัง กระหนกหัวขมวด ลายกลีบบัว ฯลฯ

ส่วนกลาง มักประดับลายตัวลง ลายพรรณพฤกษา ลายตัวละครในวรรณคดี ฯลฯ

ส่วนล่าง ฐานล่างสุดในกรอบสามเหลี่ยม ปรากฏลายกระหนก ลายก้านขด ฯลฯ

รูปตัวลวงที่นำมาประดับนั้น มีลักษณะคล้ายพญานาค มีเขา มีปีกคล้ายมังกร หรือที่เรียกว่า เล้ง ในภาษาจีน เป็นสัญลักษณ์ของสวรรค์และความเป็นสิริมงคล ตัวลวงนี้จะนำมาผสมผสานกัน ลวดลายพรรณพฤกษาเป็นส่วนมาก บางครั้งนำลวดลายของดอกไม้อย่างดอกโบตั๋น หรือป้อเซียงฮวย มาประกอบ การประดับนาคทนต์ที่ลวดลายทั้งสองข้างจะไม่เหมือนกัน มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-23 เช่นที่วิหารหลวง วิหารน้ำแต้ม เป็นต้น อย่างไรก็ตามกลุ่มวิหารที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 จะมีการเพิ่มรูปแบบที่หลากหลายขึ้น เช่น ลายพญานาค หรือตัวหงามาประกอบ เช่น วิหารวัดปางยงคก และนำรูปนกหัสติลิงค์หรือหงส์มาแทนตัวลวง เช่นวิหารวัดเวียง ส่วนนาคทนต์ของวิหารที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 จะมีการทำลายลายที่เหมือนกันทั้งสองด้าน และไม่พบรูปตัวลวงในการประดับอีก แต่จะปรากฏรูปกิ้งกือ ครุฑขุดนาค นาคเกี่ยว นอกจากนี้ยังพบกลุ่มที่ล้าเลียนแบบนาคทนต์รุ่นพุทธศตวรรษที่ 21 ที่เป็นตัวลวงประกอบลายพรรณพฤกษาแต่เปลี่ยนตัวลวงเป็นพญานาค ซึ่งเป็นการประดับที่แสดงถึงเรื่องป่าหิมพานต์ พละกำลัง และความสมบูรณ์⁴²

ในปี พ.ศ.2548 เกศวิดา รอดพันธุ์ ได้ศึกษา “ตัวลวงประดับคันทวยวิหารในจังหวัดลำปาง: รูปแบบและความหมาย” เป็นรายงานการศึกษาโดยเสรีในแขนงวิชาประวัติศาสตร์ โดยศึกษาเฉพาะในกลุ่มของตัวลวงที่ปรากฏบนนาคทนต์ในวิหาร 6 หลังในเขตจังหวัดลำปาง พร้อมทั้งกำหนดอายุไว้ดังต่อไปนี้

วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง มีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 หรือ หลังลงมาเล็กน้อย โดยอาศัยการเปรียบเทียบกับลายกระหนกและลายช่อในวิหารน้ำแต้ม

วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง กำหนดอายุช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ลงมา จากลวดลายประกอบตัวลวง ได้แก่ รูปสัตว์ และลายแผงกุดัน

วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง กำหนดอายุในช่วง พ.ศ.2466 จากประวัติการซ่อมสร้างที่ชัดเจน ดังนั้นจึงใช้วิหารหลวงเป็นตัวกำหนดอายุวิหารพระพุทธที่มีลักษณะตัวลวงคล้ายคลึงกัน จึงควรได้รับการบูรณะในคราวเดียวกัน

⁴² วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, วิหารล้านนา, 305-09.

วิหารจามเทวี วัดปงยางคก กำหนดอายุช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 จากลักษณะตัวลวงที่มีความเป็นพื้นถิ่นมากขึ้น และมีปีกที่ชัดเจนนับจากช่วงนี้เป็นต้นไป รวมถึงลวดลายใบไม้ ที่เทียบได้กับโรงธรรมวัดไหล่หิน ซึ่งอยู่ในแถบพื้นที่เดียวกัน และมีประวัติการสร้างที่ชัดเจน คือพุทธศตวรรษที่ 25

วิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ ตัวลวงประกอบด้วยลายพุ่มข้าวบิณฑ์ อิทธิพลจากรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นลวดลายที่อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ลงมา และประวัติการซ่อมในปี.ศ.2500

วิหารวัดคะตึกเชียงใหม่ จากประวัติพบว่าขนาดแท่นถูกเปลี่ยนใหม่ในปี.ศ. 2512 ตัวลวงได้คลี่คลายลงไปมาแล้วโดยเฉพาะส่วนเท้าไม่มีขาเหมือนนก และหางที่ดูคล้ายช่องทางไหลในศิลปะรัตนโกสินทร์⁴³

ในปี.ศ.2555 ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ได้กล่าวถึงรูปแบบนาครักษ์ประดับวิหารน้ำแต้ม วิหารหลวง วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง ใ้ว่านาครักษ์ประดับวิหารทั้ง 3 หลังนี้มีรูปแบบแตกต่างกันอยู่ 3 แบบหลักๆ คือ แบบที่ 1 เป็นมังกรหรือปัญญารูป ส่วนในศิลปะล้านนาเรียกตัวลวงหรือพญาลวง ซึ่งแบบที่ 1 หน้าจะเป็นแบบหลักที่พบเกือบทั้งหมดแสดงให้เห็นว่าน่าจะเป็นแบบดั้งเดิม แบบที่ 2 เป็นนาครตัวเดียว เป็นแบบที่เห็นโดยทั่วไป น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากภาคกลาง และแบบที่ 3 เป็นแบบนาครหลายตัวพันกัน ตัวของนาครเป็นเหมือนงูจริงในธรรมชาติ ส่วนเศียรนาครเป็นงานแบบประดิษฐ์ รูปแบบนี้นิยมอยู่มากในล้านนา ทั้งที่เป็นนาครักษ์และสัตว์ภัณฑ์(ราวเทียน) โดยมีการประดับตกแต่งลวดลายบนนาครักษ์แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือส่วนที่ 1 ที่เป็นตัวนาครหรือมังกร ส่วนที่ 2 เป็นงานประดับตกแต่งด้านข้างของนาครหรือมังกร ส่วนใหญ่เป็นลวดลาย ส่วนที่ 3 เป็นส่วนล่างหรือส่วนฐานนาครทำเป็นลวดลายกระหนก

แบบแผนเดียวกับนาครักษ์ที่พบได้โดยทั่วไปในอาคารแบบศิลปะล้านนา และมีการในนาครักษ์อยู่ 2 แบบหลักๆคือ แบบที่ 1 เป็นมังกร หรือปัญญารูป ซึ่งเป็นสัตว์ผสม 5 ชนิด ประกอบด้วยส่วนหัวเป็นมังกร มีเขาแบบกวาง มีปีกแบบนก ขาทั้งสี่ข้างเหมือนเหยี่ยว มีตัวเป็นเกล็ดเหมือนงู ซึ่งงานศิลปกรรมที่นิยมทำแบบนี้พบอยู่ในศิลปะพม่าซึ่งเรียกว่าปัญญารูป น่าจะอยู่ในศิลปะมณฑลเลย ที่

⁴³ เกศวิดา รอดพันธุ์, ตัวลวงประดับคันทวยวิหารในจังหวัดลำปาง : รูปแบบและความหมาย (การศึกษาโดยเสรีในแขนงวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548), 44-45.

นิยมนำมาประดับอาคาร ใช้ประกอบสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมอื่นๆ ซึ่งเชื่อว่านาคทนต์แบบที่ 1 ของวิหารน้ำแต้มเป็นแบบดั้งเดิมและน่าจะเป็นต้นแบบให้กับนาคทนต์ประดับวิหารหลวง และวิหารพระพุทธ เพราะเท่าที่พบหลักฐานอยู่เป็นงานรุ่นเก่าที่น่าจะสร้างมาแล้วตั้งแต่สร้างวิหาร ส่วนแบบที่ 2 ทำเป็นนาคหลายตัวพันกัน เป็นรูปแบบนี้นิยมมากในล้านนา

วิหารหลวง ที่มีการใช้นาคทนต์แบบที่ 1 น่าจะเป็นนาคทนต์ดั้งเดิมของอาคารและน่าจะมีมาแล้วตั้งแต่ก่อนการบูรณปฏิสังขรณ์ในปี 2466 เพราะมีรูปแบบเหมือนกับนาคทนต์วิหารน้ำแต้ม

วิหารพระพุทธ ทำเป็นตัวปญจรูป คือ มังกรที่มีสี่ขา มีเขา มีปีก และมีเกล็ด และประดับด้วยลายดอกไม้(ลายเครือล้านนา) เต็มพื้นที่ ลักษณะดังกล่าวมีรูปแบบเดียวกับวิหารน้ำแต้ม

ทำให้นาคทนต์ประดับวิหารน้ำแต้ม วิหารหลวง และวิหารพระพุทธ วัดพระธาตูลำปางหลวง ที่มีการประดับแบบที่ 1 มังกร หรือปญจรูป คือกลุ่มดั้งเดิม ส่วนแบบที่ 2 สลักรูปนาคตัวเดียว และแบบที่ 3 รูปนาคพันกันหลายตัวคือรุ่นหลังถัดมาตามลำดับ และกำหนดอายุจัดอยู่ในช่วงราวปลายพุทธศตวรรษที่ 23-24⁴⁴

จากการรวบรวมการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับนาคทนต์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปางที่ผ่านมา สามารถสรุปแนวคิดที่ได้จากการศึกษาเท่าที่มีในปัจจุบันแบ่งออกเป็น 3 แนวคิดหลักๆ ได้แก่

แนวคิดที่ 1 กลุ่มนาคทนต์ที่ประดับวิหารล้านนาที่สืบทอดมาแต่โบราณจัดว่าเป็นนาคทนต์รุ่นเก่าที่สืบทอดรูปแบบดั้งเดิม และมีอายุมากกว่ากลุ่มนาคทนต์ที่ประดับวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์

แนวคิดที่ 2 นาคทนต์รุ่นเก่าจะมีขนาดที่บตันไม่ฉลุโปร่ง ลวดลายทั้งสองด้านไม่เหมือนกัน ก่อนที่จะเริ่มฉลุโปร่ง ลวดลายทั้งสองด้านเหมือนกัน คือช่วงพุทธศตวรรษที่ 23-24 มาแล้ว

แนวคิดที่ 3 การใช้ลวดลายในกลุ่มตัววงประกอบลายเครือล้านนา เป็นนาคทนต์รุ่นเก่าที่สืบทอดมา และแม้ว่าจะถูกทำเลียนแบบในช่วงหลัง แต่ตัววงนั้นถูกแทนด้วยพญานาค ซึ่งทั้งนี้การ

⁴⁴ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, วัดพระธาตูลำปางหลวง, 90.

ทำลวดลายนาครพัน ตัวละครในวรรณคดี สัตว์หิมพานต์ ก็ถูกพัฒนาขึ้นมาใกล้เคียงกับกลุ่มตัวลวง เพียงไม่นาน ตามลำดับพัฒนาการ

ทั้งนี้ประเด็นความขัดแย้งด้านการเห็นต่างเรื่องการกำหนดอายุนาครทนต์ระดับวิหาร ที่ผู้ศึกษาได้ทำการกำหนดอายุไว้แตกต่างกัน โดยใช้การเปรียบเทียบรูปแบบจากวิหารที่เชื่อว่าเก่าที่สุดคือวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง และน่าจะส่งอิทธิพลไปยังนาครทนต์ในกลุ่มวิหารหลังอื่นๆ จึงควรศึกษาอย่างละเอียดถึงข้อเท็จจริงเพื่อกำหนดอายุและจัดลำดับพัฒนาการที่สมบูรณ์

หลากหลายแนวคิดที่ผ่านมาของการศึกษาวิหารล้านนาทั้งจากนักวิชาการ หรือผู้สนใจส่วนใหญ่มักให้ความสำคัญกับกลุ่มวัดหรือวิหารที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์โบราณคดี และมีศิลปกรรมที่เก่าแก่อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ แต่ไม่ได้ศึกษาครอบคลุมไปยังกลุ่มวัดหรือวิหารอื่นๆ ที่อาจอยู่ในช่วงเวลาเดียวกัน หรือมีความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเฉพาะในพื้นที่ของตน จึงส่งผลให้ความรู้หรือความเข้าใจมันถึงความเป็มาเกี่ยวกับนาครทนต์ระดับวิหารล้านนายังคงไม่ชัดเจนเพียงพอ

ดังนั้นการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบนาครทนต์ระดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ช่วงพุทธศตวรรษที่24-25 ในครั้งนี้จะต้องครอบคลุมไปยังกลุ่มนาครทนต์ระดับวิหารพื้นบ้านล้านนา จังหวัดลำปาง ประเภทอื่นๆ โดยมีขอบเขตการศึกษาจากกลุ่มวิหารที่มีอายุไม่เกินราวช่วงพ.ศ. 2500 นอกจากนี้ยังต้องระมัดระวังเรื่องการใช้ข้อมูลทางด้านโบราณคดี จารึก หรือรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏ เพื่อนำข้อมูลเหล่านั้นเสริมข้อสันนิษฐานและข้อสังเกตในการสนับสนุนผลศึกษาในครั้งนี้ เพื่อได้ข้อสรุปด้านแนวคิด อิทธิพล และพัฒนาการนาครทนต์ระดับ อีกทั้งเพื่อกำหนดอายุที่แท้จริงกับวิหารที่ไม่มีประวัติการสร้างหรือการบูรณะ

บทที่ 3

การศึกษารูปแบบนาคทัศน์และลวดลายประดับบนนาคทัศน์

จากการสำรวจนาคทัศน์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ในกลุ่มวิหารที่มีอายุไม่เกินราว ช่วงพ.ศ.2500 ลงมา จากข้อมูลการขึ้นทะเบียนวัดโดยกรมการศาสนา หรือประวัติการสร้างวิหารใหม่ แต่ใช้นาคทัศน์เดิม มีทั้งสิ้น 58 วิหาร จำนวน 53 วัด

การศึกษานี้เป็นไปได้ค่อนข้างยาก เนื่องจากวิหารล้านนาในอดีตมักสร้างจากไม้ย่อมพุงไปตามกาลเวลาทำให้ต้องมีการบูรณะอยู่บ่อยครั้ง อย่างน้อยประมาณ 40-50 ปีต่อการบูรณะซ่อมแซม 1 ครั้ง รวมถึงบางวัดปรากฏหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมา หรือหลักฐานการบูรณะซ่อมแซม ทำให้ข้อมูลในการกำหนดอายุต้องเปรียบเทียบกับจากรูปแบบและศิลปกรรมที่ปรากฏแทน

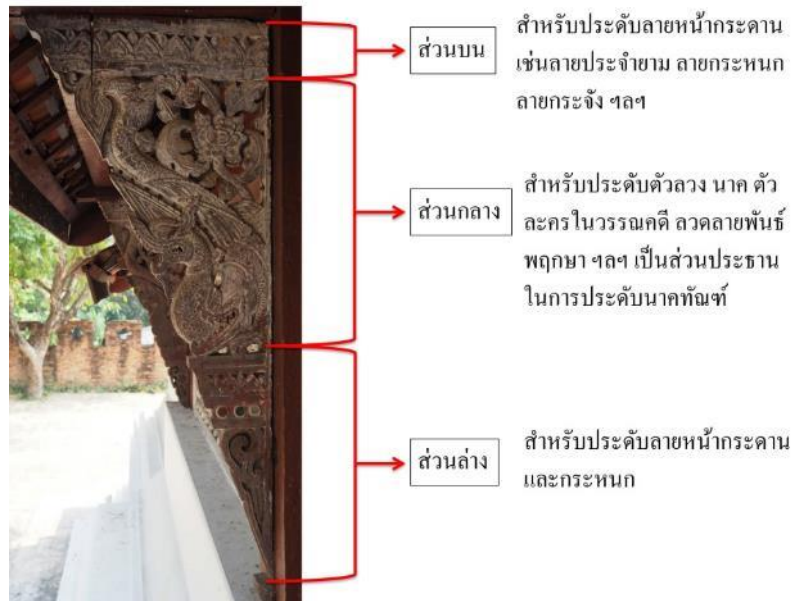
เกณฑ์ในการจำแนกกลุ่มนาคทัศน์

ในการจัดกลุ่มรูปแบบในครั้งนี้ ใช้การแบ่งประเภทของลวดลายประดับบนนาคทัศน์ซึ่งดูจากองค์ประกอบ และลวดลาย เป็นต้น การจัดกลุ่มและการแบ่งตามลักษณะของอิทธิพลที่เข้ามาปรากฏในศิลปกรรมล้านนาประกอบด้วยข้อสันนิษฐานจากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ หลักฐานทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ศิลปะและจารึก โดยจากหลักเกณฑ์ดังกล่าวสามารถจำแนกการจัดองค์ประกอบบนนาคทัศน์ออกเป็น 3 กลุ่ม และการประดับลวดลายออกเป็น 8 กลุ่มหลักๆ นอกจากนี้บางกลุ่มยังมีกลุ่มย่อยอีกตามความแตกต่างและระยะการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ลักษณะโครงสร้างสร้างนาคทัศน์

การศึกษาเกี่ยวกับการจัดรูปแบบองค์ประกอบของนาคทัศน์ไม่เคยปรากฏมาก่อนจากการศึกษาก่อนหน้านี้ ด้วยผู้ศึกษาส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปเฉพาะกลุ่มที่ประดับวิหารที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ทั้งนี้หากนำรูปแบบการจัดองค์ประกอบมาแบ่งกลุ่ม พร้อมทั้งนำลวดลายที่ปรากฏมาศึกษาเพิ่มอาจทำให้ทราบถึงรูปแบบองค์ประกอบดั้งเดิมของนาคทัศน์ล้านนา สามารถจำแนกการจัดองค์ประกอบบนนาคทัศน์ได้ดังต่อไปนี้

นาคัทธน์ประดับลวดลายแบบสามส่วน



นาคัทธน์กลุ่มนี้มีโครงสร้างการประดับลวดลายที่แบ่งออกเป็นสามส่วนคือส่วนบนประดับแถวลายหน้ากระดาน เช่นลายกระจัง ลายดอกชิตดอกซ้อน ลายกลีบบัว และลายกระหนกหัวขมวด ส่วนกลางหรือส่วนพื้นที่กว้างปรากฏลายหลักอย่างลายตัวลวง ลายสัตว์ ลายเทวดา-อมนุษย์ และส่วนล่างปรากฏแถวลายหน้ากระดาน ลายกลีบบัวและกระจัง ต่อด้วยส่วนปลายเป็นลายกระหนกหัวขมวด

นาคัทธน์ในกลุ่มนี้มีทั้งแบบฉลุโปร่ง และทึบตัน ลวดลายทั้งสองด้านเหมือนกัน พบในการประดับวิหารจำนวน 20 หลัง ในกลุ่มวิหารล้านนาที่สืบทอดมาแต่โบราณจำนวน 8 หลัง วิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์จำนวน 7 หลัง และวิหารเฉพาะท้องถิ่นจำนวน 5 หลัง มักจะประดับลายตัวลวง นาคพัน และตัวละครในวรรณคดี ร่วมกับลายพันธ์พฤกษา หรือลายสัตว์ ทั้งนี้แถวลายประดับส่วนบนของนาคัทธน์มักเป็นลายกระจัง หรือลายประจำยาม

นาคทนต์ประดับลวดลายแบบสองส่วน



ส่วนบน

สำหรับประดับคิ้วลวง นาค
ตัวละครในวรรณคดี
ลวดลายพันธุ์พฤกษา ฯลฯ
เป็นส่วนประธานในการ
ประดับนาคทนต์

ส่วนล่าง

สำหรับประดับลายหน้า
กระดาน และกระหนก

นาคทนต์ในกลุ่มนี้มีการจัดโครงสร้างการประดับลวดลายออกเป็นสองส่วน คือส่วนบนหรือส่วนพื้นที่กว้าง มักจะประดับด้วยลายหลักด้วยลายตัวลวง ลายเทวดา-อมนุษย์ ลายสัตว์ และนาคทนต์ทรงเท้าแขนปลายกระหนก ส่วนลายประดับร่วมมักจะพบมากในกลุ่มลายพันธุ์พฤกษา ลายสัตว์ กิ่งอุดมคติ และลายแผงอย่างจีนหรือลายแผงอย่างรัตนโกสินทร์ และส่วนล่างปรากฏแถวลายหน้ากระดานประดับลายดอกชีกดอกซ้อน กลีบบัว และลายกระจังตาอ้อย ต่อด้วยส่วนปลายในกรอบสามเหลี่ยมปรากฏลายกระหนกหัวขมวด เป็นต้น

กลุ่มนาคทนต์แบบองค์ประกอบสองส่วนในกลุ่มนี้มักจะพบร่วมกับนาคทนต์ที่มีองค์ประกอบแบบสามส่วน ภายในวิหารหลังเดียวกัน ซึ่งมีทั้งขนาดที่ขยับขึ้น และฉลุโปร่ง โดยนาคทนต์บางชิ้นประดับลวดลายทั้งสองด้านไม่เหมือนกัน พบในการประดับวิหารจำนวน 26 หลัง ในกลุ่มวิหารล้านนาที่สืบทอดมาแต่โบราณจำนวน 7 หลัง กลุ่มวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์จำนวน 4 หลัง และวิหารเฉพาะท้องถิ่นจำนวน 15 หลัง

นาคัทธน์ประดับลวดลายแบบเต็มพื้นที่



ประดับลวดลายจนเต็มพื้นที่นาคัทธน์
ไม่มีการแบ่งองค์ประกอบ ประดับ
ลวดลายพันธุ์พฤกษา เมฆ เป็นต้น

นาคัทธน์กลุ่มนี้มีลักษณะที่เรียบง่าย และฉลุโปร่ง ประดับลวดลายจนเต็มพื้นที่ อาทิเช่นลายพันธุ์พฤกษา ลายสัตว์ในธรรมชาติ ลายประดิษฐ์ต่อเนื่อง(ลายไส้หมูและลายเส้นเมฆ) เป็นต้นพบในการประดับวิหารจำนวน 12 หลัง ในกลุ่มวิหารล้านนาที่สืบทอดมาแต่โบราณจำนวน 1 หลัง วิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์จำนวน 4 หลัง และวิหารเฉพาะท้องถิ่นจำนวน 7 หลัง ลวดลายที่ปรากฏมักเป็นลายจีน หรือลายพันธุ์พฤกษา

ในการประดับนาคัทธน์กับวิหารล้านนาพบว่าวิหารบางหลังมีแผนการประดับลวดลายตั้งแต่แบบเดียวจนถึงสามแบบภายในวิหารหลังเดียวกัน โดยส่วนมากมักจะพบนาคัทธน์ที่มีองค์ประกอบแบบสองส่วนและสามส่วนในกลุ่มวิหารล้านนาที่สืบทอดมาแต่โบราณ และวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ เช่นเดียวกับนาคัทธน์ที่มีองค์ประกอบแบบสองส่วนและกลุ่มที่ประดับจนเต็มพื้นที่ ที่จะพบการประดับร่วมกันในล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ และวิหารเฉพาะท้องถิ่น ทั้งนี้การวิเคราะห์โครงสร้างนาคัทธน์ประดับวิหารจะต้องใช้ข้อมูลและผลที่ได้จากการวิเคราะห์ลวดลายประกอบรวม เพื่อนำผลที่ได้มาระบุช่วงเวลาของโครงสร้างนาคัทธน์ในแต่ละกลุ่ม ซึ่งรายละเอียดจะอยู่ในหัวข้อที่ 3 เรื่องการวิเคราะห์โครงสร้างและการประดับลวดลายบนนาคัทธน์ ภายหลังจากวิเคราะห์ลวดลายที่ปรากฏในนาคัทธน์

การวิเคราะห์ลวดลายที่ปรากฏในนาคทัศน์

วิหารลำนนาปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีว่ามีมาแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 จากส่วนฐานของวิหารที่มีระบบแผนผังอย่างวิหารลำนนา แต่ด้วยลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เป็นอาคารเครื่องไม้มุงกระเบื้องจึงทำให้ทรุดโทรมไปตามกาลเวลา จนในช่วงเวลาที่อาณาจักรลำนนาอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า ราวพุทธศตวรรษที่ 22-23 การสร้างวัดวาอารามลดลง ศิลปกรรมไม่ได้ถูกพัฒนา รูปแบบใหม่ขึ้นมากนักในช่วงเวลาดังกล่าว รวมไปถึงการบูรณะหรือสร้างวัดวาอารามก็พบเพียงส่วนน้อยที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ ต่อมาช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ภายหลังจากขับไล่พม่าออกมาจากลำนนาได้สำเร็จ ศิลปกรรมลำนนาก็ถูกฟื้นฟูขึ้นอีกครั้ง รวมไปถึงการบูรณะวัดที่เคยถูกทิ้งร้างขึ้นมาใหม่ ดังนั้น วิหารและศิลปกรรมประดับวิหารลำนนาที่ยังคงปรากฏหลักฐาน และสามารถศึกษารูปแบบจึงเป็นศิลปกรรมในระยะหลังที่ผ่านการบูรณะซ่อมแซม หรือต่อเติมขึ้น ในช่วงปลายการปกครองพม่าและช่วงการปกครองของสยามแล้วทั้งสิ้น

จากการสำรวจและศึกษานาคทัศน์ประดับวิหารลำปางช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 สามารถแบ่งกลุ่มการประดับลวดลายที่ปรากฏในนาคทัศน์ออกเป็น 8 กลุ่มหลักคือ กลุ่มลายตัวลวง กลุ่มลายนาคพัน กลุ่มลายเทวดา-อมมนุษย์ กลุ่มลายสัตว์ กลุ่มลายพันธุ์พฤกษา กลุ่มลายอย่างจีน ลายอย่างรัตนโกสินทร์ และนาคทัศน์ทรงเท้าแขนปลายกระหนก ซึ่งมีรายละเอียดด้านรูปแบบ อิทธิพล และแนวทางการกำหนดอายุดังต่อไปนี้

กลุ่มลวดลายตัวลวงหรือมังกรแบบจีน

พญาลวงหรือมังกรในศิลปกรรมลำนนาเป็นสัตว์ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับมังกรในวัฒนธรรมจีน ซึ่งมักจะประดับตามสันหลังคาของหรือกรอบซุ้มประตูโขง หรือกู่พระเจ้า รวมไปถึงคันทวยประดับวิหารเครื่องไม้มุงกระเบื้อง ซึ่งอาจถือได้ว่าลวงหรือมังกรนี้เป็นเอกลักษณ์ทางด้านงานช่างและศิลปกรรมที่มีความโดดเด่นอย่างมากในศิลปะลำนนา โดย “ตัวลวง” หรือ “พญาลวง” ที่ปรากฏในศิลปกรรมลำนนาจะมีลักษณะเป็นสัตว์ผสม 5 ชนิด ที่ประกอบด้วยส่วนหัวเป็นมังกร มีเขาแบบกวาง มีส่วนขาและปีกที่เหมือนนก มีเกล็ดเหมือนปลา และลำตัวยาวคล้ายงู⁴⁵ ทั้งนี้คำว่า “ลวง” อาจเพี้ยนมาจากคำว่า “หลง” หรือ “เล้ง” ในภาษาจีน ที่แปลว่า “มังกร”

⁴⁵ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, วัดพระธาตุลำปางหลวง, 56.

ชาวล้านนาเชื่อว่าลวงหรือมังกร เป็นตัวแทนของธาตุไฟมีอำนาจเหนือธรรมชาติ และเป็นสัญลักษณ์ของความยิ่งใหญ่⁴⁶ แต่อีกแนวคิดกลับเชื่อว่าเป็นในความเชื่อเรื่องฝนคล้ายคลึงกับพญานาคที่เป็นสัตว์ในความเชื่อท้องถิ่น ดังจะปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านล้านนาว่า“ลวงเหล่านฟ้า”เป็นคำพูดของชาวพื้นเมืองล้านนาที่ใช้เรียกปรากฏการณ์ฟ้าแลบอยู่ในหมู่เมฆโดยไม่มีเสียงฟ้าร้อง หากแปลตรงตัวนั้นจะหมายความว่า“มังกรคะนองเมฆ” ซึ่งใกล้เคียงกับกับคำว่า “เมฆลาล่อแก้ว” ในวัฒนธรรมภาคกลาง หมายถึงปรากฏการณ์ฟ้าแลบอยู่ไกลๆเป็นสัญญาณที่บ่งบอกว่าอีกไม่นานฝนก็จะตกลงมาแล้ว นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมล้านนาที่กล่าวถึงปราสาทศพของนางมัทรีในเวทสันตราชชาดกฉบับไม้ไผ่แจ้เรียวแดง กล่าวว่า “...น้ำแต่มียอดลายคำ พี่จักหื้อแต่มีรูปตัวดำตัวแดงอยายอียด รูปร่างคางบาทเกี่ยวตีนลวง ไล่ดอกพวงมอมม่าย รูปคะต่ายเดินเพื่อนมังกร...” หรือแม้แต่นิทานเรื่องเสี้ยวแก้ว เสี้ยวหลัก ของจังหวัดน่านก็มีการกล่าวถึงลวงว่า “...ลวง มีลักษณะเหมือนท่อนไม้ ที่ตัดจากต้นป่าลิดไม้(เพกา)ที่วางกั้นคันดินตรงช่องหล่อเมื่อถึงเวลา(ร่องรับน้ำฝนที่ตกจากชายคา) ท่อนไม้จะกลายเป็นลวง เลื้อยผยองขึ้นบนอากาศ มุ่งตรงไปยังเขาลัดตบบริภัณฑ์เพื่อไปกินหน่อเงินหน่อคำที่นั่น จวบจนใกล้สว่างจึงกลับมาเป็นท่อนไม้ดังเดิม...”⁴⁷ ซึ่งจากวรรณกรรมและนิทานพื้นบ้านล้านนาที่กล่าวมาล้วนสื่อว่าลวงเป็นสัตว์ในความเชื่อเรื่องของฝนฟ้าทั้งสิ้น โดยในเชิงสัญลักษณ์ของการประดับตัวลวงในนาครทนต์อาจหมายถึงลวงที่กำลังเล่นฝนที่ไหลตกลงมาจากชายหลังคา อีกทั้งการประดับตัวลวงกับสถาปัตยกรรมอาจมีที่มาจากคติความเชื่อเรื่องการนำสัตว์มงคลมาประดับอาคารทางศาสนา เพื่อให้ผู้ที่ผ่านเข้ามาได้รับความเป็นสิริมงคลเหมือนอย่างศาสนสถานอื่นๆ

ตัวลวงในศิลปกรรมล้านนาที่ปรากฏมาจนถึงปัจจุบันอย่างที่สุด คือลวงประดับซุ้มโงงและกู่พระเจ้าล้านทองวัดพระธาตุลำปางหลวง มีอายุราวช่วงพุทธศตวรรษที่21⁴⁸ โดยมีลักษณะลำตัวเอนลาดตามสันหลังคาของกู่และโงง มีหงอน 3 หงอน มีเขาเหมือนนกวาง มีเครา มีเกล็ดที่เหมือนปลา มีกรงเล็บเหมือนนก แต่ทั้งนี้ด้วยตำแหน่งปีกของตัวลวงประดับซุ้มโงงจัดอยู่ในตำแหน่งหลังขาหน้าทั้ง

⁴⁶ ปรีชญา เหลืองแดง, มังกรจีนในงานประดับหลังคาพุทธสถานไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 - 24 (ปริญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 64.

⁴⁷ ชมรมอักษัเมือง สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, "ล้านนาคำเมือง," มติชนสุดสัปดาห์ (2561): [Online], Accessed 3 October ,2020, Availble from, https://www.matichonweekly.com/column/article_102481.

⁴⁸ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, วัดพระธาตุลำปางหลวง, 14-17.

สองข้าง(คล้ายคลึงกับว่าปีกอยู่ใต้ขาหน้าทั้งสองข้าง) ส่วนตัวลวงจากกู่พระเจ้าล้านทองนั้นมีตำแหน่งปีกอยู่ด้านนอกทับขาหน้าทั้งสองข้าง ซึ่งเป็นลักษณะปีกที่เหมือนกับปีกนกอย่างชัดเจน ทั้งนี้จากหลักฐานทางโบราณคดี และจารึก บ่งชี้ว่ากู่พระเจ้าล้านทองและซุ้มโขงวัดพระธาตุลำปางหลวงสร้างขึ้นราวช่วงพุทธศตวรรษที่21 ในช่วงที่เจ้าเมืองหาญสีห์ตถ์มหาสุรมนตรีมาครองเมืองลำปาง และได้ทำการบูรณะวัดพระธาตุลำปางหลวง พร้อมทั้งสร้างพระธาตุแล้วเสร็จในปี พ.ศ.2041 และได้สร้างพระวิหารขึ้นในปี พ.ศ.2044 (วิหารหลวง)และหล่อเจ้าล้านทองเป็นพระพุทธรูปประธานในปี พ.ศ.2046⁴⁹ แต่ทั้งนี้จากรูปแบบลวดลายปูนปั้นของซุ้มโขงและกู่พระเจ้าที่ปรากฏในปัจจุบันน่าจะผ่านการซ่อมมาแล้วหลายยุคสมัย โดยการซ่อมครั้งใหญ่เกิดขึ้นในปี พ.ศ.2106⁵⁰ ซึ่งนักวิชาการสันนิษฐานว่าอาจซ่อมแซมโดยการรักษาระเบียบแบบแผนและเทคนิคการปั้นลวดลายแบบเดิม⁵¹

ลักษณะลวงหรือมังกรที่ปรากฏในศิลปกรรมล้านนาสามารถตั้งข้อสันนิษฐานการรับอิทธิพลทางด้านรูปแบบมาได้ 2 แนวคิดคือ

แนวคิดที่ 1 ล้านนาอาจรับรูปแบบมาจากศิลปะจีนโดยตรง อันเนื่องมาจากหลักฐานทางโบราณคดีค้นพบว่าการเข้ามาของเครื่องถ้วยจีนในแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจนเป็นเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์ถังที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-15 และพบมากขึ้นในสมัยราชวงศ์หยวน⁵² แต่การเข้ามาของเครื่องถ้วยในอิทธิพลจีนเริ่มมีบทบาทในสังคมและศิลปกรรมสมัยต่างๆในดินแดนไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา โดยกระจายตัวตามเมืองสำคัญต่างๆ เช่นเดียวกับในวัฒนธรรมล้านนาที่ในเขตพื้นที่ภาคเหนือของไทยก็มีการค้นพบเครื่องถ้วยจีนจากแหล่งโบราณคดีต่างๆ ที่สามารถยืนยันหลักฐานว่ามีการรับอิทธิพลศิลปกรรมจีนผ่านทางเครื่องถ้วยหรือ

⁴⁹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, วัดพระธาตุลำปางหลวง, 66.

⁵⁰ เกษม เกษปะนินะ, ตำนานพระบรมธาตุลำปางหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง และตำนานพระแก้วมรกต ตำนานเจ้าเจ็ดตน (ลำปาง: โรงพิมพ์ศิลปการพิมพ์, 2528), 17-20.

⁵¹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, วัดพระธาตุลำปางหลวง, 18.

⁵² กฤษณา พิณศรี, เครื่องถ้วยสุโขทัย : พัฒนาการของเครื่องถ้วยไทย (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535), 211.

เครื่องเคลือบจีน เช่น การค้นพบหม้อน้ำลายคราม สมัยราชวงศ์หยวนที่พบเหลืออยู่ในเขตจังหวัด เชียงใหม่ และลำพูน และกลุ่มเครื่องลายครามจีนสมัยราชวงศ์หมิงที่พบโดยทั่วไป⁵³

แนวคิดที่ 2 ตัวลวงที่ปรากฏในศิลปกรรมล้านนาอาจได้รับอิทธิพลมังกรผ่านทางเครื่องสังคโลกสุโขทัยอันเนื่องมาจากรูปแบบตัวลวงในศิลปะล้านนามีลักษณะค่อนข้างคล้ายคลึงกับมังกรสุโขทัย อยู่มาก โดยเฉพาะส่วนหางอน เขา และเครา แต่มีเพียงส่วนปีกเท่านั้นที่เป็นลักษณะเฉพาะของตัวลวง ในศิลปกรรมล้านนาที่ไม่ปรากฏกับมังกรในเครื่องสังคโลกสุโขทัย และการเข้ามาของศิลปกรรมสุโขทัย ในล้านนาอาจมาจากการกวาดต้อนผู้คน ช่างปั้น และช่างฝีมือจากเมืองสวรรคโลกขึ้นมายังล้านนา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21⁵⁴

จากรูปแบบมังกรในศิลปะจีนจะมีลักษณะส่วนหัวแบบมังกร มีเขาแบบกว้าง ลำตัวยาว มีเกล็ดและหางเหมือนปลา มีเท้าและกรงเล็บเหมือนเหยี่ยว ไม่ปรากฏการทำปีก แตกต่างจากศิลปะสุโขทัยที่แม้จะได้รับอิทธิพลศิลปะจีนโดยตรงแต่กลับนำรูปแบบของมังกรมาผสมผสานกับพญานาคที่เป็นสัตว์ในความเชื่อท้องถิ่นจนเกิดเป็นรูปแบบเฉพาะที่แตกต่างจากมังกรจีนคือการทำลายแผงคอ และส่วนหางที่เป็นสายกระหนก เช่น เครื่องสังคโลกที่ใช้ในงานประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม เป็นต้น โดยส่วนที่ยังคงเค้าโครงความเป็นมังกรจีนคือส่วนหัวแบบมังกรที่มีเขาแบบกว้าง และส่วนเท้าที่เหมือนเหยี่ยวเท่านั้น



ภาพที่ 10 ลวงปูนปั้นประดับชั้นหลังคาลาด โขง วัดพระธาตุลำปางหลวง

ภาพที่ 11 ลวงปูนปั้นประดับชั้นหลังคาลาด กู่พระ เจ้าวัดพระธาตุลำปางหลวง

⁵³ ณีภูษภัทร นาวิกชีวิน, เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524), 211.

⁵⁴ ปรีชญา เหลืองแดง, มังกรจีนในงานประดับหลังคาพุทธสถานไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 - 24, 63.



ภาพที่ 12 เครื่องถ้วยลายคราม สมัยราชวงศ์หมิงค.ศ.1464-1487

ที่มา : Scott, Rosemary, **Flawless porcelains : imperial ceramics from the reign of the chenghua emperor**(London: Percival David Foundation of chinese Art, 1995), 29.



ภาพที่ 13 รูปมังกรบนเครื่องสังคโลก พบที่แหล่งเตาเกาะน้อย ศรีสะเกษ

ที่มา : Guerin, Nicol, **Thai ceramic art: the three religions**(Singapore : Suntree Media, c2005), 95.



ภาพที่ 14 เครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์หมิง พุทธศตวรรษที่22-23 พบที่บริเวณภาคเหนือของประเทศไทย
ที่มา: อนุรักษ์ภัทร จันทวิษ, **เครื่องถ้วยจีนจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย**(กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร , 2537), 261, 303, 308, 312.

การประดับตัวลงในนาครัตนนั้น มักประดับจะจัดอยู่ในส่วนพื้นที่กว้างตรงกลางของการจัดองค์ประกอบ โดยตัวลงจะมีรูปแบบโค้งอ่อนลงมาด้านล่าง ส่วนหางโค้งตัวกลับขึ้นขอบด้านบน ซึ่งจัดว่าเป็นลวดลายประดับหลักของนาครัตน อันมีลายประดับร่วมอย่างลายพันธุ์พฤกษา ลายสัตว์ลายอย่างจีน ลายอย่างรัตนโกสินทร์ ฯลฯ ทั้งนี้จากการสำรวจและการตรวจสอบลวดลายตัวลงในนาครัตนประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง สามารถแบ่งลักษณะและอิทธิพลที่ปรากฏออกเป็น 4 ดังต่อไปนี้

1. ตัวลงในนาครัตนรูปแบบที่ 1 (กลุ่มอิทธิพลศิลปะล้านนา)

มีลักษณะส่วนหัวแบบมังกร มีเขาแบบกว้าง ปรากฏหงอนเพียงหงอนเดียว ทั้งข้างหน้าและขาค้างเหมือนนก มีกรงเล็บเหมือนเหยี่ยว มีเกล็ดเหมือนปลา ไม่พบการประดับปีก และส่วนหางของตัวลงตัววัดเข้าหาด้านใน โค้งออกเป็นลายกระหนก หัวขมวดหรือลายก้านขด พบที่วิหารน้ำแต้ม วิหารแก้ว วัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งสามารถตั้งข้อสังเกตได้ดังต่อไปนี้

จุดที่ 1 ส่วนหางลงที่โค้งตัวกลับเข้าไปด้านใน เป็นรูปแบบพิเศษที่พบกับนาครัตนประดับวิหารน้ำแต้ม และวิหารตันแก้ว วัดพระธาตุลำปางหลวงเพียงเท่านั้น

จุดที่ 2 การไม่ประดับปีกของตัวลงในกลุ่มนี้เป็นรูปแบบที่พบที่สัมพันธ์กับมังกรในศิลปะจีน และมังกรในศิลปะสุโขทัย

จุดที่ 3 การปรากฏหงอนลงเพียงหงอนเดียว ทั้งยังมีการกริดเส้นให้คล้ายกับเส้นขน เป็นรูปแบบแบบที่สัมพันธ์กับมังกรจีนที่ปรากฏบนเครื่องเคลือบสมัยราชวงศ์หยวน อีกทั้งยังใกล้เคียงกับลวดประดับสันหลังคาซุ้มโอง วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 15 ลวงประดับวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 16 ลวงประดับนาคทัณฑ์วิหารต้นแก้ว วัดพระธาตุลำปางหลวง

เมื่อเปรียบเทียบลักษณะมังกรจีนกับลวงในศิลปะล้านนา กลับมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกันมากกว่าศิลปะสุโขทัย คือส่วนหัวที่ปรากฏหงอนสามหงอนใช้เทคนิคการกรีดเส้นให้เหมือนกับเส้นขนของมังกร ส่วนขาที่เรียวยาวเล็กแบบขานก กรงเล็บที่เหมือนเหยี่ยว และลำตัวยาวมีเกล็ดเหมือนปลา ซึ่งเป็นรูปแบบที่สัมพันธ์กับตัวลวงดั้งเดิมในศิลปะล้านนาและลวงในกลุ่มที่ 1 ที่ปรากฏในนาคทัณฑ์

ทั้งนี้เมื่อวิเคราะห์จากรูปแบบตัวลวงในศิลปกรรมดั้งเดิมจากซุ้มโขงวัดพระธาตุลำปางหลวงกับตัวลวงในนาคทัณฑ์กลุ่มที่ 1 พบว่ามีจุดที่แตกต่างกันอยู่ 2 ประการคือส่วนปีก และส่วนหงอนซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ประการที่ 1 ตัวลวงดั้งเดิมประกบซุ้มโขง(ภาพที่10)ปรากฏส่วนแผงหลังขาที่คล้ายคลึงกับปีก แต่ยังคงมีการตัดเส้นแบ่งเส้นกรอบขาชัดเจน ซึ่งแตกต่างจากลวงประดับกรอบซุ้มกู่พระเจ้าล้านทอง (ภาพที่11)ที่ส่วนปีกจะทับบนขาหน้าทั้งสองข้าง ทำให้เห็นเพียงส่วนเท้าที่โผล่พ้นกรอบปีกออกมา ที่อาจสันนิษฐานได้ว่าส่วนแผงหลังขาเปรียบเหมือนขนหรือพู่หลังขาที่ปรากฏกับมังกรบนเครื่องเคลือบ

จีนมากกว่าจะเป็นปีกของลวง และอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าตัวลวงที่ปรากฏบนซุ้มโงงเป็นตัวลวงรุ่นเก่าที่ แม้จะผ่านการบูรณปฏิสังขรณ์มาก่อนแต่เป็นการบูรณะที่ยังคงระเบียบแบบแผนเดิม และอาจเป็นตัวลวงที่จัดอยู่ในช่วงเวลาเดียวกับตัวลวงกลุ่มที่ 1 ที่ปรากฏบนนาคทัศน์หรือหลังกว่าเล็กน้อย ซึ่งเป็นรูปแบบที่สัมพันธ์กับอิทธิพลศิลปะจีนที่สืบทอดมายังศิลปะล้านนา

แต่ลวงในกลุ่มที่ 1 ไม่ปรากฏประดับปีกหรือเส้นพู่หลังขาแบบลวงประดับซุ้มโงง แต่ปรากฏการทำเส้นกรอบขาแทน ซึ่งเป็นรูปแบบพบกับลวงในนาคทัศน์ประดับวิหารต้นแก้ว และวิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง โดยจัดว่าเป็นงานช่างที่เปลี่ยนแปลงขึ้นในระยะหลังช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24-25 อีกทั้งการทำเส้นกรอบขาในตัวลวงในนาคทัศน์กลุ่มที่ 1 เป็นรูปแบบที่ไม่ปรากฏทั้งในศิลปะจีนหรือศิลปะล้านนาดั้งเดิม ซึ่งผู้ศึกษาสันนิษฐานว่าอาจเป็นต้นเค้าการประดับปีกลวงในระยะหลัง

ประการที่ 2 ส่วนหงอนลวงประดับซุ้มโงงที่ปรากฏมีสามหงอนซึ่งเป็นรูปแบบที่สัมพันธ์กับหงอนลวงระยะหลังช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา กับกลุ่มลวงในกลุ่มที่ 4 และสอดคล้องกับตัวจองหรือกวางในศิลปะพม่าและมังกรในศิลปะจีนช่วงกลาง-ปลายสมัยราชวงศ์ชิงที่ปรากฏในศิลปกรรมรัตนโกสินทร์ แต่ตัวลวงในกลุ่มที่ 1 ปรากฏเพียงหงอนเดียว ซึ่งสัมพันธ์กับมังกรในเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หยวนทั้งที่พบในดินแดนไทยและในศิลปกรรมจีน

ดังนั้นนาคทัศน์กลุ่มที่ 1 ตัวลวงในนาคทัศน์กลุ่มที่ 1 เป็นกลุ่มที่สัมพันธ์กับอิทธิพลศิลปะจีนและอิทธิพลศิลปะล้านนาดั้งเดิม ซึ่งอาจเป็นไปได้ที่ตัวลวงในนาคทัศน์กลุ่มนี้จะมีรูปแบบที่เก่ากว่าลวงปูนปั้นประดับซุ้มโงงที่คาดว่ามีการบูรณะซ่อมแซมมาแล้วหลายครั้ง



ภาพที่ 17 เครื่องเคลือบลายมังกร สมัยราชวงศ์หยวน

ที่มา : [Online], Accessed 2 October , 2020, Available from

:<https://wantubizhi.com/image.aspx>



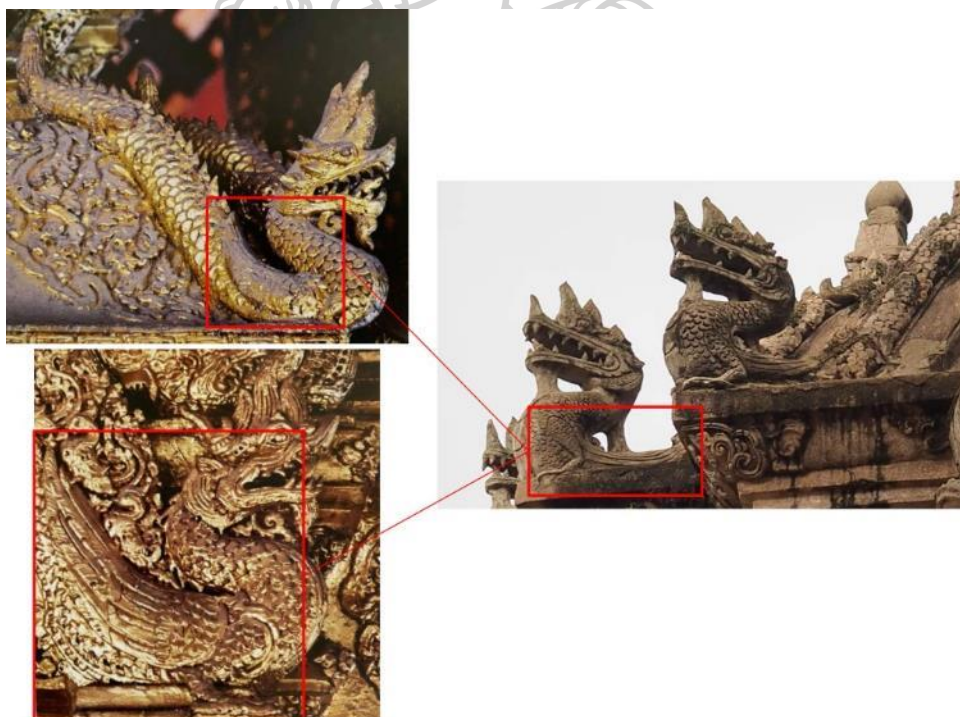
ภาพที่ 18 มังกรเครื่องสังคโลกสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ 20 - 22
 ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กำแพงเพชร [Online], Accessed 2 October, 2020, Available
 from : <http://www.virtualmuseum.finearts.go.th>



ภาพที่ 19 มกรเครื่องสังคโลกสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ 19 - 20 ปัจจุบันจัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์สถาน
 แห่งชาติพระนครศรีอยุธยา



ภาพที่ 20 การเปรียบเทียบพู่ขนหลังขาของมังกรในเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หยวนกับตัวลวงปูนปั้น
ประดับซุ้มโขงวัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 21 การเปรียบเทียบปีกลวงประดับสันหลังคาและกรอบซุ้มตัวลวงจากกู่พระเจ้าล้านทองกับตัว
ลวงปูนปั้นประดับซุ้มโขงวัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 22 การเปรียบเทียบหงอนมังกรบนเครื่องเคลือบจีนสมัยราชวงศ์หยวนกับหงอนตัวลวงในกลุ่ม
ที่1 ประดับนาคทัณฑ์ และหงอนตัวลวงปูนปั้นประดับซุ้มโขงวัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 23 การเปรียบเทียบส่วนหงอนตัวลวง วิหารน้ำแต้ม(ซ้าย)วิหารพระเจ้าศิลา(กลาง)และวิหาร
หลวง(ขวา) วัดพระธาตุลำปางหลวง

2. ตัวลวงในนาคทนต์รูปแบบที่ 2 (กลุ่มอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์)

ตัวลวงมีลักษณะส่วนหัวเป็นมังกร ส่วนหางที่ปรากฏจะมีทั้งแบบหงอนเดี่ยวและแบบสามหงอน มีเขาแบบกว้าง ขาหน้าและขาหลังเหมือนนกหรือเหยี่ยว มีเกล็ดเหมือนปลา และปีกที่เหมือนนก ส่วนหางของตัวลวงจะตวัดออกมาด้านนอก ปลายหางเป็นลายกระหนกหัวขมวด พบที่วิหารพระพุทธ, วิหารหลวง และวิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง โดยมีจุดสังเกตดังต่อไปนี้

จุดที่1 การปรับรูปแบบส่วนหางของตัวลวงให้ตวัดออกมาด้านนอก ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบได้อย่างแพร่หลายกับตัวลวงในนาคทนต์ระดับวิหารล้านนา ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25

จุดที่2 ประดับลายเมฆไหลร่วมกับตัวลวง เป็นลักษณะที่สัมพันธ์กับประดับลวดลายเงินบนเครื่องถ้วยหรือขุดยาทองเหลือง สมัยราชวงศ์หมีง (ราวช่วงค.ศ.1464-1487) และศิลปะรัตนโกสินทร์ ปรากฏกับนาคทนต์ระดับวิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง

จุดที่3 การประดับปีกในตำแหน่งทับขาหน้าทั้งสองข้าง สัมพันธ์กับตัวลวงปูนปั้นประดับคู่พระเจ้าล้านทอง ซึ่งการยกขอบปีกบางๆของตัวลวงกลุ่มนี้อาจเป็นตัวลวงประดับปีกรุ่นแรกๆที่ปรากฏในนาคทนต์

จุดที่4 ส่วนหางยังคงปรากฏหงอนเดี่ยวเหมือนกับลวงในกลุ่มที่ 1 ซึ่งเป็นรูปแบบที่สัมพันธ์กับอิทธิพลศิลปะจีนดั้งเดิมในล้านนา



ภาพที่ 24 ลวงประดับวิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 25 ลวงประดับนาคทัณฑ์วิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 26 ลวงประดับนาคทัณฑ์วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง

ตัวลวงจากกลุ่มที่ 2 ในนาคทัณฑ์ประดับวิหารมีลักษณะใกล้เคียงกับตัวลวงในศิลปกรรมล้านนาดั้งเดิมและตัวลวงในนาคทัณฑ์กลุ่มที่ 1 คือส่วนหัวแบบมังกร ขาเหมือนนก มีเท้าเหมือนเหยี่ยว ลำตัวยาวมีเกล็ดเหมือนปลา แต่ตัวลวงกลุ่มนี้จะปรากฏส่วนปีกที่คล้ายกับปีกนก รวมไปถึงส่วนขาที่ปรากฏพร้อมกับลายเมฆไหล ซึ่งรูปแบบลวงที่ปรากฏในกลุ่มที่ 2 นี้มีลักษณะใกล้เคียงกับลวงปูนปั้นประดับกุฎพระเจ้าล้านทองและยังสัมพันธ์กับมังกรในศิลปะรัตนโกสินทร์ที่สืบทอดมาจากศิลปะจีนสมัยราชวงศ์ชิง

การปรากฏศิลปกรรมจีนในสมัยรัตนโกสินทร์เป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ด้านระบบบรรณาการ การค้าขาย และการทูต เพื่อความมั่นคงของประเทศ และความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ เริ่มขึ้นตั้งแต่ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 จนกระทั่งบ้านเมืองมีความมั่นคงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3⁵⁵ ที่ถือได้ว่าเป็นยุคของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม

⁵⁵ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, งานช่าง สมัยพระนั่งเกล้าฯ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2551), 8.

ดังจะปรากฏศิลปกรรมแบบประเพณีนิยม และแบบพระราชนิยม⁵⁶ ซึ่งแบบอย่างศิลปะในพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ 3 ล้วนสัมพันธ์กับอิทธิพลจีน เช่น อาคารทรงเก๋งจีนที่ลวดลายประดับหน้าบัน มักจะปรากฏเครื่องมงคลหรือเครื่องบูชาตามแบบจีน⁵⁷ นอกจากนี้ยังจะเห็นได้ว่าการประดับลายมังกรบนทวารบาลประตูหน้า กรอบบานแฝละ หน้าบัน และหลังคา เป็นรูปแบบที่ช่างรัตนโกสินทร์รับอิทธิพลมังกรมาจากศิลปะจีนโดยตรงภายใต้แนวคิดและคติเดียวกัน คือการประดับลายมังกรในหมู่เมฆที่สามารถสื่อได้ว่ามังกรเป็นสัตว์ชั้นสูง ลอยได้ในอากาศ ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบมากในศิลปะจีน เช่นเดียวกับศิลปะรัตนโกสินทร์ เช่น ลายมังกรประดับมุกบานประตูวัดราชโอรส และบานประตูกลางของพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ในพระที่นั่งบรมสถานมงคลหรือวังหน้า เป็นต้น



ภาพที่ 27 เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ชิงตอนปลาย ราวพุทธศตวรรษที่ราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 ปัจจุบันจัดเก็บอยู่ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จังหวัดกรุงเทพฯ

⁵⁶ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2563), 114.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, 164.



ภาพที่ 28 ลายมังกรประดับบานประตูด้านท้ายอุโบสถ วัดราชโอรส



ภาพที่ 29 ลายมังกรประดับบานประตู พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ในพระที่นั่งบรมสถานมงคลหรือวังหน้า

จากรูปแบบของมังกรที่ปรากฏบนเครื่องเคลือบจีนสมัยปลายราชวงศ์ซิงและมังกรจากงานช่างในสมัยรัตนโกสินทร์(ภาพที่27)นั้นมีลักษณะที่เหมือนกันอย่างชัดเจน คือส่วนหัวที่ประดับขนทรงพุ่มมีหลายแฉก และมักจะปรากฏพร้อมกับลายเมฆไหลและลายหัวเมฆเสมอ ซึ่งอาจเป็นรูปแบบที่สร้างขึ้นตามแนวคิดและคติเดียวกัน คือมังกรชั้นสูงลอยได้ในอากาศ จึงอาจเป็นไปได้ที่แบบแผนความนิยมนี้จะส่งมายังศิลปะล้านนาในช่วงการปกครองของสยามราวพุทธศตวรรษที่ 24

จากรูปแบบตัวลวงที่ปรากฏในนาครัทพ์กลุ่มที่ 2 สามารถตั้งข้อสังเกตด้านแรงบันดาลใจที่มาด้านอิทธิพลทางศิลปะได้ 2 ประการคือการประดับปีกและการประดับลายเมฆ ซึ่งจะมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ประการที่1 การแบ่งกรอบปีกลวงของวิหารหลวง(ภาพที่24)และวิหารพระพุทธ(ภาพที่26)มีการยกขอบให้เด่นชัดมากกว่าลวงในนาครัทพ์วิหารพระเจ้าศิลา(ภาพที่25)จึงอาจเป็นไปได้ที่ลวงในนาครัทพ์จากวิหารพระเจ้าศิลาอาจเป็นต้นแบบให้กับลวงจากวิหารหลวงและวิหารพระพุทธ และอาจเป็นลวงที่ประดับปีกรุ่นเก่าที่ปรากฏในนาครัทพ์ประดับวิหารและศิลปกรรมล้านนาที่ยังคงหลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน

แต่ทั้งนี้มังกรในศิลปะจีนและศิลปะรัตนโกสินทร์ไม่ปรากฏการทำปีก จึงอาจเป็นไปได้ที่การประดับปีกของตัวลวงในศิลปะล้านนานี้ ช่างอาจจะได้รับแรงบันดาลใจจากศิลปกรรมล้านนาดั้งเดิมที่ยังคงตกค้างอยู่ อย่างเช่นสัตว์หิมพานต์และอมมนุษย์อย่างกินรี หรือครุฑ เป็นต้น ที่มักจะสร้างสรรค์ปีกให้มีสัดส่วนแบบ 1:2 โดยส่วนที่ 1 คือหัวของปีกที่มักจะทำให้คล้ายเกล็ดปลาหรือส่วนขนนกสั้นเรียงซ้อนสลับกันเป็นชั้นๆ และส่วนที่ 2 คือส่วนขนนก ซึ่งเป็นอัตราส่วนที่ใช้โดยทั่วไปทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน อันเกิดจากแรงบันดาลใจของปีกนกในธรรมชาติ

ประการที่2 การประดับลายเมฆไหลร่วมกับตัวลวงจัดว่าเป็นลายประดับอย่างจีนที่ปรากฏในศิลปกรรมล้านนาตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 จากอิทธิพลศิลปะจีนดั้งเดิมสมัยราชวงศ์หยวนและหมิง อันเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมมากในศิลปะล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ซึ่งลายเมฆอย่างจีนที่ปรากฏในศิลปกรรมล้านนาระยะหลังนี้มาจากอิทธิพลจีนภายในแรงบันดาลใจจาก

ศิลปะรัตนโกสินทร์⁵⁸ อีกทั้งการประดับลายมังกรหรือตัวลวงร่วมกับลายเมฆเป็นรูปแบบที่มักจะพบมากในศิลปะรัตนโกสินทร์

นอกจากนี้ลายดอกโบตั๋นแบบธรรมชาติที่ปรากฏร่วมยังจัดว่าเป็นลายอย่างจีนที่เข้ามามีบทบาทอีกครั้งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24⁵⁹ ทั้งนี้จึงอาจตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่าลวดประดับวิหารหลังนี้เป็นกลุ่มที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24 จากอิทธิพลจีนที่ล้านนารูปแบบผ่านมาจากศิลปะรัตนโกสินทร์

ดังนั้นลายตัวลวงในนาครทนต์จากกลุ่มที่ 2 จะต้องเป็นงานสร้างสรรค์ระยะหลังของกลุ่มที่ 1 ซึ่งน่าจะมีอายุไม่เก่าไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ถึงพุทธศตวรรษที่ 24 อีกทั้งยังสามารถตั้งข้อสังเกตได้ว่าโครงสร้างการวัดหางลวงออกมาด้านนอก รวมไปถึงการประดับปีกของตัวลวงในกลุ่มนี้ อาจจัดว่าเป็นรูปแบบแรกเริ่มที่นิยมมาก จนกลายเป็นระเบียบการประดับลวดลายตลอดช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 - 25



ภาพที่ 30 การเปรียบเทียบปีกของตัวลวงในนาครทนต์กลุ่มที่ 2 วิหารหลวง(ซ้าย) วิหารพระพุทธ (กลาง) วิหารพระเจ้าศิลา(ขวา) วัดพระธาตุลำปางหลวง

⁵⁸ ผู้ศึกษาจะกล่าวรายละเอียดเพิ่มเติมภายใต้กลุ่มลายจีนในนาครทนต์ประดับวิหารในลำดับหัวข้อถัดไป

⁵⁹ ผู้ศึกษาจะกล่าวรายละเอียดเพิ่มเติมภายใต้กลุ่มลายพันธุ์พฤกษาในนาครทนต์ประดับวิหารในลำดับหัวข้อถัดไป



ภาพที่ 31 ลายเมฆไหลที่ปรากฏในนาคทนต์พร้อมกับลายตัวลวง วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง

3. ตัวลวงในนาคทนต์รูปแบบที่ 3 (กลุ่มอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์และศิลปะพม่า)

ตัวลวงมีลักษณะส่วนหัวเป็นมังกร ส่วนหางจะมีทั้งแบบหางงอนเดียวจนถึง หกหางงอน มีเขาแบบกว้าง ทั้งข้างหน้าและข้างหลังเหมือนนกหรือเหยี่ยว มีเกล็ดเหมือน ปลา และปรากฏทั้งกลุ่มที่มีปีกและไม่มีปีก ส่วนหางตัวดอกออกมาด้านนอก

พบที่วิหารวัดคะตึกเชียงม่วน, วิหารวัดนาคตหลวง, วิหารโคมคำ วัดพระธาตุ เสด็จ และวิหารจามเทวี วัดปงยางคก เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นพบในนาคทนต์บาง ชิ้นเมื่อครั้งบูรณะวิหารอย่างเช่น วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นต้น โดยมี จุดสังเกตดังต่อไปนี้

จุดที่ 1 ตัวลวงในกลุ่มนี้ปรากฏหางงอน 2 รูปแบบ คือแบบกรีดเส้นคล้ายเส้นขน เหมือนกับกลุ่มตัวลวงที่ 1-2 แต่ลวงในกลุ่มที่สามนี้จะมีจำนวนหางงอนที่มากกว่าคือ 2-3 หางงอนขึ้นไป และอีกกลุ่มคือลวงที่มีส่วนหางงอนลวงที่คล้ายคลึงกับหางงอนของ พญานาคในศิลปะภาคกลาง (หางงอนกระหนก) ซึ่งขอบนอกกระหนกจะถูกบากเส้น กรอบ ที่มีเทคนิคการตกแต่งลวดลายแบบศิลปะภาคกลาง

จุดที่2 ปีกलगมีขนาดใหญ่ขึ้นจนทำให้ส่วนขาตัวलगสั้นลง ซึ่งคล้ายคลึงกับขาของจองหรือกวงในศิลปะพม่า อีกทั้งยังมีการประดับครีบลึงหลังขาคล้ายครีบลึงที่เหมือนกัน

จุดที่3 ปีกलगในกลุ่มนี้เมื่อมีขนาดที่ใหญ่ขึ้น มักจะมีการประดับลวดลายในตำแหน่งหัวของปีก ด้วยลายลายกระจัง หรือลายพุ่มข้าวบิณฑ์ คล้ายคลึงกับการประดับปีกของสัตว์หิมพานต์ในศิลปะรัตนโกสินทร์

จุดที่4 ตัวलगในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มีการทิวัดหางออกเป็นลายใบเทศ ซึ่งสัมพันธ์กับรูปแบบตัวจองหรือกวงในศิลปะพม่า เช่น ลวงในนาคทัศน์ประดับวิหารวิหารวัดคะตึกเชียงใหม่, วิหารวัดนาคตหลวง และวิหารวัดพระแก้วตอนเต้าฯ เป็นต้น

จุดที่6 ตัวलगในนาคทัศน์บางชิ้นมีลักษณะการทำเส้นขอบปากแบบหยักโค้ง คล้ายคลึงกับปากของพญานาคจากศิลปะภาคกลาง ซึ่งเป็นรูปแบบที่ไม่ปรากฏกับตัวलगในกลุ่มที่1-2 หรือในศิลปะล้านนารุ่นเก่าและกลุ่มอิทธิพลจีนดั้งเดิม



ภาพที่ 32 ลวงประดับนาคทัศน์วิหาร วัดคะตึกเชียงใหม่



ภาพที่ 33 ลวงประดับนาคทัศน์วิหาร วัดนาคตหลวง



ภาพที่ 34 ลวงประดับนาคทัณฑ์วิหาร วัดม้าเหนือ



ภาพที่ 35 ลวงประดับนาคทัณฑ์วิหารโคมคำ วัดพระธาตุสุคดีย



ภาพที่ 36 ลวงประดับนาคทัณฑ์วิหารจามเทวี วัดปงยางคก



ภาพที่ 37 ลวงประดับนาคที่ฉัตรวิหารลายคำ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม



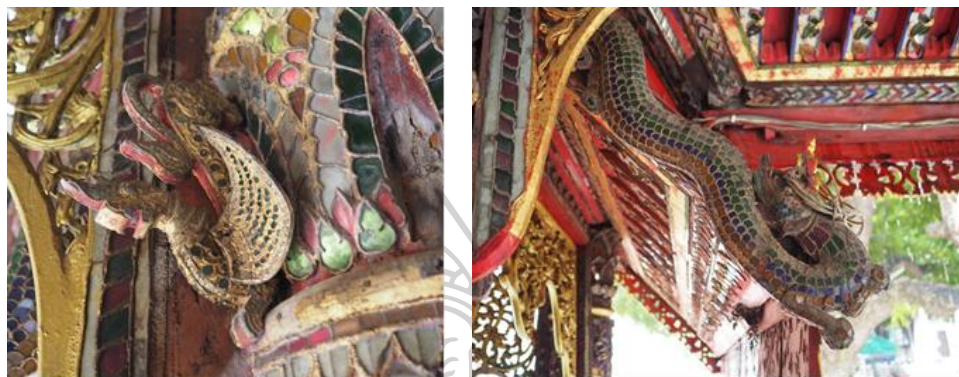
ภาพที่ 38 ลวงประดับนาคที่ฉัตรวิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง

“จอง”หรือ “กวาง” มีลักษณะส่วนหัวเหมือนมังกร มีเขาเหมือนกวาง มีเกล็ดและหางเหมือนปลา ขาและเท้าเหมือนสิงห์ และไม่ปรากฏปีก เป็นสัตว์ที่ได้รับความนิยมมากในการประดับสถาปัตยกรรม ช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ ราวพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งพบมากบนงานประดับวิหารไม้สักทอง วัดเขว่นันดอร์ ประเทศพม่า ที่แต่เดิมเป็นพระตำหนักพระเจ้ามินดงที่ถือได้ว่าเป็นกลุ่มงานช่างหลวงชั้นสุดท้ายในสมัยราชวงศ์คองบอง⁶⁰

แต่อิทธิพลศิลปะพม่าที่ปรากฏกับลวงในนาคที่ฉัตรกลุ่มที่ 3 นี้ ไม่ได้เกิดขึ้นในช่วงที่ล้านนาอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า(พุทธศตวรรษที่ 22-23) แต่เกิดจากการเข้ามาของชาวพม่าอีกครั้งในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ในฐานะคู่ค้าสัมพันธไมตรีระหว่างชาวอังกฤษและชาวล้านนา โดยมีชาวพม่าเป็นผู้ดูแลติดต่อภายใต้บังคับการของชาวอังกฤษ จนกระทั่งมีฐานะ

⁶⁰ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะพม่า (กรุงเทพฯ: มติชน, 2557), 241.

ร่ำรวยและสร้างวัดแบบพม่าขึ้นในล้านนาเป็นจำนวนมาก⁶¹ เช่น วัดพระแก้วดอนเต้า วัดศรีชุม จังหวัดลำปาง ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวถือได้ว่า เป็นช่วงที่ศิลปกรรมพม่าเริ่มแพร่หลายมากขึ้นในศิลปะ ล้านนา โดยจะมีทั้งกลุ่มที่เกิดจากช่างล้านนาสร้างขึ้นเพื่อเลียนแบบ และจากกลุ่มช่างพม่าที่ สร้างสรรค์ขึ้นเอง



ภาพที่ 39 ปญฺรูปประดับหัวเสา มณฑปวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดารามฯ จังหวัดลำปาง(ซ้าย)

ภาพที่ 40 ลวงหรือพญาลวง มณฑปวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดารามฯ จังหวัดลำปาง(ขวา)



ภาพที่ 41 ลวง “จองหรือกวาง” ในศิลปกรรมพม่า วิหารไม้สักทอง วัดชเวนนันดอร์ ประเทศพม่า

ที่มา: [Online], Accessed 16 October , 2020, Available from

<https://www.tripadvisor.com/Attraction>

⁶¹ สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา:ฉบับสมบูรณ์ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2561), 287.

เมื่อเปรียบเทียบด้านรูปแบบของหรือวงในศิลปะหม่ากับมังกรในศิลปะรัตนโกสินทร์จะพบว่า มีเพียง 2 ส่วนที่คล้ายคลึงกันอย่างชัดเจนคือส่วนหางและส่วนหาง ที่ข้างยังคงเข้าใจลักษณะของมังกรแบบจีนเป็นอย่างดี จึงมีการแสดงรายละเอียดให้เห็นเป็นเส้นขนอย่างชัดเจนทั้งในศิลปะหม่าและศิลปะรัตนโกสินทร์ แต่ทั้งนี้ส่วนขาของมังกรในศิลปะรัตนโกสินทร์มีขาและเท้าแบบนก อันเลียนแบบมาจากเครื่องเคลือบจีนและตามคติจีนดั้งเดิม แต่ส่วนขาและเท้าของจงกลับมีลักษณะที่คล้ายขาของสิ่งหม่ามากกว่าจะเป็นขานก รวมไปถึงการประดับลายแผงคออันเป็นเอกลักษณ์ที่สามารถแยกให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเป็นมังกรในศิลปะหม่า

จากรูปแบบตัวลวงในนาศัทพ์กลุ่มที่ 3 สามารถตั้งข้อสังเกตด้านรูปแบบและอิทธิพลศิลปะที่ปรากฏกับตัวลวงได้ 2 ประการ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ประการที่ 1 รูปแบบตัวลวงกลุ่มที่ 3 แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลจีนจากศิลปะรัตนโกสินทร์อย่างชัดเจนคือส่วนหางของตัวลวงที่แม้จะมีการกรีดเส้นให้เหมือนกับกลับกลุ่มอื่นๆ แต่กลับมีมากกว่าสองหาง ซึ่งเป็นลักษณะที่แตกต่างจากลวงในนาศัทพ์กลุ่มที่ 1-2 ที่จะมีเพียงหางเดียว แต่การทำหางหลายหางกับตัวลวงในกลุ่มที่ 3 นี้กลับเป็นรูปแบบที่สัมพันธ์กับมังกรจีนบนในศิลปะรัตนโกสินทร์และจงในศิลปะหม่าจากอิทธิพลจีนระยะหลังราวช่วงปลายราชวงศ์ชิงมาแล้ว

ประการที่ 2 หางตัวลวงแบบนาศัทพ์ในศิลปะภาคกลางหรือหางนกระหนก เป็นรูปแบบพิเศษที่พบเพียงส่วนน้อยกับวิหารวัดม้าเหนือ และวิหารลายคำ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ซึ่งเป็นลักษณะที่สื่อให้เห็นว่าตัวลวงกลุ่มนี้ได้รับอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์อย่างชัดเจนและน่าจะมียุไม่กว่าไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 24

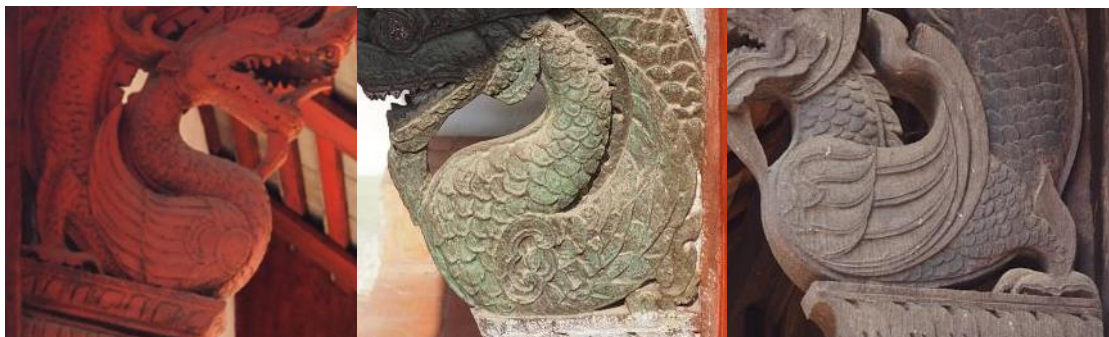
ดังนั้นตัวลวงในกลุ่มที่ 3 น่าจะเป็นรูปแบบที่พัฒนาขึ้นในช่วงหลังของตัวลวงในกลุ่มที่ 1 และ 2 ซึ่งจัดว่าเป็นช่วงที่อิทธิพลศิลปะหม่า สมัยมณฑลเฉย และศิลปะรัตนโกสินทร์เริ่มมีบทบาทมากขึ้นกับศิลปกรรมล้านนา อีกทั้งยังเป็นรูปแบบที่นิยมมากตลอดช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา กับกลุ่มงานช่างพื้นบ้านระยะหลังและกลุ่มนาศัทพ์เมื่อครั้งบูรณะวิหาร



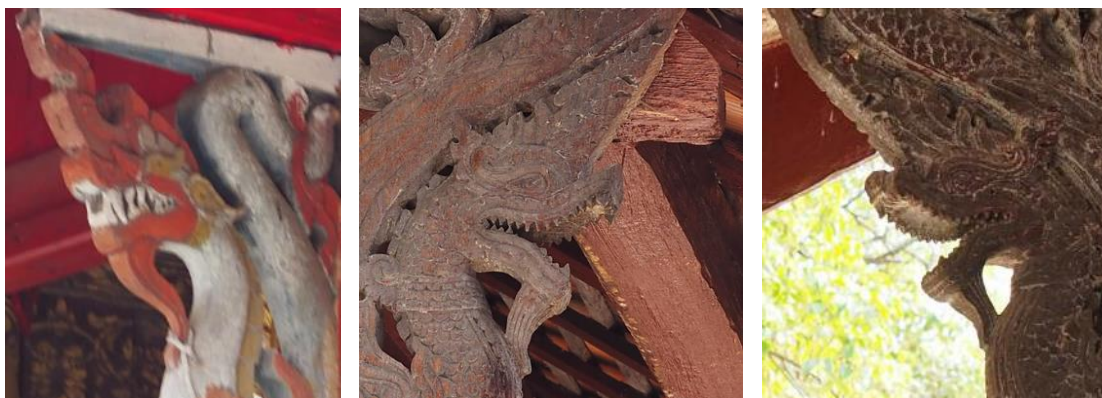
ภาพที่ 42 การเปรียบเทียบส่วนขนประดับหัวมังกรบนเครื่องเคลือบจีนกับมังกรในศิลปะรัตนโกสินทร์ และส่วนหางของตัวมังกรในนาครทนต์กลุ่มที่ 2 ที่สันนิษฐานว่าเป็นงานช่างระยะหลังจากการบูรณะ
วิหาร



ภาพที่ 43 การเปรียบเทียบจ้องหรือกวงในศิลปะพม่า(ซ้าย) กับตัวมังกรในกลุ่มที่ 4 จากนาครทนต์
ระดับวิหารวัดคະတັກเชียงม่วน(ขวา)



ภาพที่ 44 ลักษณะปีกตัวมังกรในกลุ่มที่ 4 นาครทนต์วิหารวัดคະတັກเชียงม่วน(ซ้าย) วิหารโคมคำ วัดพระ
ธาตุเสด็จ(กลาง) วิหารวัดนาครทนต์(ขวา)



ภาพที่ 45 ลักษณะหงอนแบบกระหนกในตัวลวงกลุ่มที่ 4 นาคทัศน์วัดม้าเหนือ(ซ้าย) วิหารลายคำ

วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม(กลาง-ขวา)

4. ตัวลวงในนาคทัศน์รูปแบบที่ 4 (กลุ่มพิเศษ อิทธิพลศิลปะล้านนาและศิลปะรัตนโกสินทร์)

ตัวลวงมีลักษณะส่วนหัวเป็นมังกร ส่วนหงอนจะมีตั้งแต่ 1-5 หงอน มีเขาแบบกว้าง มีแผงคอ 2-3 ชั้น ทั้งขาหน้าและขาหลังเหมือนนกหรือเหยี่ยว มีเกล็ดเหมือนปลา มีทั้งกลุ่มที่ปรากฏปีกและไม่มีปรากฏปีก และส่วนหางวัดโค้งออกมาด้านนอก ปลายหางเป็นลายใบไม้หรือใบอะแคนตัส พบที่วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง และโรงธรรม วัดไทรลีน โดยมีจุดสังเกตดังต่อไปนี้

จุดที่1 ตัวลวงในกลุ่มนี้มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับลวงในกลุ่มที่1-2 แต่มีการประดับส่วนลายแผงคอซึ่งสัมพันธ์กับจอบหรือกวางในศิลปะพม่า

จุดที่2 ส่วนปลายหางตัวลวงปรากฏลายใบไม้(ลายใบอะแคนตัส) ซึ่งจัดว่าเป็นลายใบไม้ฝรั่งที่สัมพันธ์กับอิทธิพลศิลปะตะวันตก ที่เข้ามามีบทบาทในศิลปะรัตนโกสินทร์ช่วงต้น

จุดที่3 การประดับหงอนลวงที่มีมากกว่าหนึ่งหงอนเป็นลักษณะที่ปรากฏมาแล้วในตัวลวงกลุ่มที่ 3 และยังคงการกรีดเส้นให้เหมือนกับพู่ขน



ภาพที่ 46 ลวงประดับนาคทนต์ โรงธรรม วัดไหล่หินหลวง



ภาพที่ 47 ลวงประดับนาคทนต์ วิหารหลวงวัดพระธาตุลำปางหลวง

ลักษณะตัวลวงกลุ่มที่ 4 ในนาคทนต์ประดับวิหารเป็นรูปแบบพิเศษที่พบกับอาคารเฉพาะอย่างโรงธรรมวัดไหล่หิน(ภาพที่46) และกับบางชิ้นที่ประดับร่วมในวิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง(ภาพที่47) โดยตัวลวงกลุ่มที่4 ที่ปรากฏในนาคทนต์ประดับวิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง ผู้ศึกษาได้ตั้งข้อสันนิษฐานว่าเป็นงานช่างระยะหลังที่เกิดจากการบูรณะเปลี่ยนแปลงนาคทนต์ใหม่ ดังจะเห็นได้จากส่วนขาที่ประดับครีบล้างลงในกลุ่มที่ 3 แต่กลับมีสัดส่วนที่สัมพันธ์กลับลวงกลุ่มที่ 2 จึงอาจเป็นไปได้ที่นาคทนต์ลายตัวลวงกลุ่มนี้จะเลียนแบบมาจากนาคทนต์ดั้งเดิมที่เคยประดับวิหารมาก่อน แต่ช่างก็ยังคงลักษณะเฉพาะแบบลวงในระยะหลัง นั่นคือลวงในกลุ่มที่ 3 อยู่ ซึ่งลวงกลุ่มนี้ที่พบกับวิหารหลวง อาจมีอายุไม่เก่าไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 24

ส่วนลวงลวงที่ปรากฏกับโรงธรรมวัดไหล่หินหลวง เป็นลักษณะของตัวลวงในกลุ่มที่ 2 อย่างชัดเจน คือสัดส่วนตัวลวงที่จัดว่าเป็นลักษณะงานช่างรุ่นเก่า รวมไปถึงส่วนขาที่เรียวยาวแบบขานก และไม่ปรากฏครีบล้างขา แต่ส่วนหงอนนั้นจัดว่าเป็นรูปแบบลวงในกลุ่มที่ 3 อีกทั้งยังปรากฏการทำลายแผงคอแบบจอบในศิลปะพม่าอย่างชัดเจน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าลวงกลุ่มนี้เป็นงานช่างระยะหลังที่

มีอายุไม่เก่าไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 24 นอกจากนี้ส่วนหางที่ตัวดอกเป็นลายใบไม้ฝรั่ง(ลายใบอะแคนทัส) จัดว่าเป็นลักษณะใบที่พบในศิลปะรัตนโกสินทร์ อันเนื่องมาจากอิทธิพลศิลปะตะวันตกที่เข้ามาในสยามระยะหลัง⁶² และจากหลักฐานทางโบราณคดี และประวัติ พบว่าโรงธรรมวัดไหล่หินถูกสร้างขึ้นเมื่อ จ.ศ. 1281 (พ.ศ. 2069) แต่เดิมเป็นอาคารไม้ทั้งหลัง ต่อมาพระอุตตะมะอารามะธิบัติ พร้อมด้วยหนานมณีวรรณ หนานวงศ์ พญาศรีวิเลิศ และพญาแสนเต๋าร่วมกันบูรณะใหม่ในปี พ.ศ. 2462 แต่เดิมเป็นกุฏิพระสงฆ์ ก่อนที่จะใช้เป็นที่เก็บคัมภีร์จนถึงปัจจุบัน⁶³ ซึ่งแสดงให้เห็นว่านาคทนต์ที่โรงธรรมวัดไหล่หินหลวงต้องเป็นนาคทนต์ที่สร้างขึ้นในช่วงการบูรณะสร้างอาคารใหม่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 25 มาแล้ว โดยนาคทนต์ประดับนั้นอาจมีต้นแบบและแรงบันดาลใจมาจากกลุ่มนาคทนต์ดั้งเดิมในศิลปะล้านนา

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าตัวลวงในนาคทนต์กลุ่มที่ 4 เป็นรูปแบบที่สัมพันธ์กับอิทธิพลศิลปะพม่า สมัยมณฑลพะเย่ และลวดดั้งเดิมในศิลปะล้านนา ดังจะเห็นได้จากการประดับลายแพงคอก และสัดส่วนตัวลวง ซึ่งจัดว่าเป็นกลุ่มตัวลวงที่ปรากฏในช่วงเวลาที่อาณาจักรล้านนาทำสัมพันธไมตรีกับชาวอังกฤษ และช่วงการปกครองของสยาม ซึ่งมีอายุไม่เก่าไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 24



ภาพที่ 48 ลายแพงคอกที่ปรากฏกับตัวลวงในกลุ่มที่ 2 จากวิหารหลวง(ซ้าย)กับ วัดพระธาตุลำปางหลวง
โรงธรรม วัดไหล่หิน(ขวา)

⁶² ผู้ศึกษาจะกล่าวรายละเอียดเพิ่มเติมภายใต้กลุ่มลวดลายพันธุ์พฤกษาที่ปรากฏในนาคทนต์ในลำดับหัวข้อถัดไป

⁶³ ข้อมูลจากป้ายประวัติการสร้างและบูรณะ วัดไหล่หิน เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2563.

5. ตัวลวงในนาคทนต์รูปแบบที่ 5 (กลุ่มอิทธิพลศิลปะล้านนาระยะหลัง)

มีลักษณะส่วนหัวแบบมังกร มีเขาแบบกวาง มีเกล็ดเหมือนปลา มีปีกเหมือนนก โดยตัวลวงกลุ่มนี้จะนิยมและพบมากกับกลุ่มนาคทนต์จากการบูรณะวิหารและกลุ่มวิหารพื้นบ้าน ดังจะพบที่วิหารจามเทวี วัดปงยางคก และวิหารวัดหัวข่วง เป็นต้น โดยมีจุดสังเกตดังต่อไปนี้

จุดที่ 1 ลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมในของตัวลวงที่เป็นสัตว์ผสม 5 ชนิด ถูกลดความสำคัญลงจนเหลือปรากฏเพียงไม่กี่อย่าง เช่น ไม่ปรากฏขาหน้าหรือขาหลัง ไม่ปรากฏปีก ไม่ปรากฏเขาแบบกวาง เป็นต้น

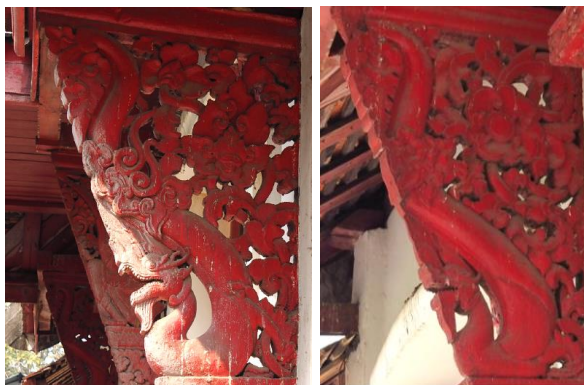
จุดที่ 2 ส่วนหางปรากฏตั้งแต่ 4-7 หงอน อันเป็นรูปแบบที่พัฒนามากกว่าลวงในกลุ่มที่ 3 อีกทั้งเทคนิคการสลักปลายหางคล้ายปลายเปลวไฟ ที่จัดว่าเป็นลักษณะที่พบมากกับหงอนพญานาคในศิลปะภาคกลาง

จุดที่ 3 ไม่มีสัดส่วนและการออกแบบที่ตายตัว โดยวิหารหนึ่งหลังสามารถพบรูปแบบตัวลวงในนาคทนต์มากกว่าหนึ่งแบบ อีกทั้งขาหลังที่มักจะถูกสลักเสมอกลับหายไปเหลือเพียงส่วนของขาหน้าเท่านั้น

จุดที่ 4 นาคทนต์ประดับวิหารกลุ่มนี้มีขนาดที่บางลงอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งแสดงให้เห็นได้ชัดว่านาคทนต์ที่เคยเป็นทั้งส่วนรองรับน้ำหนักชายคา อีกทั้งยังเป็นส่วนประดับวิหาร ได้กลายเป็นงานช่างประดับวิหารอย่างแท้จริง



ภาพที่ 49 ลวงประดับนาคทนต์วิหารจามเทวี วัดปงยางคก



ภาพที่ 50 ลวงประดับขนาดทึบที่วิหาร วัดหัวข่วง

จากรูปแบบตัวลวงและข้อสังเกตที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าตัวลวงในกลุ่มนี้จัดว่าเป็นขนาดทึบที่สร้างขึ้นจากกลุ่มช่างระยะหลัง ซึ่งจะมีทั้งกลุ่มที่สร้างขึ้นพร้อมกับวิหารและกลุ่มที่สร้างขึ้นใหม่(บูรณะ) โดยส่วนใหญ่มักจะพบมากกับวิหารเฉพาะท้องถิ่น และวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ และจัดว่าเป็นลักษณะตัวลวงที่พัฒนาขึ้นหลังจากกลุ่มที่ 1-4 มีอายุราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 มาแล้ว

6. ตัวลวงในขนาดทึบรูปแบบที่ 6 (กลุ่มอิทธิพลงานช่างท้องถิ่น)

ลวงกลุ่มนี้มีรูปแบบที่คล้ายกับลวงในกลุ่มที่ 5 คือมีการลดรูปแบบอันเป็นลักษณะดั้งเดิมลงไป รวมไปถึงสัดส่วนตัวลวงที่ปรากฏนั้นจัดว่าเป็นงานช่างท้องถิ่นล้านนาระยะหลัง ที่สร้างสรรค์โดยกลุ่มช่างพื้นบ้าน อันจะพบมากกับวิหารเฉพาะท้องถิ่นล้านนา ทั้งกลุ่มที่เป็นขนาดทึบดั้งเดิมและกลุ่มที่เป็นทึบที่สร้างเสริมรับชายหลังคาปีกนก เช่น วิหารวัดนาแสง วิหารวัดเวียง และวิหารวัดนางอย เป็นต้น



ภาพที่ 51 ลายตัวลวงประดับขนาดทึบที่ วิหารวัดนาแสง



ภาพที่ 52 นาคทนต์ประดับวิหาร(นาคทนต์ประดับชายหลังคาปีกนก) วัดนางอย

จากรูปแบบลายตัวลวงในกลุ่มที่ 6 แสดงให้เห็นว่าลักษณะตัวลวงในกลุ่มนี้อาจได้รับแรงบันดาลใจมาจากลายนาคพันหรือนาคเกี่ยวในศิลปะล้านนา ซึ่งการสร้างสรรค์ลายนาคพันนั้นจัดว่าเป็นงานช่างที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24⁶⁴ ที่ปรากฏในศิลปกรรมล้านนา แต่ลักษณะลวงหางพันที่ปรากฏในกลุ่มนี้มีการลดรูปแบบลงไปมาก อีกทั้งยังเป็นงานสร้างสรรค์ขึ้นในกลุ่มช่างท้องถิ่น จึงอาจเป็นไปได้ที่ลายตัวลวงหางพันกลุ่มนี้จะมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 25 เช่นกัน และอาจสร้างขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันกับลายนาคหางพันจากกลุ่มช่างท้องถิ่น

7. ตัวลวงในนาคทนต์รูปแบบที่ 7 (กลุ่มอิทธิพลตัวลวงประดิษฐ์จากช่างท้องถิ่น)

ตัวลวงกลุ่มนี้มีลักษณะเป็นตัวลวงแบบประดิษฐ์ผสมผสานกับลวดลายต่อเนื่อง โดยมีส่วนหัวเป็นมังกรปรากฏปีกและขา ส่วนลำตัวและหางกลายเป็นลายเส้นคดโค้งคล้ายคลึงกับลายเมฆไหล หรือบางครั้งนิยมเรียกว่าลายไส้หมู หรือลายเส้นแบบจีน อย่างเช่นลายหัวเมฆ เป็นต้น ดังจะพบที่วิหารจามเทวี วัดปงยางคก และวิหารวิหารวัดทุ่งกล้วย

⁶⁴ ผู้ศึกษาจะกล่าวรายละเอียดเพิ่มเติมภายใต้กลุ่มลวดลายนาคพันที่ปรากฏในนาคทนต์ในลำดับหัวข้อถัดไป



ภาพที่ 53 ลวงประดับนาคทัศน์วิหารจามเทวี วัดปงยางคก(ซ้าย)

ภาพที่ 54 ลวงประดับวิหาร วัดทุ่งกล้วย(ขวา)

จากรูปแบบลายตัวลวงประดับนาคทัศน์ในกลุ่มที่ 7 จัดว่าเป็นงานช่างแบบสร้างสรรค์ระหว่างตัวลวงและลวดลายประดับ⁶⁵ ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับตัวลวงกลุ่มที่ 5 แต่มีการลดรูปแบบลงไปมาก ซึ่งจะคงเหลือเพียงบางส่วนของที่ยังเห็นได้ชัดว่าเป็นตัวลวง คือส่วนเขาแบบกว้างและส่วนปีกเพียงเท่านั้น โดยตัวลวงในกลุ่มนี้มักพบมากกับวิหารเฉพาะท้องถิ่นที่มีอายุราวช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 มาแล้ว ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่านาคทัศน์ประดับลายตัวลวงกลุ่มนี้น่าจะมีอายุไม่เกินไปกว่าช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25

สรุป จากการศึกษารูปแบบตัวลวงในนาคทัศน์ประดับวิหาร จังหวัดลำปาง สามารถสรุปผลการวิเคราะห์เพื่อการลำดับพัฒนาการด้านรูปแบบตัวลวงได้ดังนี้

ตัวลวงในกลุ่มที่ 1 ที่มีส่วนหัวเป็นมังกร มีเขาคงเดียว มีเขาแบบกว้าง ทั้งขาหน้าและขาหลังเหมือนนกหรือเหยี่ยว มีเกร็ดเหมือนปลา ไม่ปรากฏการประดับปีกลวงแต่ปรากฏเส้นกรอบขอบขา ส่วนหางของตัวลวงตัววัดเข้าสู่ภายใน ปลายหางเป็นลายกระหนกหัวขมวด หรือ ลายก้านขด อาจเป็นรูปแบบตัวลวงรุ่นเก่าที่ยังคงปรากฏกับนาคทัศน์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ที่น่าจะมีอายุไม่เกินไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 และอาจเป็นลักษณะดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากตัวลวงประดับนาคทัศน์ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 ก็เป็นไปได้

⁶⁵ ผู้ศึกษาจะกล่าวรายละเอียดเพิ่มเติมภายใต้กลุ่มลายเงินในนาคทัศน์ในลำดับหัวข้อถัดไป

ตัวลงในกลุ่มที่ 2 มีลักษณะและรูปแบบที่คล้ายคลึงกับกลุ่มที่ 1 แต่มีการประดับปีกเพิ่มขึ้นมา อีกทั้งวางโครงสร้างให้ส่วนหางตัวออกมาด้านนอก ซึ่งเป็นรูปแบบตัวลงที่นิยมมาตลอดช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 โดยการประดับปีกของตัวลงแบบยกขอบบางของตัวลงในกลุ่มนี้ อาจเป็นรูปแบบตัวลงรุ่นเก่าประดับนาคทัณฑ์จังหวัดลำปาง ซึ่งน่าจะมียุคไม่เก่าไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ถึงพุทธศตวรรษที่ 24

ตัวลงในกลุ่ม 3-4 จัดว่าแสดงลักษณะและอิทธิพลด้านรูปแบบอยู่ 2 กลุ่มด้วยกัน คือกลุ่มตัวลงที่ได้รับอิทธิพลมังกรในศิลปะรัตนโกสินทร์อันผสมผสานกับรูปแบบของจอบหรือกวางในศิลปะพม่า และกลุ่มลงที่สัมพันธ์พญานาคจากภาคกลาง โดยตัวลงในกลุ่มนี้ เป็นลักษณะที่ปรากฏพร้อมกับการเข้าของชาวพม่าเมื่อครั้งทำสัมปทานป่าไม้ และเป็นช่วงที่สยามเริ่มมีบทบาทด้านการปกครองล้านนามากขึ้น ซึ่งน่าจะมียุคไม่เก่าไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25

ตัวลงในกลุ่มที่ 5-7 เป็นรูปแบบที่พัฒนาขึ้นในช่วงหลังโดยมีเค้าโครงที่สืบทอดมาจากตัวลงในกลุ่มที่ 4 และเป็นรูปแบบพัฒนาขึ้นในกลุ่มช่างพื้นบ้าน ที่มักจะนำรูปแบบลายดั้งเดิมมาผสมผสานกับอิทธิพลภายนอก โดยตัวลงในนาคทัณฑ์บางชิ้นเริ่มละทิ้งรูปแบบดั้งเดิมจนกลายมาเป็นรูปแบบเฉพาะตามการสร้างสรรค์ของช่างมากกว่าคตินิยมดั้งเดิม ซึ่งจัดว่าเป็นกลุ่มตัวลงที่มีอายุไม่เก่าไปกว่ากลางพุทธศตวรรษที่ 25

กลุ่มลวดลายนาคพัน

นาค หรือ พญานาค เป็นสัตว์ที่ปรากฏร่วมกับโบราณสถาน หรืองานศิลปกรรมต่างๆมาอย่างยาวนานตั้งแต่ สมัยทวารวดี เขมร เชื่อว่าเป็นสัตว์ที่แทนความอุดมสมบูรณ์ โดยรูปแบบนาคเกี่ยวเริ่มปรากฏในศิลปกรรมล้านนาตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 คือนาคเกี่ยวประดับกรอบซุ้มโขง หรือกู่ เช่น ซุ้มบรรพแถลงของกู่พระเจ้าล้านทอง และซุ้มโขง วัดพระธาตุลำปางหลวง มีลักษณะเป็นนาคสองตัวที่มีส่วนหัวอยู่ในตำแหน่งปลายกรอบล่างทั้งสองข้าง หันหน้าออก ส่วนลำตัวและหางตัวโค้งขึ้นด้านบนแล้วเกี่ยวพันกันเป็นยอดแหลม

ทั้งนี้รูปแบบนาคเกี่ยวที่ปรากฏในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 นั้นจัดว่าเป็นรูปแบบนาคเกี่ยวธรรมดาหรือนาคเกี่ยวเดี่ยวๆในศิลปะล้านนาระยะแรก ต่างจากนาคเกี่ยวที่ปรากฏในนาคทัณฑ์และงานช่างประดับวิหารที่ถือว่าเป็นรูปแบบของการเกี่ยวพันที่เรียกว่านาคแผง ซึ่งมักจะพบมากในกลุ่ม

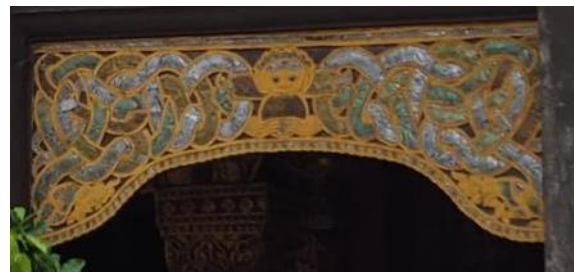
เครื่องสกัดภัณฑ์ล้านนาหรือลาวเทียน และตุ๊กกระด้าง ที่มีทั้งลักษณะการเกี่ยวพันอย่างอิสระ คล้ายคลึงกับงูในธรรมชาติ และแบบสมมาตรที่ทั้งสองด้านเท่ากันหรือเชิงสัญลักษณ์ เป็นต้น จึงอาจเป็นไปได้ที่ช่างล้านนาระยะหลังจะได้รับแรงบันดาลใจการเกี่ยวพันของนาคที่ประดับจากกรอบซุ้มโงง ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ก็เป็นไปได้

รูปแบบนาคเกี่ยวในวัฒนธรรมล้านนาระยะหลังที่ปรากฏกับศิลปกรรมประดับวิหารล้านนาคิดว่าเป็นกลุ่มงานช่างที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24 ดังจะเห็นได้จากลักษณะเศียรนาคเป็นเศียรแบบประดิษฐ์ที่คล้ายคลึงกับนาคจากศิลปะในภาคกลาง ซึ่งเป็นลักษณะที่แตกต่างจากนาคในศิลปะล้านนาดั้งเดิมที่ส่วนเศียรจะเป็นนาคแบบหัวโล้นคล้ายคลึงกับงูในธรรมชาติ และมักจะประดับด้วยแถบกระบังขนาดใหญ่ประดับลวดลายเป็นชั้นๆ ซึ่งเป็นรูปแบบนาคในวัฒนธรรมเขมรที่ล้านนารับอิทธิพลมาจากศิลปะสุโขทัย



ภาพที่ 55 กรอบซุ้มกู่พระเจ้าล้านทอง วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง(ซ้าย)

ภาพที่ 56 กรอบซุ้มโงง วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง(ขวา)



ภาพที่ 57 นาคพันประดับหน้าแหนวิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 58 เครื่องสักตภัณฑ์(ราวเทียน)

ที่มา: [Online], Accessed 20 October , 2020, Available from

<http://www.konlannanews.com/archives/10639>

นอกจากนี้นาคเกี้ยวแบบแผงเป็นรูปแบบที่ปรากฏในศิลปกรรมพม่าเช่นกัน ซึ่งมักจะปรากฏความนิยมบนศิลปกรรมประเภทเครื่องเงินพม่า งานช่างประดับวิหาร และเครื่องบูชาต่างๆ โดยมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับนาคเกี้ยวในวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งในพม่าจะเรียกลายนาคเกี้ยวว่าNaga-Lein⁶⁶ โดยจะปรากฏทั้งกลุ่มที่เกี่ยวข้องกันแบบธรรมชาติและแบบสมมาตร โดยส่วนมากจะพบในกับวิหารในเขตรัฐฉานตะวันออกอย่างเมืองตุงของประเทศพม่า(ภาพที่60)

จากการเปรียบเทียบรูปแบบจะเห็นได้ว่านาคเกี้ยวในศิลปะพม่าแบบสมมาตรมีการออกแบบลายคดโค้งให้คล้ายคลึงกับลายมงคลในศิลปะจีน เช่น สวรรค์เกะ ลายหลังเต่า ลายประแจจีน เป็นต้น อีกทั้งส่วนเศียรยังคล้ายคลึงกับจอบหรือกวาง นอกจากนี้ยังมีการประดับลายแผงคอนาคอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะงานแบบช่างพม่า ซึ่งการสร้างสรรค์ลายนาคเกี้ยวในศิลปะพมานี้ล้วนจัดว่าเป็นงานช่างระยะหลังที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24

ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ที่การทำลายนาคเกี้ยวแบบแผงในศิลปกรรมพม่าจะได้รับแรงบันดาลใจมาจากศิลปะล้านนา เนื่องด้วยช่วงเวลาดังกล่าวในสมัยพระยาภาววิละปกครองเมืองลำปางได้มีการเกณฑ์ผู้คนจากเมืองยอง และเมืองเชียงแสนลงมาฟื้นฟูล้านนาในช่วงเวลานั้น⁶⁷ ดังจะเห็นได้จากรูปแบบศิลปกรรมประเภทวิหาร ชุมประตู่ และระเบียบการประดับลวดลายส่วนใหญ่ล้วนเป็นแบบแผนงานช่างในศิลปะล้านนาทั้งสิ้น

⁶⁶ Sylvia Fraser-Lu, **Burmese lacquerware** (Bangkok: Tamarind Press, 1985), 40.

⁶⁷ ศักดิ์ รัตนชัย, **เกล็ดตำนานโยนกเชียงแสน** (ลำปาง: ลำปางการพิมพ์, 2537), ไม่มีเลขหน้า.



ภาพที่ 59 A beat box decorated in the naga-lein pattern with the Burmese of the week on the cover and the signs of the zodiac around the side. Mind 19th C.

ที่มา: Sylvia Fraser-Lu, **Burmese lacquerware**(Bangkok : Tamarind Press, 1985), 41.



ภาพที่ 60 ลายนาคเกี่ยวประดับวิหารในศิลปะพม่า จากวัดในเขตรัฐฉาน เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า

ที่มา: kyawyemyint Aung [Online], Accessed 22 October , 2020, Available from

<https://www.facebook.com/kyawyemyint.aung.9>

การประดับนาคเกี่ยวหรือนาคพันในนาคทนต์นั้น มักจะจัดอยู่ในส่วนที่มีพื้นที่กว้างของการจัดองค์ประกอบ โดยมีการนำรูปแบบของนาค 2-5 ตัวมาเกี่ยวพันกันจนเต็มพื้นที่ ซึ่งลักษณะการเกี่ยวพันที่ปรากฏสามารถแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบคือ แบบที่เกี่ยวพันอย่างธรรมชาติ และแบบที่แสดงการเกี่ยวพันกันอย่างสมมาตรหรือมีระเบียบแบบแผน โดยลวดลายนาคเกี่ยวหรือนาคพันที่ปรากฏในนาคทนต์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง สามารถจัดกลุ่มรูปแบบออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มนาคเกี่ยว และ กลุ่มนาคหางพัน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. กลุ่มนาคเกี้ยว

ลายนาคเกี้ยวหรือลายนาคหลายตัวเกี้ยวพันกัน โดยนำนาค 2-3 ตัว มาจัดวางในส่วนพื้นที่กว้าง ส่วนลำตัววัดเกี้ยวพันกัน และส่วนเศียรนาคเป็นเศียรแบบประติษฐ์ ซึ่งจะปรากฏหงอน 2 รูปแบบคือ หงอนแบบประติษฐ์(หงอนกระหนก) และหงอนที่คล้ายคลึงกับหงอนของตัวลวง(มีหงอน 3-5 หงอน) มีการกรีดเส้นให้คล้ายกับพู่ชน โดยนาคเกี้ยวในกลุ่มนี้จะปรากฏทั้งแบบที่เกี้ยวพันกันอย่างอิสระ และเกี้ยวพันแบบสมมาตร



ภาพที่ 61 นาคพันในนาคทนต์ประดับวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 62 นาคพันประดับนาคทนต์ วิหารตันแก้ว วัดพระธาตุลำปางหลวง(ซ้าย)



ภาพที่ 63 นาคพัน(ลวง)ระยะหลังประดับนาคทัศน์ วิหารวัดหัวข่วง(กลาง-ขวา)

ลายนาคเกี่ยวแบบแฉ่งที่ปรากฏในนาคทัศน์ประดับวิหารล้านนา สามารถแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม คือกลุ่มเกี่ยวพันแบบอิสระ(ภาพที่61-62) และกลุ่มเกี่ยวแบบสมมาตร(ภาพที่63) และจากการศึกษาและเปรียบเทียบพบว่ากลุ่มนาคเกี่ยวแบบอิสระที่พบกับวิหารรุ่งเก่าจังหวัดลำปาง พบว่าวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตูลำปางหลวง จัดว่าเป็นนาคเศียรประติษฐานที่คล้ายคลึงกับเศียรของนาคในศิลปะภาคกลาง คือส่วนหงอนที่ปรากฏเป็นลายระหนกประติษฐาน ซึ่งแสดงนาคที่ปรากฏนี้สัมพันธ์กับอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์อย่างชัดเจน จึงเป็นไปได้ว่านาคเกี่ยวกลุ่มนี้อาจมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24

ส่วนนาคเกี่ยวแบบสมมาตรเป็นรูปแบบที่พบกับวิหารวัดหัวข่วงเพียงแห่งเดียว ที่ผู้ศึกษาจัดไว้ว่าเป็นงานช่างระยะหลังในกลุ่มพิเศษที่มีการนำรูปแบบของนาคผสมกับตัวลวง กล่าวคือลำตัวและส่วนหัวเหมือนนาค แต่ปรากฏเขาแบบกวางเหมือนกับตัวลวง นอกจากส่วนเขาที่เหมือนกวางแล้วก็ไม่ปรากฏส่วนอื่นที่เป็นตัวลวง และด้วยเทคนิคและรูปแบบยังจัดว่าเป็นกลุ่มงานช่างที่มีการลดรายละเอียดลงไปมาก ซึ่งจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์สร้างและสมโภช ที่ปรากฏบนจารใบลานเจ้าอาวาสวัดแสนเมืองมาพบว่าวัดหัวข่วงหรือวัดหัวข่วงโคมคำมีอายุไม่เก่าไปกว่าพ.ศ.2357⁶⁸ แต่ด้วยลวดลายที่พบในนาคทัศน์ประดับวิหารส่วนใหญ่จัดว่าเป็นอิทธิพลรัตนโกสินทร์ระยะหลัง⁶⁹ อีกทั้งลาย

⁶⁸ ศักดิ์ รัตนชัย, เกร็ดตำนานโยนกเชียงแสน-นาแสง อ้างอิงโดย สุรพล ดำริห์กุล, **ข่วงเมืองและวัดหัวข่วง : องค์ประกอบสำคัญของเมืองในดินแดนล้านนา** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), 177.

⁶⁹ ผู้ศึกษาจะกล่าวรายละเอียดเพิ่มเติมภายใต้กลุ่มลวดลายในอิทธิพลรัตนโกสินทร์ที่ปรากฏในนาคทัศน์ในลำดับหัวข้อถัดไป

ตัวลวง(กลุ่มที่ 5)ที่ปรากฏกับนาคัทณฑ์ยังจัดว่ามีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 25 ดังนั้นลายนาค
เกี่ยวแบบสมมาตรจากวิหารวัดห้วงช่วงจะต้องไม่อายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 25 เช่นกัน

ทั้งนี้จากการตรวจสอบลายนาคเกี่ยวประดับหน้าแหนวิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปาง
หลวง(ภาพที่ 57) พบว่าปรากฏทั้งกลุ่มเกี่ยวพันแบบธรรมชาติและเกี่ยวแบบสมมาตร ส่วนเศียรนาคมี
ลักษณะการทำหงอนที่คล้ายคลึงกับหงอนของตัวลวงประมาณ 2-3 หงอน และมีการกรีดเส้นให้คล้าย
กับเส้นขน แต่เมื่อตรวจสอบจากหลักฐานทางศิลปกรรม ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี พบว่ารูปแบบ
วิหารพระพุทธที่ปรากฏในปัจจุบันนั้น จัดว่าเป็นลักษณะอาคารเฉพาะท้องถิ่นล้านนาที่ได้รับอิทธิพล
มาจากภาคกลาง อาทิเช่น ซ่อฟ้าทำเป็นหัวนาค ตัวรวยมีใบระกา และหางหงส์ ทำเป็นหัวนาค ซึ่ง
สันนิษฐานว่าเป็นงานช่างเมื่อครั้งมีการบูรณะวิหารในปีพ.ศ. 2345 ตรงกับช่วงสมัยพระยาภาววิละ
ปกครองเมืองเชียงใหม่⁷⁰

อีกทั้งหน้าแหนวิหารพระพุทธยังเป็นงานสลักไม้ประดับกระจกด้วยเทคนิคการตัดกระจก
เป็นลวดลายแล้วนำมาติดกับไม้ด้วยยางรักนี้ เป็นงานช่างที่พบมากกับวิหารล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่
24-25 จากอิทธิพลการประดับลวดลายในศิลปะรัตนโกสินทร์⁷¹ นั้นแสดงให้เห็นว่านาคัทณฑ์ลายนาค
เกี่ยวที่ปรากฏในศิลปกรรมล้านนารุ่นเก่าประดับวิหาร มีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 และ
อาจจัดว่าเป็นงานช่างล้านนาที่สร้างสรรค์ขึ้นภายใต้แรงบันดาลใจรัตนโกสินทร์

ดังนั้นลายนาคเกี่ยวในนาคัทณฑ์ประดับวิหาร จัดว่าเป็นงานช่างที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธ
ศตวรรษที่ 24 โดยผู้ศึกษาสันนิษฐานว่านาคัทณฑ์เกี่ยวที่มีลักษณะเกี่ยวพันกันแบบธรรมชาติและแบบมี
ระเบียบ เป็นรูปแบบที่พัฒนาขึ้นในช่วงเวลาเดียวกัน และการประดับส่วนหงอนแบบกรีดเส้นคล้าย
เส้นขนเหมือนตัวลวง จึงอาจเป็นรูปแบบที่สร้างสรรค์ขึ้นพร้อมกลุ่มหงอนแบบกระหนกหรือหลังกว่า
เล็กน้อย แต่ลวดลายกลุ่มนี้จัดว่าเป็นลวดลายที่พัฒนาขึ้นในช่วงการปกครองของสยามแล้วทั้งหมด

⁷⁰ ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี, วัดพระธาตุลำปางหลวง : การบูรณะองค์พระเจดีย์ (น่าน: สำนักศิลปากรที่ 7
น่าน, 2553), 41.

⁷¹ กิริยา ชยะกุล สิทธิวัจ, กระจกตะกั่ว : ศิลปะในสถาปัตยกรรมไทยภาคเหนือกรณีศึกษาวิหารขนาด
เล็กในจังหวัดลำปาง ลำพูนและเชียงใหม่ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2559), 10-14.



ภาพที่ 64 ลักษณะหงอนแบบกระหนกที่ปรากฏกับนาคเกี่ยวในนาคัทธน์กลุ่มที่ 1 วิหารน้ำแต้ม วัด
พระธาตุลำปางหลวง

2. กลุ่มนาคหางพัน

รูปแบบนาคหางพัน จัดว่าเป็นกลุ่มที่มีลักษณะการเกี่ยวพันที่คล้ายคลึงกับกลุ่มนาคเกี่ยวเดี่ยวๆตั้งเดิมของล้านนาที่ประดับตามกรอบซุ้มโงงหรือกุ แต่นาคหางพันที่ปรากฏในนาคัทธน์เกิดจากการนำนาค 1 ตัว มาจัดวางในนาคัทธน์แล้วตัดวัดส่วนหางให้เกี่ยวพันกันเองแบบธรรมชาติ จนเต็มกรอบพื้นที่กว้าง โดยลักษณะนาคหางพันนี้มักจะปรากฏร่วมกับลายสัตว์ในธรรมชาติ ซึ่งส่วนใหญ่จะพบกับนาคัทธน์แบบประดับลวดลายจนเต็มพื้นที่ จากกลุ่มวิหารเฉพาะท้องถิ่น



ภาพที่ 83-85 นาคพันประดับนาคัทธน์ วิหารวัดบ้านก่อ

การประดับลายนาคในนาคัทนัทกลุ่มนี้เป็นรูปแบบที่พัฒนาขึ้นในกลุ่มงานช่างพื้นบ้านล้านนา ที่มีจะปรากฏกับริหารเฉพาะท้องถิ่นรุ่นหลังที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 อีกทั้ง การประดับลายนาคหางพันกลุ่มนี้มักจะพบร่วมกับลายสัตว์ในธรรมชาติ เช่น ลิง ม้า เสือ เป็นต้น ซึ่งเป็นกลุ่มลวดลายที่เริ่มปรากฏในศิลปกรรมล้านนาช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เช่นกัน⁷² ดังนั้นลายนาคหางพันหรือลายตัวลวงหางพันในนาคัทนัทประดับวิหารจะต้องมีอายุไม่เก่าไปกว่ากลางพุทธศตวรรษที่ 25

สรุป จากการศึกษาลายนาคพันที่ปรากฏในนาคัทนัทประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง พบว่าการสร้างสรรค์ลายนาคพันในศิลปะล้านนานั้น เกิดขึ้นในช่วงหลังการปกครองจากพม่า และอยู่ในช่วงการฟื้นฟูล้านนาภายใต้การปกครองสยาม อันเป็นรูปแบบที่ช่างได้รับแรงบันดาลใจมาจากศิลปะรัตนโกสินทร์ โดยความนิยมในสร้างสรรค์ลวดลายนาคเกี่ยวในนาคัทนัทนั้น ปรากฏเพียงช่วงเวลาสั้นๆราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 และจัดว่าเป็นกลุ่มที่นิยมประดับวิหารเพียงส่วนน้อย ไม่ได้นิยมอย่างแพร่หลายมากนัก ต่างจากกลุ่มนาคหางพันอันเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมอย่างมากกับนาคัทนัทระยะหลังราวช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา ซึ่งการประดับลายนาคเกี่ยวแบบแผงจะเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมในกลุ่มเครื่องสักถัณฑ์ ประเภทราวเทียนล้านนามากกว่านาคัทนัทประดับวิหาร

กลุ่มลวดลายเทวดาและอมนุษย์

การประดับรูปบุคคลหรือลายเทวดาและอมนุษย์ในนาคัทนัทนั้น มักจะประดับอยู่ในส่วนที่มีพื้นที่กว้างของการจัดองค์ประกอบ ซึ่งจะพบทั้งกลุ่มที่ประดับเดี่ยวและกลุ่มที่ประดับร่วมกับลายอื่นๆ เช่น ลายพันธุ์พฤกษา และลายสัตว์ โดยสามารถแบ่งกลุ่มการประดับจากประเภทตัวละครออกเป็น 3 กลุ่ม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. กลุ่มตัวละคร

รูปแบบลายตัวละครในวรรณคดีที่ปรากฏในนาคัทนัทประดับวิหาร ประกอบไปด้วย กินรี ครุฑ และเทวดาหรือคนธรรพ์ เป็นต้น โดยตัวละครที่พบในกลุ่มนี้จะมีลักษณะการแต่งกายตั้งแต่แบบดั้งเดิมในศิลปะล้านนาลอดจนถึงการ

⁷² ผู้ศึกษาจะกล่าวรายละเอียดเพิ่มเติมภายใต้กลุ่มลวดลายสัตว์ที่ปรากฏในนาคัทนัทในลำดับหัวข้อถัดไป

แต่งกายอย่างรัตนโกสินทร์ ซึ่งระเบียบการแต่งกายอย่างรัตนโกสินทร์จะพบมากกับ
 วิหารระยะหลังประเภทวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์และวิหารเฉพาะ
 ท้องถิ่น



ภาพที่ 65 ลายกินรีประดับนาคทัณฑ์วิหารพระเจ้าศิลา(ซ้าย)

ภาพที่ 66 วัดพระธาตุลำปางหลวง วิหารวัดนาแสง(ขวา)



ภาพที่ 67 ลายคนธรรพ์ประดับนาคทัณฑ์วิหาร วัดหัวข่วง



ภาพที่ 68 ลายครุฑประดับวิหาร วัดนาคตหลวง

2. กลุ่มลายอมมนุษย์

รูปแบบลายอมมนุษย์ที่ปรากฏในภาคทนต์จะประกอบไปด้วย อสูร และ มนุษย์สิงห์ เป็นต้น โดยลวดลายกลุ่มนี้มักจะปรากฏในภาคทนต์ประดับวิหารเพียงส่วนน้อย ซึ่งมีลักษณะการแต่งการและเอกลักษณ์ทางด้านรูปแบบเฉพาะที่ส่วนใหญ่ ล้วนจัดว่าเป็นงานช่างระยะหลังราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 มาแล้วทั้งสิ้น อันจะพบได้จากในกลุ่มช่างพื้นบ้าน จากกลุ่มวิหารเฉพาะท้องถิ่นและวิหารล้านนาที่ได้รับ อิทธิพลรัตนโกสินทร์



ภาพที่ 69 ลายอมมนุษย์ประดับภาคทนต์วิหารพะเจ้าศิลา(ซ้าย)

ภาพที่ 70 วัดพระธาตุลำปางหลวง วิหารวัดท่าผา(ขวา)



ภาพที่ 71 ลายอมมนุษย์ประดับภาคทนต์วิหาร วัดศรีหลวงแจ้ซ้อน



ภาพที่ 72 ลายอมมนุษย์ประดับนาคทัณฑ์วิหาร วัดทับหมาก

3. กลุ่มลายตัวละครในรามเกียรติ์

ลายตัวละครกลุ่มนี้แพร่หลายอย่างมากกับนาคทัณฑ์ประดับวิหารล้านนา ช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา ซึ่งจัดได้ว่าเป็นกลุ่มลายที่ได้รับอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์อย่างแท้จริง โดยจะพบทั้งในกลุ่มที่สืบทอดรูปแบบมาทั้งหมด และกลุ่มที่ดัดแปลงขึ้นโดยกลุ่มช่างพื้นบ้าน

รามเกียรติ์จัดเป็นส่วนหนึ่งของวรรณคดีไทยที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ทั้งในวัฒนธรรมภาคกลางและวัฒนธรรมล้านนา โดยลายตัวละครในรามเกียรติ์ที่ปรากฏในนาคทัณฑ์เป็นกลุ่มที่ได้รับความนิยมอย่างมาก อีกทั้งยังมีพัฒนาที่หลากหลาย ผู้ศึกษาจึงแยกลายตัวละครในรามเกียรติ์ออกจากกลุ่มลายตัวละครในวรรณคดีเพื่อการศึกษาและเปรียบเทียบโดยเฉพาะ



ภาพที่ 73 ลายตัวละครในรามเกียรติ์ประดับนาคทัณฑ์วิหาร วิหารวัดนาคตหลวง



ภาพที่ 74 ลายตัวละครในรามเกียรติ์ประดับนาคทัณฑ์วิหาร วัดเมืองมาย



ภาพที่ 75 ลายตัวละครในรามเกียรติ์ประดับนาคทัณฑ์วิหาร วัดสปลี



ภาพที่ 76 ลายตัวละครในรามเกียรติ์ประดับนาคทัณฑ์วิหาร วัดศรีลังกา

ลายเทวดาและอมนุษย์ปรากฏในศิลปะล้านนามีมาแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 จากปูนปั้นประดับเจดีย์วัดป่าสัก จังหวัดเชียงราย ที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าแสนภูปกครองเมืองเชียงใหม่ โดยศิลปะล้านนาในช่วงเวลานั้นได้รับอิทธิพลศิลปะมาจากทั้งทหริภุญชัย และศิลปะพุกามโดยตรง ส่วน

อิทธิพลศิลปะเขมร และศิลปะลังกานั้นล้นนาได้รับผ่านมาจากศิลปะสุโขทัยหรือศรีอยุธยา ต่อมา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 การประดับลายตัวละครในวรรณคดีเริ่มแพร่หลายและได้รับความนิยมมาก มากยิ่งขึ้นกับงานประดับสถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์ กู่ และซุ้มโขง⁷³ โดยในช่วงเวลาดังกล่าวปรากฏ ลวดลายตัวละครหลากหลายประเภท ที่จะมีทั้งกลุ่มที่สร้างขึ้นตามคติ และกลุ่มที่สร้างขึ้นจาก วรรณกรรม ที่แสดงถึงเอกลักษณ์ล้านนาดั้งเดิม และแบบที่สัมพันธ์กับศิลปะลังกาที่ล้านนาสืบทอดมา จากศิลปะสุโขทัย

จากรูปแบบลายตัวละคร ลายอมมนุษย์ และลายตัวละครในรามเกียรติ์ที่ปรากฏในนาคัทธน์ ปรระดับวิหารล้านนาที่กล่าวมาข้างต้น สามารถจำแนกออกเป็น 3 กลุ่มหลักๆตามลักษณะและรูปแบบ การแต่งกายที่พบคือ กลุ่มศิลปะล้านนาดั้งเดิม กลุ่มอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์และกลุ่มงานช่าง พื้นบ้าน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กลุ่มอิทธิพลศิลปะล้านนาดั้งเดิม จะพบในนาคัทธน์ ปรระดับวิหารเพียงแห่งเดียวคือวิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งจัดว่าอยู่ในกลุ่มลายตัวละครในวรรณคดี(ภาพที่ 65) และลาย อมมนุษย์(ภาพที่ 69) โดยลายอมมนุษย์(อสูร)มีลักษณะการแต่งกายแบบการนุ่งโจงทึงชายพวยยาว ซึ่งเป็น ลักษณะการนุ่งผ้าอย่างบุรุษ ส่วนลายกนิริจะอยู่อิริยาบถร้ายรำ มีลำตัวเป็นมนุษย์ แต่มีปีกเหมือนนก สวมกรองคอ กำไล พาหุรัด นุ่งผ้าทึงชายพวยยาวเช่นเดียวกัน แต่เมื่อสังเกตจะพบว่าทั้งลายอสูรและ กนิริจะสวมมงกุฎลักษณะเดียวกัน ซึ่งที่เรียกว่ากรัณทมงกุฎ อันเป็นลักษณะมงกุฎดั้งเดิมในศิลปะ ล้านนาที่มีมาแล้วตั้งแต่ก่อนช่วงพุทธศตวรรษที่ 24

กรัณทมงกุฎ คือ มงกุฎที่ประกอบด้วยกระบังหน้าและรัดเกล้า ซึ่งรัดเกล้าทรงกรวยรูปวง แหวนเรียงซ้อนชั้นประมาณ 2-3 ชั้น ซึ่งนักวิชาการได้ตั้งข้อสันนิษฐานว่าเกิดจากการเกล้าผมให้เป็น มวยสูงแล้วรัดด้วยห่วงวงแหวนเป็นชั้นๆ อันเกิดขึ้นกับยุคแรกเริ่ม ก่อนจะพัฒนามาเป็นมงกุฎในช่วง หลัง ส่วนกระบังหน้าของมงกุฎนั้นจะประกอบไปด้วยแถบหรือตาบขนาดใหญ่คล้ายแผ่นโลหะ ติดอยู่ ในตำแหน่งด้านหน้า ด้านหลัง และด้านข้างทั้งสองฝั่งเหนือพระกรณช้าย-ขวา โดยการทำกรัณท มงกุฎนี้ปรากฏครั้งแรกในศิลปะอินเดียน และมีการใช้อย่างแพร่หลายทั้งในศิลปะลังกา พม่า สุโขทัย

⁷³ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, คู่มือนำชมศิลปกรรมโบราณในล้านนา, 111-20.

อยุธยาและเรื่อยมาจนถึงศิลปะรัตนโกสินทร์⁷⁴ ซึ่งในศิลปกรรมล้านนาเริ่มปรากฏการทำกรรมทงมกฏชัดเจนราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 โดยมีต้นแบบมาจากกรรมทงมกฏในศิลปะสุโขทัย(ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20) โดยมีลักษณะเป็นแถบกระบังหน้าขนาดใหญ่ ประดับลวดลายเป็นชั้นๆจนเต็มพื้นที่ ในตำแหน่งกึ่งกลางแถบจะประดับด้วยลายดอกกลมหรือดอกสี่กลีบ ส่วนตาบจะประดับอยู่ระนาบหลังของแถบกระบังหน้าไม่รวมเป็นชั้นเดียวกัน ส่วนรัดเกล้ามีลักษณะเป็นทรงกรวยประดับลายเป็นชั้นๆ ประมาณ 4-5 ชั้น ทั้งนี้บางองค์มีการประดับรัดเกล้าด้วยลายดอกกลมหรือลายกระจัง เช่น กรรมทงมกฏของเทวดา วัดมหาโพธาราม(วัดเจ็ดยอด) จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

เมื่อเปรียบเทียบรูปแบบลายตัวละครและลายอมนุษย์ที่ปรากฏในนาถภัณฑ์ประดับวิหารพระเจ้าศิลา กับกลุ่มลายเทวดาและอมนุษย์ในศิลปกรรมดั้งเดิมล้านนา พบว่าลักษณะการทำกรรมทงมกฏลายตัวละคร(กินรี)และอมนุษย์(อสูร)ในกลุ่มนี้มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับกรรมทงมกฏดั้งเดิมช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 คือมีรัดเกล้าทรงกรวย และกระบังหน้าที่ประดับทับตาบสามเหลี่ยม แต่ทั้งนี้เมื่อสังเกตจะพบว่าลายตัวละคร(กินรี)ปรากฏการทำกรรเจียกผ้าแบบศิลปะอยุธยาตอนกลาง(ภาพที่ 78) ซึ่งในศิลปะล้านนาดั้งเดิมและศิลปะสุโขทัยมักจะไม่นิยมการทำกรรเจียกผ้า อีกทั้งลักษณะการนุ่งผ้าของอสูรและกินรีนั้นไม่ใช่รูปแบบการแต่งกายดั้งเดิมของศิลปกรรมล้านนา กล่าวคือลายกินรีและอสูรในนาถภัณฑ์วิหารพระเจ้าศิลา ไม่ปรากฏผ้าปฏิสูตร และไม่ปรากฏการนุ่งผ้าประดับลายเป็นชั้นๆ จึงอาจเป็นไปได้ที่ลายตัวละครและลายอมนุษย์ในกลุ่มนี้จะป็นงานสร้างสรรค์ระยะหลังที่เลียนแบบมาจากศิลปะล้านนาดั้งเดิม โดยช่างได้นำมาผสมผสานกับรูปแบบตัวละครที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะภาคกลางแล้ว

นอกจากนี้เทคนิคทางด้านเชิงช่างของนาถภัณฑ์สองชิ้นนี้ยังแสดงให้เห็นว่าเป็นนาถภัณฑ์ที่สร้างขึ้นคนละช่วงเวลา โดยนาถภัณฑ์ลายอมนุษย์(อสูร)(ภาพที่69)จะมีลักษณะที่บางและฉลุโปร่งมากกว่านาถภัณฑ์ลายตัวละคร(กินรี)(ภาพที่65) จึงอาจเป็นไปได้ที่นาถภัณฑ์ลายอมนุษย์(อสูร)จะสร้างขึ้นภายหลัง จากการบูรณะวิหารแล้ว รวมไปถึงการประดับลายร่วมอย่างลายหัวเมฆที่พบกับนาถภัณฑ์ทั้งสองกลุ่มนี้จัดว่าเป็นลวดลายที่เข้ามามีบทบาทในล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 แล้ว จาก

⁷⁴ กรรณรส ศรีสุทธีวงศ์, กรรมทงมกฏเทวดาศิลปะสุโขทัยและพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะอยุธยาตอนกลาง (การค้นคว้าอิสระ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552), 4.

อิทธิพลจีนระยะหลังที่ล้ามนาสืบทอดมาจากศิลปะรัตนโกสินทร์⁷⁵ ดังนั้นนาครักษ์กลุ่มนี้น่าจะมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24 เช่นกัน



ภาพที่ 77 ลักษณะกรัณทมงกุฎจากกลุ่มอิทธิพลศิลปะล้ามนาดั้งเดิมที่ปรากฏกับลายตัวละครในวรรณคดี และลายมนุษย์ในนาครักษ์ประดับวิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 78 กรรเจียกผ้าที่ปรากฏกับลายตัวละครในวรรณคดีในนาครักษ์ประดับวิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง

กลุ่มอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ จะเป็นกลุ่มที่พบได้อย่างแพร่หลายกับงานศิลปกรรมประดับวิหารล้ามนานที่มีอายุราวช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ซึ่งจะพบทั้งกลุ่มลายตัวละครในวรรณคดี(ภาพที่66-68) ลายมนุษย์(ภาพที่70-71) และลายตัวละครในรามเกียรติ์(ภาพที่73-76) โดยมีลักษณะการแต่งกายที่มักจะสวมสังวาลไขว้ ทับทรวง กรองคอ พาทูร์ด นุ่งโจงทับสนับเพลา และ

⁷⁵ ผู้ศึกษาจะกล่าวรายละเอียดเพิ่มเติมภายใต้กลุ่มลวดลายจีนที่ปรากฏในนาครักษ์ในลำดับหัวข้อถัดไป

สวมมงกุฎยอดหรือชฎามงกุฎ นอกจากนี้ลักษณะลายตัวละครที่ปรากฏยังเป็นรูปแบบที่สืบมาจาก ศิลปะรัตนโกสินทร์โดยตรง อย่างเช่น ครุฑ และหนุมาน เป็นต้น

ลักษณะการทำมงกุฎยอดหรือพระมหาพิชัยมงกุฎในศิลปะรัตนโกสินทร์เป็นรูปแบบที่สืบทอด มาจากศิลปะอยุธยาตอนปลาย ดังตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปภายในอุโบสถหรือพระพุทธรูปนิมิตวิชิตมาร โมลีศรีสรรเพชญ์บรมไตรโลกนาถ วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา(ภาพที่79) ที่จัดว่าเป็น งานช่างในสมัยพระเจ้าปราสาททอง(พุทธศตวรรษที่22) แต่ทั้งนี้แม้ในศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลายจะ ปรากฏมงกุฎยอดแล้ว แต่การทำกรรเจียกประดับเครื่องมงกุฎกลับเป็นรูปแบบที่เริ่มต้นขึ้นสมัย ราชวงศ์บ้านพลูหลวง(ราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 23)(ภาพที่80) ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวได้พัฒนารูปแบบ กรรเจียกผ้าแบบดั้งเดิมแปรเปลี่ยนเป็นกรรเจียกปลายแหลมคล้ายแผ่นโลหะ ประดับด้วยลาย กระหนกขนาดเล็กประกอบกันจนเต็มพื้นที่ โดยติดอยู่ในตำแหน่งหลังพระกรรณทั้งสองข้าง โดย ลักษณะมงกุฎในศิลปะอยุธยาตอนปลายนี้เป็นรูปแบบที่สืบทอดมาในศิลปะรัตนโกสินทร์และใช้มา ตลอดช่วงจนถึงปัจจุบัน

เมื่อตรวจสอบรูปแบบเทวดาในศิลปกรรมล้านนาประเภทต่างๆ เช่นกู่พระเจ้า ชุ่มโขง หรือชุ่ม ประตุ ในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา พบว่ามีลักษณะมงกุฎที่แตกต่างจากศิลปะล้านนา ดั้งเดิม คือ รัตเกล้ายอด คล้ายคลึงกับลักษณะของชฎามงกุฎในศิลปะอยุธยาตอนปลาย และศิลปะ รัตนโกสินทร์ ส่วนยอดมงกุฎสูงแหลม ประดับลายเป็นชั้นๆแต่ละชั้นประดับด้วยลายกระจิงขนาดเล็ก ไม่ ปรากฏการทำตาบ แต่ทรงกรรเจียกจอน สวมสังวาล กรองศอ พาหุรัด และฉำมรงค์ ดังตัวอย่างเช่น ลายเทวดาปูนปั้นประดับกู่ พระอุโบสถ วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่(ภาพที่82) อันมีประวัติกล่าวว่า พระเจ้ากาวิละได้นิมนต์พระสังฆราชวัดพระสิงห์ สร้างอุโบสถมณฑปปราสาทภายในอุโบสถ และหอ ธรรม เมื่อพ.ศ.2354⁷⁶ ซึ่งเป็นช่วงเวลาทีล้านนาอยู่ภายใต้การปกครองของสยามแล้ว ดังนั้นในช่วงที่ ล้านนาเปลี่ยนแปลงการปกครองมาอยู่ภายใต้สยาม อาจทำให้อิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ในช่วงเวลา นั้นเริ่มมีบทบาทมากขึ้นกับศิลปะล้านนา โดยหนึ่งในนั้นคืออิทธิพลเรื่องเครื่องแต่งกายที่เข้ามาแทรก ในวัฒนธรรมท้องถิ่นและในศิลปกรรม ซึ่งในทางศิลปะนี้อาจเกิดจากช่างท้องถิ่นล้านนาเลียนแบบขึ้น หรือช่างสยามสร้างขึ้นในล้านนาเอง

⁷⁶ ชุ่ม ฌ บางช้าง, นำชมโบราณวัตถุสถานในจังหวัดเชียงใหม่ (พระนคร: กรมศิลปากร, 2516), 36.

จากรูปแบบลายเทวดาและอมนุษย์ในนาคทัณฑ์ระดับบริหารล้านนาที่พบทั้งสามกลุ่ม สามารถสรุปได้ว่ากลุ่มลายตัวละครในวรรณคดี อาทิเช่นลายครุฑ กิณรี และคนธรรพ์ จากนาคทัณฑ์ระดับบริหารวัดหัวข่วง และวิหารวัดนาคตหลวง ที่แสดงการสวมมงกุฎยอด สวมสังวาลไขว้ ทับทรวง กรองคอ พาหุรัด และนุ่งโจงทับสนับเพลา จัดว่าเป็นกลุ่มลวดลายและรูปแบบมาจากศิลปะรัตนโกสินทร์

ส่วนลายลิงหรือหนุมานนั้นเป็นหนึ่งในตัวละครที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในภาคกลาง ทั้งรูปแบบศิลปกรรมและวรรณกรรม ซึ่งอาณาจักรล้านนาในช่วงการปกครองสยาม ก็ได้นำโครงเรื่องของรามเกียรติ์และตัวละครอย่างหนุมานมาดัดแปลงเป็นวรรณกรรมชาดกนอกนิบาตหลายเรื่อง เช่น พรหมจักรชาดก ปรีมเทียร รามเกียรติ์ ลังกาสีบโห อสุบาரச และหอรมานชาดก โดยแต่ละเรื่องล้วนจารขึ้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงพุทธศตวรรษที่ 25⁷⁷ มาแล้ว

และเมื่อสังเกตลักษณะลายตัวลิง(หนุมาน)ในนาคทัณฑ์ มักจะสวมเครื่องประดับที่ประกอบไปด้วยมงกุฎหรือกระบังหน้า กรองคอ สังวาล พาหุรัด กำไร่มือมือข้อเท้า นุ่งโจงทับสนับเพลา แสดงสถานะว่าเป็นถึงชั้นสูงซึ่งเป็นรูปแบบลึงในอุดมคติที่รัตนโกสินทร์สืบทอดมาจากศิลปะอยุธยาตอนปลาย และจากรูปแบบลายลิงหรือหนุมานที่ปรากฏในศิลปกรรมล้านนา ถือได้ว่าเป็นรูปแบบที่นิยมมากในการประดับนาคทัณฑ์ ที่ช่างได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์อย่างแท้จริง ซึ่งเริ่มปรากฏมาแล้วตั้งแต่ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 พร้อมกับลายตัวละครในวรรณคดี และความนิยมการประดับลายหลักจนเต็มพื้นที่ส่วนกลางนาคทัณฑ์⁷⁸

⁷⁷ พชลินจี จินนุ่น, การวิเคราะห์หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 36-49.

⁷⁸ ผู้ศึกษาจะกล่าวรายละเอียดภายใต้หัวข้อการวิเคราะห์โครงสร้างและการประดับลวดลายบนนาคทัณฑ์ ในลำดับถัดไป



ภาพที่ 79 มงกุฎพระพุทธรูปนิมิตวิจิตรมารโมลีศรีสรรเพชญบรมไตรโลกนาถ วัดหน้าพระเมรุ



ภาพที่ 80 มงกุฎพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ สมัยอยุธยาตอนปลาย

ที่มา : [Online], Accessed 5 October , 2020, Available from

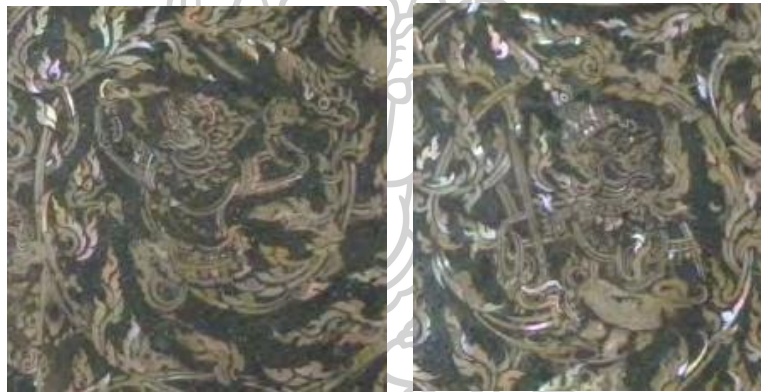
<http://www.virtualmuseum.finearts.go.th/bangkoknationalmuseums>



ภาพที่ 81 ลายคำเทวดาสวมมงกุฎยอดประดับวิหาร วัดคະตีกเชียงม้น



ภาพที่ 82 เทวดาปูนปั้นประดับกุ(ซ้าย) และซุ้มประตู(ขวา) อุโบสถ วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่



ภาพที่ 83 ภาพสิงในบานประตูประดับมุกมณฑปพระพุทธบาท วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี



ภาพที่ 84 ภาพศิลาจำหลักรูปสิงห์หรือหนุมาน ศิลปะรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 3
ที่มา : นิยะดา เหล่าสุนทร, ศิลาจำหลักเรื่องรามเกียรติ์ : วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (กรุงเทพฯ
: มุลนิธิทุนพระพุทธยอดฟ้า, 2539), 60.

กลุ่มอิทธิพลงานช่างพื้นบ้าน จะพบมากกับวิหารเฉพาะท้องถิ่นล้านนา และวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ ซึ่งอิทธิพลกลุ่มนี้จะปรากฏทั้ง 3 กลุ่มลวดลาย คือ ลายตัวละครในวรรณคดี (ภาพที่ 66) กลุ่มลายอมมนุษย์ (ภาพที่ 71, 72) และกลุ่มตัวละครในรามเกียรติ์ (ภาพที่ 75, 76) โดยลักษณะที่ปรากฏในกลุ่มเหล่านี้จะแตกต่างจากกลุ่มอิทธิพลล้านนาดั้งเดิม และอิทธิพลรัตนโกสินทร์อย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้ว่าการลดรูปแบบและลายละเอียดลงไปมาก อาทิเช่นกลุ่มลายสิง(หนุมาน)ลดรายละเอียดการประดับเครื่องทรงลงไปมากจนคล้ายคลึงกับสิงในธรรมชาติ แต่จุดที่ยังแสดงว่าเป็นตัวละครอยู่คือการนุ่งผ้าโจงทับสนับเพลา นอกจากนี้ยังพัฒนารูปแบบให้มีความหลากหลายมากขึ้น ทั้งการแสดงออกด้านท่าทาง และการแสดงใบหน้าอย่างเช่นลิ้นยาว หน้าดุ ตาโปน เป็นต้น

และการสร้างสรรค์ลายอมมนุษย์ในกลุ่มช่างพื้นบ้านนี้ มักจะใช้เครื่องแต่งกายแบบธรรมดาทั่วไป คือ การไม่ปรากฏเครื่องประดับ สวมเพียงโจงกระเบนผ้าไม่มีการสลักลวดลาย บางชิ้นมีลำตัวเหมือนมนุษย์แต่มีหน้าเป็นลิงผสมอสูร หรือมีตัวเป็นลิงมีหัวแบบมนุษย์ เป็นต้น ซึ่งการสร้างสรรค์ลวดลายประดับในกลุ่มนี้เป็นรูปแบบที่ไม่อิงตามตำราคติและแนวคิดดั้งเดิม โดยจะพบมากกับวิหารที่มีอายุราวช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา



ภาพที่ 85 ลายตัวละครในรามเกียรติ์กลุ่มงานช่างพื้นบ้านระดับนาคทัศน์ วิหารวัดศรีหลวงแจ้ซ้อน

สรุป จากการศึกษาลายเทวดาและอมมนุษย์ในนาคทัศน์ระดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง พบว่ากลุ่มลายตัวละครในวรรณคดีและกลุ่มลายอมมนุษย์ที่แสดงลักษณะรูปแบบศิลปะล้านนาดั้งเดิมนั้นเป็นรูปแบบที่ช่างได้สร้างสรรค์ขึ้นระยะหลัง ในช่วงยุคฟื้นฟูล้านนาแล้ว โดยได้รับแรงบันดาลใจมา

จากรูปแบบดั้งเดิมช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 ซึ่งขนาดทับทิมกลุ่มนี้จัดว่ามีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24

ส่วนกลุ่มลวดลายที่แสดงเอกลักษณ์อิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ มักจะพบทั้งในกลุ่มลายตัวละครในวรรณคดีและกลุ่มตัวละครในรามเกียรติ์ โดยกลุ่มนี้เริ่มเข้ามามีบทบาทในขนาดทับทิมประดับวิหาร ราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 แล้ว พร้อมกับความนิยมเรื่องการประดับลายหลักจนเต็มพื้นที่กว้างไม่ปรากฏลายร่วม ซึ่งจะพบมากกับกลุ่มวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ และกลุ่มวิหารเฉพาะท้องถิ่น

นอกจากนี้กลุ่มงานสร้างสรรค์ภายใต้งานช่างพื้นบ้าน ยังเป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นภายใต้แรงบันดาลใจจากอิทธิพลศิลปะภายนอก อย่างศิลปะพม่า ศิลปะรัตนโกสินทร์ และศิลปะล้านนาดั้งเดิม แต่ไม่ได้สร้างขึ้นเพื่อเลียนแบบลักษณะดั้งเดิม เนื่องด้วยรูปแบบที่เกิดขึ้นในกลุ่มนี้ ช่างมักจะคลี่คลายแนวคิดดั้งเดิมออก แล้วนำมาผสมผสานกับรูปแบบใหม่ จนเกิดเป็นลักษณะเฉพาะที่ไม่มีรูปแบบถาวร จัดว่าเป็นกลุ่มงานช่างที่มีอายุไม่เก่าไปกว่ากลางพุทธศตวรรษที่ 25

กลุ่มลวดลายสัตว์

การประดับลายสัตว์ในขนาดทับทิมนี้มักจะประดับอยู่ในส่วนที่มีพื้นที่กว้างของการจัดองค์ประกอบ ซึ่งจะปรากฏทั้งกลุ่มที่ประดับลายจนเต็มพื้นที่ และกลุ่มที่ประดับร่วมกับลายหลัก เช่น ลายพันธุ์พฤกษา และลายตัวลวง จากการสำรวจและเก็บข้อมูล สามารถแบ่งกลุ่มการประดับลายสัตว์ที่ปรากฏในขนาดทับทิมประดับวิหาร จังหวัดลำปาง ออกเป็น 3 กลุ่มหลักๆ คือกลุ่มสัตว์หิมพานต์ สัตว์กึ่งอุทมคติ และกลุ่มสัตว์ในธรรมชาติ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์

จัดว่าเป็นกลุ่มที่มีความหลากหลายและพบมากกับขนาดทับทิมประดับวิหารที่จะประกอบไปด้วย สิงห์ นก กิเลน และมกร เป็นต้น ซึ่งสามารถจัดกลุ่มตามรูปแบบที่ปรากฏได้ดังต่อไปนี้

-สิงห์ รูปแบบสิงห์ที่ปรากฏแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือราชสีห์ และ สิงห์ผสม มีลักษณะทั่วไป คือลำตัวเป็นสิงห์ ส่วนหัวและเท้าทั้งสองปรากฏลักษณะตามประเภท

และการผสมของสัตว์ชนิดอื่นๆ ซึ่งในนาคัทณฑ์ระดับวิหาร จังหวัดลำปาง ปรากฏ 2 ชนิด คือ คชสิงห์ และไกรสรราชสีห์

โดยคชสิงห์(ภาพที่86,88) ตามตำรากล่าวเป็นสัตว์หิมพานต์ที่มีพลังเทียบเท่าช้าง และสิงห์รวมกัน มีลักษณะทั่วเหมือนไกรสรราชสีห์ แต่มีส่วนหัวเป็นช้าง พบที่วิหาร ต้นแก้ว วัดพระธาตุลำปางหลวง วิหารวัดศรีหลวงแจ้ซ้อน และวิหารวัดเวียง

ส่วนไกรสรราชสีห์ เป็น ๑ ใน ๔ ราชสีห์แห่งป่าหิมพานต์ ในตำนานกล่าวว่าไกรสรราชสีห์เป็นสัตว์ที่มีพลังกำลังแรงกล้า เป็นนกก่าชั้นเยี่ยมและกินสัตว์ใหญ่น้อยเป็นอาหาร มีลักษณะที่จัดอยู่ในประเภทสัตว์สี่เท้าคล้ายสิงโต แต่นำมาปรับให้เป็นสัตว์ในอุดมคติในแบบอย่างศิลปะไทย ซึ่งจะพบที่วิหารวัดเวียง วิหารวัดหัวข่วง วิหารวัดศรีหลวงแจ้ซ้อน โรงธรรมวัดไหล่หินหลวง และวิหารต้นแก้ว วัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นต้น

-นก มีลักษณะทั่วไปที่เหมือนนกในธรรมชาติ แต่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบใหม่ให้เป็นนกในอุดมคติ เช่นส่วนหัวและลำตัวเปลี่ยนตามชนิดของสัตว์ที่นำมาผสม ซึ่งในนาคัทณฑ์ระดับวิหารปรากฏ 2 ชนิด คือ นกหัสติลิงค์หรือนกหัสติน(ภาพที่92,94) มีลักษณะทั่วไปเหมือนนกในธรรมชาติ แต่มีส่วนหัวเป็นช้าง พบที่วิหารวัดเวียง และ ปักษาวายุภักษ์ หรือนกการเวก(ภาพที่93)มีจุดเด่นของนกชนิดนี้จะมีขนหางที่ยาวและสวยงามอันกล่าวไว้ในศิลปะไทย นกการเวกนี้ถูกนำมาปรับเปลี่ยนในเป็นนกประดิษฐ์มากขึ้นจนมีลักษณะเป็นนกในอุดมคติ พบที่วิหารวัดศรีหลวงแจ้ซ้อน

-กิลิน(ภาพที่95) ที่ปรากฏในนาคัทณฑ์ระดับวิหาร มีลักษณะส่วนหัวคล้ายมังกร มีเขาแบบกวาง มีลำตัว ขา และกีบเท้าเหมือนม้า มีเกล็ดเหมือนปลา เป็นสัตว์มงคลในวัฒนธรรมจีนที่เรียกว่า “กิลิน” ลายกิลินที่พบนี้จัดอยู่ในตำแหน่งลายประดับร่วม ซึ่งมีลายหลักคือตัวลงในกลุ่มที่ 1 พบที่วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง

-มกร หรือ เหรา (ภาพที่96-98)เป็นสัตว์หิมพานต์ ที่มีหน้าที่เฝ้าศาสนสถานศักดิ์สิทธิ์ อาทิเช่นโบสถ์ พระธาตุ และวิหาร ตามคติความเชื่อเพื่อจำลองว่าที่แห่งนั้นคือเขา

พระสุเมรุ ตามคติจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิ⁷⁹ โดยมกรในนาคทัณฑ์มีลักษณะส่วนหัวคล้ายคลึงมังกร ลำตัวยาว มีเกล็ด ปลายหางตัวดอกด้านนอก คล้ายรูปแบบตัวลวง ซึ่งจะปรากฏทั้งรูปแบบคายนตัวลวง และแบบคายนกระหนก โดยลายมกรกลุ่มนี้ จะมีการทำแขนคล้ายหน้ากาลดั้งเดิมในศิลปะล้านนา พบที่วิหารวัดต้นแก้ว วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง และวิหารลายคำ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม



ภาพที่ 86 สิ่งประดับนาคทัณฑ์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหารวัดเวียง(เชียงสิงห์)

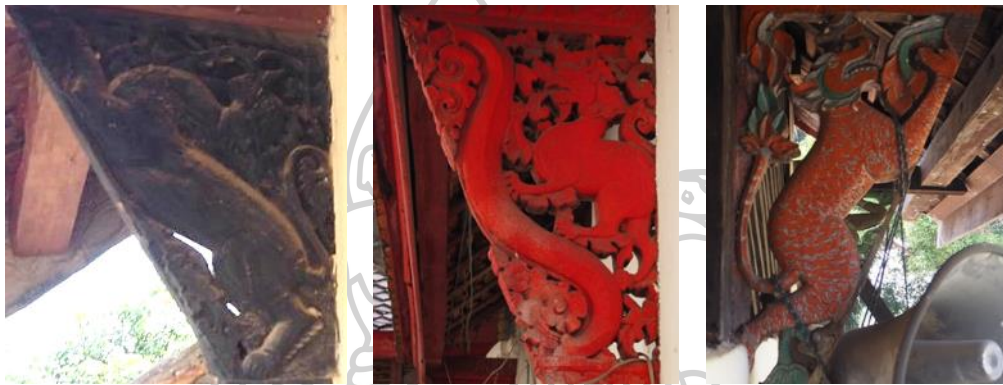


ภาพที่ 87 สิ่งประดับนาคทัณฑ์ กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหารวัดเวียง

⁷⁹ โชติกา นุ่นชู, "มกรคายนาค พุทธศิลป์แห่งดินแดนล้านนาไทย," ศิลปวัฒนธรรม (2564): [Online], Accessed 3 October, 2020, Available from, https://www.silpa-mag.com/culture/article_35141.



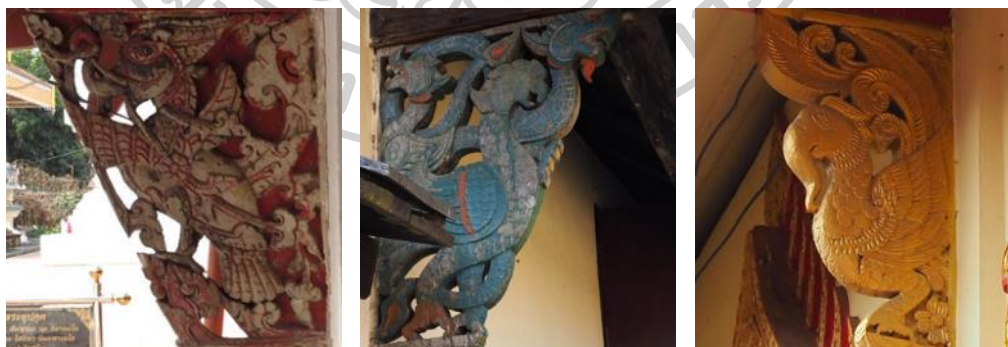
ภาพที่ 88 สิ่งประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ โรงธรรม วัดไทรอินหลวง



ภาพที่ 89 สิ่งประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหารต้นแก้ว วัดพระธาตุลำปางหลวง(ซ้าย)

ภาพที่ 90 สิ่งประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหารวัดหัวขวง(กลาง)

ภาพที่ 91 สิ่งประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหาร วัดศรีหลวงแจ้ซ้อน(ขวา)



ภาพที่ 92 นกหัสดีลิงค์หรือนกหัสตินประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหารวัดเวียง(ซ้าย)

ภาพที่ 93 นกการเวกประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหาร วัดศรีหลวงแจ้ซ้อน(กลาง)

ภาพที่ 94 นกหัสดีลิงค์หรือนกหัสตินประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหารวัดทับหมาก(ซ้าย)



ภาพที่ 95 กีเลนประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 96 มกรประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง(ซ้าย)

ภาพที่ 97 มกรประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหารต้นแก้ว วัดพระธาตุลำปางหลวง(ขวา)



ภาพที่ 98 มกรคายนาคทนต์ประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ วิหารลายคำ วัดพระแก้วดอนเต้า
สุชาดาราม

รูปแบบสัตว์หิมพานต์ในนาคทนต์ที่กล่าวมาข้างต้นล้วนเป็นกลุ่มงานช่างที่พบกับวิหารทั้งสามรูปแบบคือวิหารล้านนาดั้งเดิม วิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ และวิหารเฉพาะท้องถิ่น ซึ่งจากรูปแบบและลักษณะที่ปรากฏสามารถจัดแผนการวิเคราะห์ออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มอิทธิพลล้านนาดั้งเดิม และกลุ่มอิทธิพลรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กลุ่มอิทธิพลล้านนาดั้งเดิม ในกลุ่มนี้ปรากฏเพียงลายกิเลน ซึ่งมีตำแหน่งคือลายประดับร่วมของลายตัวลวง ที่แทรกรวมอยู่กับลายพันธุ์พฤกษา พบที่วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตูลำปางหลวงเพียงแห่งเดียว

ลายกิเลนนี้เป็นหนึ่งในสัตว์มงคลของจีนที่เข้ามามีบทบาทในศิลปะล้านนาตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-21 ซึ่งจะพบมากในงานปูนปั้นประดับปลายกรอบซุ้ม เช่น เจดีย์วัดเกาะกลาง เจดีย์อินทขิลสะดือเมือง และกู่พระเจ้าล้านทอง วัดพระธาตูลำปางหลวง เป็นต้น และจัดว่าเป็นสัตว์ที่ได้รับความนิยมมาจนถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 ในการประดับซุ้มกู่หรือโขง เช่นกู่พระเจ้า วัดพระสิงห์ โดยกิเลนที่ปรากฏในศิลปะล้านนาตลอดช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-25 นี้ มักจะไม่เปลี่ยนแปลงลักษณะดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากศิลปะจีนนัก มีเพียงแฉกช่วงระยะหลังราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมาเท่านั้น ที่มีการเพิ่มท่าทางการแสดงออกให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น และส่วนหางที่เรียวยาวปลายปรากฏเป็นพู่ขนคล้ายหางสิงห์(ภาพที่100) มากกว่าจะเป็นหางปลาเช่นในศิลปะดั้งเดิม(ภาพที่99)

และจากลักษณะตัวกิเลนที่พบในขนาดที่จัดทำว่าเป็นกิเลนดั้งเดิม อันสัมพันธ์กับรูปแบบกิเลนในศิลปะจีน และศิลปะล้านนาดั้งเดิม อีกทั้งลายกิเลนที่ปรากฏในขนาดที่จัดทำกลุ่มนี้ เป็นลายประดับร่วมกับลายหลักอย่างลายตัวลวง ที่จัดได้ว่าเป็นตัวลวงในขนาดที่จัดทำกลุ่มที่ 1 ซึ่งเป็นลวงรุ่นเก่าที่มีมาแล้วตั้งแต่ก่อนช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ดังนั้นลายสัตว์หิมพานต์ประเภทลายกิเลนที่พบในขนาดที่จัดทำกลุ่มนี้จัดว่าเป็นลายสัตว์หิมพานต์ที่มีมาแล้วตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 เช่นกัน



ภาพที่ 99 ลายกิเลนปูนปั้นประดับกรอบซุ้มเจดีย์วัดเกาะกลาง จังหวัดลำพูน

ที่มา : คณะกรรมการจัดการประกวดศิลปะปูนปั้นแห่งประเทศไทย, แบบอย่างลวดลายในพุทธศิลป์

แห่งสยาม ตอน ลวดลายสมัยทริภุญชัย-ล้านนา (กรุงเทพฯ : วิทยาลัยเพาะช่าง, 2561), 290.



ภาพที่ 100 ลายกิเลียบูนปั้นประดับกุพระเจ้าวัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : คณะกรรมการจัดการประกวดศิลปะปูนปั้นแห่งประเทศไทย, แบบอย่างลวดลายในพุทธศิลป์
แห่งสยาม ตอน ลวดลายสมัยทวารวดี-ล้านนา (กรุงเทพฯ : วิทยาลัยเพาะช่าง, 2561), 292.



ภาพที่ 101 ลายกิเลียบูนปั้นประดับกุพระเจ้าล้านทอง วัดพระธาตุลำปางหลวง
ที่มา : คณะกรรมการจัดการประกวดศิลปะปูนปั้นแห่งประเทศไทย, แบบอย่างลวดลายในพุทธศิลป์
แห่งสยาม ตอน ลวดลายสมัยทวารวดี-ล้านนา (กรุงเทพฯ : วิทยาลัยเพาะช่าง, 2561), 291.

กลุ่มอิทธิพลรัตนโกสินทร์ เป็นสัตว์ที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายมากในศิลปะรัตนโกสินทร์ ซึ่งจะปรากฏตามวรรณกรรม วรรณคดีเรื่องต่างๆ เช่น รามเกียรติ์ ชาดก พุทธประวัติ หรือแม้แต่ในศิลปกรรม เช่น ส่วนประดับหัวเรือพยุหยาตราทางชลมารคในพิธีสำคัญ งานประติมากรรมประดับวัดและวัง และจิตรกรรมประดับฝาผนัง เป็นต้น ซึ่งลักษณะสัตว์หิมพานต์ในศิลปะรัตนโกสินทร์ได้สืบทอดรูปแบบมาจากศิลปะอยุธยาตอนปลาย ดังจะเห็นได้ว่าลักษณะสัตว์หิมพานต์ในศิลปะรัตนโกสินทร์และศิลปะอยุธยาตอนปลายเป็นรูปแบบที่ช่างสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ตามจินตนาการ เพื่อให้เข้ากับวรรณกรรมหรือวรรณคดี สถานที่ที่บุคคลธรรมดาไม่สามารถพบเห็นได้ โดยนำรูปแบบสัตว์ที่มีลักษณะต่างชนิดหรือชนิดเดียวกันมาผสมผสานไว้ในตัวเดียว และไม่อิงความเหมือนจริงในธรรมชาติ

เมื่อเปรียบเทียบลายสัตว์หิมพานต์ที่ปรากฏในนาครัตนภาพระดับวิหารจะเห็นได้ว่าสัดส่วน โครงร่างของสัตว์ และเอกลักษณ์การประดับลาย สัมพันธ์กับสัตว์หิมพานต์ในศิลปะรัตนโกสินทร์อย่าง ชัดเจน ดังจะเห็นได้จากสัตว์หิมพานต์ประเภทสิงห์ที่จะมีส่วนหัวจะเรียวยาวพอดี จมูกยื่นออกมา เล็กน้อย ประดับลวดลายกระหนกที่ส่วนหางเหนือหัว และประดับลายรักร้อยบนกึ่งกลางหลัง อัน เป็นรูปแบบที่แตกต่างจากศิลปะล้านนาดั้งเดิม ที่แม้ว่าสิงห์จะจัดว่าเป็นสัตว์ประติษฐานแล้วเหมือนกัน แต่ก็ยังคงอิงความเหมือนจริงในธรรมชาติอยู่ จึงจัดว่าเป็นสัตว์กึ่งอุดมคติมากกว่าจะเป็นสัตว์หิมพานต์ โดยสิงห์ในศิลปะล้านนาจะมีลักษณะหัวโต จมูกสิงห์สั้น และปรากฏแผงคอ ถือว่ารูปแบบสิงห์ที่ สัมพันธ์กับศิลปะลังกา ที่ล้านนาสืบทอดมาจากศิลปะสุโขทัย ดังนั้นลายสัตว์หิมพานต์ประเภทสิงห์ที่ ปรากฏในนาครัตนภาพจัดว่าเป็นกลุ่มอิทธิพลรัตนโกสินทร์ ซึ่งน่าจะมิอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24

นอกจากนี้ลายสัตว์หิมพานต์ประเภทสิงห์และนกในนาครัตนภาพระยะหลัง(ภาพที่88-91,93-94) มีการลดรูปแบบและรายละเอียดดั้งเดิมของสัตว์หิมพานต์ในศิลปะรัตนโกสินทร์ลงไปมาก เช่น ไม่มีการประดับลายประติษฐานกึ่งกลางหลัง และไม่มีปรากฏหางกระหนกประดับลาย ซึ่งเป็นรูปแบบที่ เกิดขึ้นในกลุ่มช่างท้องถิ่น โดยลักษณะเหล่านี้จะพบกับนาครัตนภาพวิหารต้นแก้ว วัดพระธาตุลำปาง หลวง วิหารวัดศรีหลวงแจ้ซ้อน วิหารวัดห้วยขวาง และโรงธรรมวัดไทรหินหลวง

ทั้งนี้หากเป็นกลุ่มงานช่างพื้นบ้านระยะหลังราวช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 จะมีการลดรูปแบบมากขึ้นอีก เช่นสัตว์หิมพานต์ไม่ปรากฏลายประติษฐาน จนมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกับ ลายสัตว์กึ่งอุดมคติและสัตว์ในธรรมชาติมากกว่า เช่นวิหารวัดทับหมาก และวิหารวัดศรีหลวงแจ้ซ้อน เป็นต้น



ภาพที่ 102 สิ่งจากจิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยาตอนปลาย วัดชองนงนทรี จังหวัดกรุงเทพมหานครฯ
ที่มา : น. ณ ปากน้ำ, ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย:วัดชองนงนทรี (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ,
2545), 83,85.

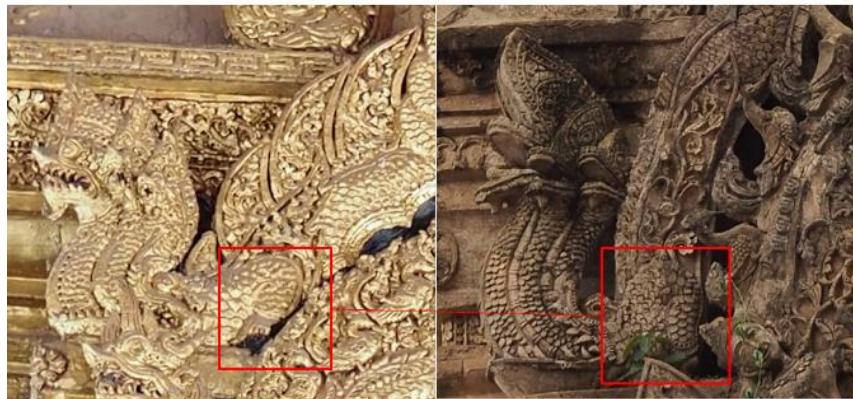


ภาพที่ 103 สิ่งจากสมุดภาพไตรภูมิสมัยกรุงธนบุรี
ที่มา : [Online], Accessed 5 January , 2021, Availble from <https://www.silpa-mag.com/history>

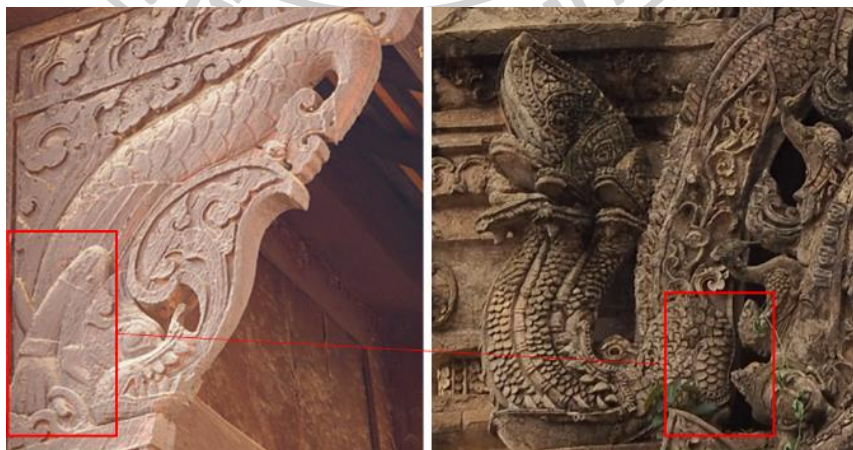
นอกจากนี้กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์อย่างมกรในนาคทัศน์ วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง(ภาพที่96) แทนตำแหน่งลายตัวลวงนี้ มีลักษณะใกล้เคียงกับมกรประดับกรอบซุ้มกุ้และโขง ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา จากการศึกษาพบว่ามกรเป็นสัตว์ที่สร้างขึ้นภายใต้คติความเชื่อทางศาสนาที่ปรากฏในวัฒนธรรมล้านนาตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 ในศิลปะแบบหริภุญชัย โดยมกรในยุคแรกมักจะประดับอยู่ในตำแหน่งปลายกรอบซุ้มคายนุบะ ก่อนจะกลับมามีบทบาทอีกครั้งในศิลปะล้านนาช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21-22 จากมกรคายนาคประดับกรอบซุ้มหน้าางที่ส่วนหางของนาคตัวเดียวกัน เช่น กรอบซุ้มกุ้พระเจ้าล้านทอง และกรอบซุ้มโขงวัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นต้น

และเมื่อสังเกตลักษณะมกรประดับกรอบซุ้มกลุ่มนี้ มักจะปรากฏพร้อมกับแขนเสมอ ซึ่งเป็นลักษณะที่คล้ายคลึงกับมกรที่พบในนาคทัศน์

แต่ทั้งนี้ลักษณะของมกรในนาคทัศน์ก็กลับมีส่วนแขนที่คล้ายคลึงกับแขนและมีมนุษย์มากกว่าจะเป็นขาและเท้าของสัตว์ อีกทั้งยังประดับด้วยกำไลอย่างชัดเจน ซึ่งลักษณะนี้ไม่เคยปรากฏมาก่อนกับมกรประดับกรอบซุ้ม จึงอาจเป็นไปได้ว่ามกรที่ปรากฏในนาคทัศน์จะเป็นงานช่างระยะหลังที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24 และจากรูปแบบนาคทัศน์และเทคนิคงานช่างบ่งชี้ว่านาคทัศน์ประดับลายมกรนี้เป็นงานช่างที่อาจสร้างขึ้นเมื่อครั้งบูรณะวิหารหรือเปลี่ยนนาคทัศน์ที่ชำรุดลง แล้วอาจแทนที่ด้วยนาคทัศน์ใหม่ที่เลียนแบบมาจากนาคทัศน์เดิม



ภาพที่ 104 มกรคายนาคประดับกรอบซุ้มบนกู่พระเจ้าล้านทอง(ซ้าย) กับซุ้มโขง(ขวา)วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 105 การเปรียบเทียบส่วนแขนมกรที่ปรากฏบนนาคทัศน์ วิหารพระพุทธ(ซ้าย) ซุ้มโขง(ขวา)วัดพระธาตุลำปางหลวง

2. กลุ่มลายสัตว์กึ่งอุคมคติ

คือ สัตว์ที่กึ่งเสมือนจริง กึ่งจินตนาการ แต่ไม่จัดว่าเป็นสัตว์หิมพานต์ หรือ สัตว์ในธรรมชาติ ดังจะเห็นว่าสัตว์ในกลุ่มนี้มีการใช้ลายประดิษฐ์เป็นส่วนประกอบ ร่วม เช่น ลายหงส์ ลายสิงโต และลายกิ้งก่า เป็นต้น ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

-หงส์ มีลักษณะโดยทั่วไปคล้ายคลึงกับหงส์ในธรรมชาติ ส่วนปากคาบกำนลายเครือเถา แต่ส่วนหางและหางประดับด้วยลายกระหนกหัวขมวด เพื่อแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างว่าเป็นสัตว์พิเศษมากกว่าหงส์ทั่วไป โดยลายหงส์ที่ปรากฏในภาคทัศน์นี้จัดว่าเป็นลายประดับร่วมกับลายหลักอย่างตัวलग พบที่วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง เพียงแห่งเดียว

-สิงโต หรือสิงห์จีน โดยทั่วไปชาวพื้นเมืองภาคเหนือจะเรียกว่า “โต” มีลักษณะคล้ายคลึงกับสัตว์หิมพานต์ประเภทสิงห์ แต่มีลักษณะที่ใกล้เคียงกับสัตว์จริงในธรรมชาติมากกว่า ทั้งนี้โตหรือสิงห์เป็นสัตว์เนื่องในอิทธิพลศิลปะจีนที่ปรากฏในล้านนา มีลักษณะลำตัวลำสัน หน้าสั้น ตาโต หางเป็นพู่หรือเป็นทรงพุ่ม ปรากฏลายแผงคอ มีทั้งแบบคาบลูกแก้วและไม่คาบ นอกจากนี้ยังปรากฏแถบแผงขนที่กึ่งกลางหลัง แตกต่างจากสิ่งในกลุ่มสัตว์หิมพานต์ที่มักจะนิยมประดับด้วยแถวลายรักร้อย ดังจะพบจากโรงธรรม วัดไหล่หินหลวง

-กิ้งก่า ในภาคทัศน์นี้มีลักษณะที่ใกล้เคียงกับกิ้งก่าในธรรมชาติ โดยเฉพาะส่วนลำตัวส่วนเท้า แต่ทั้งนี้ส่วนหัวและหางเป็นรูปแบบที่ดัดแปลงใหม่ไม่ได้อิงรูปแบบจริง คือส่วนหัวปรากฏการใช้ลายประดิษฐ์ทำเป็นลายแผงคอ และส่วนหางปรากฏการกรีดเส้นคล้ายพู่ขน อยู่ในลักษณะคาบใบไม้ หรือใบอะแคนดัส พบที่โรงธรรมวัดไหล่หินหลวง



ภาพที่ 106 หงส์ประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์กึ่งอุดมคติ วิหารน้ำเต้าม วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 107 สิงห์หรือโตประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์กึ่งอุดมคติ โรงธรรม วัดไหล่หินหลวง



ภาพที่ 108 กิ้งก่าประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์กึ่งอุดมคติ โรงธรรม วัดไหล่หินหลวง

สัตว์กึ่งอุดมคติที่ปรากฏในนาคทนต์ประดับวิหารมีทั้งสิ้น 3 ประเภท คือหงส์ สิงโต(โต) และกิ้งก่า ซึ่งเป็นกลุ่มลวดลายที่ได้รับความนิยมเป็นส่วนน้อยในนาคทนต์ประดับวิหาร ซึ่งจะพบเพียง 2 แห่ง คือวิหารน้ำเต้าม วัดพระธาตุลำปางหลวง และโรงธรรม วัดไหล่หิน

โดยหงส์เป็นสัตว์กึ่งอุดมคติดั้งเดิมที่ปรากฏมาแล้วตั้งแต่ยุคแรกของศิลปะล้านนา ราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 จากเจดีย์วัดป่าสัก จังหวัดเชียงราย มีลักษณะทั่วไปที่คล้ายคลึงกับหงส์ใน

ธรรมชาติ แต่มีส่วนหงอนและหางเป็นลายกระหนกหัวขมวด จึงจัดว่าเป็นสัตว์กึ่งอุดมคติในศิลปะล้านนายุคแรกเริ่ม ต่อมาการประดับลวดลายหงส์เริ่มมีบทบาทมากขึ้นราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 จากลวดลายประดับกรอบซุ้มบรรพแถลง ซุ้มจรณะนำเจดีย์ ซุ้มโขง และซุ้มกู่ ซึ่งลักษณะหงส์ดั้งเดิมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-22 นี้ล้วนสัมพันธ์กับอิทธิพลศิลปะสุโขทัย ศิลปะลังกา และศิลปะพุกามทั้งสิ้น

การประดับลายหงส์มีบทบาทอย่างมากในศิลปะล้านนาตั้งแต่ยุคแรกราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 และเป็นสัตว์ที่ได้รับความนิยมเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งรูปแบบของสัตว์กึ่งอุดมคติอย่างหงส์ตั้งแต่ยุคแรกเริ่ม มาจนถึงปัจจุบันมักจะไม่เปลี่ยนแปลงรูปแบบไปจากเดิมจากนัก ซึ่งสัมพันธ์กับกลุ่มหงส์ในนาครินทร์ที่ยังมีระเบียบแบบแผนดั้งเดิมคือส่วนหงอนและหางปรากฏลายกระหนกหัวขมวด ที่จัดว่าเป็นลักษณะลายในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22⁸⁰ ทั้งนี้ลายหงส์ที่พบในนาครินทร์จัดว่าเป็นส่วนหนึ่งของลายประดับร่วม อันมีลายหลักเป็นลายตัวลวง(ลวงกลุ่มที่1) อันมีมาแล้วตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 ดังนั้นลายหงส์ในกลุ่มนี้ก็น่าจะจัดว่ามีมาแล้วตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 เช่นกัน

นอกจากนี้สัตว์กึ่งอุดมคติที่นิยมอย่างแพร่หลายในศิลปกรรมล้านนาเช่นกัน คือสิงห์หรือที่ชนพื้นเมืองภาคเหนือเรียกว่า “โต” มีลักษณะคล้ายคลึงกับสิงห์จีน คือหน้าสั้น หัวโต หางเป็นพู่หรือเป็นทรงพุ่ม มีแผงคอ ลำตัวลำสั้น จัดว่าเป็นรูปแบบสัตว์ที่นิยมมากบนงานปูนปั้นประดับซุ้มโขง กู่ และปูนปั้นประดับฐานพระพุทธรูป ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23-24 ซึ่งการประดับสิงห์หรือโตพบในงานสถาปัตยกรรมล้านนามาแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19-20 จากปูนปั้นประดับเจดีย์วัดป่าสัก จังหวัดเชียงราย แต่ทั้งนี้ลักษณะโตในยุคแรกของศิลปะล้านนาเป็นรูปแบบที่สัมพันธ์กับสิงห์ในศิลปะสุโขทัย และศิลปะลังกา คือจะปรากฏลายแผงคอแบบกริดเส้นคล้ายเส้นขน แต่สิงห์หรือโตช่วงพุทธศตวรรษที่ 23-24 เป็นสิงห์ที่สัมพันธ์กับอิทธิพลจีนมากกว่า โดยจะพบว่าบางตัวนั้นปรากฏการคาบลูกแก้วไว้ในปาก และแผงลายกึ่งกลางหลังมักจะประดับด้วยเกล็ดและเส้นขน อีกทั้งส่วนหางยังแสดงพู่ขนอย่างชัดเจน

⁸⁰ ผู้ศึกษาจะกล่าวรายละเอียดเพิ่มเติมภายใต้กลุ่มลวดลายพันธุ์พฤกษาที่ปรากฏในนาครินทร์ในลำดับหัวข้อถัดไป

ทั้งนี้ลายสิงห์หรือโตที่ปรากฏในนาคทัศน์(ภาพที่107)มีลักษณะที่สัมพันธ์กับโตช่วงพุทธศตวรรษที่ 23-24 อย่างชัดเจนคือ ส่วนหางที่เป็นพู่ขน และการประดับเส้นกึ่งกลางหลัง ซึ่งส่วนหางและแผงคอปรากฏการกรีดเส้นให้คล้ายคลึงกับพู่ขน ที่จัดว่าเป็นลักษณะของสิงห์ในศิลปะจีน

ส่วนลายกิ้งก่านั้นเป็นสัตว์ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในศิลปะล้านนา ดังจะเห็นได้ว่าลายกิ้งก่าที่พบในนาคทัศน์มีลักษณะของการทำพู่ขนแผงคอ อีกทั้งยังคาบปลายใบไม้ฝรั่งจากอิทธิพลรัตนโกสินทร์ในล้านนา จึงอาจเป็นไปได้ที่ลายบนนาคทัศน์นี้จะจัดว่าเป็นลายประดับในระยะหลังที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 อีกทั้งลายกิ้งก่ายังประดับในตำแหน่งลายร่วมที่มีลายตัวลวงเป็นลายหลัก(กลุ่มที่4) ซึ่งเป็นกลุ่มตัวลวงที่สัมพันธ์กับจอบหรือกวางในศิลปะพม่า ดังนั้นจึงอาจเป็นไปได้ที่ลายกิ้งก่าในนาคทัศน์โรจธรรม วัดไทรลีนหลวง จะมีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เช่นกัน



ภาพที่ 109 หงส์ประดับกรอบซุ้มโอง วัดพระธาตูลำปางหลวง จังหวัดลำปาง(ซ้าย)

ภาพที่ 110 หงส์ประดับกรอบซุ้มโอง วัดไทรลีนหลวง จังหวัดลำปาง(ขวา)



ภาพที่ 111 สิงห์หรือโต ประดับกู่ วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่(ซ้าย)

ภาพที่ 112 สิงห์หรือโต ประดับซุ้มโอง วัดไทรลีนหลวง จังหวัดลำปาง(ขวา)

ที่มา : คณะกรรมการจัดการประกวดศิลปปะปูนปั้นแห่งประเทศไทย, แบบอย่างลวดลายในพุทธศิลป์แห่งสยาม ตอน ลวดลายสมัยทวารวดี-ล้านนา (กรุงเทพฯ : วิทยาลัยเพาะช่าง, 2561), 294,298.

3. กลุ่มลายสัตว์ในธรรมชาติ

นาคทนต์ลายสัตว์ประดับวิหารกลุ่มนี้ปรากฏลักษณะของสัตว์ที่เหมือนจริงในธรรมชาติ เช่น ลิง วัว กระจง ช้าง หนู ไก่ เสือ และม้า เป็นต้น โดยส่วนมากจะปรากฏในกลุ่มนาคทนต์แบบองค์ประกอบสองส่วน และกลุ่มที่ประดับลวดลายจนเต็มพื้นที่ อันจะพบได้กับวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ และวิหารเฉพาะท้องถิ่น เช่นนาคทนต์วัดบ้านก่อ วัดสบถี วัดสันฐาน วัดดอยเงิน วัดทับหมาก และวัดทุ่งกล้วย เป็นต้น



ภาพที่ 113 ลายสัตว์ธรรมชาติ (วัว-ม้า-ช้าง-กระจง) นาคทนต์กลุ่มลายสัตว์ในธรรมชาติ วัดสบถี



ภาพที่ 114 ลายสัตว์ธรรมชาติ(ไก่-หนู)ประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์ในธรรมชาติ วัดสันฐาน



ภาพที่ 115 ลายสัตว์ธรรมชาติ(เสือ-ม้า-ช้าง)ประดับนาคทนต์กลุ่มลายสัตว์ในธรรมชาติ วัดบ้านก่อ

สัตว์ธรรมชาติในศิลปะล้านนาปรากฏมาแล้วตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นลายปูนปั้นประดับสถาปัตยกรรม อย่างเจดีย์ กุฏิพระเจ้า และซุ้มโขง โดยลายสัตว์ในเวลานั้นประกอบไปด้วย นกแก้ว นกฮูก ปลา กระจง กวาง ลิง ช้าง และตุ๊กแก เป็นต้น และยังคงเป็นรูปแบบสืบมาจนถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 กับลายประดับหน้าแหวนวิหาร ลายคำ และฐานชุกชีพระพุทธรูป

นอกจากนี้การสร้างสรรคัลายสัตว์ในธรรมชาตินี้ยังปรากฏเช่นกันกับงานจิตรกรรม และประติมากรรมในศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ ภายใต้แนวคิดและคติความเชื่อเรื่องพลังกำลังที่สามารถป้องกันสิ่งชั่วร้าย และยังรวมไปถึงแนวคิดการประดับเพื่อเลียนแบบธรรมชาติ⁸¹

และการประดับลายสัตว์ในนาถภัณฑ์มักจะมีทั้งที่เป็นลายหลักและลายร่วม ซึ่งลายประดับร่วมที่ปรากฏล้วนจัดว่าเป็นลวดลายที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 25 อาทิเช่นลายเครือเถาก้านขด และลายประดิษฐ์(ไส้หมู) โดยลวดลายในกลุ่มนี้จัดว่าเป็นงานช่างระยะหลัง จากกลุ่มช่างท้องถิ่นล้านนา และเริ่มปรากฏในนาถภัณฑ์ประดับวิหารราวช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมาทั้งสิ้น

ทั้งนี้ลายสัตว์ในธรรมชาติที่เกิดขึ้นภายใต้แนวคิดของกลุ่มช่างพื้นบ้าน มีการตั้งข้อสันนิษฐานว่า “ลายสัตว์ในธรรมชาติ อาจเกิดขึ้นภายใต้แนวคิดเรื่องปีเป้ง หรือปีเกิดสิบสองราศีหรือไม่...” ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่าคตินิยมเรื่องปีเป้งหรือนักขัตร์ในนาถภัณฑ์ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 และหลังพุทธศตวรรษที่ 25 ใช้คตินิยมต่างกัน โดยผู้ศึกษาตั้งข้อสันนิษฐานว่า สัตว์ธรรมชาติในนาถภัณฑ์ช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ไม่ได้เกิดขึ้นภายใต้แนวคิด ‘นาถภัณฑ์สิบสองนักขัตร์’ แต่อาจจะเกิดจากความนิยมหรือความต้องการของผู้สนับสนุนให้สร้าง ด้วยนาถภัณฑ์ที่อยู่ในช่วงเวลานั้นไม่ปรากฏนักขัตร์ครบทุกประเภทต่างจากนาถภัณฑ์สิบสองนักขัตร์ช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 25 ที่จะเน้นและจำกัดที่สิบสองขึ้นเป็นเกณฑ์หลัก หากเกินมักจะเสริมด้วยลายตัวลวงที่ประดับร่วมกับลายพันธุ์พฤกษา ที่เลียนแบบมาจากรูปแบบดั้งเดิม เช่น วัดแจ้งหัวริน และวัดศรีดอนมูล เป็นต้น

สรุป จากการศึกษาลายสัตว์ที่ปรากฏในนาถภัณฑ์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง พบว่ากลุ่มลายสัตว์หิมพานต์ ประเภทลายกิเลน เป็นสัตว์ที่สัมพันธ์กับอิทธิพลศิลปะจีนและอิทธิพลศิลปะล้านนาดั้งเดิม ที่ถือได้ว่าเป็นสัตว์ประดับนาถภัณฑ์รุ่นเก่าที่มีมาแล้วตั้งแต่อ่อนพุทธศตวรรษที่ 24

⁸¹ วรลัญจก์ บุญสุรัตน์, *วิหารล้านนา*, 330.

ต่อมาลายสัตว์หิมพานต์ประเภทลายสิงห์และนกเป็นรูปแบบที่ล้านนารับแนวคิดและรูปแบบมาจาก ศิลปะรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นกลุ่มลวดลายที่จัดว่ามีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24 และจากระเบียบ การประดับลวดลายและการจัดองค์ประกอบบนนาคัทธน์พบว่า ลวดลายกลุ่มนี้นิยมจัดในตำแหน่ง กึ่งกลางพื้นที่กว้าง ซึ่งเป็นความนิยมในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา พร้อมกับความนิยมการ ประดับลายตัวละครในรามเกียรติ์ในนาคัทธน์

ส่วนกลุ่มสัตว์กึ่งอุดมคติเป็นรูปแบบที่ไม่ได้รับความนิยมมากนักหากเทียบกับกลุ่มสัตว์หิม พานต์และกลุ่มสัตว์ในธรรมชาติ โดยจะพบในนาคัทธน์ประดับวิหารเพียงสองแห่งคือวิหารน้ำแต้ม และโรงธรรมวัดโหล่หินหลวงเพียงเท่านั้น อีกทั้งยังปรากฏเพียงส่วนน้อย และประดับในตำแหน่งลาย ประดับร่วมเพียง ซึ่งจากการศึกษาและเปรียบเทียบพบว่าสัตว์กึ่งอุดมคติประเภทลายหงส์และลาย กิเลน จัดว่าเป็นลายสัตว์ประดับนาคัทธน์ที่มีมาแล้วตั้งแต่ก่อนช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งลายประเภท นี้สัมพันธ์กับศิลปะล้านนาดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากศิลปะสุโขทัยและศิลปะจีน ส่วนลายโตและลาย กิ้งก่าที่ปรากฏในนาคัทธน์ยังจัดว่าเป็นงานสร้างสรรค์ระยะหลังที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าปลายพุทธ ศตวรรษที่ 24

และกลุ่มลายสัตว์ธรรมชาติที่ปรากฏในนาคัทธน์ประดับวิหาร เป็นกลุ่มที่สร้างสรรค์ขึ้นจาก ช่างท้องถิ่น และจัดว่ามีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 และอาจเป็นต้นแบบให้กับนาค ัทธน์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 26 ที่นิยมลวดลายสัตว์ธรรมชาติตามคติ 12 นักษัตร ที่อาจมาพร้อมกับ แนวคิดเรื่องตัวเป้งที่ปรากฏในตุงเป้ง ซึ่งเป็นตุงประจำปีเกิดเพื่อถวายแด่พระธาตุประจำปีเกิด เช่นปี เป้า(ปีฉลู) ไหว้พระธาตุลำปางหลวง เป็นต้น

กลุ่มลายพันธุ์พฤกษา

การประดับลายพันธุ์พฤกษาในนาคัทธน์นั้น มักจะประดับอยู่ในส่วนพื้นที่กว้าง และส่วนล่าง ปลายมุมแหลมของนาคัทธน์ ซึ่งจะพบทั้งกลุ่มที่ประดับเป็นลายหลักจนเต็มพื้นที่ และกลุ่มที่ประดับ ร่วมกับลายหลัก อย่างลายตัวลวง และลายสัตว์ เป็นต้น โดยสามารถแบ่งกลุ่มการประดับลวดลายที่ พบในนาคัทธน์ประดับวิหาร จังหวัดลำปาง ออกเป็น 4 กลุ่มหลักๆตามลักษณะและรูปแบบที่ปรากฏ คือ ลายเครือเถา ลายใบอะแคนดัส ลายกระหนกหัวขมวด และลายดอกโบตัน ซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. ลายเครือเถา ก้านขด

ลายเครือเถาในนาคทัศน์มีลักษณะคล้ายกับใบไม้ในธรรมชาติ โดยแต่ละเครือเถาจะแตกกิ่ง ก้าน ใบ และช่อดอกตามอิสระ ซึ่งลักษณะใบที่พบสามารถจำแนกได้ 2 รูปแบบหลักๆ คือ กลุ่มขอบใบหยักสามส่วน และกลุ่มขอบใบหยักโค้งโคนขมวดเข้า



ภาพที่ 116 ลายเครือเถาประดับนาคทัศน์ วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 117 ลายเครือเถาประดับนาคทัศน์ วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง

ลายใบไม้ หรือลายเครือเถา เป็นลวดลายที่พบได้อย่างแพร่หลายในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 จากกลุ่มลวดลายประดับสถาปัตยกรรมล้านนา เช่น ลายกาบบน-กากลาง ลายกรอบซุ้มจรณะนำเจดีย์-บรรพแถลง เป็นต้น โดยมีลักษณะเป็นก้านเถาไม้เลื้อย แตกกิ่งก้านและใบออกไปตามแนวก้านเถา ส่วนปลายก้านเถา หรือกลางเถาลายมักจะออกเป็นลายช่อดอกไม้ ซึ่งลายพันธุ์พฤกษาประเภทนี้เป็นรูปแบบลวดลายที่เคยปรากฏมาแล้วบนเครื่องเคลือบจีน สมัยราชวงศ์หยวน และราชวงศ์หมิง ราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-22 แล้วนำมาปรับเปลี่ยนโดยกลุ่มช่างท้องถิ่นจนทำให้ลายเครือเถาเป็นลวดลายที่

นิยมมากในงานศิลปกรรมล้านนา หรือที่เรียกว่า “ลายเครือล้านนา”⁸² เช่น ลวดลายประดับซุ้มโงง และเจดีย์ วัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่, เจดีย์ทรงปราสาท วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ และซุ้มโงง หรือกู่พระเจ้า วัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นต้น

จากรูปแบบลายเครือเถาในนาคัทฉ์มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันกับลายที่พบในเครื่องถ้วยจีน ในล้านนา โดยลักษณะลายใบไม้ที่ปรากฏทั้งในนาคัทฉ์และศิลปะล้านนาดั้งเดิมจะพบ 2 รูปแบบ หลักๆคือ กลุ่มแฉกโคนใบปลายตัวโค้งเข้าหาก้านลาย(ภาพที่120) ส่วนปลายใบทำขอบหยักโค้งข้างละ 1-2 หยัก ก่อนที่ส่วนปลายสุดจะสลับให้เป็นปลายแหลม ซึ่งลักษณะใบเช่นนี้เป็นรูปแบบที่นิยมมากในเครื่องเคลือบสมัยราชวงศ์หยวน และยังเป็นรูปแบบที่ปรากฏอยู่บ้างในสมัยราชวงศ์หมิงตอนต้นคือราวรัชสมัยของจักรพรรดิหย่งเล่อ⁸³

และแบบที่สองจะมีลักษณะใบแฉกปลายแหลมข้างละสองถึงสามแฉก(ภาพที่118) และส่วนปลายใบก็เป็นปลายแหลมเช่นกันโดยลายใบไม้เหล่านี้จะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับใบไม้ในธรรมชาติ ซึ่งเป็นรูปแบบที่ปรากฏในเครื่องเคลือบศิลปะจีนสมัยราชวงศ์หยวนและราชวงศ์หมิง นอกจากนี้ยังสามารถจำแนกได้ว่าลายใบไม้ที่มีขนาดใหญ่ ถือว่าเป็นกลุ่มลายเครือสมัยราชวงศ์หยวนอย่างแท้จริง ส่วนอีกกลุ่มที่ขนาดใบที่เล็กและเรียวยาวจัดว่าเป็นลายเครือสมัยราชวงศ์หมิงแล้ว⁸⁴

ทั้งนี้รูปแบบลายใบไม้ในศิลปกรรมล้านนาดั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 - 24 มักจะไม่เปลี่ยนแปลงรูปแบบจากเดิมนัก ดังจะเห็นได้ว่าลักษณะลายใบไม้ในนาคัทฉ์และในศิลปกรรมล้านนาระยะหลัง มีรูปแบบใบที่เหมือนกับลายใบไม้ในเครื่องเคลือบจีน และลายปูนปั้นประดับสถาปัตยกรรมล้านนาดั้งเดิมอย่างชัดเจน แต่ลักษณะการประดับลวดลายเครือเถาและลายใบไม้ที่พบในศิลปกรรมล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 (ภาพที่122)มักจะทำให้ความสำคัญในเรื่องพื้นที่ว่างที่สามารถมองเห็นก้านลายและส่วนใบได้อย่างชัดเจน แต่ต่อมาราวช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 การประดับลายเครือเถาจะมีลักษณะขนาดที่เล็กลงและแน่นมากขึ้น เช่นซุ้มจรณะนำเจดีย์วัดป็นสาท

⁸² ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะล้านนา, 301.

⁸³ อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช, "ลวดลายกับการกำหนดอายุโหลยครามสมัยราชวงศ์หยวนที่พบในประเทศไทย" ดำรงวิชาการ (2553): [Online], Accessed 3 January , 2021, Availble from, <http://www.sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/485>.

⁸⁴ เรื่องเดียวกัน.

จังหวัดเชียงใหม่ โดยระเบียบการประดับลายเครือนี้จะสืบมาจนถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 - 24 (ภาพที่ 123-124) เช่น ชุ่มจรระนำกู่พระเจ้าล้านทองวัดพระธาตูลำปางหลวง และกู่พระเจ้า วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ อีกทั้งการประดับลวดลายเครือที่มีขนาดเล็กและอัดแน่นจนเต็มพื้นที่ยังเป็นรูปแบบที่ปรากฏมาจนถึงนาคัทณฑ์ประดับวิหารเช่นกัน

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าลายเครือเถาในศิลปะล้านนาเป็นลวดลายที่สืบทอดมาจากศิลปะจีน สมัยราชวงศ์หยวนและสมัยราชวงศ์หมิง ราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 - 22 โดยเริ่มเข้ามามีบทบาทกับศิลปะล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา โดยผู้ศึกษาสันนิษฐานว่าการประดับลายเครือเถาที่มีขนาดเล็ก อีกทั้งยังประดับแน่นจนเต็มพื้นที่ เป็นรูปแบบที่เริ่มขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา ซึ่งระเบียบแบบแผนดังกล่าวตกค้างมาจนถึงการประดับลวดลายเครือเถาในนาคัทณฑ์

แต่ลายเครือเถาในนาคัทณฑ์จัดว่าอยู่ในตำแหน่งลายประดับร่วม ที่มีลายหลักเป็นลายตัวลวง ซึ่งมักจะพบมากในกลุ่มลวงรุ่นเก่า(กลุ่มที่ 1-2) จัดว่ามีอายุราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 - 24 อย่างวิหารน้ำแต้ม วิหารพระเจ้าศิลา วิหารหลวง วัดพระธาตูลำปางหลวง เป็นต้น ซึ่งจากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าลายเครือเถาที่ประดับแน่นในนาคัทณฑ์ของวิหารน้ำแต้ม และวิหารหลวง มีระเบียบที่ใกล้เคียงกับลายเครือดั้งเดิมช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21-23 แต่อย่างไรก็ตามลายประดับร่วมกลุ่มอื่นที่ปรากฏในชิ้นเดียวกันกลับบ่งชี้ว่านาคัทณฑ์ลายเครือเถากลุ่มนี้มีอายุไม่เก่าไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 23 อาทิเช่น ลายดอกโบตัน ลายเมฆอย่างจีน⁸⁵ เป็นต้น

⁸⁵ ผู้ศึกษาจะกล่าวรายละเอียดเพิ่มเติมภายใต้กลุ่มลวดลายในอิทธิพลรัตนโกสินทร์และลายอย่างจีนที่ปรากฏในนาคัทณฑ์ในลำดับหัวข้อถัดไป



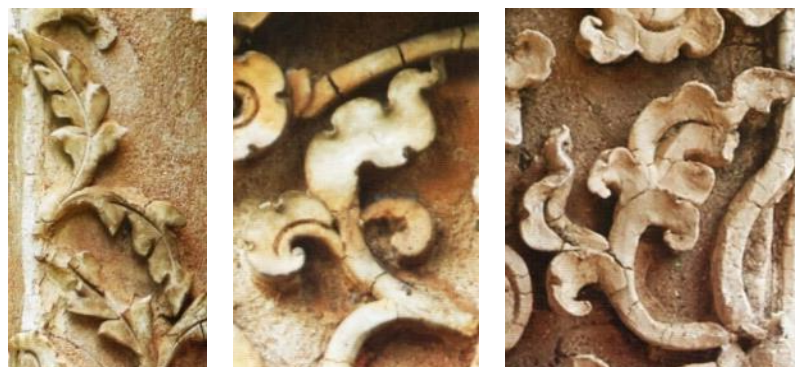
ภาพที่ 118 ไหลยครามทรงกลม สมัยราชวงศ์หยวน จากวัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน
ที่มา: S.J. Vainker, Chinese Pottery and Porcelain, (Milan: The Trustees of the British
Museum, 1991), 135.



ภาพที่ 119 ไหลยครามทรงกลม สมัยราชวงศ์หยวน จากเวียงท่ากาน จังหวัดเชียงใหม่



ภาพที่ 120 ลายใบไม้ ไหลยครามทรงกลม สมัยราชวงศ์หยวนจากเวียงท่ากาน จังหวัดเชียงใหม่



ภาพที่ 121 ใบไม้ ลวดลายปูนปั้นในศิลปะล้านนาช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 21-22

แถวบน ชุ่มโขง วัดกอกแก้ว(กุเจ้ายาสุตา)(ซ้าย), เจดีย์เจ็ดยอด วัดเจ็ดยอด จ.เชียงใหม่
(กลาง), ชุ่มโขง วัดพระ ธาตุลำปางหลวง(ขวา)

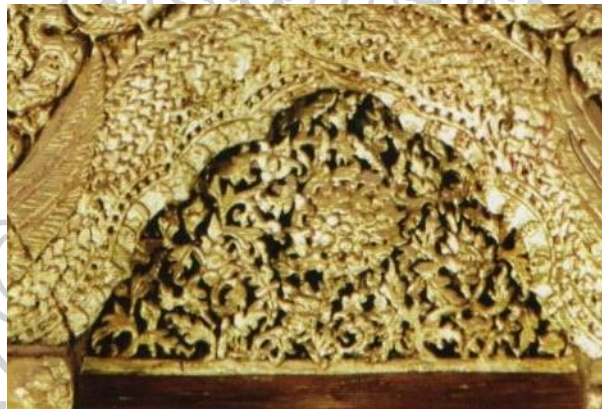
แถวกลาง ชุ่มโขง วัดพระธาตุลำปางหลวง(ซ้าย), เจดีย์เจ็ดยอด วัดเจ็ดยอด จ.เชียงใหม่(ขวา)

แถวล่าง ชุ่มโขง วัดพระธาตุลำปางหลวง(ซ้าย), ชุ่มโขง วัดเจ็ดยอด จ.เชียงใหม่(ขวา)

ที่มา: คณะกรรมการจัดการประกวดศิลปะปูนปั้นแห่งประเทศไทย,แบบอย่างลวดลายในพุทธศิลป์
แห่งสยาม ตอน ลวดลายสมัยทวารวดี-ล้านนา(กรุงเทพฯ : วิทยาลัยเพาะช่าง, 2561), 148-149.



ภาพที่ 122 ลายเครือเถากาบบนประดับซุ้มโอง วัดเจ็ดยอด(วัดโพธาราม) จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา: คณะกรรมการจัดการประกวดศิลปะปูนปั้นแห่งประเทศไทย,แบบอย่างลวดลายในพุทธศิลป์
แห่งสยาม ตอน ลวดลายสมัยทวารวดี-ล้านนา(กรุงเทพฯ : วิทยาลัยเพาะช่าง, 2561), 218.



ภาพที่ 123 ลายเครือประดับหน้าบันจรณะนำซุ้มกู่พระเจ้าล้านทอง วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัด
ลำปาง



ภาพที่ 124 ลายเครือประดับหน้าบันจรณะนำซุ้มกู่พระเจ้า วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่

2. ลายใบไม้ม้วนหรือกระหนกหัวขมวด

ลายกระหนกหัวขมวดในภาคทิวทัศน์ มีลักษณะก้านใบเรียวยาว ปลายใบตัววัดม้วนเข้าคล้ายกันหอย ขอบใบหยักโค้ง ซึ่งจะพบทั้ง 2 รูปแบบ คือกลุ่มประกอบเป็นลายกระหนก และกลุ่มเกี่ยวพันกันอย่างไม่มีการเรียบแบบแผน โดยกลุ่มคล้ายลายกระหนกจะพบเฉพาะภาคทิวทัศน์ประดับลวดลายจนเต็มพื้นที่ จากวิหารต้นแก้ว วัดพระธาตุลำปางหลวง และกลุ่มใบไม้ม้วนจะพบในตำแหน่งลายประดับร่วม จากวิหารหลวง วิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 125 กระหนกหัวขมวดประดับภาคทิวทัศน์ วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 126 กระหนกหัวขมวดประดับภาคทิวทัศน์ วิหารต้นแก้ว วัดพระธาตุลำปางหลวง

การประดับลายกระหนกหัวขมวดหรือลายใบไม้ม้วนเป็นรูปแบบที่ไม่ปรากฏความนิยมนักในภาคทิวทัศน์ประดับวิหาร แต่จะเป็นรูปแบบที่พบมากกับงานปูนปั้นประดับสถาปัตยกรรมล้านนาดั้งเดิมช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระเจ้าแสนภูก่อตั้งเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานีแห่งแรกของ

อาณาจักรล้านนา โดยศิลปกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นสัมพันธ์กับศิลปะสุโขทัย เช่นเดียวกับลายก้านขดในล้านนาระยะแรกที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับลายก้านขดของสุโขทัย ซึ่งเป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากลายประดับในศิลปะจีนที่นิยมลายวงโค้ง⁸⁶

ลายกระหนกหัวขมวดในระยะแรกราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 (ภาพที่128)มีลักษณะการทำเส้นลายก้านวงโค้งแคบ ส่วนหัวของวงโค้งบากเส้นให้เหมือนลายกระหนกหัวขมวดเล็ก ส่วนกลางของตัวลายกรีดเส้นตลอดแนววงโค้ง เช่น ลายปูนปั้นประดับเจดีย์ป่าสัก วัดป่าสัก จ.เชียงราย ก่อนที่ลายกระหนกหัวขมวดจะเริ่มให้ความสำคัญกับวงโค้งของตัวลายมากขึ้น โดยมีลักษณะส่วนปลายม้วนเข้าหากัน คล้ายลายก้นหอย แล้วกรีดเส้นภายในวงโค้งเช่นเดิม แต่เมื่อเข้าสู่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ลายกระหนกหัวขมวดที่ต่อยอดจากหัวของวงโค้งในช่วงก่อนหน้า ได้เปลี่ยนเป็นลายคล้ายใบไม้ปลายสะบัดแทน(ภาพที่130-133) ก่อนที่ลายก้านขดส่วนยอดจะมีขนาดใหญ่ขึ้น ก้านกระหนกประกอบถูกลดลงความสำคัญลงจนเหลือเพียงกาบใบห่อก้านลาย จนกระทั่งรวมเป็นส่วนเดียวกันหรือชุดกระหนกหนึ่งตัวในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22(ภาพที่133) เช่นลายปูนปั้นซุ้มโอง วัดกากแก้ว(กุ้เจ้าย่าสุตา) จ.ลำปาง เป็นต้น

เมื่อเปรียบเทียบรูปแบบลายกระหนกหัวขมวดในภาคทิวทัศน์วิหารต้นแก้วกับลายกระหนกดั้งเดิมในศิลปะล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 แสดงให้เห็นว่ามีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือส่วนก้านลายให้ความสำคัญกับวงโค้ง ส่วนหัวขมวดเข้าคล้ายก้นหอย และอยู่ในโครงสร้างของกระหนกสามตัว แต่ทั้งนี้จากประวัติและการศึกษาที่ผ่านมากล่าวว่าวิหารต้นแก้ว เป็นวิหารที่สร้างขึ้นเพื่อเลียนแบบวิหารน้ำแต้ม อีกทั้งยังไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างที่แน่ชัด แต่ด้วยลักษณะนาถภัณฑ์แบบประดับลวดลายจนเต็มพื้นที่ที่ปรากฏในวิหารนี้ จัดว่าเป็นรูปแบบที่พัฒนาขึ้นในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา อีกทั้งการประดับลวดลายและเทคนิคช่างยังบ่งชี้ว่านาถภัณฑ์ประดับวิหารต้นแก้ว เลียนแบบมาจากนาถภัณฑ์ประดับวิหารหลังอื่นๆ เช่นลายมกร จากวิหารพระพุทธ ลายตัวลวงทางวัดเข้าจากวิหารน้ำแต้ม เป็นต้น ซึ่งเป็นไปได้ที่นาถภัณฑ์ประดับวิหารหลังนี้อายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24

⁸⁶ สันติ เล็กสุขุม, *กระหนกในดินแดนไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2547), 30.

ส่วนลายกระหนกที่ปรากฏในนาคทนต์วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง มีลักษณะการ ลวดลายอย่างไม่เป็นระเบียบแบบแผนคล้ายใบไม้มีวนเกี่ยวพันกัน ซึ่งเป็นรูปแบบที่ไม่เคยพบมาก่อน ในศิลปะล้านนาดั้งเดิม อีกทั้งลายใบไม้มีวนนี้ยังจัดอยู่ในตำแหน่งลายประดับร่วมที่มีลายตัวลงเป็น ลายหลัก(กลุ่มที่3) และยังปรากฏลายอย่างจีนและลายอย่างรัตนโกสินทร์ ที่ล้วนจัดว่ามีอายุไม่เก่าไป กว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 24



ภาพที่ 127 ลายกระหนกหัวขมวด เจดีย์เจ็ดแถว จังหวัดสุโขทัย
ที่มา: คณะกรรมการจัดการประกวดศิลปะปูนปั้นแห่งประเทศไทย, แบบอย่างลวดลายในพุทธศิลป์
แห่งสยาม ตอน ลวดลายสมัยสุโขทัย(กรุงเทพฯ : วิทยาลัยเพาะช่าง, 2560), 129.



ภาพที่ 128 ลายกระหนกหัวขมวด เจดีย์ป่าสัก วัดป่าสัก ราวพุทธศตวรรษที่19 จังหวัดเชียงราย
ที่มา: คณะกรรมการจัดการประกวดศิลปะปูนปั้นแห่งประเทศไทย,แบบอย่างลวดลายในพุทธศิลป์
แห่งสยาม ตอน ลวดลายสมัยทวารวดี-ล้านนา(กรุงเทพฯ : วิทยาลัยเพาะช่าง, 2561), 85,226.



ภาพที่ 129 ลายเส้นกระหนกวิหารวัดเจ็ดยอด (วัดมหาโพธาราม) ราวพุทธศตวรรษที่ 21(ซ้าย)
 ภาพที่ 130 กระหนกหัวขมวด เจดีย์วัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่ ราวพุทธศตวรรษที่ 21 (กลางซ้าย)
 ภาพที่ 131 กระหนกหัวขมวดซุ้มโอง วัดพระธาตุลำปางหลวง ราวพุทธศตวรรษที่ 21 (กลางขวา)
 ภาพที่ 132 ลายเส้นกระหนก วัดปันสาท(ร้าง) จังหวัดเชียงใหม่ ราวพุทธศตวรรษที่ 21 (ขวา)
 ที่มา: สุรพล ดำริห์กุล,ลายคำล้านนา(กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2544), 297. และ คณะกรรมการ
 จัดการประกวดศิลปปะปูนปั้นแห่งประเทศไทย,แบบอย่างลวดลายในพุทธศิลป์แห่งสยาม ตอน
 ลวดลายสมัยทวารวดี-ล้านนา(กรุงเทพฯ : วิทยาลัยเพาะช่าง, 2561), 86.



ภาพที่ 133 กระหนกหัวขมวดซุ้มโอง วัดกากแก้ว(คู้เจ้าย่าสุตา) ราวพุทธศตวรรษที่ 22 จังหวัดลำปาง
 ที่มา: คณะกรรมการจัดการประกวดศิลปปะปูนปั้นแห่งประเทศไทย,แบบอย่างลวดลายในพุทธศิลป์
 แห่งสยาม ตอน ลวดลายสมัยทวารวดี-ล้านนา(กรุงเทพฯ : วิทยาลัยเพาะช่าง, 2561), 86,88.

การประดับลายกระหนกหัวขมวดในตำแหน่งปลายส่วนล่างของนาคทนต์(ภาพที่134-136) มักจะเป็นแบบแผนที่นิยมตลอดช่วงพุทธศตวรรษที่ 23-24 ซึ่งลวดลายกระหนกหัวขมวดที่พบกับนาคทนต์รุ่นเก่าจนถึงปัจจุบันล้วนให้ความสำคัญกับส่วนก้านลายและวงโค้งทั้งสิ้น อันประกอบไปด้วย กระหนกหัว กาบลาย และกระหนกยอด ซึ่งเป็นลักษณะของกระหนกในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา

แต่เมื่อสังเกตการวางลายและกรอบส่วนปลายนาคทนต์จากวิหารน้ำแต้ม พบว่ามีแบบแผนคล้ายคลึงกับลายประดับมุม แต่ถูกวางในระนาบฉาก โดยตัวลายกระหนกสองตัวเชื่อมทางเข้าหากัน แล้วคั่นกลางด้วยลายกลีบบัวหรือลายลายยู่อี จัดว่าเป็นลวดลายที่ล้านนาสืบทอดรูปแบบมาจากศิลปะจีน ตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่19⁸⁷ อีกทั้งลายดังกล่าวยังปรากฏกับวิหารน้ำแต้มเพียงแห่งเดียว ที่ส่วนกลางนาคทนต์ปรากฏลายตัวลวง(กลุ่มที่1)ที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 23 ดังนั้นการประดับลายส่วนปลายลักษณะนี้อาจเป็นแม่แบบลายดั้งเดิมในศิลปะล้านนาที่สืบทอดมาจากนาคทนต์รุ่นเก่า ก่อนที่การประดับลายส่วนปลายจะเหลือกระหนกหัวขมวดเพียงหนึ่งตัว(ภาพที่135-136) ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา⁸⁸



ภาพที่ 134 ลายกระหนกหัวขมวด ประดับส่วนปลายนาคทนต์วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตูลำปางหลวง (ซ้าย-กลางซ้าย)

⁸⁷ สันติ เล็กสุขุม, *กระหนกในดินแดนไทย*, 138-39.

⁸⁸ รายละเอียดการพัฒนาการการประดับลวดลายจะกล่าวในหัวข้อถัดไป เรื่องการวิเคราะห์โครงสร้างการปรับลวดลายบนนาคทนต์ ในหัวข้อที่สาม.



ภาพที่ 135 ลายกระหนกหัวขมวด ส่วนปลายนาคทัณฑ์วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง(ซ้าย)

ภาพที่ 136 ลายกระหนกหัวขมวด ส่วนปลายนาคทัณฑ์ วิหารวัดเคตึกเชียงใหม่(ขวา)

3. ลายดอกโบทัน

ลายดอกโบทันในนาคทัณฑ์ สามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. กลุ่มดอกโบทันที่คล้ายคลึงกับดอกจริงในธรรมชาติ มีกลีบซ้อนกันหลายกลีบ แต่ละกลีบทำขอบหยักโค้ง ออกช่อดอกจากก้านลายเครือเถา

2. กลุ่มลายดอกโบทันอย่างเทศ หรือลายดอกพุดตาน ที่ปรากฏในนาคทัณฑ์เป็นลายดอกไม้ที่แสดงให้เห็นในมุมบนเสมอ แบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลักๆ คือ ส่วนกลีบชั้นนอกที่บานออก และส่วนกลีบชั้นในที่ยังคงเป็นตุ้มกลม ซึ่งจัดว่าเป็นดอกลายดอกโบทันอย่างเทศที่ประดิษฐ์ที่นิยมมากในศิลปะรัตนโกสินทร์ ปรากฏกับวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ใน จังหวัดลำปาง

3. กลุ่มดอกโบทันประดิษฐ์ มีลักษณะดอกเป็นทรงพุ่มคล้ายดอกบัว ส่วนกลีบซ้อนกันเป็นชั้นๆ แต่ละกลีบทำขอบหยักโค้ง ออกช่อจากลายเครือเถา นอกจากนี้มีการทำลวดลายวงกลมตรงกลางที่คล้ายคลึงกับเกสรดอก



ภาพที่ 137 ลายดอกโบตั๋นประดับนาคทัศน์ วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 138 ลายดอกโบตั๋นประดับนาคทัศน์ วิหารพระพุทธร วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 139 ลายดอกโบตั๋นประดับนาคทัศน์วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 140 ลายดอกโบตั๋นประดับนาคทัศน์ วิหารวัดเวียง



ภาพที่ 141 ลายดอกโบตั๋นประดับนาคทัณฑ์วิหาร วัดนาคหลวง(ซ้าย)

ภาพที่ 142 ลายดอกโบตั๋นประดับนาคทัณฑ์วิหาร วัดนางออย(ขวา)



ภาพที่ 143 ลายดอกโบตั๋นประดับนาคทัณฑ์ วิหารวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดารามฯ (ซ้าย)

ภาพที่ 144 ลายดอกโบตั๋นประดับนาคทัณฑ์ วิหารวัดปงสนุกเหนือ (กลาง)

ภาพที่ 145 ลายดอกโบตั๋นประดับนาคทัณฑ์วิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง(ขวา)



ภาพที่ 146 ลายดอกโบตั๋นประดับนาคทัณฑ์ วิหารวัดอุมลอง

รูปแบบลายดอกโบตันในนาคัทณฑ์ประดับวิหาร มีทั้งสิ้น 3 รูปแบบ คือกลุ่มที่เหมือนดอกจริงในธรรมชาติ กลุ่มลายดอกโบตันอย่างเทศ(ลายดอกพุดตาน) และกลุ่มที่เป็นดอกโบตันประดิษฐ์ ซึ่งผู้ศึกษาได้ตั้งข้อสังเกตด้านรูปแบบและอิทธิพลศิลปะจากลายดอกโบตันที่ปรากฏในนาคัทณฑ์ได้ดังต่อไปนี้

ลายดอกโบตันแบบธรรมชาติ ในนาคัทณฑ์มีลักษณะสัมพันธ์กับลายดอกโบตันดั้งเดิม เช่น ลายดอกโบตันปูนปั้นประดับกรอบซุ้มจรณะนำเจดีย์วัดสองพี่น้อง และเจดีย์ห้ายอด วัดป่าสัก เชียงแสน ซึ่งเป็นตัวอย่างลายดอกโบตันช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 ในศิลปะล้านนา⁸⁹ และเป็นรูปแบบที่นิยมเรื่อยมาจนถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 เช่น ปูนปั้นประดับเจดีย์วัดอู่หม้อ จังหวัดเชียงใหม่ ก่อนที่จะกลายเป็นลายดอกโบตันประดิษฐ์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21

ลายดอกโบตันแบบธรรมชาติเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมทั้งในศิลปะล้านนาดั้งเดิมและในศิลปะรัตนโกสินทร์รุ่นแรก ราวช่วงสมัยรัชกาลที่ 2 โดยลายดอกโบตันจากทั้งสองศิลปะนี้ล้วนสืบทอดรูปแบบมาจากลายดอกโบตันในศิลปะจีนโดยตรงทั้งสิ้น และทั้งสองศิลปะนี้ล้วนมีบทบาทอย่างมากกับศิลปกรรมล้านนา ดังจะเห็นได้ว่าลักษณะลายดอกโบตันแบบธรรมชาติ พบมากในนาคัทณฑ์วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง(ภาพที่139) และบางชิ้นในวิหารน้ำแต้ม โดยมีลักษณะเป็นกลีบดอกซ้อนกันหลายกลีบ แต่กลีบทำขอบหยักโค้งแบบกลีบดอกจริง โดยลายดอกโบตันเหมือนจริงนี้อาจเป็นกลุ่มแรงบันดาลใจที่เข้ามาในสยามและล้านนาช่วงหลังแล้ว โดยช่างล้านนาอาจได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะรัตนโกสินทร์ เนื่องด้วยตลอดช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-23 ลายดอกโบตันดั้งเดิมถูกเปลี่ยนเป็นลายประดิษฐ์แล้ว อีกทั้งลายดอกโบตันนี้ยังจัดว่าเป็นลายประดับร่วม ที่มีลายตัวลวงเป็นลายหลัก(กลุ่มที่2และ3) ซึ่งผู้ศึกษาได้ตั้งข้อสันนิษฐานไว้ว่าลายตัวลวงที่ปรากฏกับลายดอกโบตันในกลุ่มนี้เป็นงานช่างเมื่อครั้งบูรณะวิหารในช่วงหลังซึ่งมีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ดังนั้นลายดอกโบตันแบบธรรมชาติในนาคัทณฑ์ วิหารหลวงน่าจะมียุคราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เช่นกัน และลายโบตันแบบธรรมชาติในวิหารน้ำแต้ม(บางชิ้น) น่าจะเป็นนาคัทณฑ์เมื่อครั้งมีการบูรณะเปลี่ยนใหม่ในช่วงหลัง อาจร่วมช่วงเวลาเดียวกับวิหารหลวงหรือหลังกว่าเล็กน้อย

⁸⁹ อาสา ทองธรรมชาติ, ที่มาและพัฒนาการของลายดอกโบตันในงานศิลปกรรมไทย (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2557), 79.

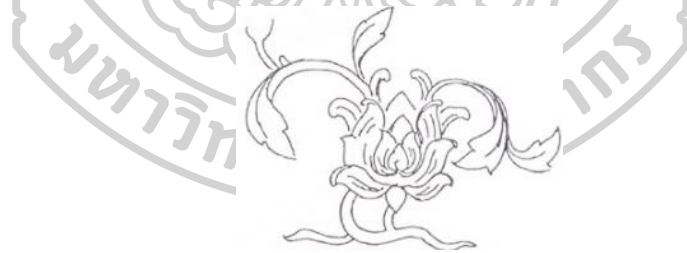


ภาพที่ 147 ลายหน้าดอกโบตันช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 จากเจดีย์วัดป่าสัก จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่(ซ้าย) และที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่(ขวา)

ที่มา: อาสา ทองธรรมชาติ, **ที่มาและพัฒนการลายดอกโบตันในงานศิลปกรรมไทย** (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2557), 85.



ภาพที่ 148 ลายดอกโบตันจากวิหารเจดีย์เจ็ดยอด วัดมหาโพธาราม พุทธศตวรรษที่ 21



ภาพที่ 149 ลายเส้นดอกโบตัน วิหารเจดีย์เจ็ดยอด วัดมหาโพธาราม(ซ่อม)ต้นพุทธศตวรรษที่ 21

ที่มา: สันติ เล็กสุขุม, **กระหนกในดินแดนไทย**(กรุงเทพฯ:มติชน, 2539), 45.



ภาพที่ 150 ลายดอกโบตัน เจดีย์วัดกุฎีป่าลาน จ.ลำพูน พุทธศตวรรษที่ 21



ภาพที่ 151 ลายดอกโบตัน เจดีย์วัดป็นสาท จ.เชียงใหม่ อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ลงมา



ภาพที่ 152 ลายดอกโบตันแบบธรรมชาติ วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง
ลายดอกโบตันอย่างเทศ เป็นกลุ่มลวดลายที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลรัตนโกสินทร์ที่ปรากฏใน
 นาคทัศน์ประดับวิหารล้านนาอย่างอย่างแท้จริง โดยช่างสยามมักจะเรียกลายชนิดนี้ว่า “ลายดอก
 พุดตาน” ซึ่งเป็นคำเรียกที่ชาวสยามได้มาจากชาวจีนฝั่งทะเลด้านใต้และด้านตะวันออกที่มักจะเรียก
 ดอกโบตันว่า “พุดตาน” หรือ “ฝูหยง” เป็นสัญลักษณ์มงคลตามคติจีนเช่นเดียวกับดอกโบตันชนิด
 อื่นๆ⁹⁰

ทั้งนี้ในศิลปะรัตนโกสินทร์มักจะนิยมนำลายดอกโบตันมาประดับศิลปกรรมหลากหลาย
 ประเภท ที่มีทั้งกลุ่มที่นำเข้ามาจากจีน และกลุ่มที่สร้างสรรค์ขึ้นโดยช่างชาวไทย แต่ในช่วงสมัยรัชกาลที่
 3 ลายดอกโบตันมีลักษณะคล้ายดอกไม้ประดิษฐ์มากขึ้น ซึ่งมีที่มาจากอิทธิพลตะวันตกที่ปรากฏใน
 กลุ่มช่างสยาม โดยอิทธิพลศิลปะดังกล่าวนี้ช่างจะเรียกว่า “ลายอย่างเทศ” หรือ “ลายเทศ” มีที่มา

⁹⁰ อาสา ทองธรรมชาติ, ที่มาและพัฒนาการของลายดอกโบตันในงานศิลปกรรมไทย, 389.

จากลายใบไม้ฝรั่งอย่างใบอะแคนตัส ซึ่งช่างได้นำมาประดิษฐ์ให้เข้ากับลายดอกโบตันในศิลปะจีน จนเกิดเป็น “ลายเทพุดตาน”⁹¹ ขึ้น ตัวอย่างเช่น บานประตูวิหารวัดสุทัศนเทพวราราม เป็นต้น ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าลายดอกโบตันที่ปรากฏในศิลปกรรมรัตนโกสินทร์จัดว่ามีทั้งกลุ่มที่เหมือนจริงในธรรมชาติ ซึ่งสัมพันธ์กับอิทธิพลศิลปะจีนโดยตรง และกลุ่มดอกโบตันกึ่งประดิษฐ์ที่ได้รับทั้งอิทธิพลจีนและอิทธิพลตะวันตก

ดังนั้นลายเทพุดตานหรือลายดอกโบตันกึ่งประดิษฐ์ที่ปรากฏในนาคัทฉ์ จังหวัดลำปาง จัดว่าเป็นงานช่างล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ ซึ่งมักจะพบกับนาคัทฉ์ประดับลวดลายจนเต็มพื้นที่ และนาคัทฉ์แบบองค์ประกอบสามส่วน เช่นนาคัทฉ์ประดับวิหาร วัดอุมลอง และนาคัทฉ์วัดหัวข่วง เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นกลุ่มวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น โดยลายเทพุดตานในศิลปกรรมล้านนาและนาคัทฉ์ประดับวิหาร เริ่มปรากฏอย่างชัดเจนช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา พร้อมกลุ่มลายตัวละครในวรรณคดี และลายสัตว์หิมพานต์จากอิทธิพลสยามที่ได้รับความนิยมสูงสุดในล้านนาช่วงเวลาดังกล่าว



ภาพที่ 153 ลายดอกโบตันหรือดอกเทพุดตาน บานประตูวิหาร วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร

⁹¹ อาสา ทองธรรมชาติ, ที่มาและพัฒนาการของลายดอกโบตันในงานศิลปกรรมไทย, 150-52.



ภาพที่ 154 ลายดอกโบตันหรือดอกพุดตาน บานประตูประอุโบสถ วัดนางนอง(ซ้าย)

ภาพที่ 155 ลายดอกโบตันหรือดอกพุดตานจากจิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถ วัดนางนอง(ขวา)



ภาพที่ 156 ลายดอกโบตันอย่างเทศ(ลายดอกพุดตาน) วิหารวัดอุมลอง

ลายดอกโบตันแบบประดิษฐ์ เป็นรูปแบบที่ปรากฏทั้งในศิลปะล้านนาดั้งเดิมตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 เช่น ปูนปั้นประดับซุ้มโขง และเจดีย์ วัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่, เจดีย์วัดกู่पालาน จังหวัดลำพูน, เจดีย์ วัดปันสาท จังหวัดเชียงใหม่ และจิตรกรรมวัดอุโมงค์เถรจันทร์ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น ซึ่งจะพบมากในการประดับลายกรอบซุ้ม หน้าบันซุ้ม จระนำซุ้ม ลายกาบบน-ก่าบล่าง ลายประจายามอก และเป็นรูปแบบที่ปรากฏเช่นกันกับศิลปะรัตนโกสินทร์อันสืบเนื่องมาจากศิลปะอยุธยา

เมื่อสังเกตลายดอกโบตันในนาคัทณฑ์จะพบว่าส่วนดอกและกลีบ มีลักษณะเป็นทรงพุ่มคล้ายดอกบัว มีกลีบซ้อนกันหลายชั้น ส่วนกลีบและส่วนดอก ล้วนจัดว่าเป็นลายแบบประดิษฐ์มากแล้ว อีกทั้งการทำรูปร่างกลมอยู่ในตำแหน่งกลางดอก เป็นลักษณะที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนกับลายดอกโบตันในศิลปะล้านนาดั้งเดิม และศิลปะรัตนโกสินทร์ แต่เป็นลักษณะที่ใกล้เคียงกับลายดอกโบตันในภาพ

จิตรกรรมประดับฝาผนังวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง โดยจากศึกษาที่ผ่านมาบ่งชี้ว่า จิตรกรรมมีอายุราวช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 22 – 23 แล้ว ซึ่งอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า ลักษณะลายดอกโบตั้นทรงพุ่ม กลีบประติษฐ์ และส่วนกลางดอกมีลายวงกลมคล้ายเกสรดอก อาจเป็นตัวอย่างลายดอกโบตั้นช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ที่พัฒนามาจากดอกโบตั้นประติษฐ์ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งการทำรูปวงกลมตรงกลางอาจพัฒนามาจากส่วนกลีบที่ยังไม่บานเต็มที่ หรืออาจแทนลักษณะของเกสรดอกก็เป็นได้

จากลักษณะลายดอกโบตั้นประติษฐ์ในนาคทัศน์และในจิตรกรรมประดับฝาผนัง อาจตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่า ลายดอกโบตั้นแบบประติษฐ์(ภาพที่137)จากนาคทัศน์ประดับวิหารน้ำแต้มและลายดอกโบตั้นในจิตรกรรมประดับฝาผนัง(ภาพที่157)จากวิหารหลังเดียวกัน อาจสร้างขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันหรือหลังกว่าเล็กน้อย ซึ่งสัมพันธ์กับรูปแบบลายตัวลง(กลุ่มที่1)รุ่นเก่า และจัดว่าเป็นตัวอย่างนาคทัศน์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ก่อนช่วงการปกครองสยาม



ภาพที่ 157 ลายดอกโบตั้นจากจิตรกรรมประดับฝาผนัง วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 158 ลายวงกลมที่ปรากฏบนนาคทัศน์อาจมาจากส่วนดอกตูมจากกลุ่มดอกโบตั้นประติษฐ์

นอกจากนี้ปรากฏลายดอกโบตันแบบประดิษฐ์ที่คล้ายคลึงกับลายดอกโบตันที่ปรากฏบนผาหยาบ แต่รูปทรงของดอกโบตันนั้นไม่ได้อยู่ในทรงพุ่มคล้ายดอกบัวตูมเหมือนรูปแบบก่อนหน้า ดังจะเห็นได้ว่าลักษณะกลีบดอกคล้ายคลึงกับกลีบดอกจริงในธรรมชาติ แต่ยังคงมีลายวงกลมกลางดอกแทนเกสร ซึ่งจัดได้ว่าเป็น “ลายดอกโบตันกึ่งประดิษฐ์” ที่อาจเกิดจากการผสมผสานระหว่างลายดอกโบตันแบบธรรมชาติจากอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์และลายดอกโบตันประดิษฐ์จากศิลปะล้านนาดั้งเดิมช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ยังพบในนาคนัทธ์(บางชิ้น)ประดับวิหารรุ่นเก่า เช่น วิหารน้ำแต้ม วิหารหลวง วิหารพระพุท วิหารพระเจ้าศิลา เป็นต้น และพบมากในกลุ่มลายคำประดับวิหารช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เช่น ลายคำวิหารวัดไหลหินหลวง และลายคำวิหารจามเทวี วัดปงยางคก เป็นต้น ดังนั้นลายดอกโบตันกึ่งประดิษฐ์ในนาคนัทธ์น่าจะมิใช่มีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24 อันจัดว่าเป็นนาคนัทธ์ที่อาจจะเปลี่ยนถ่ายในช่วงหลัง เมื่อครั้งบูรณะวิหารแล้ว



ภาพที่ 159 ลายดอกโบตัน ลายคำประดับวิหารจามเทวี วัดปงยางคก(ซ้าย)

ภาพที่ 160 ลายคำประดับเพดาน วิหารวัดไหลหินหลวง(ขวา)

จากรูปแบบลายดอกโบตันแบบประดิษฐ์ในนาคนัทธ์ประดับวิหาร สามารถตั้งข้อสันนิษฐานได้สองประเด็นสำคัญ คือ

ประเด็นที่ 1 ลายดอกโบตันประดิษฐ์ เป็นรูปแบบที่สืบทอดมาจากลายดอกโบตันประดิษฐ์ดั้งเดิมในศิลปะล้านนา ที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 โดยลายดอกโบตันในนาคนัทธ์ประดับวิหารรุ่นเก่าอย่างวิหารน้ำแต้ม จัดอยู่ในตำแหน่งลายประดับร่วม ซึ่งมีลายตัวลวงเป็นหลัก (กลุ่มที่ 1) ซึ่งจากการศึกษาบ่งชี้ว่าเป็นลายลวงดั้งเดิมที่มีมาแล้วตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 และจากลายดอกโบตันที่ปรากฏบ่งชี้ว่านาคนัทธ์กลุ่มนี้มีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 จัดว่าเป็นตัวอย่างนาคนัทธ์รุ่นเก่าจังหวัดลำปาง ที่ยังหลงเหลือหลักฐานมาจนถึงปัจจุบัน

ประเด็นที่ 2 ลายดอกโบตันกิ่งประดิษฐ์จากนาคทนต์ระดับวิหารวัดเวียง, วิหารโคมคำ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม, วิหารวัดปงสนุกเหนือ, วิหารพระพุทธ และวิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง จัดว่าเป็นลายดอกโบตันระยะหลังที่สัมพันธ์กับดอกโบตันประดิษฐ์ดั้งเดิมช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 และลายดอกโบตันเหมือนจริงในธรรมชาติจากอิทธิพลศิลปะจีนระยะหลัง โดยลวดลายดอกโบตันในกลุ่มนี้จะมีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 24

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่าลายดอกโบตันในนาคทนต์ระดับวิหาร ทั้งหมด 3 แบบ แสดงอิทธิพลศิลปะภายใต้แรงบันดาลใจที่แตกต่างกัน คือ ดอกโบตันแบบธรรมชาติ มีอิทธิพลมาจากศิลปะจีนระยะหลังที่ช่างชาวล้านนาสืบทอดมาจากศิลปะรัตนโกสินทร์ เช่นเดียวลายดอกโบตันอย่างเทศที่จัดได้ว่าเป็นกลุ่มอิทธิพลรัตนโกสินทร์อย่างแท้จริงที่ปรากฏในล้านนา ซึ่งลายดอกโบตันทั้งสองกลุ่มนี้เริ่มมีบทบาทกับศิลปะล้านนาช่วงยุคการปกครองแบบสยามแล้ว

ส่วนลายดอกโบตันประดิษฐ์ เป็นลวดลายที่พัฒนามาจากดอกโบตันในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งเทียบได้กับลายจิตรกรรมประดับฝาหยาบราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 โดยจัดว่าเป็นลายดอกโบตันดั้งเดิมในศิลปะล้านนา ช่วงยุคการปกครองพม่า ก่อนที่จะพัฒนาเป็นลายดอกโบตันกิ่งประดิษฐ์ ที่เกิดจากการผสมผสานดอกโบตันแบบประดิษฐ์และดอกโบตันแบบธรรมชาติ จากอิทธิพลจีนระยะหลัง และลายดอกโบตันในกลุ่มนี้น่าจะมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24

4. ลายใบไม้ฝรั่งหรือใบอะแคนดัส

ลายใบอะแคนดัส หรือใบผักกาดเทศ ในนาคทนต์มีทั้งกลุ่มที่เหมือนกับใบไม้ในธรรมชาติ และกลุ่มที่เป็นใบแบบประดิษฐ์ โดยกลุ่มใบธรรมชาติจะมีลักษณะใบที่เรียวยาวขอบหยักโค้ง ส่วนกลุ่มใบประดิษฐ์จะมีส่วนก้านใบตัวคั่นเข้าคล้ายลายเครือเถาก้านขด



ภาพที่ 161 ลายใบผักกาดเทศ(ใบอะแคนดัส) ประดับนาคทัศน์ โรงธรรมวัดไหล่หิน(ซ้าย)

ภาพที่ 162 ลายใบผักกาดเทศ(ใบอะแคนดัส) ประดับนาคทัศน์ วิหารวัดนาแสง(ขวา)



ภาพที่ 163 ลายใบผักกาดเทศ(ใบอะแคนดัส) ประดับนาคทัศน์ วิหารวัดทุ่งทอง

จากรูปแบบลายผักกาดเทศ หรือลายใบอะแคนดัสในนาคทัศน์ประดับวิหาร สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มตามลักษณะ รูปแบบ และอิทธิพลที่ปรากฏ คือ กลุ่มที่คล้ายคลึงกับใบไม้ในธรรมชาติ และกลุ่มที่เป็นใบไม้ประดิษฐ์ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กลุ่มที่1 ลายใบอะแคนดัสที่คล้ายคลึงกับใบไม้ในธรรมชาติ(ภาพที่161) ที่พบจากโรงธรรมวัดไหล่หินเป็นรูปแบบที่เคยปรากฏมาแล้วในหน้าบันจรณะนำซุ้มประตูและลายคำวิหารพระพุทธ(ภาพที่167-168) โดยใบอะแคนดัสลักษณะนี้เป็นกลุ่มที่สัมพันธ์กับลายใบอะแคนดัสในศิลปะรัตนโกสินทร์

ซึ่งเริ่มปรากฏมาแล้วตั้งแต่ช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 คือมีลักษณะใบเรียวยาว ขอบใบหยักโค้ง คล้ายใบจริง ในธรรมชาติ มักจะประดับอยู่ตามอาคารขนาดเล็ก เช่น ซุ้มประตูพระอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวราราม, ซุ้มสีมา กรอบซุ้มประตู หน้าต่าง ของพระอุโบสถ วัดนางนองวรวิหาร และวัดราชโอรสารามราชวรวิหาร เป็นต้น นอกจากนี้ยังปรากฏกับบัวหัวเสาอุโบสถมุขลดด้านหน้า วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งเป็นงานต่อเติมขึ้นในภายหลังราวช่วงต้นรัชกาลที่ 4⁹² อีกด้วย

แม้ว่าในศิลปะภาคกลางจะปรากฏลายใบอะแคนต์สมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย แต่กลับมีลักษณะที่แตกต่างจากศิลปะรัตนโกสินทร์อย่างชัดเจน กล่าวคือลายใบอะแคนต์สในศิลปะอยุธยามีลักษณะเป็นลายใบไม้อย่างประดิษฐ์แล้ว ตัวใบม้วนเข้าคล้ายลายก้านขด และเป็นอิทธิพลที่ปรากฏเพียงช่วงเดียว คือสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช(พ.ศ.2199-2231) แต่อย่างไรก็ตามลายใบอะแคนต์สในสมัยรัตนโกสินทร์น่าจะรับรูปแบบมาจากศิลปกรรมตะวันตกโดยตรง อันเนื่องด้วยลักษณะใบที่เหมือนกับใบในธรรมชาติสัมพันธ์กับศิลปะตะวันตกมากกว่า และอาจเผยแพร่มายังล้านนาในช่วงการปกครองจากสยามเช่นกัน

จากข้อมูลที่กำลังมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าลายใบอะแคนต์สที่ปรากฏในศิลปกรรมล้านนา จัดว่าเป็นลวดลายอย่างศิลปะตะวันตกที่ล้านนาอาจสืบทอดมาจากศิลปะรัตนโกสินทร์ และยังคงปรากฏมาแล้วกับศิลปกรรมประดับวิหารอื่นๆ เช่น ลายปูนปั้นหน้าบันประดับซุ้มประตู และลายคำบริเวณหน้ามุข วิหารพระพุทธ วัดพระธาตูลำปางหลวง ที่ลี้วนเป็นงานช่างระยะหลังเมื่อครั้งมีการบูรณะและสร้างเสริมในปีพ.ศ.2345⁹³ ตรงกับสมัยที่พระยาภาววิไลปกครองเมืองเชียงใหม่ จึงอาจกล่าวได้ว่าลายใบอะแคนต์สแบบธรรมชาติในภาคพื้นทวีประดับโรงธรรมวัดไหล่หินหลวง จะต้องมิอายุไม่เกินไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งสัมพันธ์กับรูปแบบลวดลายสัตว์ในภาคพื้นทวีปเช่นกัน

⁹² ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, 192-93.

⁹³ ศิริศักดิ์ อภิกคัณมนตรี, วัดพระธาตูลำปางหลวง : การบูรณะองค์พระเจดีย์, 41.



ภาพที่ 164 ลายใบอะแคนตัส ประดับซุ้มประตูของพระอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร



ภาพที่ 165 ลายใบอะแคนตัส ประดับหัวเสาอุโบสถมุขลดด้านหน้า วัดบวรนิเวศวิหาร



ภาพที่ 166 ลายใบอะแคนตัส ประดับซุ้มประตูอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร



ภาพที่ 167 ลายใบผักกาดเทศหรือใบอะแคนตัส ปูนปั้นประดับหน้าบันซุ้มประตูวิหารพระพุทธ วัด
พระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 168 ลายใบผักกาดเทศหรือใบอะแคนดัส ลายคำประดับวิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปาง

หลวง

กลุ่มที่ 2 ใบอะแคนดัสที่คล้ายคลึงกับใบไม้ประดิษฐ์(ภาพที่162-163)เป็นลวดลายที่แสดงถึงอิทธิพลตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทกับวัฒนธรรมพม่าอย่างชัดเจน คือมีลักษณะเป็นลายใบไม้แบบประดิษฐ์ที่ส่วนปลายใบตัดโค้งเข้าหากันลาย

การประดับลายใบไม้หรือใบอะแคนดัสในศิลปะพม่ายุคแรกเริ่มน่าจะมีแรงบันดาลใจมาตั้งแต่ว่าชาติตะวันตกที่เริ่มเข้ามาติดต่อ และต่อมาเมื่ออังกฤษยึดครองดินแดนทางตอนใต้ของพม่าแล้วก็มีการสร้างบ้านแบบตะวันตกขึ้น จึงทำให้ลวดลายอย่างตะวันตกเข้ามาผสมผสานในศิลปกรรมพม่าในช่วงเวลานั้น ต่อมาในภายหลังเมื่ออังกฤษยึดอำนาจได้สำเร็จ ยิ่งทำให้ศิลปะตะวันตกมีบทบาทมากขึ้น แต่ทั้งนี้ลวดลายแบบตะวันตกในศิลปกรรมพม่าส่วนใหญ่ล้วนเป็นกลุ่มลวดลายประดับตกแต่งทั้งสิ้น⁹⁴ ดังจะพบว่าลักษณะของลายใบอะแคนดัสในศิลปะพม่ามีส่วนใบที่คล้ายคลึงกับใบไม้ในธรรมชาติเช่นกัน แต่ส่วนก้านใบจะเรียวยาวตัดโค้งคล้ายลายก้านขด(ภาพที่246-248) ซึ่งเป็นรูปแบบที่ช่างพม่าผสมผสานเข้ากับลายกระหนกแบบพม่า จนกระทั่งเกิดเป็นรูปแบบเฉพาะขึ้น⁹⁵ อีกทั้งเป็นรูปแบบที่นิยมอย่างมากในงานประดับสถาปัตยกรรม เช่นเจดีย์ ซุ้มประตูทางเข้า ซุ้มจรณะ และนิยมมาจนถึงกลุ่มงานช่างสลักไม้ เช่น เครื่องไม้ประกอบอาคารทรงปยาธาตุ อย่าง ปางชอย กรอบซุ้มสีหาสน บัลลังก์ กรอบซุ้มประตู หน้าต่าง เป็นต้น อันถือได้ว่าเป็นลวดลายที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายทั้งในกลุ่มศิลปกรรมภายในประเทศพม่า และกลุ่มศิลปกรรมพม่าในล้านนา

ทั้งนี้ลวดลายอย่างตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทในประเทศไทยปรากฏพร้อมกับชาวอังกฤษที่เข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ในเขตพื้นที่ภาคเหนือราวช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 โดยมีชาวพม่าเป็นผู้ดูแลกิจการ

⁹⁴ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะพม่า, 201-02.

⁹⁵ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะพม่า, 201-03.

และชาวพม่าเหล่านี้เมื่อมีฐานะร่ำรวยก็มักจะสร้างวัด รวมไปถึงบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามหลายแห่ง ซึ่งส่วนใหญ่จะมีการประดับตกแต่งลวดลายแบบพม่าผสมตะวันตกทั้งสิ้น⁹⁶

ลายใบอะแคนตัสแบบประดิษฐ์เคยปรากฏมาแล้วในลายคำประดับวิหารจามเทวี วัดปงยางคก มีลักษณะใบแบบประดิษฐ์ คือส่วนก้านจะเรียวยาว ปลายตะวัดออกเป็นใบไม้ เป็นรูปแบบที่ล้นนารับมาจากศิลปะพม่าชัดเจน ซึ่งนักวิชาการให้ความเห็นไว้ว่าลายคำและศิลปกรรมประดับวิหารจามเทวี วัดปงยางคกนี้ ล้วนจัดว่าเป็นงานช่างระยะหลังที่ผ่านการบูรณะเรื่อยมา และน่าจะมีอายุราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 มาแล้ว⁹⁷

ทั้งนี้ลายใบอะแคนตัสที่ปรากฏในนาคัทณฑ์ประดับวิหาร ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มงานช่างท้องถิ่นที่มักจะพบมากกับวิหารเฉพาะท้องถิ่น และนิยมมากกับนาคัทณฑ์ประดับวิหารแบบประดับลายจนเต็มพื้นที่ ซึ่งเป็นกลุ่มนาคัทณฑ์ที่มีอายุไม่เก่าไปกว่ากลางพุทธศตวรรษที่ 25 อีกทั้งยังมีลักษณะที่เป็นลายประดิษฐ์มากกว่าลายใบไม้ในศิลปกรรมพม่า ดังนั้นจึงอาจเป็นไปได้ที่ลายใบไม้ในนาคัทณฑ์ประดับวิหารจังหวัดลำปาง จะมีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เช่นกัน และจัดว่าเป็นความนิยมในช่วงเวลาเดียวกับลายนาคและลวดหางพันที่ปรากฏในนาคัทณฑ์แล้ว



ภาพที่ 169 ประตูลักไม้ วิหารไม้ทองคำ วัดเขVENันดอจอง ประเทศพม่า

ที่มา : Accessed January , 2021, Available from <http://www.thapra.lib.su.ac.th/supatlib>

⁹⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁹⁷ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, คู่มือนำชมศิลปกรรมโบราณในล้านนา, 269-70.



ภาพที่ 170 ลายใบอะแคนตัสประดับเสาวิหาร วัดไชยมงคล (จองคา) จังหวัดลำปาง(ซ้าย)

ภาพที่ 171 ลายใบอะแคนตัสประดับกรอบซุ้มจรณะ วัดคูคำ จังหวัดเชียงใหม่(ขวา)

สรุป จากการศึกษาลายพันธุ์พฤกษาที่ปรากฏในนาถภัณฑ์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง พบว่าลายเครือเถาล้านนาและลายกระหนกหัวขมวด เป็นกลุ่มลวดลายดั้งเดิมที่ยังคงทำสืบทอดมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 24 โดยลวดลายในนาถภัณฑ์ประดับวิหารทั้ง 2 กลุ่มนี้ช่างล้านนาสร้างสรรค์ขึ้นภายใต้แรงบันดาลใจดั้งเดิม

ส่วนลายใบไม้ฝรั่งหรือใบอะแคนตัสที่พบในนาถภัณฑ์เป็นลวดลายภายใต้แรงบันดาลใจในศิลปะตะวันตก ที่แสดงอิทธิพลทางด้านรูปแบบ 2 กลุ่ม คือกลุ่มอิทธิพลจากศิลปะรัตนโกสินทร์ และกลุ่มอิทธิพลศิลปะพม่า ซึ่งทั้งสองกลุ่มนี้เริ่มเข้ามามีบทบาทกับศิลปกรรมล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ส่วนลายใบไม้ฝรั่งแบบประดิษฐ์ในนาถภัณฑ์เป็นรูปแบบลวดลายระยะหลังที่พัฒนามาจากลายใบไม้ประดิษฐ์ในศิลปะพม่า ซึ่งเริ่มปรากฏชัดเจนในศิลปะล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา และมักจะพบมากกับนาถภัณฑ์ที่ประดับลวดลายจนเต็มพื้นเป็นส่วนใหญ่

และลายดอกโบตันในนาถภัณฑ์ปรากฏทั้งสิ้น 4 ประเภท คือแบบประดิษฐ์ แบบธรรมชาติ แบบกึ่งประดิษฐ์ และแบบอย่างเทศ โดยแบบประดิษฐ์ จัดเป็นลายดั้งเดิมที่สืบทอดมาในศิลปะล้านนามีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 แต่เมื่อเข้าสู่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา นาถภัณฑ์ปรากฏลายดอกโบตัน 3 รูปแบบ แบบแรกคือแบบธรรมชาติ จากอิทธิพลจีนภายใต้แรงบันดาลใจจากศิลปะรัตนโกสินทร์ แบบที่สองคือแบบกึ่งประดิษฐ์ ที่ผสมผสานระหว่างลายดอกโบตันประดิษฐ์ดั้งเดิมกับลายแบบธรรมชาติจากศิลปะรัตนโกสินทร์ ซึ่งทั้งสองกลุ่มนี้จะมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่

24 และแบบที่สามคือดอกโบตันอย่างเทศหรือลายเทศพุดตานจากอิทธิพลรัตนโกสินทร์อย่างแท้จริง ที่เริ่มปรากฏในนาครัตนัทช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 มาแล้ว พร้อมกับความนิยมนาครัตนัทกลุ่มแบบ ประดับลวดลายจนเต็มพื้นที่

กลุ่มลวดลายอย่างจีน

1. ลายเมฆ

ลายเมฆที่ในนาครัตนัทประดับวิหาร สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลักๆคือ กลุ่มลายหัวเมฆมีลักษณะขอบหยักโค้ง หัวม้วนเข้าคล้ายลายกันหอยหรือลายหยู อี และกลุ่มลายเมฆไหล มีลักษณะลายเป็นคดโค้งปลายตัวเรียวแหลม ซึ่งลายเมฆทั้ง 2 กลุ่ม จะพบทั้งในกลุ่มลายประดับร่วมที่มีลายหลักคือลายตัวลวง จากนาครัตนัทประดับวิหารวัดหลวง และวิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง และกลุ่มประดับเป็นลายหลัก จากกลุ่มวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์



ภาพที่ 172 ลายเมฆประดับนาครัตนัท วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 173 ลายเมฆประดับนาครัตนัท วิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง

ลวดลายเมฆอย่างจีนเป็นรูปแบบที่ไม่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายมากนัก หากเทียบกับลายพันธุ์พฤกษาจากอิทธิพลจีนแล้ว กลุ่มลายพันธุ์พฤกษากลับได้รับความนิยมมากกว่าในงานศิลปกรรมล้านนาดั้งเดิม ซึ่งการประดับลายเมฆจีนในศิลปะล้านนามักจะประดับตามเจดีย์ กู่ หรือโอง โดยจะพบร่วมกับลายดอกไม้หรือลายดอกโบตั๋นเป็นส่วนใหญ่ ปรากฏมาแล้วตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 มีลักษณะเป็นเส้นแบนไม่มีมิติ ลายเส้นยาวคดโค้งปลายแหลม และกริดเส้นขนานภายใน มีทั้งแบบเส้นขอบเรียบเสมอ และเส้นขอบหยักโค้ง เช่น ลายปูนปั้นประดับเจดีย์ วัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังปรากฏลายเมฆที่มีการดัดขอบให้มีความอ่อนโค้ง มีมิติมากขึ้น ซึ่งพบได้จากเจดีย์ วัดเจ็ดยอด และประดับกู่ วัดกู่ป่าลาน อรัญญวาสี จังหวัดลำพูน อันอาจเป็นรูปแบบที่สร้างขึ้นในช่วงหลังมาแล้วราวปลายพุทธศตวรรษที่ 21-22 ทั้งนี้จากลักษณะลายเมฆที่พบในศิลปะล้านนาดั้งเดิมตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 จะพบเพียงลายเมฆไหลประเภทเดียว และเป็นรูปแบบที่สัมพันธ์กับลายเมฆไหลที่ปรากฏในเครื่องเคลือบจีนสมัยราชวงศ์หยวนและหมิงที่พบในพื้นที่ภาคเหนือราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-21



ภาพที่ 174 ลายเมฆ ปูนปั้นประดับเจดีย์เจ็ดยอด วัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่(ซ้าย-กลาง)

ภาพที่ 175 ลายเมฆ ปูนปั้นประดับกู่ วัดกู่ป่าลานอรัญญวาสี จังหวัดลำพูน(ขวา)

ที่มา: คณะกรรมการจัดการประกวดศิลปะปูนปั้นแห่งประเทศไทย,แบบอย่างลวดลายในพุทธศิลป์

แห่งสยาม ตอน ลวดลายสมัยทวารวดี-ล้านนา(กรุงเทพฯ : วิทยาลัยเพาะช่าง, 2561), 155.



ภาพที่ 176 ลายเมฆ ไหลายครามทรงแปดเหลี่ยม สมัยราชวงศ์หยวน จากวัดพระธาตุหริภุญชัย
จังหวัดลำพูน(ซ้าย)

ที่มา : [Online], Accessed 3 January , 2021, Availble from
<http://www.sure.su.ac.th/xmlui>

ภาพที่ 177 ลายเมฆ เครื่องลายคราม สมัยราชวงศ์ชิง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร(ขวา)
ที่มา: ณีภูธรภัทร จันทวิษ, เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย(กรุงเทพฯ: กรม
ศิลปากร, 2537), 332.

ส่วนการประดับลวดลายหัวเมฆ หรือลาย “หยวน โถว” หรือลาย “หยู อี้”⁹⁸ ที่มีลักษณะลายเส้นขอบหยักโค้ง หัวขมวดเข้าคล้ายกันหอย เป็นรูปแบบลายเมฆที่แพร่หลายอย่างมากในงานศิลปกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ จัดอยู่ในกลุ่มงานศิลปกรรมแบบพระราชนิยมที่ปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 และได้รับความนิยมสูงสุดในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่จีนเข้ามาติดต่อค้าขายกับดินแดนไทยอีกครั้ง อันตรงกับรัชสมัยราชวงศ์ชิงของจีน โดยลายหัวเมฆนี้จะพบบอกกับจิตรกรรมประดับโบสถ์และวิหารสมัยรัตนโกสินทร์ ที่ใช้แทนสัญลักษณ์ท้องฟ้า หรือกลุ่มควัน และจะพบกับศิลปกรรมประดับวิหารล้านนาระยะหลังราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ทั้งในกลุ่มลายคำจิตรกรรม และนาครภัณฑ์ประดับวิหาร ดังจะเห็นได้ชัดในลายคำประดับวิหารช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เช่น ลายคำประดับวิหารลายคำ วัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่ โดยลายคำประดับวิหารแห่งนี้จะเกิดขึ้น

⁹⁸ อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช, อิทธิพลศิลปะจีนในงานจิตรกรรมแบบนอกอย่างสมัยรัชกาลที่ 3 (ปริญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 63.

ราวช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 (ต้นพุทธศตวรรษที่ 25) พร้อมกับจิตรกรรมประดับวิหาร และอาจได้รับการบูรณะในปีพ.ศ.2406 โดยพระยาภาววิโรสุริยวงศ์ เจ้าเมืองเชียงใหม่⁹⁹



ภาพที่ 178 ลายเมฆบานประตูประดับมุกอุโบสถ วัดราชโอรส(ซ้าย)

ภาพที่ 179 ลายเมฆบานประตูสวนขวา(ขวา)

ที่มา : หม่อมราชวงศ์แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, **มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์**(กรุงเทพฯ: สำนักพระราชพิธีการ, 2537), เล่ม1, 94



ภาพที่ 180 ลายเมฆไหลและลายหัวเมฆจากเครื่องลายครามจีนสมัยราชวงศ์ชิงตอนปลาย ราวพุทธศตวรรษที่ 25 ปัจจุบันจัดเก็บที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จังหวัดกรุงเทพฯ

⁹⁹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **คู่มือเข้าชมศิลปกรรมโบราณในล้านนา**, 73-74.



ภาพที่ 181 ลายเมฆ ลายก้ามปูประดับบานประตู พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ในพระที่นั่งบวรสถาน
มงคลหรือวังหน้า ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร



ภาพที่ 182 ลายหัวเมฆ จากภาพสลักไม้ สมัยราชวงศ์ชิง
ที่มา : Jian - Hua Duan, Zhongguo Jixiang Zhuangshi She Ji (Beijing : Jing Mie Ca Se
Yinshun Youxian Gongsu Yinshua Chang, 1999), 75.



ภาพที่ 183 ลายหัวเมฆประดับบนเครื่องถ้วย สมัยราชวงศ์ชิง (พ.ศ.226-2278)
ที่มา : Kangxi Yongzheng, Qianlong : Qing Porcelain from the Palace Museum
Collection (Hong Kong : Tai Yip company, 1989), 238.



ภาพที่ 184 ลายเมฆไหล ลายคำประดับวิหารลายคำ วัดพระสิงห์

จากข้อมูลข้างต้นอาจกล่าวได้ว่าลายเมฆไหลเป็นรูปแบบที่ปรากฏขึ้นในศิลปะล้านนาดั้งเดิม ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งสัมพันธ์กับอิทธิพลจีนในล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-22 ส่วนลายหัวเมฆเป็นรูปแบบลายที่เริ่มเข้ามามีบทบาทในศิลปะล้านนาระยะหลังจากอิทธิพลศิลปะจีนที่ล้านนาได้รับรูปแบบมาจากสยามในช่วงการปกครอง ราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 มาแล้ว

จากรูปแบบลายเมฆไหลและลายหัวเมฆในนาครทนต์แสดงให้เห็นว่าเป็นลายประดับแบบอย่างจีนที่เข้ามามีอิทธิพลในศิลปะล้านนาระยะหลังมาแล้ว โดยลายเมฆไหล(ภาพที่172)ที่พบที่วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง อาจเกิดขึ้นจากแนวคิดเดียวกับมังกรจีนในศิลปะรัตนโกสินทร์ และศิลปะจีน ที่ว่าด้วยลวงหรือมังกรเป็นสัตว์ชั้นสูงลอยได้ในอากาศ ซึ่งแนวคิดและคติดังกล่าวปรากฏในเครื่องถ้วยตั้งแต่สมัยราชวงศ์หยวน และหมิง ที่พบในล้านนา และในจีน¹⁰⁰ ฉะนั้นลายเมฆไหลในตำแหน่งขาของลวงนี้อาจสื่อว่าลวงกำลังลอยอยู่บนท้องฟ้าก็เป็นได้

เมื่อเปรียบเทียบกับมังกรจีนในศิลปะรัตนโกสินทร์จะพบว่าลายมังกรมักจะปรากฏคู่กับลายเมฆเสมอเช่นเดียวกับศิลปะจีน ดังนั้นลายเมฆที่ปรากฏพร้อมกับตัวลวงกลุ่มนี้น่าจะมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24 อันสัมพันธ์กับกลุ่มลวดลายแฉง(ลายดอกลอย)อย่างรัตนโกสินทร์ที่ปรากฏในนาครทนต์ชิ้นเดียวกัน ที่แสดงให้เห็นว่าลายเมฆไหลในนาครทนต์เป็นกลุ่มลายเนื่องในอิทธิพลจีนที่เข้ามาในสยามช่วงหลังแล้ว โดยช่างได้สร้างสรรค์ขึ้นในยุคฟื้นฟูล้านนาช่วงการปกครองจากสยาม

¹⁰⁰ หากเป็นกลุ่มมังกรที่มีปีกชัดเจนจะเรียกว่า หยงหลง(應龍) ปรากฏในตำนานสามราชาห้าจักรพรรดิ ซึ่งเป็นยุคก่อนประวัติศาสตร์ แต่มีการจดบันทึกในภายหลังมาแล้ว (Scott W. Morton, c2005 : 14).

ส่วนลายหัวเมฆในนาคทัศน์ วิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง(ภาพที่173) จัดว่าเป็นลายประดับร่วมของลายพันธุ์พุกาษาและลายตัวลวง โดยการประดับลายหัวเมฆทั้ง 2 รูปแบบพร้อมกันเช่นนี้เคยปรากฏมาแล้วในศิลปะจีนบนเครื่องถ้วยราวปลายราชวงศ์ซิง(ภาพที่180)ในสยาม และปรากฏเช่นกันในศิลปะแบบอย่างรัตนโกสินทร์ เช่นลายหัวเมฆและลายเมฆไหลประดับบานประตูพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ในพระที่นั่งบวรสถานมงคลหรือวังหน้า(ภาพที่181) นั่นอาจแสดงให้เห็นว่าลายหัวเมฆและลายเมฆไหลในศิลปะรัตนโกสินทร์เป็นลวดลายที่ช่างสืบทอดมาจากศิลปะจีนสมัยราชวงศ์ซิงที่เข้ามาในสยามระยะหลังอย่างชัดเจน

ดังนั้นรูปแบบและลักษณะการประดับลายเมฆทั้งแบบลายหัวเมฆและแบบลายเมฆไหล จัดได้ว่าเป็นรูปแบบลายอย่างจีนที่กลับมาปรากฏอีกครั้งในศิลปะล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 จากอิทธิพลจีนที่ล้านนารับรูปแบบมาจากศิลปะรัตนโกสินทร์

2. ลายคลื่นน้ำ

มีลักษณะเป็นลายเส้นวงโค้ง ครึ่งวงกลม หรือสามในสี่ส่วนของวงกลม คล้ายลายเกล็ดปลา เรียงซ้อนกันเป็นชั้นๆจนเต็มพื้นที่ ภายในวงกลมแบ่งลายเป็นชั้น ตรงกลายเป็นลายขดกันหอย จำลองรูปแบบคล้ายคลื่นน้ำ



ภาพที่ 185 ลายน้ำประดับนาคทัศน์วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง

ลายคลื่นน้ำเป็นลวดลายอย่างจีนที่ไม่ปรากฏเคยมาก่อนในศิลปะล้านนาดั้งเดิม แต่เป็นรูปแบบที่นิยมมากในศิลปะจีนสมัยราชวงศ์ซิงราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 23-25 และเป็นแบบแผนลวดลายที่สืบทอดมาในศิลปะรัตนโกสินทร์ ดังจะเห็นได้จากภาพจิตรกรรมฝาผนังเล่าเรื่อง ที่มีมักจะ

การเขียนลายน้ำประกอบฉากแบบลายน้ำอย่างจีน เช่น จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ และวิหาร วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดนางนองวรวิหาร เป็นต้น

และจากรูปแบบลายคลื่นน้ำในนาคัทณฑ์แสดงให้เห็นว่าเป็นกลุ่มลวดลายที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์แล้ว ซึ่งจัดว่าเป็นกลุ่มงานช่างที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ทั้งนี้นาคัทณฑ์ประดับวิหารที่ปรากฏลายคลื่นน้ำจนเต็มพื้นที่ว่างร่วมกับลายตัวลวงรุ่นเก่าจากวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง แสดงให้เห็นว่าเป็นนาคัทณฑ์เมื่อครั้งบูรณะ ซ่อมแซมวิหารในช่วงที่ล้านนาอยู่ภายใต้การปกครองของสยามแล้ว ซึ่งอาจเป็นไปได้ที่ช่างจะสร้างสรรค์นาคัทณฑ์ขึ้นใหม่ที่เลียนแบบมากจากลวดลายดั้งเดิมคือตัวลวง(กลุ่มที่1) ผสมผสานกับลวดลายประดับแบบใหม่จากอิทธิพลภายนอก เพื่อทดแทนนาคัทณฑ์ชิ้นเดิมที่ชำรุดทรุดโทรมลง แล้วแทนที่ด้วยของใหม่เพื่อคงความสมบูรณ์อยู่เสมอ



ภาพที่ 186 ลายคลื่นน้ำบนเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์ชิง(พ.ศ.2268-2278)

ที่มา: Pei-Lang Ye, **Game of the Duocai**(Taiwan: Art Book Co., 1993), 145.



ภาพที่ 187 ลายน้ำจากจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ(ซ้าย) และวิหาร(ขวา) วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร

3. ลายแผง และลายประแจจีน

ในนาคทัศน์จัดออกเป็น 2 รูปแบบคือ กลุ่มที่เป็นลายแผงประดับเต็มพื้นที่กับกลุ่มที่ประดับส่วนแถวลายหน้ากระดาน ประกอบไปด้วย ลายสวัสดิกะ และลายหลังเต่า โดยมีลักษณะรูปทรงเรขาคณิต สลับรูปทรงตามอิสระ ซึ่งหากปรากฏลายตรงกลางตัดไขว้กันจะเรียกว่า “ลายสวัสดิกะ” แต่หากเป็นลายช่องกระจกหน้าเหลี่ยมเรียงต่อกัน จะเรียกว่า “ลายหลังเต่า” นอกจากนี้การประดับแถวลายหน้ากระดานที่มีลายเส้นต่อเนื่องคดโค้ง จะเรียกว่า “ลายประแจจีนสายฟ้า”¹⁰¹



ภาพที่ 188 ลายหลังเต่าประดับนาคทัศน์ วิหารน้ำเต้าม วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 189 ลายสวัสดิกะประดับนาคทัศน์ วัดบ้านผึ้ง

¹⁰¹ รัชไชย ปานดำรง, "การศึกษาลวดลายศิลปกรรมจีน," อารยธรรมศึกษาโขง-สาละวิน (2553): [Online], Accessed 3 January, 2021, Available from, <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jnuks/issue/view/5168>.



ภาพที่ 190 ลายประแจเงินประดับนาคทัณฑ์ วิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ

ลายแผงเป็นลวดลายที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในศิลปะไทยดั้งเดิม แต่เป็นลวดลายที่นิยมมากในศิลปะจีน และสืบทอดมาในศิลปะรัตนโกสินทร์ราวช่วงสมัยรัชกาลที่ 2-3 ซึ่งลายแผงที่ปรากฏในศิลปะรัตนโกสินทร์จะมีทั้งหมด 5 ประเภท คือลายสวัสดิกะ ลายเงินโบราณ ลายหลังเต่า ลายช่องสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน และลายช่องตารางสี่เหลี่ยม¹⁰² ใช้สำหรับประดับพื้นที่ว่าง มีทั้งกลุ่มที่เหมือนกับลายसान และกลุ่มที่คล้ายลายกรอบช่องซ้ำๆจนเต็มพื้นที่ โดยการประดับลายแผงในศิลปะจีนยังเป็นต้นแบบให้กับลายราชวัตรในศิลปะไทยอีกด้วย

รูปแบบลายแผง และลายประแจเงินในนาคทัณฑ์ประดับวิหารเป็นรูปแบบที่ช่างล้านนาปรับอิทธิพลเงินมาจากศิลปะรัตนโกสินทร์อย่างชัดเจน โดยการประดับลายประแจเงิน ในตำแหน่งลายหน้ากระดานส่วนบนของนาคทัณฑ์ จัดว่าเป็นงานสร้างสรรค์ที่ปรากฏขึ้นระยะหลัง ราวช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ดังจะเห็นได้ว่าการประดับลายส่วนบน(หน้ากระดานบน)ของนาคทัณฑ์แบบสามส่วนช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 มักจะนิยมประดับลายกระจัง ลายกระหนกหัวขมวด ลายกระหนก และลายดอกชี่กดอกซ้อน เป็นส่วนใหญ่ แต่การประดับลายประแจเงินในแถวหน้ากระดานวิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ(ภาพที่190) กลับเป็นรูปแบบงานช่างระยะหลังที่ลวดลายประดับส่วนใหญ่ล้วนมีอายุไม่เก่าไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 24 นอกจากนี้การประดับลายแผงประเภทลายสวัสดิกะจนเต็มแผงในนาคทัณฑ์ ยังจัดได้ว่าเป็นงานช่างเฉพาะอันจะพบแค่ในกลุ่มงานช่างพื้นบ้านประดับกับวิหารเฉพาะท้องถิ่นล้านนาที่มีอายุไม่เก่าไปกว่ากลางพุทธศตวรรษที่ 25(ภาพที่189)

¹⁰² อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช, อิทธิพลศิลปะจีนในงานจิตรกรรมแบบนอกอย่างสมัยรัชกาลที่ 3, 64.



ภาพที่ 191 ลายสวัสดิกะ จากจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดนาคปรก(ซ้าย)

ภาพที่ 192 ลายสวัสดิกะ จากบานแพและหน้าต่าง อุโบสถ วัดราชโอรสา(กลาง)

ภาพที่ 193 ลายสวัสดิกะ จากจิตรกรรมฝาผนัง อุโบสถ วัดนางนองวรวิหาร(ขวา)



ภาพที่ 194 ลายประแจจีนบานแพและหน้าต่าง และช่อ อุโบสถ วัดราชโอรสา

4. ลายมังกรประดิษฐ์หรือลายนาคประดิษฐ์

ที่ปรากฏในนาคทนต์แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ แบบตัวลวงผสมลายเส้นแบบจีน และแบบลายเส้นแบบจีน ลวดลายในกลุ่มนี้มีลักษณะเป็นเส้นยาวต่อเนื่อง ตัวคดโค้งตามกรอบรูปทรง เส้นลายไม่ซ้อนทับกัน จุดสิ้นสุดหรือจุดเริ่มของลายจะตัวม้วนเข้าคล้ายลายกันหอย หรือบางเห็นปรากฏเป็นลายหัวสัตว์ เช่น ลวงหรือนาค เป็นต้น



ภาพที่ 195 ลายมังกรประดับนาคัทธน์ วัดบ้านผึ้ง

ลายมังกรประดับหรือลายไกว่ จื่อ หลง เป็นลายที่มักจะประดับตามมุมหรือกรอบของภาพ โดยการเรียกลายมังกรนั้นเกิดจากการนำตัวมังกรมาขดให้เป็นรูปทรงต่างๆ ตามพื้นที่ที่จะประดับลายลงไป ด้วยลักษณะการคดโค้งของเส้นแบบมิติเดียว ไม่สลับทับซ้อนกัน ทำให้ลายชนิดนี้คล้ายลายประดับอื่นๆ มากกว่า และจัดว่าเป็นลายที่นิยมมากในศิลปะจีนและศิลปะรัตนโกสินทร์¹⁰³ ซึ่งมีแบบแผนและหน้าที่การใช้งานคล้ายคลึงกันกับนาคัทธน์ประดับวิหารล้านนา คือจัดว่าเป็นลายฉลุตกแต่งเหมือนกัน แต่ช่างล้านนาได้นำมาปรับเปลี่ยนใหม่ ให้อยู่ในกรอบสามเหลี่ยม และใช้เศียรลวงหรือเศียรนาคเป็นจุดต้นกำเนิด แล้วตัวลายคดโค้งไปตามกรอบ

ดังนั้นลายมังกรประดับหรือลายเส้นประดับอื่นๆ น่าจะอายุไม่เก่าไปกว่ากลางพุทธศตวรรษที่ 25 โดยจะนิยมมากในกลุ่มงานช่างท้องถิ่นระยะหลัง จากกลุ่มวิหารเฉพาะท้องถิ่นเท่านั้น



ภาพที่ 196 ลายมังกรประดับอื่นๆ จากแผ่นฉลุไม้ในงานจิตรกรรมสมัยราชวงศ์ชิง ราวช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24

¹⁰³ อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช, อิทธิพลศิลปะจีนในงานจิตรกรรมแบบนอกอย่างสมัยรัชกาลที่ 3, 65.

ที่มา : อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช, อิทธิพลศิลปะจีนในงานจิตรกรรมแบบนอกอย่างสมัยรัชกาลที่3 (ศิลป
 ศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 136. อ้างจาก James Cahill, The Three Zhangs, Yangzhou
 Beauties and the Manchu Court



ภาพที่ 197 ลายมังกรบานและประตู่ อุโบสถ วัดราชโอรสฯ(ซ้าย)

ภาพที่ 198 ลายมังกรบานและหน้าต่าง อุโบสถ วัดราชโอรสฯ(ขวา)

5. ลายประดิษฐ์

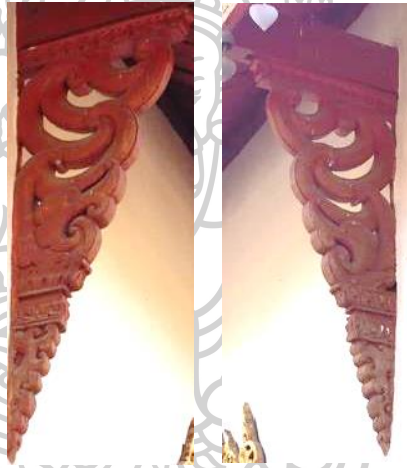
มีลักษณะเป็นลายเส้นคดโค้งต่อเนื่องที่ปรากฏในภาคทนต์ประดับวิหารมี
 ทั้งสิ้น 2 รูปแบบ คือแบบเส้นเรียบคดโค้งต่อเนื่อง ซึ่งในศิลปะล้านนาเรียกว่าลายไส้
 หมู และแบบที่คล้ายกับลายเมฆไหลหรือลายหัวเมฆ เชื่องยาวต่อเนื่อง



ภาพที่ 199 ลายเมฆประดับนาคทนต์ วิหารจามเทวี วิหารจามเทวี วัดปงยางคก



ภาพที่ 200 ลายเมฆประดับนาคทนต์ วิหารวัดบ้านผึ้ง



ภาพที่ 201 ลายเมฆประดับนาคทนต์ วิหารวัดปรางแสงทอง





ภาพที่ 202 ลายเมฆประดับนาคทนต์ วิหารวัดเหล่าหลวง

การประดับลายประดิษฐ์ในนาคทนต์กลุ่มนี้ มักจะพบมากกับวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ และวิหารเฉพาะท้องถิ่น ซึ่งล้วนเป็นกลุ่มนาคทนต์เมื่อแรกสร้างวิหารและกลุ่มนาคทนต์ที่เกิดจากการสร้างเสริม(ต่อเติมชายหลังคาปีกนก) โดยการประดับลายเส้นเรียบหรือลายไส้หมู เป็นรูปแบบที่มักจะพบกับศิลปกรรมประดับวิหารสกุลช่างลำปางและพะเยา ตัวอย่างเช่นโก่งคิ้วสลักไม้ประดับวิหารวัดประตูป่อง รวมไปถึงเครื่องสถภัณฑ์ล้านนา(เชิงเทียน) ตุงกระด้าง ฯลฯ ซึ่งลวดลายประดิษฐ์ต่อเนื้องนี้ จัดว่าเป็นกลุ่มลวดลายที่พัฒนาขึ้นจากกลุ่มช่างท้องถิ่น ที่น่าจะมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 25

ส่วนลายคดโค้งต่อเนื่องคล้ายลายเมฆ เป็นกลุ่มที่พบบอกกับนาคทนต์ที่ประดับลวดลายจนเต็มพื้นที่ ปรากฏ 2 แบบ แบบแรกคือคล้ายลายหัวเมฆ ที่มีส่วนปลายขมวดเข้าคล้ายลายกันหอย และแบบที่สองคล้ายกับลายเมฆไหลที่ส่วนปลายยาวเรียว ซึ่งลายทั้งสองแบบนี้เป็นลวดลายต่อเนื่องยาวคดโค้งประดับจนเต็มพื้นที่ ทิศทางเส้นเคลื่อนไหวอิสระ ไม่มีระเบียบแบบแผน และเป็นลวดลายประดับที่มักจะพบบอกกับหน้าบัน โก่งคิ้ว ในกลุ่มวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ ช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา เช่นลายประดับโก่งคิ้ว วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ และหน้าทับนบประดับวิหารวัดเหล่าหลวง ซึ่งลวดลายดังกล่าวผู้ศึกษาสันนิษฐานว่าช่างอาจได้รับแรงบันดาลใจมาจากลายไส้หมูที่เป็นลายพื้นบ้าน และลวดลายในศิลปะจีน อย่างลายเมฆและลายมังกรประดิษฐ์ โดย

ลายต่อเนื่องนี้อาจมีต้นแบบมาจากตุ้งไฉ่หมู่หรือตุ้งดอกบ้องหรือตุ้งพญาอ้อล้านนา เกิดจากการตัดแต่ง
กระดาศษา หนึ่งในของพุทธบูชาตามประเพณีล้านนา อีกทั้งการประดับลายประดิษฐ์ในกลุ่มนี้มักจะ
พบกับนาคทนต์ประดับลายจนเต็มพื้นที่ ที่มีลักษณะเรียวบาง และฉลุโปร่งมากขึ้น ซึ่งจัดว่าเป็นนาค
ทนต์ประดับวิหารอย่างแท้จริง



ภาพที่ 203 ลายหัวเมฆประดิษฐ์ประดับโก่งคิ้ว วิหารลายคำ วัดพระสิงห์



ภาพที่ 204 ลายประดิษฐ์ประดับหน้าบันวิหาร วัดเหล่าหลวง

สรุป จากการศึกษาลายอย่างเงินที่ปรากฏในนาคทนต์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง
พบว่าลวดลายที่ปรากฏในนาคทนต์ประดับวิหารทั้ง 5 กลุ่ม ล้วนจัดว่าเป็นงานช่างระยะหลังที่มีอายุ
ไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งกลุ่มลายเมฆ ลายคลื่นน้ำ และลายแพง เป็นกลุ่มลายเงินจาก
อิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ที่ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่าเป็นลวดลายประดับแรกที่เข้ามามีบทบาทในศิลปะ
ล้านนาในช่วงการปกครองของสยาม ซึ่งอาจเป็นกลุ่มลวดลายที่ช่างนำมาผสมผสานกับลวดลายจาก
ศิลปกรรมล้านนาดั้งเดิมในยุคพื้นฟูบ้านเมือง

ส่วนลายมังกรประดิษฐ์และลายประดิษฐ์ เป็นรูปแบบที่ปรากฏในนาคทนต์ประดับวิหาร
ระยะหลัง อันเกิดจากกลุ่มช่างท้องถิ่นสร้างสรรค์ขึ้นภายใต้แรงบันดาลใจจากศิลปะจีน ซึ่งลายประดับ
กลุ่มนี้น่าจะมีอายุไม่เก่าไปกว่ากลางพุทธศตวรรษที่ 25

กลุ่มลวดลายศิลปะรัตนโกสินทร์

การประดับลวดลายรัตนโกสินทร์ในอาคารนั้น มักจะประดับจะอยู่ในส่วนพื้นที่กว้าง ในตำแหน่งลายประดับร่วม ที่มีลายหลักคือลายตัวลง โดยสามารถแบ่งกลุ่มการประดับลวดลายที่ปรากฏบนอาคารประดับวิหาร จังหวัดลำปาง ออกเป็น 2 กลุ่มตามลักษณะและรูปแบบที่ปรากฏ คือ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์หรือลายช่อ และลายแผงหรือลายราชวัตร ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือลายช่อ

ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ในอาคารนั้น สามารถแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือแบบลายช่อประดิษฐ์ และแบบช่อใบไม้ในธรรมชาติ โดยแบบลายประดิษฐ์ออกช่อจากก้านลาย ส่วนเครือเถาปรากฏลายใบไม้ ส่วนดอกมีลักษณะเป็นทรงพุ่มคล้ายดอกบัวตูม ขอบกรอบนอกบากเส้นตัดรอบตามแนวลายทรงพุ่ม ภายในกรอบลายปรากฏลายพุ่มซ้อนทับกันเป็นชั้นๆ พบจากวิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ(ภาพที่205)

ส่วนลายช่อทรงพุ่มแบบธรรมชาติ มีลักษณะเถาคล้ายต้นไม้ ปลายก้านออกช่อเหมือนใบไม้สามแฉก แต่ละใบแบ่งแฉกด้านละหนึ่งแฉก ซึ่งลายช่อกลุ่มนี้ปรากฏร่วมกับลายสัตว์ขนาดเล็ก เช่น กระรอก และนก พบจากวิหาร วัดคะตึก เชียงมัน(ภาพที่206)



ภาพที่ 205 ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับอาคาร วัดพระธาตุเสด็จ



ภาพที่ 206 ลายช่อ วิหารวัดคะตึกเชียงใหม่

ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือลายช่อ มีเค้าโครงมาจากลายดอกไม้หรือลายดอกไม้ประดิษฐ์ เช่น ดอกโบตั๋น หรือดอกบัว ในศิลปะจีน เป็นรูปแบบลวดลายที่แพร่หลายอยู่ในพื้นที่ภาคกลาง และภาคเหนือของไทยตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 19 อย่างเช่นลายช่อดอกโบตั๋นประดับปราสาทประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ.ลพบุรี และลายช่อดอกโบตั๋นช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 19 อย่างลายปูนปั้นประดับเจดีย์วัดป่าสัก จ.เชียงใหม่¹⁰⁴ ก่อนที่ลายช่อดอกไม้จะกลายเป็นลายประดิษฐ์มากขึ้นราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 ที่เรียกว่า “ลวดลายพุ่มข้าวบิณฑ์” ซึ่งในศิลปะไทยหมายถึงลายที่มีลักษณะเป็นทรงพุ่มคล้ายดอกบัวตูม ส่วนลายช่อ หมายถึงลายที่ออกช่อจากก้านลายอันมีลักษณะเป็นทรงพุ่มเมื่อเข้าสู่สมัยอยุธยาตอนปลายลวดลายกลุ่มนี้จะกลายเป็นลายประดิษฐ์มากขึ้น ซึ่งจะเรียกว่าลาย “ช่อหางโต” เช่นลายช่อสลักไม้บานประตูศาลาการเปรียญวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี อันเป็นแบบงานช่างสมัยพระเจ้าเสือ(พ.ศ.2245) ที่ลักษณะลายยังเป็นทรงพุ่มช่อกลมกลีบลายเป็นชั้น ก่อนที่จะลดรูปแบบและลายละเอียดลงไปมากในงานสลักไม้วัดป่าโมก จังหวัดอ่างทอง ช่วงรัชสมัยของพระเจ้าท้ายสระ(พ.ศ.2271)

ลวดลายประดับในสมัยรัตนโกสินทร์ มีพื้นฐานและแรงบันดาลใจที่สืบทอดมาจากศิลปะอยุธยาตอนปลาย โดยจะเห็นได้ว่าศิลปกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 1-2 อันถือได้ว่าเป็นยุคของการสร้างบ้านแปงเมือง ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวมีการสร้างงานศิลปกรรมจากพื้นฐานรูปแบบดั้งเดิมไม่ปรากฏศิลปกรรมรูปแบบใหม่มากนัก แต่พอเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 3 ศิลปกรรมได้ถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบใหม่ ทั้งยังเริ่มปรากฏอิทธิพลศิลปะภายนอกมากขึ้น เช่นศิลปะจีน และศิลปะตะวันตก ที่เข้ามามีบทบาทจนเกิดเป็นรูปแบบศิลปะ 2 สาย คือ แบบประเพณีนิยม และแบบพระราชนิยม ต่อมาใน

¹⁰⁴ สันติ เล็กสุขุม, ลวดลายปูนปั้นแบบอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. 2172-2310) (กรุงเทพฯ: มุลินิจิเจมส์ ทอมป์สัน, 2532), 45-46.

สมัยรัชกาลที่ 4 อธิปไตยตะวันตกเริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้น แต่ศิลปกรรมกลับเป็นแบบประเพณีนิยม ยกเว้นงานจิตรกรรมที่มีการใช้เทคนิคแบบตะวันตก¹⁰⁵ ส่วนสมัยรัชกาลที่ 5 จะมุ่งเน้นไปยังเรื่อง สาธารณูปโภคมากกว่า ทำให้การสร้างงานพุทธศิลป์ในช่วงนี้เป็นแบบดั้งเดิมที่ทำสืบทอดต่อกันมา

การประดับลายช่อพัฒนามากขึ้นในศิลปะรัตนโกสินทร์ ดังจะเห็นได้ว่างานช่างอย่าง รัตนโกสินทร์มักจะนิยมลายช่อที่มีส่วนปลายสะบัดพลิ้วไหว คล้ายเปลวไฟ จึงเรียกว่าลาย “ช่อ เปลว”¹⁰⁶ ซึ่งเป็นลวดลายที่ผสมผสานระหว่างลายช่อหางโต และลายกระหนกเปลว ในศิลปะอยุธยา นอกจากนี้ยังปรากฏรูปแบบลายช่อประเภทต่างๆ เช่น ลายช่อหางไหล ลายช่อหางโตใบเทศ และช่อ ผักกูด เป็นต้น¹⁰⁷

จากรูปแบบลายช่อที่ปรากฏในภาคที่จัดทำขึ้นเป็นกลุ่มงานช่างในช่วงการปกครองของสยาม อย่างชัดเจน โดยการประดับลายช่อในศิลปะรัตนโกสินทร์แบบประดิษฐ์และช่อแบบธรรมชาติจาก วิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ และวิหารวัดคะตึกเชียงใหม่ เป็นลายประดับร่วมที่มีลายตัววง(กลุ่มที่3) เป็นลายหลัก นั้นแสดงให้เห็นว่าลายช่อทรงพุ่มกลุ่มนี้มีอายุไม่เก่าไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 24

ทั้งนี้การประดับลายช่อแบบธรรมชาติจากวิหารวัดคะตึกเชียงใหม่ ในส่วนของก้านลาย คล้ายคลึงกับต้นไม้มากกว่าจะเป็นเครือเถา อีกทั้งยังปรากฏลายกระรอกและนกประดับก้านลาย ซึ่งเป็นรูปแบบที่คล้ายคลึงกับแนวคิดในงานช่างสมัยรัชกาลที่ 2-3 ที่มักจะจำลองลายต้นไม้มันแบบเหมือนจริงในธรรมชาติบนงานจิตรกรรมและประติมากรรม อีกทั้งการประดับลายสัตว์เล็กๆร่วมด้วยเช่นนี้ จัดว่าเป็นแนวคิด คติ และความนิยมจากจีนและตะวันตกในศิลปะรัตนโกสินทร์

¹⁰⁵ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, 557.

¹⁰⁶ สันติ เล็กสุขุม, กระหนกในดินแดนไทย, 49.

¹⁰⁷ ดูตัวอย่างเพิ่มเติมได้ใน เทวาทินิมิตร์. พระ, สมุดตำราลายไทย (กรุงเทพฯ: นครเชษมบุ๊คส์โตร์, 2546).



ภาพที่ 207 ลายช่อหางโต สมัยอยุธยาตอนปลาย ศาลาการเปรียญ วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี(ซ้าย)

ภาพที่ 208 ลายเส้นลายช่อหางโต สมัยอยุธยาตอนปลาย งานจำหลักไม้วัดป่าโมก จังหวัดอ่างทอง (กลาง)

ภาพที่ 209 ลายเส้นพุ่มข้าวบิณฑ์ สมัยอยุธยาตอนปลาย วัดป่าโมก จังหวัดอ่างทอง (ขวา)
ที่มา: สันติ เล็กสุขุม, **ลวดลายปูนปั้นสมัยอยุธยาตอนปลาย**(พ.ศ.2172-2310)(กรุงเทพฯ : มุลนิธิเจมส์ ทอมป์สัน, 2532), 67,68.



ภาพที่ 210 การประดับลายสัตว์ร่วมกับลายช่อ วิหารวัดคະตีกเชียงม่วน

2. ลายแผง

ลายแผงในนาคัทมัทประดับวิหาร มีลักษณะเป็นลวดลายซ้ำๆเรียงซ้อนกันเป็นชั้น จนเต็มพื้นที่ จุดเชื่อมหรือจุดตัดจะประดับด้วยลายดอกไม้ประดิษฐ์ เช่น ลายดอกกลม หรือลายดอกสี่กลีบ เป็นต้น พบกับวิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 211 ลายลายแผง(ดอกลอย)ประดับขนาดทึบ วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง

ลายแผงหรือลายดอกลอยในศิลปะไทย มักใช้ในการประดับพื้นที่ว่างขนาดใหญ่ มีลักษณะเป็นลายช่องกระจกซ้ำๆ ที่พบทั้งแบบสี่เหลี่ยม แบบวงกลม และแบบตารางเฉียง ส่วนตรงกลางภายในพื้นที่ว่างและจุดตัดเส้นกรอบมักจะประดับด้วยลายดอกสี่กลีบหรือลายดอกกลม

ลายราชวัตร คือ ลายที่มีลักษณะเป็นตารางแบบเฉียง และประดับลายดอกสี่กลีบบนจุดตัดของเส้นเฉียง ไม่ประดับลายดอกไม้ภายในกรอบช่อง ซึ่งลายราชวัตรมีที่มาจากรั้วสานกันปริมณฑลของพิธีกรรม¹⁰⁸ พบมากในงานศิลปกรรมประเภทงานปิดทองประดับเสาววิหาร และเสาอุโบสถ ลายดอกลอยพบอย่างสูงสุดในสมัยอยุธยา ตัวอย่างเช่น ลวดลายประดับผ้าทิพย์ ของฐานชุกชีในเมรุวัดชัยวัฒนาราม สมัยรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง ราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 22¹⁰⁹

การประดับลวดลายราชวัตรในศิลปะรัตนโกสินทร์ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ทั้งในการประดับวัดวาอาราม หรือประดับผนังปราสาทพระราชวัง ซึ่งมักจะนิยมใช้แทนการเขียนภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติหรือชาดก ทั้งนี้ในศิลปะรัตนโกสินทร์จะปรากฏกลุ่มลายดอกลอย 2 รูปแบบ คือ ลายดอกลอยในกรอบช่องกระจก และลายดอกลอยที่ไม่ปรากฏกรอบช่องกระจก แต่ระหว่างดอกจะมีก้านลายเชื่อมโยงกัน มักจะเรียกว่าลายชนิดนี้ว่า “ดอกลอยก้านแย่ง¹¹⁰” นอกจากนี้ยังปรากฏการนำลายช่อทรงพุ่มมาประดับแทนลายดอกสี่กลีบและลายดอกกลม เช่น กระพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายดอกลอยหน้าสิงห์ ลายดอกลอยพุ่มหางไหล ลายดอกลอยพุ่มใบเทศ¹¹¹ เป็นต้น

¹⁰⁸ สันติ เล็กสุขุม, *กระหนกในดินแดนไทย*, 54.

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹¹⁰ เรื่องเดียวกัน, 51-55.

¹¹¹ ดูตัวอย่างเพิ่มเติมได้ในทวารานิมิตร์. พระ, *สมุดตำราลายไทย*, 40-45.

ล้ามนานในช่วงการปกครองของสยาม มักนิยมลายแผงในศิลปกรรมประเภทลายคำประดับเสา เช่น ลายดอกลอยก้านแยกประดับเสา โดยมีลายหลักคือลายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์และลายดอกสี่กลีบ ซึ่งลายประเภทนี้มักจะพบมากกับลายคำประดับวิหารช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา เช่น ลายคำประดับเสาวิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง ลายคำประดับวิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ วิหารวัดคະตึกเชียงม่วน และลายคำประดับเสาวิหารจามเทวี วัดปงยางคก เป็นต้น

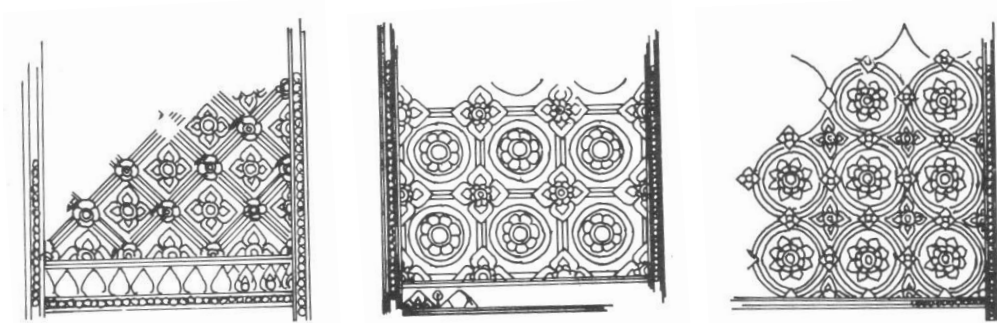
จากรูปแบบลายแผงในนาคัทธน์(ภาพที่211)จัดว่าเป็นงานช่างในช่วงการปกครองของสยาม ซึ่งมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24 ชัดเจน ทั้งนี้ลายแผงอย่างรัตนโกสินทร์ในนาคัทธน์เป็นรูปแบบที่พบที่วิหารเพียงแห่งเดียว นั่นคือวิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง ในตำแหน่งลายประดับร่วม ที่มีลายตัวลง(กลุ่มที่2)เป็นลายหลัก ซึ่งผู้ศึกษาสันนิษฐานว่านาคัทธน์กลุ่มนี้เป็นตัวอย่างนาคัทธน์รุ่นเก่าที่ปรากฏที่วิหารหลวง และอาจเป็นกลุ่มนาคัทธน์ที่สร้างขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันกับนาคัทธน์ประดับลายแผงอย่างจีนที่พบที่ในวิหารน้ำแต้ม



ภาพที่ 212 ลายเส้น ลายดอกลอยทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ทางไหล ศิลปะรัตนโกสินทร์(พระเทวาทินิมิต) พ.ศ.2486 (ซ้าย)

ภาพที่ 213 ลายเส้น ดอกลอยก้านแยก ศิลปะรัตนโกสินทร์(พระเทวาทินิมิต) พ.ศ.2486 (ขวา)
ที่มา : ฉาย เทียมศิลป์ชัย, **สมุดตำราลายไทย : พระเทวาทินิมิต** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา

ลาดพร้าว, 2530), 41.



ภาพที่ 214 ลายเส้น ลายดอกลอยรูปประจำยามประดับในช่องตารางแนวทแยง จุดที่ตัดกันของแนว

ปิดประดับด้วยดอกขนาดเล็ก ลายประดับผ้าทิพย์ฐานชุกชี เมรุวัดชัยวัฒนาราม(ซ้าย)

ภาพที่ 215 ลายเส้น ลายดอกลอย มีลายดอกกลมเป็นดอกลอย ล้อมด้วยวงกลม ประดับอยู่ในช่อง
ตารางสี่เหลี่ยม จุดตัดของเส้นตารางปิดด้วยดอกประจำยาม ลายประดับผ้าทิพย์ฐานชุกชี เมรุวัดชัย
วัฒนาราม(กลาง)

ภาพที่ 216 ลายเส้น ลายแผงกุดันดอกลอย ดอกลอยคือดอกจอกปลายกลีบแหลม ประดับภายใน
วงกลม จุดชิดกันของวงกลมปิดด้วยดอกประจำยาม ลายประดับผ้าทิพย์ฐานชุกชี เมรุวัดชัยวัฒนาราม
(ขวา)

ที่มา: สันติ เล็กสุขุม, **ลวดลายปูนปั้นสมัยอยุธยาตอนปลาย**(พ.ศ.2172-2310)(กรุงเทพฯ : มุลนิธิ
เจมส์ ทอมป์สัน, 2532), 40.



ภาพที่ 217 ลายดอกลอยก้านแยกประดับเสา วิหารวัดคະตีกเขียงม่น จังหวัดลำปาง(ซ้าย-กลาง)

ภาพที่ 218 ลายดอกลอยก้านแยกประดับเสา วิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ จังหวัดลำปาง(ขวา)

สรุป จากการศึกษาลวดลายอย่างรัตนโกสินทร์ที่ปรากฏในนาคัทณฑ์ระดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง พบว่ากลุ่มลวดลายระดับประเภทลายช่อหรือลายพุ่มข้าวบิณฑ์เป็นลวดลายที่เริ่มปรากฏในนาคัทณฑ์ตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา อันเป็นลวดลายระดับนาคัทณฑ์ที่สร้างพร้อมกับวิหาร ส่วนลายแผงหรือลายดอกลอยนั้นอาจปรากฏพร้อมกับลายแผงอย่างจีน ซึ่งจัดว่าเป็นงานช่างสร้างเสริมกับวิหารรุ่นเก่าเมื่อครั้งบูรณะวิหาร อันเป็นกลุ่มลวดลายที่ปรากฏเพียงช่วงเวลาสั้นๆและไม่ได้ได้รับความนิยมมากนัก โดยจัดว่าเป็นกลุ่มลายที่ปรากฏก่อนลายช่อและลายพุ่มข้าวบิณฑ์รัตนโกสินทร์ อันมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24 เช่นกัน

กลุ่มนาคัทณฑ์ทรงเท้าแขน

รูปแบบนาคัทณฑ์ทรงเท้าแขนปลายกระหนกประดับวิหาร จะอยู่ในตำแหน่งเดียวกับรูปตัวหลวง โดยนาคัทณฑ์ทรงเท้าแขนปลายกระหนกจัดเป็นส่วนหลัก อันมีลายประดับร่วมที่ประกอบไปด้วย เช่นลายพันธุ์พฤกษา ลายกระหนกหัวขมวด และลายสัตว์ เป็นต้น โดยสามารถแบ่งกลุ่มรูปแบบนาคัทณฑ์ทรงเท้าแขนปลายกระหนกประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ออกเป็น 3 รูปแบบ ตามลักษณะและการประดับลวดลาย ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. กลุ่มที่ 1 (ทรงเท้าแขนปลายตัวหงายขนาดใหญ่)

นาคัทณฑ์ทรงเท้าแขนปลายกระหนกกลุ่มนี้ มีลักษณะเป็นเส้นหนาโค้งเว้าเข้าหาภายใน ปรากฏ 2 รูปแบบ คือ แบบโครงสร้างตัวหงาย ส่วนหัวลายจะวางอยู่ในตำแหน่งล่าง ส่วนหางตัวขึ้นโค้งด้านบนทิ้งปลายตกลงมาเล็กน้อย โดยกรอบส่วนหัวลายอยู่ในโครงสร้างหงายขนาดใหญ่(กระหนกแบบเลข ๑ ไทย) ซึ่งจะมีทั้งแบบที่ประดับลายภายในและแบบที่ไม่ประดับลวดลาย ดังจะพบได้จากวิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง วิหารจามเทวี วัดปงยางคก และวิหารวัดนางอย (ภาพที่219-221)

และแบบที่สองกระหนกหัวท้าย คือทั้งส่วนหัวและส่วนปรากฏทำเป็นลายกระหนกเหมือนกัน โดยกลุ่มนี้จะไม่จัดวางอยู่ในโครงสร้างตัวหงายเหมือนแบบแรก พบจากวิหารวัดเวียง และวิหารวัดป็น้ำว(ภาพที่222-223)



ภาพที่ 219 นาคทนต์กระหนก วิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 220 นาคทนต์กระหนก วิหารวัดนางอัย



ภาพที่ 221 นาคทนต์กระหนก วิหารจามเทวี วัดปงยางคก



ภาพที่ 222 นาคทนต์กระหนก วิหารวัดป็นจ้าว (ซ้าย)

ภาพที่ 223 นาคทนต์กระหนก วิหารวัดเวียง (ขวา)

จากรูปนาคทนต์ทรงเท้าแขนปลายกระหนก สามารถนำมาวิเคราะห์ข้อมูลที่ 2 ประเภท คือ วิเคราะห์จากกลุ่มลายประดับที่อยู่ในตำแหน่งส่วนปลายกระหนกหรือส่วนหัว และวิเคราะห์จาก ลวดลายประดับร่วมที่ปรากฏในนาคทนต์ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การวิเคราะห์จากลายหัวกระหนก จากรูปแบบนาคทนต์ทรงเท้าแขนปลายกระหนกกลุ่มที่ 1 ปรากฏลายกระหนกประดับ 2 ประเภท คือลายกระหนกหัวขมวด และลายกระหนกประดิษฐ์ เมื่อนำมาวิเคราะห์ด้านรูปแบบ ลักษณะ และที่มา สามารถตั้งสมมุติฐานได้ 2 ประการตามกลุ่มรูปแบบที่ ปรากฏ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

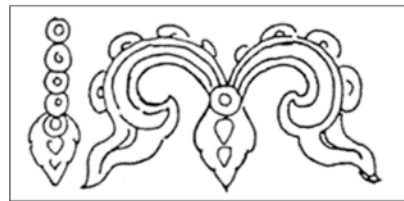
ประการที่ 1 ลายกระหนกหัวขมวดในนาคทนต์กลุ่มที่ 1 แบบที่ 1 (ภาพที่ 219-220) จัดว่าเป็นลักษณะลวดลายที่สัมพันธ์กับลายกระหนกในศิลปะล้านนาดั้งเดิมที่มีมาแล้วตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 ซึ่งเป็นช่วงที่ลายกระหนกเริ่มพัฒนามากขึ้น และให้ความสำคัญกับวงโค้ง อันมีลักษณะที่ประกอบไปด้วยส่วนหัวขมวดโค้งเข้าคล้ายลายกันหอย ประกอบเข้ากับกระหนกกาบหรือกระหนกประกบ และบนสุดเป็นกระหนกยอด ซึ่งจะสังเกตได้ว่าการกดเส้นขอบลายกระหนกรอบวงโค้งให้เกิดเป็นเส้นหยักโค้ง เพื่อให้เกิดมิติและจังหวะในกระหนก และเป็นรูปแบบที่ปรากฏเรื่อยมาตลอดช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 คล้ายกับการบากลายเส้นกริดลายในศิลปะอยุธยาและรัตนโกสินทร์

นอกจากนี้ลักษณะนาคทนต์ทรงเท้าแขนส่วนปลายปรากฏลายตัวหงาขนาดใหญ่ เป็นรูปแบบที่คล้ายกับลายหางวันประดับราวบันไดจากโบราณสถานวัดกู่ป่าด้อม จังหวัดเชียงใหม่ และเป็นรูปแบบเดียวกับปลายกรอบบ้านลม(ตัวรวย)แบบดั้งเดิม ที่นักวิชาการสันนิษฐานว่าเป็นรูปแบบบ้านลมดั้งเดิมประดับวิหารล้านนา¹¹² ซึ่งรูปแบบโครงสร้างตัวหงาทั้งสองแบบนี้ปรากฏมาแล้วตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-21 และอาจเป็นไปได้ที่ช่างจะได้รับแรงบันดาลใจมา แล้วปรับเปลี่ยนรูปแบบใหม่ให้เป็นลายประดับนาคทนต์แทน

¹¹² ศักดิ์ชัย สายสิงห์, วัดพระธาตุลำปางหลวง, 86.



ภาพที่ 224 กระจกหัวขมวดซุ้มโขง วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง ราวพุทธศตวรรษที่ 21
 ภาพที่ 225 กระจกหัวขมวดซุ้มโขง วัดกาบกแก้ว(กุ้เจ้าย่าสุตา) ราวพุทธศตวรรษที่ 22 จังหวัดลำปาง
 ที่มา: คณะกรรมการจัดการประกวดศิลปะปูนปั้นแห่งประเทศไทย,แบบอย่างลวดลายในพุทธศิลป์
 แห่งสยาม ตอน ลวดลายสมัยทวารวดี-ล้านนา(กรุงเทพฯ : วิทยาลัยเพาะช่าง, 2561), 88,86.



ภาพที่ 226 ลายเส้น กระจกปูนปั้นประดับกุ้ย่าสุตา(วัดกาบกแก้ว)
 ที่มา : สันติ เล็กสุขุม, กระจกในดินแดนไทย (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2545), 33.



ภาพที่ 227 กระจกประดับปลายนาคทนต์ทรงเท้าแขน วิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง
 ภาพที่ 228 ลายกระจกประดับปลายนาคทนต์ทรงเท้าแขน วิหารวัดนางออย



ภาพที่ 229 ทางวันรวบับันโตวัดกุฎีป่าด้อม จังหวัดเชียงใหม่(ซ้าย)

ที่มา : ศิลปวัฒนธรรม วารสารออนไลน์ [Online], Accessed 20 October , 2020, Available from <https://www.silpa-mag.com/history>

ภาพที่ 230 กระจกปนลม(ตัวรวย) วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง(ขวา)

ประการที่ 2 ลายกระจกประดิษฐ์ที่ปรากฏในภาคที่ 1 แบบที่สอง (ภาพที่ 222-223) ไม่จัดอยู่ในกรอบตัวหงา เป็นลักษณะที่สัมพันธ์กับกระจกประดิษฐ์ในศิลปะภาคกลาง ซึ่งกระจกประดิษฐ์เริ่มปรากฏรูปแบบชัดเจนในสมัยอยุธยาตอนปลาย ราวช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 23 ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าเสือ โดยลายกระจก 1 ตัว จะประกอบไปด้วย ลายตัวหงา(กระจกหัว) ลายกาบหรือลายประกบ กระจกประกอบ และลายกระจกยอด อันมีโครงสร้างลวดลายที่เรียกว่า “กระจกสามตัว”¹¹³ และพัฒนาสูงสุดราวช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 23 ที่ลายกระจกจะสลับปลายแล้วคล้ายเปลวไฟ หรือที่เรียกว่า “กระจกเปลว”

ทั้งนี้รูปแบบลายกระจกประดิษฐ์เป็นรูปแบบที่นิยมมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ และได้พัฒนาให้มีหลากหลายมากขึ้น อาทิเช่น กระจกสามตัวหางหงส์ กระจกสามตัวนาค กระจกสามตัวไบเทศ¹¹⁴ เป็นต้น

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าภาคที่ 1 แบบที่ 2 จัดว่าเป็นลายกระจกประดิษฐ์ในศิลปะภาคกลางอย่างแท้จริง ซึ่งจัดว่าเป็นงานช่างที่สร้างสรรค์ขึ้นในระยะหลัง และไม่เกินไปกว่ากลุ่มกรอบตัวหงา(แบบที่ 1)

¹¹³ สันติ เล็กสุขุม, กระจกในดินแดนไทย, 86.

¹¹⁴ ดูตัวอย่างเพิ่มเติมได้ในทวารวดีนิมิตร์. พระ, สมุดตำราลายไทย.

วิเคราะห์จากลวดลายประดับร่วม นาคทนต์ทรงเท้าแขนกลุ่มที่1 แบบที่1 จากวิหารพระเจ้าศิลา(ภาพที่219) พบว่าลายหัวเมฆและลายใบไม้ฝรั่ง(ใบอะแคนตัส) ในตำแหน่งลายประดับร่วม จัดว่าเป็นลวดลายอย่างจีนและลวดลายตะวันตก ที่เริ่มเข้ามามีบทบาทในศิลปะล้านนาราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 อันเป็นรูปแบบที่สืบทอดมาจากศิลปะรัตนโกสินทร์ ดังนั้นนาคทนต์ทรงเท้าแขนจากวิหารแห่งนี้จะต้องมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24

นาคทนต์ทรงเท้าแขนจากวิหารจามเทวี วัดปงยางคก(ภาพที่221) เป็นกลุ่มนาคทนต์ที่ผู้ศึกษาได้ตั้งข้อสันนิษฐานว่าเป็นนาคทนต์รุ่นเก่าที่ยังคงประดับร่วมกับวิหารอยู่ โดยนาคทนต์ทรงเท้าแขนนี้ปรากฏลายประดับร่วมอย่างกระหนกหัวขมวด และลายเครือเถา ที่ส่วนของก้านลายปรากฏลายวงแหวนผูกก้านลายเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งลายวงแหวนนี้มักจะพบมากในงานช่างพม่าจากอิทธิพลศิลปะตะวันตกทั้งที่ในกลุ่มที่พบในล้านนาและกลุ่มที่พบในพม่าเอง นั้นแสดงให้เห็นว่านาคทนต์ทรงเท้าแขนจากวิหารจามเทวี น่าจะมีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งเป็นช่วงเวลาพม่าเริ่มเข้ามาในล้านนาอีกครั้ง ซึ่งสัมพันธ์กับรูปแบบตัวลวง(กลุ่มที่ 3) ที่จัดว่ามีอายุอยู่ในช่วงเวลาเดียวกัน



ภาพที่ 231 วงแหวนผูกก้านลาย วิหารจามเทวี วัดปงยางคก(ซ้าย) วิหารวัดไชยมงคล(วัดจองคา)(ขวา)

อีกหนึ่งประเด็นสำคัญด้านการประดับลายร่วมที่มีการวางโครงสร้างลวดลายออกมาจากกลีบบัวหรือดอกไม้ในตำแหน่งมุมฉากบนของนาคทนต์ หรือในศิลปะภาคเรียกว่าลายประดับมุม ซึ่งเป็นรูปแบบที่มักจะพบบอกกับนาคทนต์ประดับวิหารช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา ในช่วงที่ลายเด่นชัดจนเกือบเต็มพื้นที่ นาคทนต์เรียวยาวมากขึ้น ทำให้พื้นที่การประดับลายร่วมลดน้อยลง โดยการประดับลายมุมนี้พบทั้งในกลุ่มนาคทนต์ดั้งเดิมที่สร้างพร้อมกับวิหารและนาคทนต์ที่สร้างเสริมใน

ภายหลัง(บูรณะ) เช่น นาคทนต์ประดับวิหารต้นแก้ว วัดพระธาตุลำปางหลวง วิหารวัดเวียง วิหารจามเทวี วัดปงยางคก วิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ และวิหารวัดนางอย เป็นต้น ซึ่งนั่นแสดงให้เห็นว่านาคทนต์ทรงเท้าแขนจากวิหารวัดเวียง(ตำแหน่งนาคทนต์ประดับชายหลังคาปีก นก)(ภาพที่223) และวิหารวัดนางอย(ภาพที่220) น่าจะมีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 25



ภาพที่ 232 ลายประดับร่วม การประดับลายกระหนกหัวขมวดที่มีโครงสร้างลายออกมาจากส่วนมุมบนของนาคทนต์ วิหารวัดนางอย(ซ้าย) วิหารวัดเวียง(ขวา)



ภาพที่ 233 ลายส่วนปลายของนาคทนต์ประดับวิหารช่วงพุทธศตวรรษที่23 วิหารน้ำแต่ม(ซ้าย-กลาง ซ้าย) วิหารวัดคะตึกเชียงใหม่(กลาง-กลางขวา) และวิหารหลวง(ขวา)

ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่ารูปแบบนาคทนต์ทรงเท้าแขนในแบบที่ 1 และแบบที่ 2 ที่ปรากฏกับวิหารล้านนา จัดว่าเป็นรูปแบบการประดับลวดลายที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งแบบที่ 1 อาจจัดได้ว่าเป็นนาคทนต์ทรงเท้าแขนรุ่นเก่า ที่ช่างได้รับแรงบันดาลใจมาจากลายหางวันหรือรูปแบบป้านลมตัวหงาในศิลปะล้านนาดั้งเดิม ส่วนแบบที่ 2 นั้นปรากฏอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์อย่างชัดเจน ทั้งลายประดับร่วม ลายหลัก และลักษณะนาคทนต์ จัดว่าเป็นงานช่วงระยะหลังที่อายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 25

2. กลุ่มที่ 2 (ทรงเท้าแขนปลายกระหนกประดิษฐ์)

ในกลุ่มนี้ปรากฏกระหนกทั้งส่วนหัวและส่วนท้ายเหมือนกับกลุ่มที่ 1 ในแบบที่ 2 แต่เส้นที่เคยโค้งเว้ากลับวัดอ่อนโค้งคล้ายกับลำตัวของลวง พบจากวิหารวัดหัวข่วง ลักษณะขนาดทึบตันประดับวิหารมีขนาดที่บางลงกว่ากลุ่มที่ 1 และมีการฉลุโปร่งแล้ว



ภาพที่ 336 นาคทึบตันกระหนก วิหารวัดหัวข่วง

จากลักษณะขนาดทึบตันที่ปรากฏ เป็นรูปแบบพิเศษที่พบเพียงแห่งเดียว คือวิหารวัดหัวข่วง ซึ่งการทำเส้นลายให้วัดอ่อนโค้ง ส่วนปลายและส่วนหัวปรากฏลายกระหนกหัวขมวด ส่วนลายประดับร่วมล้วนสัมพันธ์กับอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์อย่างชัดเจน เช่นกับลายสัตว์หิมพานต์ และลายเทวดา-อมมนุษย์ ซึ่งจัดว่าเป็นอิทธิพลที่เข้ามาในล้านนาช่วงการปกครองของสยาม อีกทั้งยังปรากฏลายตัวลวง (กลุ่มที่ 3 และ 4) อันสัมพันธ์กับมังกรจีนในศิลปะรัตนโกสินทร์และจอบหรือกวางในศิลปะพม่า รวมไปถึงลักษณะขนาดทึบตันที่มีขนาดเรียวบางลง แถบหน้ากระดานบน-ล่างปรากฏชั้นกลีบบัว จัดว่าเป็นรูปแบบกลุ่มนาคทึบตันช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา

3. กลุ่มที่ 3 (ทรงเท้าแขนปลายขมวดก้นหอย)

นาคทึบตันกลุ่มนี้ปรากฏส่วนหัวและส่วนปลายวัดโค้งขมวดคล้ายก้นหอย แทนการประดับลายตัวเหงาหรือกระหนกอย่างเช่นกลุ่ม 1-2 ส่วนกลางเส้นปรากฏเป็นลายคดโค้งเหมือนกลุ่มที่ 2 อีกทั้งยังไม่ประดับลวดลายภายในกรอบเส้น พบจากโรงธรรม วัดไหล่หินหลวง



ภาพที่ 234 นาคทนต์กระหนก โรงธรรม วัดไหล่หินหลวง

จากลักษณะนาคทนต์ที่ปรากฏ จัดว่าเป็นรูปแบบพิเศษที่พบเพียงแห่งเดียวเช่นกันในกลุ่มที่ 2 โดยลวดลายประดับร่วมส่วนใหญ่จัดว่ามีอายุไม่เก่าไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เช่นลายตัวลวง ลายใบไม้ฝรั่ง (ลายใบอะแคนทัส) และลายสัตว์ ซึ่งล้วนสัมพันธ์กับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ อิทธิพลศิลปะตะวันตก อิทธิพลศิลปะพม่า และอิทธิพลศิลปะล้านนาดั้งเดิม ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นนาคทนต์เมื่อครั้งบูรณะสร้างอาคารใหม่ในปีพ.ศ. 2462 โดยพระอุตตะมะอารามะธิบัติ หนานมณีวรรณ หนานวงศ์ พญาศรีวิเลิศ และพญาแสนเต่า ดังนั้นนาคทนต์ทรงเท้าแขนนี้น่าจะมีอายุไม่เก่าไปกว่ากลางพุทธศตวรรษที่ 25 ที่ช่างอาจได้รับแรงบันดาลใจจากศิลปะล้านนาดั้งเดิม

สรุป จากการศึกษา นาคทนต์ทรงเท้าแขนที่ปรากฏกับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง พบว่า นาคทนต์ทรงเท้ากลุ่มที่ 1 แบบที่ 1 อันมีลักษณะภายในกรอบตัวหงาประดับลายกระหนกหัวขมวดหางตัวโค้งทั้งปลายลงมาเล็กน้อย ขนาดที่บิดัน ไม่ฉลุโปร่ง เป็นนาคทนต์ทรงเท้าแขนรุ่นเก่า ซึ่งมีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 แต่ไม่ได้รับความนิยมนักกับวิหารแบบประเพณีล้านนาในยุคฟื้นฟู ก่อนจะกลับมาปรากฏอีกในช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 แล้ว ซึ่งรูปแบบกรอบตัวหงาหนาขนาดใหญ่หายไปกลายลายกระหนกประดิษฐ์แบบศิลปะภาคกลางแทน

ส่วนนาคทนต์ทรงเท้าแขน(กลุ่มที่2) จากวิหารวัดหัวขวง และนาคทนต์ทรงเท้าแขนปลายขมวดกันหอย(กลุ่มที่3) จากโรงธรรมวัดไหล่หินเป็นรูปแบบที่พบกับวิหารหลังเดียว โดยจัดได้ว่าเป็นรูปแบบพิเศษที่ช่างอาจได้รับแรงบันดาลใจมาจากการคดโค้งของตัวลวง ซึ่งมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 25

จากการศึกษาและวิเคราะห์ลวดลายที่ปรากฏในนาครัตนัมภ์ระดับวิหารช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 พบว่าการประดับลวดลายดั้งเดิมในศิลปะล้านนามักจะพบมากกับนาครัตนัมภ์รุ่นเก่าแก่กับกลุ่มวิหารที่มีแล้วตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งล้วนเป็นลวดลายที่สัมพันธ์กับศิลปะล้านนาดั้งเดิม ศิลปะจีน และศิลปะสุโขทัย ที่ส่วนใหญ่จัดว่าเป็นกลุ่มลายพันธุ์พฤกษา อาทิเช่นลายเครือเถาล้านนา ลายดอกโบตั๋น ลายกระหนกหัวขมวด และลวดลายเหล่านี้จะยังสืบเนื่องมาจนถึงยุคฟื้นฟูศิลปะล้านนา

เมื่อเข้าสู่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เกิดงานช่าง 2 สาย คือกลุ่มสืบทอดและสร้างสรรค์ลายดั้งเดิม และกลุ่มผสมผสานลวดลายอย่างใหม่ทั้งจากอิทธิพลจีนในศิลปะรัตนโกสินทร์และอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ ที่ปรากฏในช่วงแรกคือกลุ่มลายแผงอย่างจีนและลายแผงอย่างรัตนโกสินทร์

ต่อมาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 อิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์เริ่มมีบทบาทมากขึ้นในนาครัตนัมภ์ระดับวิหาร ทำให้ลายเครือเถาออกช่อดอกโบตั๋นถูกลดความสำคัญลง แล้วแทนที่ความนิยมด้วยลายเครือเถาออกช่อดอกประดิษฐ์ ซึ่งลายตัวลงในช่วงเวลานี้สัมพันธ์กับมังกรจีนในศิลปะรัตนโกสินทร์และจิ้งหรีดกวางในศิลปะพม่า ทั้งนี้ระเบียบการประดับลวดลายตัวลงร่วมกับลายพันธุ์พฤกษายังเป็นแบบแผนที่นิยมมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 จนทำให้ลายอย่างใหม่ เช่น ลายเทวดา-อมมนุษย์ และนาครัตนัมภ์ทรงเท้าแขนไม่ได้รับความนิยมนัก

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 อิทธิพลและแบบแผนการประดับลวดลายดั้งเดิมในศิลปะล้านนาถูกลดความสำคัญลง แล้วแทนที่ความนิยมด้วยกลุ่มลายเทวดา-อมมนุษย์ ลายสัตว์หิมพานต์ จากศิลปะรัตนโกสินทร์ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าช่วงเวลานี้ปรากฏอิทธิพลรัตนโกสินทร์ในศิลปะล้านนาอย่างแท้จริง ก่อนที่ช่างจะกลับมาสร้างสรรค์เอกลักษณ์เฉพาะตนในช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 จากกลุ่มช่างท้องถิ่นล้านนา อันเกิดขึ้นภายใต้แรงบันดาลใจจากอิทธิพลล้านนาดั้งเดิม อิทธิพลจีน อิทธิพลรัตนโกสินทร์ และอิทธิพลพม่า เช่นลายนาครหางพิน ลายมังกรประดิษฐ์ ลายประดิษฐ์(ลายไส้หมู/ลายเมฆ) เป็นต้น

การวิเคราะห์โครงสร้างการประดับลวดลายในนาคัทธน์

นาคัทธน์ประดับวิหารล้านนามีระเบียบโครงสร้างการประดับลวดลายที่สามารถแบ่งกลุ่มรูปแบบออกเป็น 3 กลุ่มหลักๆ คือ กลุ่มนาคัทธน์แบบองค์ประกอบสามส่วน สองส่วน และประดับลวดลายจนเต็มพื้นที่ ซึ่งจากการศึกษาและวิเคราะห์ลวดลายที่ปรากฏในนาคัทธน์ สามารถนำผลที่ได้จากการวิเคราะห์ลวดลายมาวิเคราะห์การจัดองค์ประกอบได้ต่อไปดังนี้

นาคัทธน์แบบองค์ประกอบสามส่วน

นาคัทธน์กลุ่มนี้มีระเบียบการประดับลวดลายที่แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือส่วนบนสุดประดับด้วยแถวลายหน้ากระดาน 2-3 แถว ส่วนกลางหรือส่วนพื้นที่กว้างที่สุดสำหรับประดับลายหลักและลายร่วม และส่วนล่างคือส่วนปลายของนาคัทธน์ที่จะประกอบไปด้วยลายหน้าหน้ากระดาน และลายประดับส่วนปลาย ซึ่งมีสัดส่วนพื้นที่บนนาคัทธน์ 1:2:1 ส่วน โดยการประดับนาคัทธน์แบบองค์ประกอบสามส่วนมักพบมากกับวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ วิหารแบบประเพณีล้านนา และวิหารเฉพาะท้องถิ่นตามลำดับ

จากการสำรวจเพื่อเก็บข้อมูล และจากการศึกษาลวดลายในนาคัทธน์พบว่านาคัทธน์แบบองค์ประกอบสามส่วนรุ่นเก่าที่มีอายุไม่เกินช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 กับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง นิยมประดับลายตัวลวงเป็นลายหลัก โดยมีลายพื้นธ์พุกษาเป็นลายประดับร่วมในตำแหน่งพื้นที่กว้างส่วนกลางนาคัทธน์ ซึ่งลวดลายเหล่านี้จัดว่าเป็นลายดั้งเดิมจากอิทธิพลจีน สุโขทัย และล้านนาดั้งเดิมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 เช่นลายเครือเถา ลายดอกโบตั๋น เป็นต้น โดยส่วนบนหรือและส่วนล่างของนาคัทธน์มักจะปรากฏลายหน้ากระดานประดับด้วยลายกระหนกหัวขมวด ลายกระจัง ลายดอกชอกดอกซ้อน อีกทั้งนาคัทธน์แบบสามส่วนดั้งเดิมจะมีขนาดใหญ่ หนา ปรากฏทั้งแบบทึบตัน และแบบฉลุโปร่ง ซึ่งเป็นรูปแบบที่ปรากฏตลอดช่วงพุทธศตวรรษที่ 23-24

และจากการศึกษาลวดลายประดับนาคัทธน์พบว่าลายตัวลวงดั้งเดิมที่ปรากฏกับนาคัทธน์แบบองค์ประกอบสามส่วน จากวิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง มีลักษณะการวางโครงสร้างลำตัวให้ส่วนหางวัดออกมาด้านนอก อีกทั้งยังปรากฏการประดับปีกที่คล้ายคลึงกับปีกนก ซึ่งอาจเป็นรูปแบบลายตัวลวงแบบมีปีกรุ่นเก่าที่พบในนาคัทธน์ประดับวิหาร ซึ่งตัวลวงในกลุ่มนี้ถือได้ว่าเป็นรูปแบบที่นิยมและแพร่หลายมากกับนาคัทธน์ประดับวิหารในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25

ราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 อิทธิพลภายนอกเริ่มเข้ามามีบทบาทกับศิลปกรรมล้านนาอีกครั้ง ดังจะปรากฏลายร่วมประดับส่วนกลาง เช่นกลุ่มลายแผง และกลุ่มลายเมฆ ซึ่งลวดลายเหล่านี้เข้ามา มีบทบาทพร้อมกับแนวคิดและคติเรื่องมังกรในศิลปะจีนและศิลปะรัตนโกสินทร์ทำให้มังกรในศิลปะ ล้านนาปรากฏร่วมกับลายเมฆไหล แต่แนวคิดและคตินี้ปรากฏเพียงช่วงเวลาสั้นๆที่พบกับนาคัทณฑ์ เพียงแห่งเดียว คือ วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง ทั้งนี้ลักษณะตัวลวดที่พบในช่วงเวลานี้ยังมีการยกขอบปีกขึ้นให้เห็นอย่างชัดเจน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องการประดับปีกลวงเป็นแบบอย่าง นิยมที่ได้รับการยอมรับมากขึ้นกับนาคัทณฑ์ประดับวิหารล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 และนอกจาก ลายเมฆ และลายแผงแล้ว ยังปรากฏลายเทวดา-อมมนุษย์ ลายสัตว์ และนาคัทณฑ์ทรงเท้าแขนปลาย กระหนกที่จัดว่าเป็นกลุ่มลวดลายที่พัฒนาขึ้นในช่วงเวลาเดียวกัน แต่ลวดลายนิยมส่วนใหญ่ยังคง ความเป็นเอกลักษณ์ในศิลปะล้านนาดั้งเดิมอยู่ ส่วนลายหน้ากระดานประดับนาคัทณฑ์ทั้งส่วนบนและ ส่วนล่างก็เริ่มปรากฏความนิยมลายดอกชอกชอกซ้อน และกระจังตาอ้อยมากขึ้น ในช่วงกลางถึงปลาย พุทธศตวรรษที่ 24 นั้นจึงส่งผลให้การประดับลายกระหนกหัวขมวดถูกลดความสำคัญลง

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 นาคัทณฑ์แบบองค์ประกอบสามส่วนได้รับความนิยม มากกว่านาคัทณฑ์แบบองค์ประกอบสองส่วน โดยลายตัวลวดร่วมกับลายพันธุ์พฤกษายังคงได้รับความนิยมเรื่อยมาจนถึงช่วงเวลานี้ ซึ่งอิทธิพลศิลปะที่เด่นชัดในช่วงเวลานี้คืออิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ และอิทธิพลศิลปะพม่า ทำให้ศิลปะล้านนาดั้งเดิมถูกลดความสำคัญลงมา แม้จะมีระเบียบการประดับ ลวดลายเดิมคือลายตัวลวดร่วมกับลายพันธุ์พฤกษา แต่ลายพันธุ์พฤกษาที่ปรากฏในช่วงเวลานี้กลับ สัมพันธ์กับอิทธิพลรัตนโกสินทร์เป็นส่วนใหญ่ โดยลายหน้ากระดานบน-ล่างที่มักจะปรากฏลายดอก ชอกชอกซ้อนและลายกระจังถูกปรับเปลี่ยนใหม่ ให้ส่วนบนประดับลายกลีบบัวหงาย คาดทับด้วยเส้น ลูกแก้วหรือลูกแก้วอกไก่หนึ่งหรือสองเส้น และส่วนล่างประดับแถวลายกลีบบัวคว่ำ-บัวหงาย ที่มีทั้ง แบบเรียบและแบบประดับลวดลาย ซึ่งแถวลายกลีบบัวนี้จะสืบไปจนถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 นอกจากนี้ลักษณะนาคัทณฑ์ประดับวิหารในช่วงนี้ยังมีขนาดที่เรียวยาวมากขึ้นทำให้พื้นที่การประดับ ลายร่วมน้อยลง

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมาความนิยมเรื่องการประดับลวดลายตัวลวดร่วมกับลายพันธุ์ พฤกษาถูกลดความสำคัญลง แล้วแทนที่ด้วยลายเทวดา-อมมนุษย์ และลายสัตว์(สัตว์หิมพานต์) ซึ่ง อิทธิพลศิลปะที่เด่นชัดในช่วงนี้คือ ศิลปะอย่างรัตนโกสินทร์ โดยกลุ่มลายจากอิทธิพลรัตนโกสินทร์

ในช่วงนี้ช่างยังคงสร้างสรรค์ตามแบบแผนที่สืบทอดมา ก่อนที่จะเริ่มปรับเปลี่ยนให้เป็นรูปแบบเฉพาะในกลุ่มงานช่างท้องถิ่นราวช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา ซึ่งจะมีการลดรูปแบบและรายละเอียดลงไปมาก ทั้งนี้ขนาดทึบในครั้งหลังปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมามีการฉลุโปร่งและมีขนาดบางมากขึ้น จนขนาดทึบกลายเป็นส่วนหนึ่งของการประดับวิหารมากกว่ารับน้ำหนักชายคาจริง

ขนาดทึบแบบองค์ประกอบสองส่วน

ขนาดทึบกลุ่มนี้มีระเบียบการประดับลวดลายที่แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือส่วนบนเป็นพื้นที่กว้างที่สุด และส่วนล่างคือส่วนปลายของขนาดทึบที่จะประกอบไปด้วยลายหน้ากระดาน 1-2 ชั้น และต่อลายประดับส่วนปลายเป็นลายกระหนก ซึ่งมีสัดส่วนพื้นที่บนขนาดทึบ 3:2 ส่วน โดยการประดับขนาดทึบแบบองค์ประกอบสองส่วนมักพบมากกับวิหารแบบเพณีสี่เหลี่ยม วิหารเฉพาะท้องถิ่น และวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ตามลำดับ

จากการสำรวจเพื่อเก็บข้อมูล และจากการศึกษาลวดลายในทึบพบว่าขนาดทึบแบบองค์ประกอบสองที่ปรากฏลายตัวลง(กลุ่มที่1)ในตำแหน่งลายหลัก อันสัมพันธ์กับมังกรในศิลปะจีนดั้งเดิม ที่พบในเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หยวนและหมิง ร่วมกับลายพันธุ์พฤกษาและลายสัตว์(หิมพานต์และกิ้งกูดมคติ)ที่ปรากฏกับวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จัดว่าเป็นลวดลายประดับที่มีมาแล้วตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 และจากลายดอกโบตั๋นที่ปรากฏในขนาดทึบแสดงให้เห็นว่าเป็นลวดลายที่พัฒนามาจากลายดอกโบตั๋นประดิษฐ์ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ในศิลปะล้านนาดั้งเดิม แต่ทั้งนี้จากรูปแบบลายดอกโบตั๋นที่ปรากฏในขนาดทึบเป็นรูปแบบที่สัมพันธ์กับลายดอกโบตั๋นที่ปรากฏในจิตรกรรมประดับฝาหยาบวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งจากรูปแบบจิตรกรรมประดับฝาหยาบที่ปรากฏ จัดว่ามีอายุราวช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงพุทธศตวรรษที่ 23 จากเทคนิควิธีการเขียน การจัดภาพ องค์ประกอบต่างๆและเครื่องแต่งกาย รวมถึงจารึกบอกเรื่องราวเป็นอักษรธรรมล้านนา แสดงให้เห็นว่าเป็นงานช่างพม่าที่น่าจะได้รับการว่าจ้างมาเขียนโดยชาวล้านนา โดยรูปแบบและเทคนิคการเขียนเทียบได้กับจิตรกรรมพม่าสมัยราชวงศ์นยองยาน นั้นแสดงให้เห็นว่า

จิตรกรรมภายในวิหารอาจเขียนขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว หรือหลังจากว่าเล็กน้อย(ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 23)¹¹⁵

ดังนั้นลายดอกโบตันที่ปรากฏในนาคัทธน์สามารถระบุได้ว่านาคัทธน์แบบองค์ประกอบสองส่วน จากวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จัดว่าเป็นลวดลายในศิลปะล้านนาดั้งเดิมที่มีมาแล้วตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 จากอิทธิพลศิลปะล้านนาดั้งเดิม อันสัมพันธ์กับอิทธิพลจีน และอิทธิพลสุโขทัย โดยลายดอกโบตันที่ปรากฏในนาคัทธน์แสดงให้เห็นว่านาคัทธน์ในกลุ่มนี้มีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งถือว่าเป็นนาคัทธน์ประดับวิหารรุ่นเก่าของจังหวัดลำปางที่ยังคงปรากฏหลักฐานมาจนถึงปัจจุบัน

กลุ่มนาคัทธน์แบบสองส่วนระยะหลังเริ่มปรากฏอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์มากขึ้น ร่วมกับอิทธิพลศิลปะล้านนาดั้งเดิม ในกลุ่มที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 โดยลวดลายที่ปรากฏในระยะแรกคือลวดลายอย่างจีน เช่นลายคลื่นน้ำ และลายหลังเต่า ซึ่งจะอยู่ในตำแหน่งลายประดับร่วม ที่มีลายตัวลวงเป็นลายหลัก ดังจะพบได้จากนาคัทธน์ประดับวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง ที่ผู้ศึกษาตั้งข้อสันนิษฐานว่านาคัทธน์แบบสองส่วนประดับลายอย่างจีนระยะหลังกลุ่มนี้เป็นกลุ่มงานที่ช่างสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อทดแทนนาคัทธน์เดิมที่ชำรุดทรุดโทรมลง โดยนาคัทธน์กลุ่มดังกล่าวช่างได้สร้างขึ้นเพื่อเลียนแบบจากโครงสร้างลวดลายดั้งเดิม คือลายตัวลวง แต่ลวดลายประดับร่วมกลับเป็นลายอย่างจีนในระยะหลังที่เข้ามาในสยามราวช่วงสมัยรัชกาลที่ 3-4 ซึ่งช่างล้านนาอาจรับรูปแบบและแรงบันดาลใจมาจากงานช่างในศิลปะรัตนโกสินทร์ในช่วงนี้

นอกจากนี้กลุ่มลายนาคัทธน์ยังเป็นลายประดับนาคัทธน์รุ่นเก่าที่เริ่มปรากฏในนาคัทธน์กลุ่มสองส่วนกับวิหารล้านนารุ่นเก่า อย่างวิหารน้ำแต้ม ที่แสดงการเกี่ยวพันกันอย่างธรรมชาติ โดยจัดว่าเป็นลายนาคัทธน์ระยะแรกในนาคัทธน์ประดับวิหาร ที่อาจสร้างสรรค์ขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันกับลายอย่างจีนหรืออาจก่อนหน้าเล็กน้อย โดยลายนาคัทธน์นี้สร้างสรรค์ขึ้นในช่วงการปกครองของสยามแล้ว โดยรูปแบบนาคัทธน์จัดว่าเป็นนาคัทธน์ประติมากรรมที่นิยมมากในศิลปะภาคกลาง

ราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ความนิยมนาคัทธน์แบบองค์ประกอบสองส่วนหายไปก่อนจะกลับมาปรากฏขึ้นอีกครั้ง และนิยมสูงสุดในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งจะปรากฏกับวิหารล้านนาที่





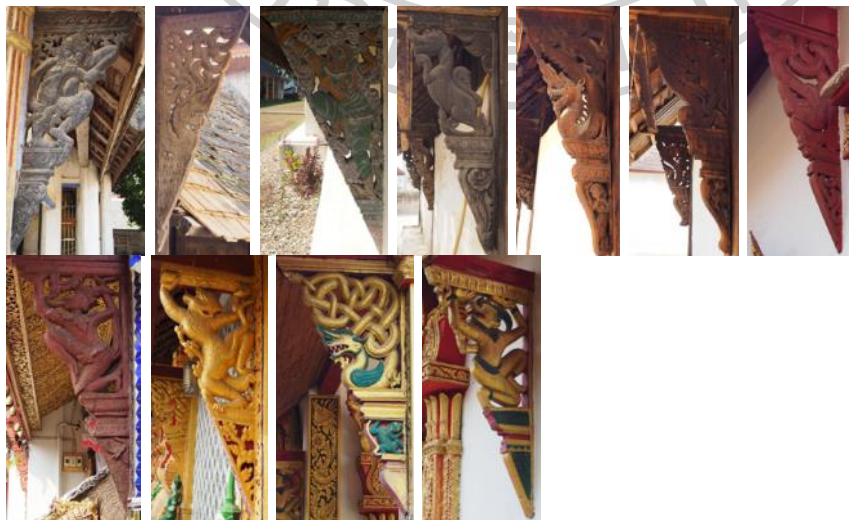
¹¹⁵ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, วัดพระธาตุลำปางหลวง, 94.

ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ โดยนาคทัณฑ์จะมีลักษณะเรียวยาว ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้เริ่มปรากฏมาแล้วกับนาคทัณฑ์แบบองค์ประกอบสามส่วนตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 โดยลักษณะการประดับลวดลายในช่วงเวลานี้มักจะให้ความสำคัญกับลายหลัก จัดอยู่ในตำแหน่งพื้นที่กว้าง วางโครงสร้างลายหลักจนเต็มพื้นที่หรือกึ่งกลางนาคทัณฑ์ ทำให้ลวดลายประดับรวมถูกลดความสำคัญลงหรือไม่ปรากฏเลยกับนาคทัณฑ์บางชิ้น นอกจากนี้การประดับลายตัวลวงร่วมกับลายพันธุ์พฤกษาแบบดั้งเดิมถูกลดความสำคัญลงด้วยเช่นกัน ก่อนจะถูกแทนที่ด้วยลายสัตว์ และลายเทวดา-อมนุษย์ขนาดใหญ่ โดยการประดับลายหลักขนาดใหญ่ในนาคทัณฑ์ระยะนี้อาจเกิดจากลักษณะนาคทัณฑ์ที่มีขนาดเรียวยาว จนทำให้พื้นที่กว้างนั้นคงเหลือพื้นที่ในการประดับน้อย




ช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ลวดลายประดับรูปแบบใหม่ในช่วงเวลานี้ล้วนเป็นงานสร้างสรรค์ขึ้นจากกลุ่มช่างพื้นบ้านที่พบมากที่บิหารเฉพาะท้องถิ่นและวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ อาทิเช่นลายนาคหรือลายลวงหางพิน ลายสัตว์ในธรรมชาติ ลายเทวดา-อมนุษย์ เป็นต้น ดังจะเห็นได้ว่าลวดลายประดับในช่วงเวลานี้ถูกลดรูปแบบลงไปมาก อาทิเช่น ลายตัวละครในรามเกียรติ์(หนุมาน) ซึ่งลักษณะเฉพาะที่เป็นลึกลับสูงตามแบบแผนดั้งเดิมถูกลดรายละเอียดลงไปมากจนคล้ายกับลึงในธรรมชาติ โดยจุดที่แสดงให้เห็นว่าเป็นลึกลับสูงจะเหลือเพียงท่าทางการแสดงออก และเครื่องแต่งกายอย่างเรียบเรียงไม่กี่ชนิดเท่านั้น นอกจากนี้ลายตัวลวงและลายตัวลวงหางพินที่ปรากฏในช่วงเวลานี้ก็มีการลดรูปจากคติดั้งเดิมจนหลงเหลือเพียงเอกลักษณ์สำคัญบางอย่างเท่านั้น เช่นปีกและเขา เป็นต้น

นาคทัณฑ์ประดับลวดลายจนเต็มพื้นที่

นาคทัณฑ์ในกลุ่มนี้เริ่มปรากฏที่บิหารล้านนาช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา โดยลวดลายประดับส่วนใหญ่สัมพันธ์กับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ อิทธิพลจีน และอิทธิพลล้านนาดั้งเดิม อันประกอบไปด้วยลายเทวดา-อมนุษย์ และลายสัตว์ในธรรมชาติ ดังจะพบมากที่บิหารเฉพาะท้องถิ่นและวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ ตามลำดับ โดยนาคทัณฑ์ประดับบิหารในกลุ่มนี้มักจะมีลักษณะที่เรียวยาวลงอย่างเห็นได้ชัด อีกทั้งลวดลายเทวดา-มนุษย์ยังลดรูปลงไปมากจนกลายเป็นนาคทัณฑ์ประดับบิหารอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นในกลุ่มช่างท้องถิ่น นอกจากนี้กลุ่มลายประดิษฐ์อันสัมพันธ์กับอิทธิพลจีน อย่างลายมังกรประดิษฐ์และลายประดิษฐ์ต่อเนื่อง(ลายไส้หมู)ยังเป็นกลุ่มที่ได้รับความนิยมมากกลับนาคทัณฑ์กลุ่มนี้

นาคทนต์แบบองค์ประกอบสามส่วน	
	พุทธศตวรรษที่ 23 - 24
	พุทธศตวรรษที่ 24
	ปลายพุทธศตวรรษ ที่ 24 - ต้นพุทธ ศตวรรษที่ 25
	
	กลางถึงปลายพุทธ ศตวรรษที่ 25

นาคทัณฑ์แบบองค์ประกอบสองส่วน	
	พุทธศตวรรษที่ 23
	พุทธศตวรรษที่ 24
	ต้นพุทธศตวรรษ ที่ 25
	กลางถึงปลายพุทธ ศตวรรษที่ 25
	

<p>นาคทนต์แบบประดับลวดลายจนเต็มพื้นที่</p>	
	<p>กลางพุทธศตวรรษ ที่ 25</p>
	
	<p>ปลายพุทธศตวรรษ ที่ 25</p>

สรุป จากการวิเคราะห์การประดับลวดลายและการจัดองค์ประกอบในนาคัทณฑ์แสดงให้เห็นว่านาคัทณฑ์แบบองค์ประกอบสองส่วน เป็นรูปแบบนาคัทณฑ์ที่ได้รับความนิยมมากกับวิหารแบบประเพณีล้านนาและวิหารเฉพาะท้องถิ่น แต่เมื่อเข้าสู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 นาคัทณฑ์แบบองค์ประกอบสองส่วนกลับไม่ปรากฏความนิยมนักในช่วงระยะนี้ ก่อนจะกลับมานิยมอีกครั้งในช่วงต้นถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 กับนาคัทณฑ์ประดับวิหารเฉพาะท้องถิ่นในกลุ่มช่างพื้นบ้านและวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ ซึ่งต่างจากนาคัทณฑ์แบบองค์ประกอบสามส่วนที่จะได้รับความนิยมตลอดช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 ทั้งนี้อาจตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่า นาคัทณฑ์แบบองค์ประกอบสามส่วนอาจเป็นนาคัทณฑ์ที่สร้างขึ้นในภายหลังกลุ่มนาคัทณฑ์สองส่วน ซึ่งสัมพันธ์กับลวดลายประดับส่วนให้ล้นเกี่ยวข้องกับอิทธิพลรัตนโกสินทร์และอิทธิพลจีนระยะหลัง และยังเป็นกลุ่มนาคัทณฑ์ที่ได้รับความนิยมมากการปกครองของสยาม หรือยุคฟื้นฟูล้านนา ดังจะเห็นได้ชัดจากการประดับลายแถวหน้าदानบน-ล่างด้วยลายดอกชบาซ้อนและลายกระจังอันเป็นระเบียบลายที่ไม่ค่อยปรากฏกับกลุ่มนาคัทณฑ์รุ่นเก่า ส่วนนาคัทณฑ์แบบประดับลวดลายจนเต็มพื้นที่จัดว่าเป็นกลุ่มนาคัทณฑ์ที่พัฒนาขึ้นในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 มาแล้ว ซึ่งลวดลายที่ปรากฏล้วนแสดงอิทธิพลรัตนโกสินทร์อย่างแท้จริง ซึ่งต่อมาในช่วงหลังนาคัทณฑ์กลุ่มนี้จะนิยมมากในกลุ่มงานช่างท้องถิ่นที่มักจะมีปรากฏลวดลายประดิษฐ์ที่สร้างสรรค์โดยช่างพื้นบ้าน

จากการศึกษารูปแบบและลวดลายประดับนาคัทณฑ์ของวิหารล้านนาจังหวัดลำปาง สามารถสรุปได้ว่า นาคัทณฑ์รุ่นเก่าที่ยังปรากฏหลักฐานมาจนถึงปัจจุบัน เป็นนาคัทณฑ์แบบองค์ประกอบสองส่วน ที่นิยมประดับลายตัวลงร่วมกับลายพันธุ์พฤกษา ซึ่งลวดลายดังกล่าวล้วนสัมพันธ์กับศิลปะจีน ศิลปะสุโขทัย และศิลปะล้านนาดั้งเดิม ซึ่งนาคัทณฑ์กลุ่มนี้คงเหลือเพียงที่วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง โดยจัดว่าเป็นนาคัทณฑ์ที่มีมาแล้วตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 ก่อนที่นาคัทณฑ์ประดับวิหารล้านนาจังหวัดลำปางจะเริ่มปรากฏความนิยมจากศิลปะจีนระยะหลัง ที่ช่างล้านนาได้รับแรงบันดาลใจมาจากสยาม ดังจะปรากฏชัดเจนคือลายดอกโบตั๋นอย่างธรรมชาติ และลายแผงอย่างจีน

และต่อมาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ความนิยมอย่างศิลปะรัตนโกสินทร์จะปรากฏชัดเจนมากขึ้น พร้อมกับอิทธิพลศิลปะพม่าที่เริ่มเข้ามามีบทบาทกับศิลปะล้านนาเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากตัวลงที่ปรากฏในนาคัทณฑ์จะมีทั้งกลุ่มที่สัมพันธ์กับของ

หรือทิวในศิลปะมณฑล และกลุ่มที่คล้ายคลึงกับพญานาคในศิลปะภาคกลาง เช่นเดียวกับลาย สัตว์และลายตัวละครเทวดาและมนุษย์จากศิลปะรัตนโกสินทร์จะได้รับความนิยมมากกว่าสัตว์ สัตว์กึ่งอุทมคติดั้งเดิมในศิลปะล้านนา ซึ่งในช่วงเวลานี้ศิลปะล้านนาดั้งเดิมถูกแทนที่ด้วยความ นิยมจากอิทธิพลภายนอก ก่อนที่ช่างจะหันมาสร้างสรรค์รูปแบบของตนในช่วงกลางพุทธศตวรรษ ที่ 25 เป็นต้นมา โดยนาครทนต์แบบใหม่ที่ปรากฏในช่วงเวลานี้มักจะเกิดขึ้นกับวิหารเฉพาะ ท้องถิ่น อันเกิดจากการสร้างสรรค์โดยกลุ่มช่างพื้นบ้าน



บทที่ 4

การวิเคราะห์เพื่อจัดลำดับพัฒนาการนาครคัมภ์ระดับวิหาร จังหวัดลำปาง

ลำดับวิวัฒนาการรูปแบบนาครคัมภ์ระดับวิหารในจังหวัดลำปาง

การจัดลำดับพัฒนาการระดับลวดลายนาครคัมภ์กับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ในครั้งนี้ ประกอบไปด้วยหลักฐานทางโบราณคดี เอกสารทางประวัติศาสตร์ ประวัติการสร้างวิหาร ประวัติการบูรณปฏิสังขรณ์ รูปแบบศิลปกรรมเกี่ยวข้องกับวัด รวมไปถึงรูปแบบลวดลายที่ปรากฏบนนาครคัมภ์ เพื่อการจัดลำดับช่วงเวลาพัฒนาการนาครคัมภ์ระดับวิหารที่ถูกต้อง

ระยะที่ 1 (พุทธศตวรรษที่ 23)

จากหลักฐานทางด้านศิลปกรรม ด้านโบราณคดี ด้านาน และจารึกที่ปรากฏ แสดงให้เห็นว่า นาครคัมภ์ระดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง กลุ่มที่คาดว่ามีความเก่าแก่ที่สุด คือวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตูลำปางหลวง ที่มีมาแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 แต่ด้วยวิหารเป็นอาคารเครื่องไม้จึงมีการบูรณะซ่อมแซมเรื่อยมา ดังจะพบว่ารูปแบบและลวดลายที่ปรากฏในนาครคัมภ์ระดับวิหาร จัดว่าอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 และเป็นแบบวิหารและนาครคัมภ์รุ่นเก่าในประเพณีล้านนา ที่ยังคงหลงเหลือหลักฐานมาจนถึงปัจจุบัน

นาครคัมภ์ระดับวิหารจังหวัดลำปางในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 เป็นนาครคัมภ์แบบองค์ประกอบสองส่วน ขนาดทึบตัน แผ่นหนา โครงฉากสามเหลี่ยมขนาดใหญ่ ไม่ฉลุโปร่ง ลวดลายประดับทั้งสองด้านไม่เหมือนกัน ประดับลายตัวลวงร่วมกับลายพันธุ์พฤกษา โดยลวดลายประดับส่วนใหญ่สัมพันธ์กับลายในศิลปะล้านนาดั้งเดิมช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 – 22 อาทิ ลายเครือเถาล้านนาลายดอกโบตั๋น ลายหงส์ ลายกิเลน และลายกระหนกหัวขมวด เป็นต้น ดังจะสามารถสังเกตได้ว่า ลักษณะตัวลวงรุ่นเก่าเป็นรูปแบบที่สัมพันธ์กับลวดลายที่ปรากฏบนเครื่องเคลือบจีน ที่พบในล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 มีลักษณะเป็นหงอนเดี่ยว กริดเส้นแบบพู่ขน และไม่ปรากฏปีก รวมไปถึงส่วนหางของตัวลวงที่ตัววัดเข้าภายใน โดยจัดได้ว่านาครคัมภ์ลักษณะนี้เป็นรูปแบบนาครคัมภ์ระดับวิหารกลุ่มที่เก่าแก่ที่สุดที่พบในจังหวัดลำปาง และอาจเป็นรูปแบบที่สืบทอดมาจากนาครคัมภ์ระดับวิหารดั้งเดิมในอดีต



ภาพที่ 235 ตัวอย่างลักษณะนาคทนต์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ระยะเวลาที่ 1 อายุราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 23

ระยะเวลาที่ 2 (ต้น-กลางพุทธศตวรรษที่ 24)

นาคทนต์ในระยษนี้มีควมหลยทงด้นรฐบแพบเพิ่มข้ัน ค้ือ เริ่มปรกฏควมนิยมนาคทนต์บงค้ประกอบสรมส่วน ลัษณะนาคทนต์ในข้งนี้จะมีท้งบงขนคท้บต้น แลบบงฉลู่ปร้ง โดยลัษณะต้วลวงประดับนาคทนต์ย้งคงปรกฏรฐบแพบเด้มค้ือส่วนห้วบงม้งกร มีเขบบงกววง มีเท้่าเหม้ือนเหย้ยว ล้่าต้วยวคล้่ายงูแลลมีเกล็ดเหม้ือนปลา แลลลัษณะทงด้นงนข้งที่ย้งคงปรกฏว้่าเป้นต้วลวงต้งเด้มค้ือมีหงอนเต้ยว กรัดเส้ันบงพุขน แต่ท้งนี้การววงค้องสร้งล้่าต้วของต้วลวงในรยษนี้จะมีการต้วต้วส่วนทงออกม้่าด้นนอก ซ้งเป้นรฐบแพบที่พบได้ค้องแพร่หลยในนาคทนต์ประดับวิหารล้านน ะยษช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 แลลนิยมมจจนถึงปัจจุบัน

ท้งนี้กลุ่มลวดลยประดับร่วมในนาคทนต์ประกทลยพันธุ์พฤษษา เช่น ลยเคเรือเถา ลยดอกบ้ต้นแลลยกระหนกห้วขมวด ย้งคงเป้นลวดลยที่ข้งสร้งสรค้ข้ันตามบงแผนต้งเด้มในคิลปะล้านน ะยษนอวกน้การประดับลวดลยจกอิทธิพลคิลปะภยนอกก็เริ่มเข้่ามามีบทบข้ันเช่นกัน ต้งจะเห็นได้จกการประดับลยแวงย้งจัน ลยหล้งเต้่า แลลลยคล้ื่อน้่า อี้กท้งย้งปรกฏลยแวงย้งจันรัตนโกสินทร์ เช่น ลยดอกลย เป้นต้น ซ้งกลุ่มลวดลยเหล่าน้ี้ล้้วนสัมพันธ์กับอิทธิพลคิลปะจันในคิลปะรัตนโกสินทร์ ที่ข้งล้านนาสีบทอรฐบแพบบจกสยามในข้งการปกครอง

และในช่วงเวลานี้ยังพบกลุ่มนาคทนต์ทรงเท้าแขนปลายกระหนก(กรอบลายตัวเหงา) กลุ่มลายนาคเกี่ยว และกลุ่มลายเทวดา-อมมนุษย์ อันเป็นรูปแบบที่ช่างล้านนาพัฒนาสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ ซึ่งสัมพันธ์กับศิลปะภาคกลางและศิลปะล้านนาดั้งเดิม ดังจะเห็นได้ว่านาคทนต์ลายกินรียังคงปรากฏการใช้มณฑกแบบกรัณทมณฑก ซึ่งเป็นแบบเครื่องแต่งกายที่พบกับเทวดาและอมมนุษย์ในศิลปะล้านนาดั้งเดิมตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 แล้ว แต่การนุ่งผ้ากลับสัมพันธ์กับศิลปะภาคกลาง จึงอาจกล่าวได้ว่าในช่วงแรกหลังการขับไล่พม่าและเข้าสู่การปกครองของสยาม แนวคิดและการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมของช่างล้านนาในช่วงเวลานั้น ยังคงรักษาแบบแผนดั้งเดิมเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ยังมีการแทรกศิลปะภายนอกเข้ามาในศิลปะล้านนาดั้งเดิมเช่นกัน



ภาพที่ 236 ตัวอย่างลักษณะนาคทนต์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ระยะเวลาช่วงต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 24
ระยะที่ 3 (ปลายพุทธศตวรรษที่ 24)

นาคทนต์ประดับวิหารในระยษนี้มีขนาดที่เรียวยาวมากขึ้น แต่ยังคงความหนาเพื่อรับน้ำหนักชายหลังคาอยู่ โดยจะเริ่มปรากฏความนิยมการประดับลวดลายในอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์มากขึ้นจนลวดลายดั้งเดิมในศิลปะล้านนาช่วงก่อนหน้าถูกลดความสำคัญลง ดังจะเห็นได้จากกลุ่มลวดลายพันธุ์พฤกษาประเภทลายดอกโบตั๋นที่ปรากฏกับนาคทนต์ในกลุ่มนี้ มีทั้งแบบดอกเหมือนจริงในธรรมชาติ และกลุ่มดอกกิ่งประดิษฐ์(รูปแบบที่ผสมผสานระหว่างลายดอกโบตั๋นประดิษฐ์ช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 กับลายดอกโบตั๋นแบบธรรมชาติจากอิทธิพลจีนระยะหลังที่เข้ามาในสยาม) นอกจากนี้ยังปรากฏลายช่อทรงพุ่ม ลายช่อกระหนกประดิษฐ์ อย่างศิลปะรัตนโกสินทร์ประดับร่วมกับลายหลักในนาคทนต์ด้วย

ลักษณะลายหลักอย่างตัวลงในชวงเวลานี้สัมพันธ์กับมังกรจีนในศิลปะรัตนโกสินทร์และจองหรือกวงในศิลปะพม่า คือปรากฏหงอน 2-3 หงอน กริดเส้นให้คล้ายกับพู่ขน ส่วนปีกลวงจะมีขนาดที่ใหญ่ขึ้นและประดับหัวปีกด้วยลายประดิษฐ์ ส่วนขาของตัวลงสั้นพร้อมกับปรากฏครีบล้างขาค้ายครีบลึงห์ และส่วนหางตัวออกคล้ายส่วนปลายหางปรากฏลายใบเทศหรือใบโพธิ์ นอกจากนี้ตัวลงบางกลุ่มยังสัมพันธ์รูปแบบของนาคในศิลปะภาคกลาง คือส่วนหงอนและส่วนปลายหางเป็นลายกระหนกแบบประดิษฐ์ แต่รูปแบบลวงผสมนาคนี้ปรากฏความนิยมเพียงช่วงเวลาสั้นซึ่งจะพบเพียง 2 แห่ง คือวิหารลายคำ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม และนาคทนต์ประดับวิหารช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 จากวิหารวัดเหนือเท่านั้น



ภาพที่ 237 ตัวอย่างลักษณะนาคทนต์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ระยะเวลาช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24

ระยะที่ 4 (ต้นพุทธศตวรรษที่ 25)

นาคทนต์ประดับวิหารในระยะที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากเดิมมากนัก อิทธิพลศิลปะที่ปรากฏบนนาคทนต์ประดับวิหารในช่วงนี้ยังคงสืบเนื่องมาจากช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 อันเกี่ยวเนื่องกับศิลปะรัตนโกสินทร์ และอิทธิพลศิลปะพม่า โดยลักษณะนาคทนต์ในระยะนี้จะมีความที่เรียวและสั้นลงกว่าช่วงก่อนหน้าเล็กน้อย แต่ยังคงความหนาเพื่อรับน้ำหนักของชายคาเช่นเดิม ซึ่งลายประดับในช่วงเวลานี้มักให้ความสำคัญกับลายหลัก โดยจะประดับลายหลักจะอยู่ในตำแหน่งตรงกลางพื้นที่กว้างของนาคทนต์ แล้วจัดวางองค์ประกอบจนเต็มพื้นที่ ทำให้ลายประดับร่วมถูกลดความสำคัญลงหรือบางชิ้นไม่ปรากฏลายร่วมเลย และในช่วงเวลานี้การประดับลายตัวลงร่วมกับลาย

พันธ์ถูกลดความสำคัญลงมาก แล้วแทนที่ความนิยมด้วยลายเทวดา-อมนุษย์ ประเภทลายตัวละครในวรรณคดี ลายตัวละครในรามเกียรติ์(หนุมาน) และกลุ่มลายสัตว์ประเภทสัตว์หิมพานต์ เป็นต้น นอกจากนี้ลายตัวลวงที่ปรากฏในช่วงนี้มักจะประดับเป็นลายเดี่ยว(ไม่ปรากฏลายร่วม) ซึ่งสัดส่วนและรายละเอียดก็ถูกลดลงไปมาก เช่น ส่วนขาหลังที่เล็กลงจนกระทั่งหายไป ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25

ทั้งนี้ระเบียบการประดับลวดลายอย่างศิลปรัตนโกสินทร์ในช่วงนี้ ช่างยังคงสร้างสรรค์ตามรูปแบบและแนวคิดดั้งเดิมที่ได้รับสืบทอดมา ทั้งสัดส่วนและลายละเอียดการแต่งกาย ซึ่งงานช่างที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ถือได้ว่าเป็นนาคัทณฑ์อิทธิพลรัตนโกสินทร์อย่างแท้จริง



ภาพที่ 238 ตัวอย่างลักษณะนาคัทณฑ์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ระยะเวลาช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25

ระยะเวลาที่ 5 (กลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25)

นาคัทณฑ์ประดับวิหารในระยะนี้ปรากฏนาคัทณฑ์รูปแบบใหม่ที่ไม่แบ่งองค์ประกอบการประดับลวดลาย หรือที่เรียกว่านาคัทณฑ์กลุ่มประดับลวดลายจนเต็มพื้นที่ ซึ่งนาคัทณฑ์ในกลุ่มนี้จะพบมากกับวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์และวิหารเฉพาะท้องถิ่น นาคัทณฑ์มีลักษณะเรียวยาว และขนาดที่บางลง ซึ่งลักษณะนาคัทณฑ์ที่เปลี่ยนไปในช่วงนี้ถือว่าเป็นนาคัทณฑ์ประดับวิหารอย่างแท้จริง โดยลายประดับที่พบจะเริ่มมีความหลายหลายมากขึ้น ทั้งจากกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลศิลปรัตนโกสินทร์ และกลุ่มลวดลายประดิษฐ์จากช่างล้านนาระยะหลัง

ลายประดิษฐ์จากกลุ่มช่างล้านนาระยะหลังในช่วงเวลานี้มักเกิดขึ้นภายใต้แรงบันดาลใจจากศิลปะล้านนาดั้งเดิม คือลายแผงอย่างจีน ลายต่อเนื่องประดิษฐ์(ลายไส้หมู) และลายมังกรประดิษฐ์ เป็นต้น ส่วนลวดลายในอิทธิพลรัตนโกสินทร์ที่เกิดขึ้นในช่วงนี้คือกลุ่มลายพันธุ์พฤกษา ประเภทลายดอกโบตั๋น(ลายเทศพุดตาน) และลายใบไม้ฝรั่ง(ใบแคนดัส)จากอิทธิพลศิลปะพม่า เป็นต้น และนอกจากนี้ยังปรากฏลายสัตว์ผสม สัตว์ในธรรมชาติ ลายลวงหรือลายนาคหางพัน(ซับซ้อนขึ้น) ซึ่งลวดลายเหล่านี้พัฒนาขึ้นจากกลุ่มช่างท้องถิ่น รวมไปถึงกลุ่มลายตัวลวงประดับนาคทนต์ในช่วงหลัง มักจะมีการตัดแปลงหรือลดรูปแบบดั้งเดิมลงไปมาก เช่น ปรากฏการทำขาหน้าสองขาไม่ปรากฏขาหลัง หรือปรากฏเพียงปีกลวงไม่มีขา ซึ่งกล่าวได้ว่าลักษณะเด่นของตัวลวงที่เคยเป็นสัตว์ผสม 5 ชนิดในช่วงเวลานี้ไม่ปรากฏรูปแบบครบถ้วนสมบูรณ์ จึงอาจตั้งข้อสันนิษฐานว่าลักษณะการประดับลายในนาคทนต์ช่วงระยะหลังนี้ ช่างได้ละทิ้งคตินิยมเก่าจนกลายเป็นรูปแบบเฉพาะอย่างใหม่แล้ว



ภาพที่ 239 ตัวอย่างลักษณะนาคทนต์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ระยะที่ 5 อายุราวช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25

ผลการศึกษาลวดลายและโครงสร้างในนาคัทณฑ์ระดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ประกอบกับหลักฐานทางโบราณคดี และข้อมูลการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า เอกลักษณ์ด้านสถาปัตยกรรมประเภทวิหารแบบประเพณีล้านนาระยะแรกเริ่มต้นขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 จากส่วนฐานวิหารที่ตัวอาคารผุพังลงตามกาลเวลา แต่รูปแบบวิหารพื้นบ้านล้านนารุ่นเก่าที่ยังคงสมบูรณ์ และยังคงหลงเหลือหลักฐานมาจนถึงปัจจุบันในจังหวัดลำปางมีหลักฐานทางด้านศิลปกรรม ที่มีอายุราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 แล้ว ซึ่งจัดว่าเป็นวิหารเก่าแก่ของจังหวัดลำปาง และอาณาจักรล้านนา คือ วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

เอกลักษณ์ทางด้านลวดลายของนาคัทณฑ์ระดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง

เอกลักษณ์การประดับลวดลายในนาคัทณฑ์ระดับวิหารล้านนา ปรากฏด้วยกัน 2 ช่วง คือ ช่วงแรกในกลุ่มที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 24 และหลังยุคฟื้นฟูล้านนาตลอดจนถึงช่วงหลังการอิมิตัวจากวัฒนธรรมภายนอก

ในช่วงแรกชาวล้านนาเริ่มทำการบูรณะต่อเติมวัดวาอาราม ซึ่งงานศิลปกรรมที่สร้างขึ้นในช่วงเวลานี้ ส่วนใหญ่จะมีรูปแบบหรือลวดลายที่กลุ่มช่างนำเอาเอกลักษณ์ที่เคยทำในอดีตกลับมาทำอีกครั้ง เพื่อทดแทนส่วนที่ชำรุดทรุดโทรม หรือคงความสมบูรณ์อยู่เสมอกับวัดที่ยังมีการใช้งานอยู่ ที่จะพบทั้งในกลุ่มนาคัทณฑ์รุ่นเก่าและกลุ่มนาคัทณฑ์ที่สร้างเสริมในระยะหลัง โดยลวดลายที่จัดว่าเป็นลวดลายล้านนาดั้งเดิมจะประกอบไปด้วยกลุ่มลายตัวลวง กลุ่มลายเครือเถาออกซ่อดอกโบตัน และกลุ่มลายตัวนาคพัน เป็นต้น

1. ลายตัวลวง ในนาคัทณฑ์ระดับวิหารล้านนา มักจะปรากฏในตำแหน่งลายหลักของการประดับลวดลายเสมอ อีกทั้งยังจัดเป็นลวดลายที่พบอย่างแพร่หลายกับศิลปกรรมระดับวิหารล้านนาและศิลปกรรมอื่นๆ อันเป็นเอกลักษณ์ทางสกุลช่างล้านนาโดยเฉพาะ เช่น กู่พระเจ้า โขง และนาคัทณฑ์ ถือได้ว่าเป็นลวดลายที่ปรากฏมาแล้วตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 อันเป็นรูปแบบที่ล้านนาสืบทอดมาจากลักษณะมังกรจีนที่ปรากฏในเครื่องเคลือบจีนสมัยราชวงศ์หยวนและหมิงตั้งแต่ยุคเริ่มแรก และเป็นรูปแบบที่ล้านนานิยมมาถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 จนถึงปัจจุบัน

2. ลายพันธุ์พฤกษา ประเภทลายเครือเถาและลายดอกโบตั๋น จัดว่าเป็นลวดลายที่ได้รับความนิยมอย่างมากในศิลปะล้านนาตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 จนถึงปัจจุบัน และมักจะพบมากกับนาคัทณฑ์ประดับวิหารล้านนารุ่นเก่า โดยลวดลายเครือเถานี้เป็นลวดลายที่สืบทอดมาจากศิลปะจีนสมัยราชวงศ์หยวนและหมิง อันเริ่มเข้ามามีบทบาทกับศิลปกรรมล้านนาพร้อมกับลายมังกรจีนราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งมักจะประดับตามเจดีย์ กุฏิพระเจ้า และซุ้มโขน เป็นต้น ส่วนลายดอกโบตั๋นยังคงปรากฏกับนาคัทณฑ์รุ่นเก่าจังหวัดลำปาง และจัดว่าเป็นรูปแบบที่สืบเนื่องมาจากลายดอกโบตั๋นประดิษฐ์ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 จะปรากฏพร้อมกับลายดอกโบตั๋นแบบธรรมชาติจากอิทธิพลศิลปะจีนระยะหลังปรากฏในศิลปะรัตนโกสินทร์ และผ่านเข้าศิลปกรรมล้านนาในช่วงยุคการปกครองของสยาม

3. ลายนาคัทณฑ์ เป็นลวดลายที่พบในนาคัทณฑ์ประดับวิหารตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นรูปแบบที่สร้างสรรค์ขึ้นเองจากกลุ่มช่างล้านนา อันมีแรงบันดาลใจมาจากนาคในศิลปะภาคกลาง โดยการนำพญานาค 2-3 ตัวมาเกี่ยวพันกันคล้ายงูในธรรมชาติ เคียรพญานาคที่ปรากฏเป็นเคียรแบบประดิษฐ์ที่นิยมมากในศิลปะจากภาคกลาง ซึ่งมีต้นแบบมาจากศิลปะอยุธยาตอนปลายสืบมาจนถึงศิลปะรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้การประดับลายนาคัทณฑ์กับนาคัทณฑ์วิหารล้านนาไม่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายมากนัก อีกทั้งยังปรากฏเพียงส่วนน้อยในการประดับวิหารหนึ่งหลัง แต่ลายนาคัทณฑ์จะได้รับความนิยมอย่างมากในกลุ่มเครื่องสักตภัณฑ์ (ราวเทียน) ของล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25

ส่วนช่วงที่สองคือหลังการฟื้นฟูล้านนาและหลังการอิมิตัวจากวัฒนธรรมภายนอก คือราวช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ที่ช่างได้ริเริ่มสร้างสรรค์หรือพัฒนารูปแบบลวดลายต่างๆจนเกิดเป็นรูปแบบใหม่ ซึ่งไม่อิงความเป็นจริงหรือตำราคัตณฑ์ที่สืบทอดมา แต่ลวดลายรูปแบบใหม่นั้นยังคงอยู่ภายใต้แรงบันดาลใจในศิลปะล้านนาดั้งเดิม ศิลปะจีน ศิลปะพม่า และศิลปะล้านนาดั้งเดิม เช่นเดิม

1. ลายนาคัทณฑ์หรือลวงหางพัน เป็นรูปแบบที่เริ่มปรากฏเค้าโครงตั้งแต่ต้นช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 แต่กลับพัฒนาให้มีความซับซ้อนมากขึ้นในช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 โดยมีมือช่างท้องถิ่นล้านนาสร้างสรรค์ขึ้นเอง มีทั้งกลุ่มที่ปรากฏแบบ 2-3 ตัว และแบบ

ตัวเดียววัดทางเกี่ยวพันกัน ซึ่งลายตัวลวงหรือลายนาคหางพันนี้ถูกลดรายละเอียดอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะลงไปมาก ไม่ว่าจะสัดส่วนหรือคติสัตว์ผสมดั้งเดิม โดยส่วนสำคัญต่างถูกถอดออกไปมากกว่า 3:5 ส่วน และการประดับลายนาคหรือลายลวงหางพันนี้ จัดว่าเป็นลุ่มลวดลายที่สร้างขึ้นจากแรงบันดาลใจดั้งเดิมผสมกับอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ที่จะมีทั้งแบบสมมาตรเชิงสัญลักษณ์และกลุ่มเกี่ยวพันกันอย่างธรรมชาติ

2. ลายตัวลวงหรือนาคประดิษฐ์ เป็นรูปแบบเฉพาะที่จะพบมากในภาคทัณฑ์ช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 กับกลุ่มวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ และกลุ่มวิหารเฉพาะท้องถิ่น โดยจะมีลักษณะส่วนหัวเป็นรูปลวงหรือนาค ส่วนลำตัวกลายเป็นลายเส้นคดโค้งต่อเนื่อง คล้ายลายไก่อู จี้อ หลงหรือลายมังกรประดิษฐ์ในศิลปะจีน ซึ่งจะมีทั้งกลุ่มคดโค้งอย่างมีระเบียบแบบแผน และกลุ่มที่คดโค้งอิสระ นอกจากนี้รูปแบบลายเส้นต่อเนื่องยังปรากฏทั้งแบบที่คล้ายกับลายเมฆไหล ลายหัวเมฆ ลายไส้หมู และลายเส้นแถบขอบหยักโค้ง รวมไปถึงส่วนหัวต้นลายก็ปรับเปลี่ยนรูปแบบไปเรื่อยๆ ไม่แบบแผนสำเร็จตายตัว เช่นนาค นก ลิง(หนุมาน) ยักษ์ หรือตัวลวง เป็นต้น

3. ลายอมนุษย์หรือสัตว์ผสม เป็นรูปแบบที่ช่างพื้นบ้านพัฒนาขึ้นในช่วงหลัง ภายใต้แรงบันดาลใจจากศิลปะรัตนโกสินทร์ ศิลปะพม่า และแนวคิดใหม่จากช่างท้องถิ่น โดยมีการนำรูปแบบของสัตว์มาผสมกับมนุษย์ หรือ นำรูปแบบของสัตว์ในวรรณคดีหลากหลายชนิดมาผสมกันเอง ซึ่งจัดว่าเป็นรูปแบบที่ไม่อิงตำราคติ หรือ ศิลปกรรมดั้งเดิม

4. ลายสัตว์ในธรรมชาติ การประดับลายสัตว์ในธรรมชาติในภาคทัณฑ์อาจมีที่มาจากแนวคิด 3 รูปแบบ คือ เลียนแบบธรรมชาติ คตินักขัตร์ และตัวเป็ง เพื่อความเป็นสิริมงคลหรือปกป้องสิ่งชั่วร้ายตามคติความเชื่อท้องถิ่นล้านนา ซึ่งการประดับลายสัตว์ในธรรมชาติจะพบมากกับภาคทัณฑ์ประดับวิหารเฉพาะท้องถิ่นล้านนา อันเกิดจากการสร้างสรรค์ในกลุ่มช่างท้องถิ่น โดยการประดับลายสัตว์ในธรรมชาตินี้เป็นรูปแบบที่ได้รับคามนิยมมากกับภาคทัณฑ์ประดับวิหารช่วงพุทธศตวรรษที่ 26 ซึ่งเป็นคตินาคทัณฑ์ 12 นักขัตร์อย่างแท้จริง

การตรวจสอบอายุสมัยของวิหารจากการศึกษาลวดลายประดับนาคภัณฑ์ จังหวัดลำปาง

วิหารแบบประเพณีล้านนา

วิหารล้านนากลุ่มนี้มีผังโครงสร้างวิหารที่ส่วนฐานและผนังยกเก็จออกมาด้านหน้า 2 ห้อง ด้านหลัง 1 ห้อง หลังคาลาดชันออกมาด้านหน้า 2 ซด ด้านหลัง 1 ซด ผนังวิหารเป็นฝาหยาบ(ฝ้าย้อย) กั้นลงมาครึ่งเสาเพื่อกันแดดและฝน ลักษณะวิหารรูปแบบนี้จัดว่าเป็นวิหารโถงแบบล้านนาดั้งเดิม เช่น วิหารน้ำแต้ม, วิหารหลวง, วิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง, วิหารจามเทวี วัดปงยางคก, วิหารวัดคะตึกเชียงใหม่, วิหารลายคำ วัดพระแก้วดอนเต้าฯ, วิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ, วิหารวัดเวียง และวิหารวัดนางอย เป็นต้น ทั้งนี้กลุ่มวิหารเหล่านี้ยังคงปรากฏผังส่วนฐานและผนังยกเก็จตามการลดชั้นหลังคา

จากการสำรวจวิหารและนาคภัณฑ์ประดับวิหาร จังหวัดลำปาง พบว่าวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นวิหารโถงล้านนารุ่นเก่าที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในจังหวัดลำปาง และภาคเหนือตอนบน นาคภัณฑ์ประดับวิหารล้วนเป็นลายตัวลวงประดับร่วมกับลายพันธุ์พฤกษา อาทิเช่น ลายเครือเถา และลายดอกโบตั๋น รวมไปถึงการประดับลายสัตว์กึ่งอุดมคติอย่างลายหงส์ และลายสัตว์หิมพานต์อย่างลายกิเลน ซึ่งลวดลายเหล่านี้จัดว่าเป็นกลุ่มลวดลายที่เคยปรากฏมาแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 ในอิทธิพลศิลปะจีน ศิลปะสุโขทัย และศิลปะล้านนาดั้งเดิม

จากการศึกษาลวดลายในบทที่ 2 พบว่าลายหลักอย่างลายตัวลวง มีลักษณะส่วนหัวแบบมังกร มีเขาแบบกวาง ปรากฏหงอนเพียงหงอนเดียว ทั้งขาหน้าและขาหลังเหมือนนก มีกรงเล็บเหมือนเหยี่ยว มีเกล็ดเหมือนปลา ไม่พบการประดับปีก และส่วนหางของตัวลวงตัวตวัดเข้าด้านใน โค้งออกเป็นลายกระหนกหัวขมวด ดังจะพบว่าการตวัดหางลวงเข้าสู่ภายใน เป็นรูปแบบที่ปรากฏกับวิหารล้านนารุ่นเก่าเพียงแห่งเดียว จึงอาจเป็นไปได้ที่ลักษณะดังกล่าวเป็นแบบแผนการประดับลวดลายรุ่นเก่าที่สืบทอดมาจากนาคภัณฑ์ประดับวิหารดั้งเดิมช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 และการประดับลายดอกโบตั๋นแบบประดิษฐ์ ทรงพุ่มในตำแหน่งลายประดับร่วม ที่ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่าเป็นตัวอย่างลายดอกโบตั๋นล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 อันเป็นรูปแบบที่สัมพันธ์กับลายดอกโบตั๋นในจิตรกรรมฝาหยาบประดับภายในวิหาร จึงประเด็นบ่งชี้ได้ว่านาคภัณฑ์รุ่นเก่าของวิหารน้ำแต้มอาจมีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 และตัวนาคภัณฑ์อาจได้รับการเปลี่ยนแปลงใหม่ในช่วงที่มีการเขียนลายจิตรกรรมหรือหลังกว่าเล็กน้อย

แต่นอกจากนี้ขนาดทนต์บางชิ้นยังปรากฏการประดับลายแผงอย่างศิลปะจีน เช่น ลายคลื่นน้ำ และลายหลังเต่าที่คล้ายคลึงกับลายราชวัติในศิลปะรัตนโกสินทร์ อันเป็นลวดลายในอิทธิพลจีนที่เข้ามาในสยามระยะหลัง รวมไปถึงลายนาคเกี่ยวแบบศิลปะภาคกลาง ซึ่งรูปแบบที่กล่าวมานี้ล้วนจัดว่าเป็นกลุ่มลวดลายที่เริ่มเข้ามามีบทบาทในศิลปกรรมล้านนาราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 จากอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ภายใต้แรงบันดาลใจในศิลปะจีน และจากการสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ของช่างล้านนาเอง

และจากหลักฐานทางโบราณคดีบ่งชี้ว่าวิหารน้ำแต้มปรากฏมาแล้วตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 โดยนางเมืองหาญสีหัตถ์(ชายาเจ้าเมืองหาญสีหัตถ์) ได้หล่อพระพุทธรูป 30,000 ทองประดิษฐานไว้ภายในวิหารน้ำแต้ม ซึ่งตรงกับจารึกหลักหนึ่งที่ว่า “มีการหล่อพระพุทธรูปอึกองค์หนึ่ง น้ำหนักได้สามหมื่นทอง นำไปประดิษฐานไว้ในวิหารด้านทิศเหนือ”¹¹⁶ อีกทั้งหลักฐานทางด้านศิลปกรรมยังระบุว่าลักษณะวิหารน้ำแต้มเป็นวิหารที่มีแผนผังแบบวิหารรุ่นเก่าคือส่วนฐานและผนังมีการยกเก็จตามการลดชั้นของหลังคา จึงอาจเป็นไปได้ที่ตัววิหารจะสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 แต่ด้วยลักษณะวิหารล้านนาดั้งเดิมเป็นอาคารเครื่องไม้มุงกระเบื้องจึงมีการบูรณะต่อเติมเรื่อยมาอย่างน้อย 40-50 ปีต่อการบูรณะหนึ่งครั้ง ซึ่งขนาดทนต์ที่ปรากฏในปัจจุบันจะต้องได้รับการเปลี่ยนใหม่มาแล้วหลายครั้งตลอดช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-25

จากการศึกษาและเปรียบเทียบขนาดทนต์วิหารน้ำแต้มที่ปรากฏในปัจจุบัน สามารถแบ่งออกเป็น 2 ช่วงเวลา คือมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 23 และมีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 แต่ตามลักษณะการประดับลวดลาย และโครงสร้างแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม หลักๆ คือ

กลุ่มแรก จัดเป็นขนาดทนต์รุ่นเก่า ได้แก่ น-น-1, น-น-3, น-ต-5 ลาย(ก) จะมีลักษณะที่บิดันไม่ฉลุโปร่ง ประดับลายตัวลวงร่วมกับลายพันธุ์พฤกษาและลายสัตว์ ลวดลายทั้งสองด้านไม่เหมือนกัน ปรากฏลายดอกโบตันแบบประดิษฐ์ดั้งเดิมของล้านนา ลายตัวลวงในตำแหน่งลายหลักสัมพันธ์กับมังกรในศิลปะจีนบนเครื่องถ้วยอย่างชัดเจน ซึ่งขนาดทนต์กลุ่มนี้น่าจะเป็นขนาดทนต์รุ่นเก่าที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 23

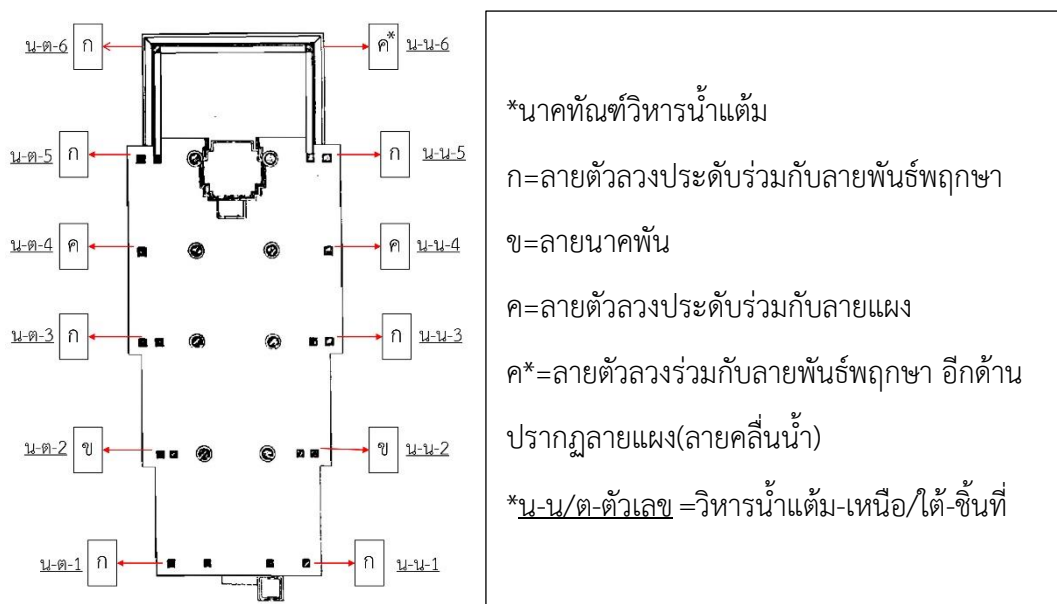
¹¹⁶ เกษม เกาะปิ่นะ, ตำนานพระบรมธาตุลำปางหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง และตำนานพระแก้วมรกต ตำนานเจ้าเจ็ดตน, 18-21.

กลุ่มที่สอง คือนาคทนต์เปลี่ยนใหม่ที่สร้างขึ้นเพื่อเลียนแบบของเดิม ได้แก่ น-น-5, น-ต-1, น-ต-3, น-ต-6 ลาย(ก) ใช้แบบแผนลายประดับเหมือนเดิม แต่มีการใช้ลายดอกโบตั้นทั้งแบบธรรมชาติ กลีบซบซ้อน และแบบกึ่งประดิษฐ์ อีกทั้งลายเครือเถามีลักษณะใบเล็ก วางลายออกช่อแน่น การประดับลวดลายดังกล่าวเทียบได้กับนาคทนต์วิหารหลวง ซึ่งเป็นได้ที่นาคทนต์กลุ่มนี้จะเปลี่ยนใหม่ในช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน และจัดว่าเป็นงานช่างที่อายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 24

กลุ่มที่สาม คือนาคทนต์บูรณะระยะหลัง ได้แก่ น-น-2(ข), น-น-4(ค), น-น-6(ค), น-ต-4(ค), น-ต-2(ข) มีลักษณะฉลุโปร่ง ประดับลายนาคพัน ลายหลังเต่า และลายคลื่นน้ำ โดยลายตัวลวงที่ปรากฏเลียนแบบมาจากนาคทนต์เดิมที่เคยประดับวิหาร แต่ส่วนหงอนจะมีการสับตัดปลายเล็กน้อย ต่างจากกลุ่มดั้งเดิมที่จะตรงไม่ตัดปลาย ส่วนลายประดับร่วมเป็นจัดว่าเป็นกลุ่มอิทธิพลจีนระยะหลังในล้านนา โดยมีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 (ราวช่วงต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 24)



ภาพที่ 240 การเปรียบเทียบข้อสันนิษฐานนาคทนต์รุ่นเก่าที่ปรากฏกับวิหารและนาคทนต์รุ่นหลัง
เนื่องจากการบูรณะ วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 241 ผังการประดับลวดลายและตำแหน่งนาคทัณฑ์วิหารน้ำเต้า

ที่มา : พรธนิภา ปิณฑวนิช, การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัด

ลำปาง (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิต

วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), 168.

การประดับลวดลายตัวลวงแบบมีปีกที่คล้ายคลึงกับปีกนก และส่วนหางที่ตัวโค้งออกมาด้านนอกเป็นรูปแบบที่พบกับนาคทัณฑ์ประดับวิหารพระเจ้าศิลา ซึ่งนักวิชาการสันนิษฐานว่าเป็นนาคทัณฑ์และศิลปกรรมดั้งเดิมประดับวิหาร ที่อาจสร้างขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันกับวิหารน้ำเต้าหรือหลังกว่าเล็กน้อย แต่ทั้งนี้ด้วยลักษณะวิหารพระเจ้าศิลาที่ปรากฏในปัจจุบันเป็นวิหารที่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์มาแล้ว การเปลี่ยนนาคทัณฑ์ที่ชำรุดทรุดโทรมแล้วสร้างสรรค์นาคทัณฑ์ขึ้นใหม่ขึ้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมากเพื่อความสมบูรณ์และสวยงามอยู่เสมอกับวัดที่ยังคงมีการใช้งานอยู่

จากการศึกษานาคทัณฑ์วิหารพระเจ้าศิลา พบว่ารูปแบบ การประดับลวดลาย โครงสร้าง และลักษณะนาคทัณฑ์ที่ปรากฏ สามารถแบ่งประเด็นและผลที่ได้ออกเป็น 4 กลุ่มหลักๆ ดังต่อไปนี้

กลุ่มแรก ศ-ต-3, ศ-น-6 ลาย(ก)อาจเป็นนาคทัณฑ์เดิมที่สร้างขึ้นพร้อมกับวิหาร คือตัวลวงไม่แสดงการแบ่งกรอบปีกที่เด่นชัดนักหากเทียบกับกลุ่มตัวลวงจากวิหารพระพุทธ และวิหารหลวง รวมไปถึงลวดลายประดับร่วมสัมพันธ์กับลวดลายในศิลปะล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 ทั้งนี้เป็นไปได้ที่การไม่แบ่งกรอบปีกให้ชัดเจนของตัวลวงประดับวิหารกลุ่มนี้ เป็นลักษณะของตัวลวงแบบมีปีก

ระยะแรกในนาคทัศน์ และอาจเป็นต้นแบบให้กับตัวลวงมีปีกในระยะหลังในนาคทัศน์ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา

กลุ่มที่สอง ศ-ต-2 และ ศ-น-2 ลาย(ง) ใช้กรรมงกฏในศิลปะล้านนาดั้งเดิม แต่ด้านหลังของนาคทัศน์ปรากฏลายเครือเถาร่วมกับลายหัวเมฆ และเป็นลวดลายประดับตำแหน่งเสริมเช่นเดียวกับนาคทัศน์ศ-ต-5 และ ศ-น-5 ลาย(จ) ซึ่งการประดับลายหัวเมฆจัดว่าเป็นรูปแบบลวดลายในศิลปะจีนระยะหลังจากอิทธิพลรัตนโกสินทร์ ที่เริ่มปรากฏในศิลปกรรมล้านนาช่วงการปกครองของสยาม จึงอาจกล่าวได้ว่านาคทัศน์กลุ่มนี้น่าจะมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24

กลุ่มที่สาม ศ-ต-6 ลาย(ฉ) ตัวลวงไม่มีปีก อีกทั้งไม่แสดงเส้นกรอบขาเหมือนลวงวิหารน้ำแต้ม แต่พบหงอนสามหงอน เป็นรูปแบบตัวลวงที่นิยมมาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 และยังเป็นลักษณะที่คล้ายคลึงกับตัวลวง(บางชั้น)ประดับนาคทัศน์วิหารหลวง จึงอาจเป็นไปได้ที่นาคทัศน์ชั้นนี้จะทำขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันกับกลุ่มวิหารหลวงหรือหลังกว่าเล็กน้อย และจัดว่านาคทัศน์เมื่อครั้งบูรณะวิหารเช่นกัน

กลุ่มที่สี่ ศ-ต-1, ศ-น-1 ลาย(ง) และ ศ-ต-4, ศ-น-3 ลาย(ช) เห็นได้ชัดว่านาคทัศน์มีขนาดที่บางลง อีกทั้งยังฉลุโปร่งมากขึ้น จึงอาจเป็นไปได้ที่นาคทัศน์กลุ่มนี้น่าจะเป็นงานบูรณะในช่วงหลังจากกลุ่มที่สาม คือราวช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24-25 ที่ช่างได้สร้างสรรค์ขึ้นจากแรงบันดาลใจในอิทธิพลศิลปะภายนอก และอาจเลียนแบบนาคทัศน์เดิมที่ชำรุดทรุดโทรมลง

จากรูปแบบตัวลวงในตำแหน่งลายหลัก ประดับวิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง สามารถตั้งข้อสันนิษฐานได้ 2 ประการ คือ

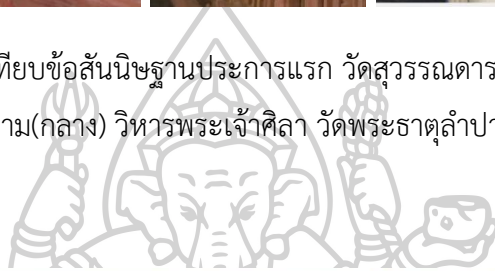
ประการแรก การปรับรูปแบบตัวลวงให้ส่วนหางตัวออกมาด้านนอก แสดงการคดโค้งที่คล้ายคลึงกับการคดโค้งของคันทวยในศิลปะภาคกลางนี้ อาจเป็นไปได้ที่ช่างจะได้แรงบันดาลใจทางด้านรูปแบบมา แต่หากเป็นเช่นนั้นจริง นาคทัศน์ศ-ต-3(ก) ที่คาดว่าเดิมจะมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24 ที่สร้างขึ้นเพื่อเลียนแบบนาคทัศน์ชั้นเดิม แต่ลายหลักถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบใหม่ แต่ยังคงอยู่ภายใต้แรงบันดาลใจดั้งเดิมผสมผสานกับอิทธิพลภายนอก

ประการที่สอง กลุ่มศ-ต-3, ศ-น-6(ก)เป็นนาคทัณฑ์ดั้งเดิมที่สร้างพร้อมกับวิหารมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 23 แต่ด้วยอาคารที่มีการบูรณะซ่อมแซมเรื่อยมาจึงมีการเปลี่ยนนาคทัณฑ์ที่ชำรุดทรุดโทรมลง แล้วสร้างนาคทัณฑ์ขึ้นมาใหม่โดยกลุ่มศ-ต-2, ศ-น-2 ลาย(ง) และศ-ต-5, ศ-น-5 ลาย(จ) มีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24 ส่วนกลุ่มศ-ต-6(จ) อาจเป็นนาคทัณฑ์ที่เปลี่ยนใหม่ในช่วงเวลาเดียวกับวิหารหลวงหรือหลังกว่าเล็กน้อย มีอายุไม่เก่าไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 24 และกลุ่มสุดท้ายคือศ-ต-4, ศ-น-4 ลาย(ช) และศ-ต-1, ศ-น-1 ลาย(ง) อาจเป็นนาคทัณฑ์ที่สร้างทดแทนเมื่อครั้งบูรณะวิหารครั้งสำคัญ คือราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 แล้ว

จึงกล่าวอย่างสรุปได้ว่านาคทัณฑ์วิหารพระเจ้าศิลา มีรูปแบบที่หลากหลายมากกว่าวิหารน้ำแต่ม โดยลวดลายบางประเภทมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24 ตลอดจนถึงกลุ่มที่มีอายุราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 นั้นแสดงให้เห็นว่าวิหารพระเจ้าศิลามีการบูรณะสร้างเสริมมาตลอดตั้งแต่อดีตจนถึงพุทธศตวรรษที่ 25 และจากประเด็นข้อสันนิษฐานที่นักวิชาการตั้งเอาไว้ว่า “นาคทัณฑ์ระดับวิหารพระเจ้าศิลาคือนาคทัณฑ์รุ่นเก่าอันเป็นศิลปกรรมดั้งเดิมและน่าจะร่วมสมัยกับนาคทัณฑ์วิหารน้ำแต่ม ซึ่งมีมาแล้วตั้งแต่ก่อนช่วงพุทธศตวรรษที่ 24...” กับข้อสันนิษฐานในประการสองของผู้ศึกษาที่กล่าวว่า “นาคทัณฑ์กลุ่มลายตัวลวงร่วมกับลายพันธุ์พฤกษาที่อาจเป็นนาคทัณฑ์ดั้งเดิมระดับวิหาร อาจมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 23...” ซึ่งทั้งสองข้อสันนิษฐานนี้บ่งชี้ว่านาคทัณฑ์ระดับวิหารพระเจ้าศิลากรุ่นเก่ามีมาแล้วตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 จริง แต่เมื่อเปรียบเทียบรูปแบบด้านเทคนิคการประดับลวดลาย และกรรมวิธีทางเชิงช่างจะเห็นได้ว่านาคทัณฑ์วิหารน้ำแต่มมีความละเอียดและซับซ้อนมากกว่านาคทัณฑ์วิหารพระเจ้าศิลา แต่นาคทัณฑ์วิหารพระเจ้าศิลาจะมีเทคนิคการสลักลวดลายและการจัดองค์ประกอบที่ใกล้เคียงกับนาคทัณฑ์วิหารหลวงและวิหารพระพุทธ จึงเป็นไปได้ที่นาคทัณฑ์วิหารพระเจ้าศิลาจะสร้างขึ้นหลังจากนาคทัณฑ์วิหารน้ำแต่มมาแล้ว แต่อาจจะสร้างก่อนวิหารหลวงและวิหารพระพุทธในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ดังจะพบว่าส่วนปีกของตัวลวงในนาคทัณฑ์ไม่มีการยกขอบปีกขึ้นให้เห็นเด่นชัดนั่นเอง



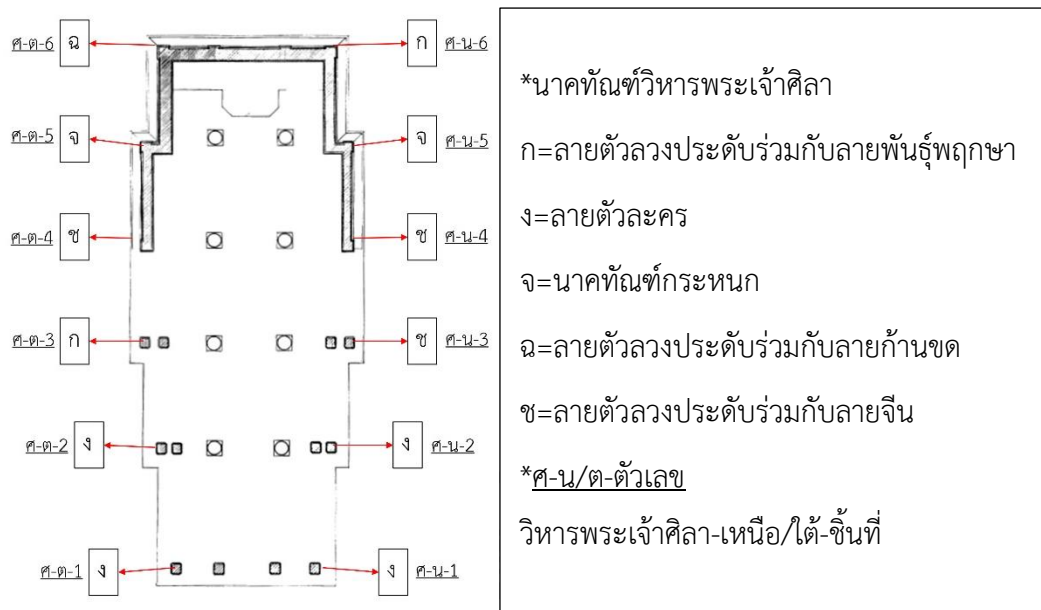
ภาพที่ 242 การเปรียบเทียบข้อสันนิษฐานประการแรก วัดสุวรรณดารารามวรวิหาร(ซ้าย) วัดใหญ่
สุวรรณาราม(กลาง) วิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุลำปางหลวง(ขวา)



นาคทนต์ที่สันนิษฐานว่า
เป็นนาคทนต์ดั้งเดิมที่
สร้างขึ้นพร้อมกับวิหาร

↓
กลุ่มนาคทนต์ที่สันนิษฐานว่าเป็นงานช่างเมื่อครั้งบูรณะวิหาร

ภาพที่ 243 การเปรียบเทียบข้อสันนิษฐานประการที่สอง นาคทนต์วิหารพระเจ้าศิลา วัดพระธาตุ
ลำปางหลวง



ภาพที่ 244 ผังการประดับลวดลายในขนาดที่ฉั้ววิหารพระเจ้าศิลา
 ที่มา : พรรณนิภา ปิณฑวณิช, การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัด
 ลำปาง (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิต
 วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), 218.



ภาพที่ 245 ลักษณะกรอบปีกตัวลวง วิหารพระเจ้าศิลา(ซ้าย) วิหารหลวง(ขวา) วัดพระธาตุลำปาง
 หลวง



ภาพที่ 246 นาคทนต์ประดับวิหารพระเจ้าศิลาเมื่อครั้งบูรณะวิหารแสดงลายหัวเมฆ

นอกจากนี้วิหารโถงล้านนารุ่นเก่าที่เริ่มแสดงการเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบและการประดับลวดลายจากอิทธิพลภายนอกคือวิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง ปรากฏลายตัวลวงร่วมกับลายพันธุ์พฤกษา และลายแผงหรือลายดอกลอย โดยลักษณะตัวลวงในนาคทนต์ประดับวิหารมีทั้งสิ้น 3 รูปแบบ คือกลุ่มตัวลวงในนาคทนต์วิหารน้ำแต้มแบบไม่มีปีก(กลุ่มที่1) ลวงแบบวิหารพระเจ้าศิลาแบบมีปีก(กลุ่มที่2) และลวงในอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์และพม่า(กลุ่มที่3)

จากลักษณะลายตัวลวงแบบมีปีกในนาคทนต์ พบว่าการยกเส้นกรอบหรือขอบปีกให้เด่นชัดมากขึ้นกว่าลวงประดับนาคทนต์วิหารพระเจ้าศิลา อาจแสดงให้เห็นว่าลวงกลุ่มนี้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นในภายหลัง ส่วนลายประดับร่วมที่ปรากฏยังประกอบไปด้วยลายเครือเถา และลายดอกโบตัน โดยลายดอกโบตันจัดว่ามีลักษณะดอกและกลีบเหมือนดอกจริงในธรรมชาติ ซึ่งเป็นลักษณะของดอกโบตันจากอิทธิพลจีนระยะหลัง ที่ล้านนาสืบทอดมาจากศิลปะรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้ตัวลวงในกลุ่มนี้ยังปรากฏลายร่วมอย่างลายแผง(ลายแก้วชิงดวง)ในศิลปะรัตนโกสินทร์ด้วย ดังนั้นนาคทนต์กลุ่มนี้น่าจะมีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 24

ส่วนกลุ่มลายตัวลวงปีกยกขอบนูนหนา มีหาง 2-3 หางอน ปรากฏครึ่งหลังขาด้ายครึ่งสิงห์เป็นรูปแบบของตัวลวงในปลายช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งสัมพันธ์มังกรจีนในศิลปะรัตนโกสินทร์และจองหรือกวางในศิลปะพม่า ทั้งยังปรากฏลายประดับร่วมอย่างลายเครือเถา และลายดอกโบตันแบบ

เหมือนจริงในธรรมชาติ จากอิทธิพลรัตนโกสินทร์ จึงอาจกล่าวได้ว่านาคัทธณ์ในกลุ่มนี้เป็นงานช่างเมื่อครั้งบูรณะวิหารในช่วงหลังแล้ว

จากหลักฐานทางโบราณคดีและจารึกบ่งชี้ว่าเจ้าเมืองหาญสีหัตถ์มหาสุรมนตรี เจ้าเมืองลำปางบูรณะวัดพระธาตุลำปางหลวง โดยสร้างพระวิหาร(วิหารหลวง)ในปี พ.ศ.2044 ได้หล่อเจ้าล้านทองเป็นพระพุทธรูปประธานในปี พ.ศ.2046 รวมไปถึงหลักฐานทางศิลปกรรมภายในวิหารอย่างพระพุทธรูปและกู่พระเจ้าล้านทองนั้นแสดงให้เห็นว่า วิหารหลวงมีมาแล้วตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ต่อมามีการบูรณะครั้งใหญ่ในปีพ.ศ.2466 ที่ระบุมไว้ในหน้าบันด้านทิศตะวันออกโดยพระธรรมจินดาเจ้าคณะจังหวัด แม้การบูรณะครั้งนั้นจะไม่ได้ระบุว่านาคัทธณ์ถูกเปลี่ยนหรือไม่ แต่ด้วยวิหารที่เป็นอาคารเครื่องไม้ขนาดใหญ่ อีกทั้งยังเป็นวิหารสำคัญที่อยู่ในแนวแกนหลัก และยังคงมีการใช้งานมาโดยตลอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันย่อมมีการซ่อมแซมเรื่อยมาเสมอ

ดังนั้นจึงอาจกล่าวอย่างสรุปได้ว่าวิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นวิหารที่มีมาแล้วตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งสร้างขึ้นโดยเจ้าเมืองหาญสีหัตถ์มหาสุรมนตรี และจัดว่าเป็นวิหารรุ่นเก่าในประเพณีล้านนาที่มีการใช้งานมาจนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้ว่านาคัทธณ์ระดับบริหารที่พบในปัจจุบันแสดงรูปแบบการประดับลวดลายออกเป็น 3 ช่วงเวลา โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กลุ่มที่หนึ่ง กลุ่มนาคัทธณ์ที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24 มีทั้งแบบที่บิดัน ลายทั้งสองด้านไม่เหมือนกันและแบบฉลุโปร่ง ได้แก่ ห-น-1, ห-น-2, ห-ต-20 เป็นต้นประดับลายตัวเป็นลายหลัก มีลักษณะส่วนหัวเป็นมังกร มีเขาแบบกวาง มีปีกเหมือนนก ลำตัวยาว มีเกล็ดและหางเหมือนปลา ตัวดอกมาด้านนอก ส่วนหงอนเป็นหงอนเดี่ยวกริดเส้นคล้ายฟุ้งน ขาเรียวยาวคล้ายนก มีกรงเล็บเหมือนเหยี่ยว ประดับร่วมกับลายแผง(ลายแก้วชิงดวง)อย่างศิลปรัตนโกสินทร์ ลายดอกโบตันในธรรมชาติ และลายเมฆไหล ซึ่งลวดลายส่วนใหญ่สัมพันธ์กับอิทธิพลจีนและรัตนโกสินทร์ ที่เข้ามามีบทบาทกับศิลปะล้านนาในช่วงการปกครองของสยาม ซึ่งนาคัทธณ์กลุ่มนี้มีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24

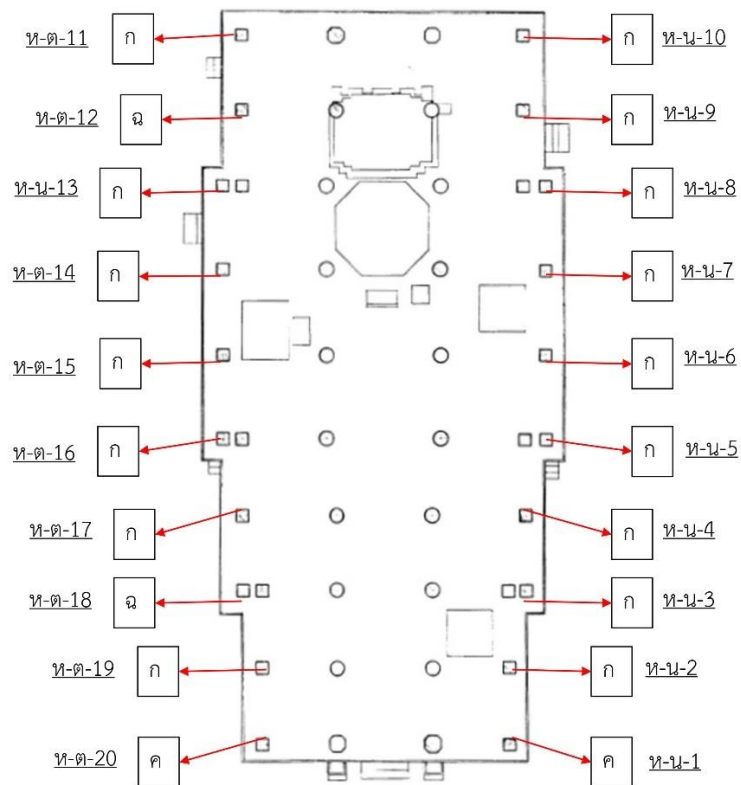
กลุ่มที่สอง กลุ่มนาคัทธณ์ที่มีอายุไม่เก่าปลายพุทธศตวรรษที่ 24 มีทั้งแบบที่บิดันและฉลุโปร่ง ได้แก่ ห-น-6, ห-น-8, ห-น-9, ห-น-10, ห-ต-12, ห-ต-15, ห-ต-19 เป็นต้น ประดับลายตัววางอย่างกลุ่มที่ 3 คือ มีหงอน 2-3 หงอน ปลายหงอนสลับปลาย ขาสั้นลง แต่ไม่ปรากฏการประดับครีบบ

หลังขา ทั้งนี้ในนาคทนต์บางชิ้นมีการทำเส้นกรอบขา คล้ายลวงในกลุ่มที่ 1 จากวิหารน้ำแต้ม ประดับร่วมกับลายพันธุ์พฤกษา โดยลายดอกเครือวางแน่นจนเต็มพื้นที่ ออกช่อดอกโบทันแบบธรรมชาติ ซึ่งเป็นไปได้ที่นาคทนต์กลุ่มนี้จะเปลี่ยนใหม่เมื่อครั้งมีการบูรณะวิหารอีกครั้ง หลังกลุ่มที่หนึ่ง เพื่อเลียนแบบนาคทนต์ดั้งเดิม แต่อายุไม่เก่าไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 24

กลุ่มที่สาม กลุ่มนาคทนต์ที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 25 ได้แก่ ห-น-3, ห-น-4, ห-น-5, ห-น-7, ห-ต-11, ห-ต-13, ห-ต-14, ห-ต-16, ห-ต-17, ห-ต-18 เป็นต้น มีทั้งขนาดที่บิดันและฉลุโปร่ง สัดส่วนไม่เป็นมุมฉากพอดีอย่างกลุ่มที่หนึ่งและสอง เมื่อเปรียบเทียบจากลายประดับพบว่า ตัวลวงมีลักษณะคล้ายคลึงกับลวงในกลุ่มที่ 4 และ 5 ส่วนหงอนมีตั้งแต่ 2-4 หงอน ปรากฏการทำลายแผงคอ ส่วนขาสั้นลง แต่ยังคงความเรียวแบบขานก้อย มีครีบทองไม่ปรากฏปีก สัดส่วนของตัวลวงบ่งชี้ว่าอาจเป็นงานช่างพื้นบ้านช่วงหลัง ที่สร้างขึ้นเพื่อเลียนแบบของเดิม ส่วนลายประดับร่วมประกอบไปด้วย ลายเครือ ลายดอกโบทันแบบธรรมชาติและกิ่งประติษฐาน ลายใบไม้ฝรั่ง และลายใบไม้ฉนวน ซึ่งล้วนเป็นลายที่นิยมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 จากอิทธิพลรัตนโกสินทร์ อิทธิพลจีนในสยาม และอิทธิพลล้านนาดั้งเดิม และน่าจะสร้างขึ้นหลังกลุ่มที่สองมาแล้ว



ภาพที่ 247 การเปรียบเทียบข้อสันนิษฐานนาคทนต์รุ่นเก่าที่ปรากฏกับวิหารและนาคทนต์รุ่นหลัง
เมื่อจากการบูรณะ วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง



*นาคทัณฑ์วิหารหลวง

ก=ลายตัวลงประดับร่วมกับลายพันธุ์พฤกษา

ฉ=ลายตัวลงประดับร่วมกับลายก้านขด

*ท-น/ต-ตัวเลข

วิหารหลวง-เหนือ/ใต้-ชั้นที่

ภาพที่ 248 ผังการประดับลวดลายในนาคทัณฑ์วิหารหลวง

ที่มา : พรรณิภา ปินทวนิช, การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัด

ลำปาง (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิต

วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), 136.

วิหารแบบประเพณีล้านนาระยะหลัง อย่างวิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ แต่เดิมเชื่อว่าเป็นวิหารโถงก่อนจะมีการบูรณะก่อนผนังปิดในปีพ.ศ.2500 ซึ่งขนาดที่ปรากฏก็วิหารสามารถออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มขนาดที่แบบสองส่วน และขนาดที่แบบสามส่วน อันมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กลุ่มที่หนึ่ง ขนาดที่แบบสองส่วน ปรากฏเพียงสองชั้นประดับส่วนท้ายวิหารด้านทิศตะวันตก ในตำแหน่งฝั่งเหนือ-ใต้ มีลักษณะเรียวยาว แต่ยังคงความหนาสำหรับรับน้ำหนักชายหลังคาอยู่ ไม่ฉลุโปร่ง ลายทั้งสองด้านไม่เหมือนกันประดับลวดลายตัวลวงเป็นลายหลัก ปรากฏการทำปีกยกขอบบางคล้ายกลุ่มตัวลวงรุ่นเก่าจากวิหารหลวง ส่วนขาสั้นลงและปรากฏครีบล้างขาคล้ายตัวลวงในกลุ่มที่ 3 ส่วนลายประดับร่วมกันปรากฏลายสัตว์กึ่งอุดมคติอย่างสิงห์(โต) ลายหัวเมฆ และลายมุมกระกระหนกหัวขมวด ทั้งนี้ส่วนล่างของโครงสร้างการประดับลวดลายในขนาดที่แบบไม่ปรากฏการสลักลวดลาย แต่กรอบที่นอกก็แสดงให้เห็นว่าปรากฏแถวกลีบบัวซึ่งเป็นส่วนปลายที่นิยมมากในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 และการประดับลวดลายร่วมอย่างลายหัวเมฆยังแสดงให้เห็นว่าขนาดที่กลุ่มนี้น่าจะมีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เช่นกัน

กลุ่มที่สอง ขนาดที่แบบสามส่วน ปรากฏลายตัวลวงซึ่งเป็นลายหลัก โดยมีลักษณะส่วนขาที่สั้น มีครีบล้างขาคล้ายครีบล้างสิงห์ ส่วนปีกมีขนาดใหญ่ประดับลายประดิษฐ์ในตำแหน่งหัวปีก อันเป็นลักษณะตัวลวงในกลุ่มที่ 3 ส่วนลายประดับเป็นรูปแบบลวดลายเนื่องในอิทธิพลรัตนโกสินทร์อย่างชัดเจน คือ เครื่องเถาออกช่อลายพุ่มข้าวบิณฑ์ และลายดอกโบตั๋นแบบธรรมชาติ เป็นต้น แต่ทั้งนี้ลายประดับร่วมที่ปรากฏในขนาดที่แบบไม่ได้เกิดจากการสลักลวดลายลงในแผ่นไม้ แต่เกิดจากการสร้างขึ้นต่างหาก แล้วยึดเข้ากันด้วยตะปู และจากลักษณะตัวลวงที่ประดับเป็นลายหลัก แถบลายประดับส่วนบนที่ปรากฏลายประแจจัน และส่วนล่างชั้นแถวหน้ากระดานประดับกลีบบัว ก็แสดงให้เห็นว่าขนาดที่กลุ่มนี้มีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24

ตามประวัติกล่าวว่าวิหารโคมคำสร้างขึ้นโดยเจ้าหลวงหอคำดวงทิพย์ เจ้าผู้ครองนครลำปาง และราชเทวีชายาสร้างขึ้นในปี 2366 พร้อมทั้งสร้างพระพุทธรูปประธานพร้อมกับถวายนามว่า

“พระพุทธรูปพระธาตุเสด็จ”¹¹⁷ และต่อมาในปีพ.ศ.2500 วิหารโคมคำได้รับการอุปถัมภ์บูรณะวิหารใหม่ โดยแม่เลี้ยงเต่า จันทรวีโรจน์ ซึ่งการบูรณะครั้งนั้นได้ก่อผนังปิดวิหาร¹¹⁸ โดยรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏกับวิหารจัดว่าเป็นงานช่างพื้นบ้านท้องถิ่น อีกทั้งลักษณะพระพุทธรูปยังใกล้เคียงกับพระพุทธรูปประธานในวิหารประพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งจากตำแหน่งที่ตั้งและตำนานที่เกี่ยวข้องแสดงให้เห็นว่าวัดพระธาตุเสด็จกับพระธาตุลำปางหลวงอาจมีความสัมพันธ์กัน และนักวิชาการก็ตั้งข้อสันนิษฐานว่าช่างอาจจะถ่ายแบบมาจากวิหารพระพุทธรูมาสร้างก็เป็นได้

ทั้งนี้ตัวลวงทั้งสองกลุ่มที่ปรากฏในวิหารโคมคำมีส่วนที่คล้ายคลึงกับลวงรุ่นเก่าก่อนช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 คือส่วนปีกที่ยกขอบบางๆ และส่วนหงอนที่เป็นหงอนเดี่ยว และส่วนที่คล้ายคลึงกับตัวลวงในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 คือส่วนหัวปีกประดับลายประติขันธ์ ส่วนขาที่สั้นลงอีกทั้งยังปรากฏครีบลึงขาคล้ายครีบลึง โดยจากรูปแบบที่ปรากฏอาจตั้งข้อสันนิษฐานได้สองประการ คือ

ประการแรก ลักษณะตัวลวงกลุ่มที่ 1 จากวิหารนี้อาจเป็นตัวลวงรุ่นเก่าที่สร้างก่อนตัวลวงในกลุ่มที่ 3 เล็กน้อย แต่จัดว่าเป็นรูปแบบที่สร้างขึ้นหลังจากตัวลวงในกลุ่มที่ 2 อย่างชัดเจน ซึ่งการประดับปีกของตัวลวงด้วยลายประติขันธ์อาจเป็นรูปแบบที่ล้านนาสืบเนื่องมาจากศิลปะรัตนโกสินทร์ ซึ่งน่าจะมีอายุราวช่วงครึ่งหลังตอนกลางจนถึงต้นตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 24

และประการที่สอง ตัวลวงกลุ่มที่ 2 จากวิหารนี้จัดว่าเป็นตัวลวงในกลุ่มที่ 3 (พิเศษ) ที่ได้รับอิทธิพลด้านรูปแบบและแรงบันดาลใจมาจากตัวลวงดั้งเดิม และจากข้อสันนิษฐานของนักวิชาการเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างวิหารพระพุทธ และวิหารโคมคำ จึงอาจเป็นไปได้ที่ช่างจะถอดแบบศิลปกรรมมาจากวิหารพระพุทธรูมาสร้างขึ้นก็เป็นได้ ซึ่งจัดว่ามีอายุไม่เก่าไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เช่นกัน

จากรูปแบบนาคัทณฑ์ประดับลวดลายทั้งสองกลุ่มแสดงให้เห็นว่านาคัทณฑ์ที่ปรากฏกับวิหารโคมคำจัดว่าอยู่ในช่วงการปกครองของสยามราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 แล้ว ซึ่งผู้ศึกษาสันนิษฐานว่านาคัทณฑ์แบบองค์ประกอบสามส่วนในกลุ่มที่ 2 อาจเป็นนาคัทณฑ์ดั้งเดิมเมื่อแรกสร้างวิหารในปีพ.ศ.

¹¹⁷ ศักดิ์ รัตนชัย, พงศาวดารสุวรรณหอคำนครลำปาง ฉบับสอบทานเอกสารต้น สวส. (ลำปาง: ลำปางการพิมพ์, 2530), 68.

¹¹⁸ สุรพล ดำริห์กุล, ลายคำล้านนา (กรุงเทพฯ เมืองโบราณ, 2559), 84.

2366 และอาจได้รับการดัดแปลงหรือบูรณะในช่วงหลัง ดังจะเห็นได้จากส่วนลายประดับร่วมที่แม้ไม่ได้เกิดจากการสลักลอยลงไปในนาคทนต์ แต่ลายแถบบน-ล่าง และตัวลวง เป็นส่วนหนึ่งของนาคทนต์อันเกิดจากการสลักไม้ประดับลอย

ส่วนนาคทนต์แบบองค์ประกอบสองส่วนในกลุ่มที่ 1 อาจสร้างขึ้นในช่วงหลังมาแล้ว ดังจะเห็นได้จากสัดส่วนนาคทนต์ที่เรียวยาวกว่ากลุ่มที่ 2 ซึ่งเป็นสัดส่วนที่พบมากกับนาคทนต์ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 อีกทั้งรูปแบบตัวลวงยังมีสัดส่วนที่สัมพันธ์กับลวงในกลุ่มที่ 3 การวางโครงสร้างแผนลาย และการประดับลายมุมในตำแหน่งลายประดับร่วมเป็นรูปแบบที่มักจะปรากฏกับนาคทนต์ประดับวิหารระยะหลัง ดังนั้นนาคทนต์สองชิ้นนี้น่าจะมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 25

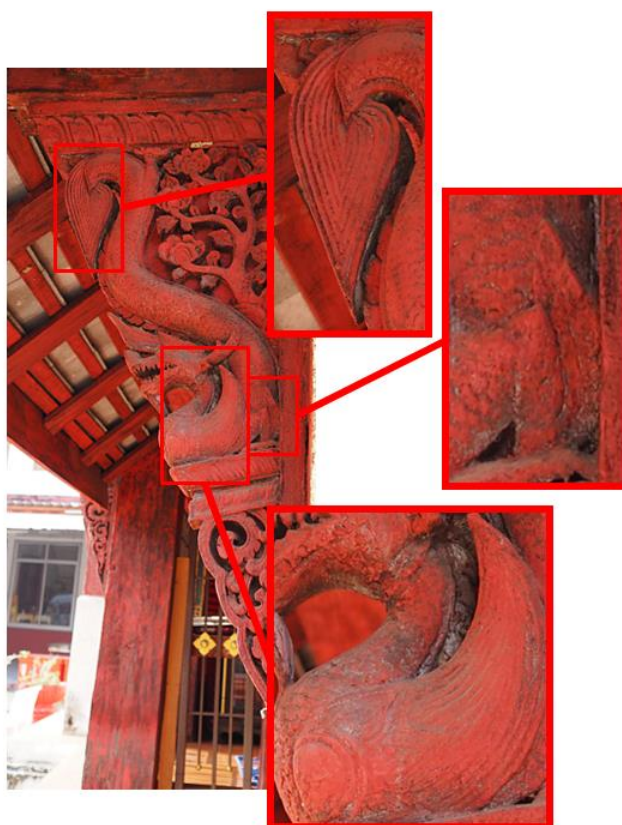


ภาพที่ 249 นาคทนต์ประดับวิหารโคมค้ำ วัดพระธาตุเสด็จ

การประดับลายตัวลวงกับวิหารล้านนาระยะหลังราวช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 จะสามารถสังเกตได้ว่าตัวลวงจะมีขนาดส่วนขาที่สั้นลงประดับครึ่งหลังขาด้านซ้ายครึ่งของสิงห์ ส่วนปีกขยายใหญ่ขึ้นแล้วประดับด้วยลายประดิษฐ์ที่หัวปีก ส่วนปลายหางปรากฏลายใบเทศหรือลายกระหนก(กระหนกสามตัว) นอกจากนี้ลวดลายที่ประดับร่วมมักจะเป็นลายเนื่องในอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ผสมผสานกับศิลปะล้านนาดั้งเดิม เช่น ลายเครือเถาออกช่อดอกพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือ ลายดอกโบตั๋น ที่จะมีทั้งดอกแบบประดิษฐ์และดอกกิ่งประดิษฐ์ เป็นต้น ต่อมาในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 25 การประดับนาคทนต์รูปกระหนกกลับมานิยมขึ้นอีกครั้งในกลุ่มวิหารโถงล้านนา เช่น วิหารจามเทวี วัดปงยางคก และวิหารวัดนางอย รวมไปถึงในกลุ่มสร้างเสริมประดับชายหลังคาปีกนก จากวิหารวัดเวียง เป็นต้น

ดังนั้นขนาดทึบระดับวิหารโถงล้านนามักจะนิยมลายตัวลวงร่วมกับลายพันธุ์พฤกษา โดยลายตัวลวงประดับขนาดทึบที่พบกับวิหารรุ่นเก่าไม่ปรากฏการทำปีก ซึ่งเป็นรูปแบบที่สัมพันธ์กับลายมังกรจีนในศิลปกรรมล้านนาระยะแรก ก่อนที่การทำปีกของตัวลวงจะได้รับความนิยมอย่างมากกับวิหารล้านนาช่วงยุคการปกครองสยาม โดยลักษณะตัวลวงที่ปรากฏในครั้งหลังพุทธศตวรรษที่ 24 นี้มักจะสัมพันธ์กับมังกรในศิลปะจีนและจิ้งจอกหรือกวางในศิลปะพม่า รวมไปถึงระเบียบการประดับลวดลายตัวลวงร่วมกับลายพันธุ์พฤกษา อย่างเช่น ลายเครือเถา และลายดอกโบตั๋น ก็เป็นรูปแบบที่นิยมมาตลอดช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เช่นกัน

นอกจากนี้การประดับลวดลายประเภทลายเทวดาหรือมนุษย์ ลายแผงอย่างจีน ลายแผงอย่างรัตนโกสินทร์ และกลุ่มขนาดทึบทรงเท้าแขนปลายกระหนก ยังเป็นรูปแบบที่พัฒนาขึ้นในกลุ่มวิหารโถงล้านนาที่ปรากฏมาแล้วตั้งแต่ต้นช่วงพุทธศตวรรษที่ 24



ภาพที่ 250 ลักษณะตัวลวงระยะหลังบนขนาดทึบระดับวิหารโถงล้านนา ราวช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24

วิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์

วิหารกลุ่มนี้มีผังโครงสร้างวิหารเป็นผังยาว ส่วนฐานและผังไม่ยกเก็จ หลังคาลดชั้นออกมา ด้านหน้า 2 ซด ด้านหลัง 1 ซด ผังวิหารก่อปูนจากส่วนฐานวิหารจรดเพดาน หรือในล้านนาเรียกว่า วิหารแบบมี “ปางเอก” เช่น วิหารวัดเหล่าหลวง, วิหารวัดอุมลอง, วิหารวัดหัวข่วง, วิหารวัดสันฐาน, วิหารวัดศรีหลวงแจ้ซ้อน, วิหารวัดนาคตหลวง, วิหารลายคำ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม และวิหาร ปงแสงทอง เป็นต้น

วิหารลายคำวัดพระแก้วดอนเต้าจัดว่าเป็นวิหารล้านนาขนาดใหญ่ ผังวิหารปิดก่ออิฐถือปูน จรดโครงสร้างหลังคา นาคทนต์ประดับวิหาร เป็นนาคทนต์แบบองค์ประกอบสามส่วน ประดับลาย ตัวลวงร่วมกับลายพันธุ์พฤกษา ส่วนลายหน้ากระดานบน-ล่างประดับลายกระจัง และลายกลีบบัว และส่วนปลายล่างประดับลายกระหนกหัวขมวด

จากรูปแบบลายตัวลวงในนาคทนต์วิหารลายคำ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม สามารถ จำแนกรูปแบบตัวลวงออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับพญานาคในศิลปะภาคกลาง ดังจะเห็นได้จากส่วนหงอนและส่วนหางปรากฏลายกระหนกประดิษฐ์ และกลุ่มที่มีลักษณะแบบตัว ลวงในกลุ่มที่ 3 ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 คือ ส่วนขาที่สั้นลง มีครีบล้างขาค้ายครีบลึง และ ส่วนหางที่ตัวดอกเป็นใบเทศหรือใบโพธิ์ และกรีดเส้นให้คล้ายกับเส้นขน เป็นต้น

แต่เมื่อสังเกตและเปรียบเทียบจะพบว่ามียุขแบบที่แตกต่างจากวิหารหลังอื่นๆ คือปรากฏมกร คายลวง ซึ่งพบกับนาคทนต์วิหารลายคำเพียงแห่งเดียว นอกจากนี้ลวดลายประดับร่วมส่วนใหญ่อยัง สัมพันธ์กับลายอย่างศิลปะรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น เช่น ลายก้านขดออกช่อกระหนกประดิษฐ์ ลายช่อดอก โปต้นกิ่งประดิษฐ์ ช่อพุ่มข้าวบิณฑ์ และช่อดอกไม้ประดิษฐ์ เป็นต้น โดยลวดลายเหล่านี้เริ่มปรากฏ ความนิยมตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 พร้อมกับลายมังกรจีนในศิลปะรัตนโกสินทร์และจอกหรือ- กวงในศิลปะพม่าที่เริ่มแพร่หลายในนาคทนต์

จากหลักฐานทางโบราณคดีและศิลปกรรมประดับวิหารระบุว่าเจ้าวรญาณรังษีเจ้าผู้ครองนคร ลำปางองค์ที่ 9 ได้สร้างวิหารขึ้น (ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ต้นพุทธศตวรรษที่ 25)¹¹⁹ และมีการ บูรณะครั้งสำคัญในปีพ.ศ.2463 จากแผ่นป้ายหน้าวิหารระบุว่า “...วันที่15 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2463จ.ศ.

¹¹⁹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, คู่มือนำชมศิลปกรรมโบราณในล้านนา, 241.

1282 โดยศรัทธาส่างอะริยะแม่คำสุข แม่บัวคำและบุตร ได้ร่วมบุตรทุกคนได้สละทรัพย์สร้างพระวิหาร โบสถ์ กำแพง กุฏิ ได้ยกถวายเป็นทานเมื่อพ.ศ.2465...” ซึ่งตรงกับสมัยเจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิตที่มีการบูรณะวัดพระแก้วดอนเต้า โดยรูปแบบจิตรกรรมประดับวิหารจัดว่าเป็นงานช่างเมื่อครั้งบูรณะในปีพ.ศ.2465 โดยช่างปวน สุวรรณสิงห์ ที่เขียนขึ้นตามแบบอย่างจิตรกรรมอย่างช่างกรุงเทพฯ

แต่จากรูปแบบนาคทนต์ จึงเป็นไปได้ที่นาคทนต์กลุ่มนี้จะสร้างขึ้นพร้อมกับวิหารในสมัยเจ้าวรรณรัวสี ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เนื่องด้วยการประดับลวดลายร่วมส่วนใหญ่สัมพันธ์กับอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ และลายหลักอย่างตัวลวงที่ยังคงแสดงรายละเอียดอย่างชัดเจนตามแนวคิดดั้งเดิม(ด้วยรายละเอียดและความนิยมการประดับลายตัวลวงร่วมกับลายพันธุ์พฤกษาจะลดความสำคัญลงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25)



ภาพที่ 251 นาคทนต์ประดับวิหารลายคำ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม

วิหารวัดนาคคทลวงเป็นวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์รุ่นเก่าและจัดว่าเป็นแบบแผนงานช่างในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ที่พบในจังหวัดลำปาง ลักษณะนาคทนต์ประดับวิหารเป็นนาคทนต์แบบองค์ประกอบสองส่วน ส่วนบนหรือส่วนพื้นที่กว้างประดับลวดลายหลักอย่างลายตัวลวงลายเทวดา-อมนุษย์ เช่น ลายตัวละครในรามเกียรติ์ และลายตัวละครในวรรณคดี เป็นต้น ซึ่งลวดลายหลักที่พบในกลุ่มนี้จะวางในตำแหน่งตรงกลางพื้นที่กว้างจนเต็มพื้นที่ ซึ่งเป็นระเบียบความนิยมในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา อีกทั้งส่วนล่างของนาคทนต์ปรากฏชั้นประดับลายกลีบบัว ที่ถือได้ว่าเป็นรูปแบบนาคทนต์ที่นิยมมาตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24

จากข้อมูล และหลักฐานทางศิลปกรรมระบุว่าวัดนาคคตหลวงก่อตั้งขึ้นในปีพ.ศ.2359 โดยครูบาทนันทชัย ซึ่งวิหารสร้างแล้วเสร็จเมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2401 และขึ้นทะเบียนเป็นแห่งโบราณสถานแห่งชาติในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 97 ตอนที่ 163 ลงวันที่ 21 ตุลาคม 2523 ลักษณะตัวอาคารวิหารสร้างขึ้นบนฐานเตี้ยๆ ผนังยาวไม่ยกเก็จ ส่วนหลังคาเป็นโครงสร้างแบบมั่วต่างใหม่ มีการลดชั้นออกมาด้านหน้า 2 ซด ด้านหลัง 1 ซด ผนังวิหารเป็นถึงฝาหยาบถึงปูน โดยแผ่นฝาหยาบปิดระหว่างช่วงเสาลงมาเพียงครึ่ง แล้วก่ออิฐจากส่วนฐานวิหารขึ้นชิดกับฝาหยาบ ด้านหน้าวิหารปรากฏปูนปั้นสิงห์และมนุษย์สิงห์ประดับหน้าบันโดทางเข้า ส่วนภายในปรากฏลายค่าประดับเสาวิหารด้วยราชวัติ ลายดอกลอยด้านแยก และลายพุ่มข้าวบิณฑ์หน้าสิงห์ ซึ่งศิลปกรรมที่ปรากฏล้วนจัดว่าเป็นงานช่างจากอิทธิพลรัตนโกสินทร์ และอาจได้รับการอุปถัมภ์จากคหบดีชาวพม่าที่เข้ามาในล้านนาเช่นกัน

ดังนั้นนาคคตวิหารวัดนาคคตหลวงถือเป็นนาคคตที่รุ่งเฝ้าของช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ในกลุ่มวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์อย่างแท้จริง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการประดับลายตัวละครในรามเกียรติ์และลายตัวละครในวรรณคดีจากอิทธิพลรัตนโกสินทร์ที่เริ่มเข้ามามีบทบาทกับนาคคตประดับวิหารล้านนา ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวการประดับลวดลายตัวละครร่วมกับลายพันธุ์พฤกษาแบบดั้งเดิมถูกลดความสำคัญลงมาก อาจเนื่องมาจากนาคคตที่มีขนาดเรียวยาวจนเหลือพื้นที่ประดับเล็กน้อยการประดับลายร่วมจึงไม่จำเป็น และในช่วงเวลานั้นวรรณกรรมและศิลปกรรมแบบภาคกลางอย่างรามเกียรติ์ได้รับความนิยมมากในล้านนา ทำให้แนวคิดดั้งเดิมถูกปรับเปลี่ยนใหม่



ภาพที่ 252 นาคคตประดับวิหารวัดนาคคตหลวง

วิหารวัดหัวข่วง เป็นอีกหนึ่งวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์อันประวัติกล่าวว่าสร้างและสมโภชเมื่อปีพ.ศ. 2357 ปรากฏบนจารใบลานฎีกามาลัยผูกถ้วย 6 ที่พระอุทุมวงศาเจ้าอาวาสวัดแสนเมืองมาได้จารขึ้น¹²⁰ โดยมีข้อความระบุว่า “...ศรีสวัสดิไชยยะมังคละกถา จุลศักราช 1176(พ.ศ. 2357) ตัวปีกาบเส็ดเสด็จเจ้ามา เดือน11แรม15ค่ำ พร้าว่าได้วันอาทิตย์ ไตรวงใจ ก็ปริปรุณยามแตรสู่ค้ำ แก่ข้า และสวาตุ้ เจ้าอุตมะวงศาภิกษุสิกขิตะปางเมื่ออยู่วัดแสงเมื่อมามานกอรเวียงดินแก้วกว้างใต้คุ่ม ก้าจุสวาตุ้เจ้าอินตาตันเป็นอธิปัตติ วัดหัวข่วงโคมค้ำ น้ำล้อมอ้อมตีนโรงชัยวันนั้นแล...”¹²¹ ทั้งนี้ในเอกสารไม่ได้ระบุชัดเจนว่าวิหารที่ปรากฏในปัจจุบันคือวิหารที่ระบุใบจารใบลานหรือไม่ และจากการสำรวจพบว่าลักษณะวิหารที่ปรากฏในปัจจุบันเป็นรูปแบบวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ อีกทั้งนาคทัศน์ประดับวิหารมีขนาดเรียบวาง และฉลุโปร่งมากแล้ว ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มนาคทัศน์ระยะหลังที่ไม่เก่าไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 24

โดยลวดลายประดับหลักในนาคทัศน์ จะประกอบไปด้วยลายตัวลวง ลายเทวดา ลายสัตว์หิมพานต์ นาคทัศน์ทรงเท้าแขนปลายกระหนก(กลุ่มที่2) และลวงเกี่ยวที่คล้ายคลึงกับนาคเกี่ยว ส่วนกลุ่มลายประดับร่วมเช่น ลายพันธุ์พฤกษาประประเภทลายเครือใบไม้ประดิษฐ์ ลายช่อดอกโบทันและลายช่อพุ่มข้าวบิณฑ์ เป็นต้น นอกจากนี้ส่วนลายหน้ากระดานบน-ล่างยังพบลายกลีบบัวและกระจังตาอ้อย และส่วนปลายประดับลายกระหนกหัวขมวด ทั้งนี้จากลวดลายที่ปรากฏสามารถวิเคราะห์และตั้งข้อสันนิษฐานได้ดังต่อไปนี้

ประการที่ 1 ลายตัวลวงในนาคทัศน์ จัดว่าเป็นกลุ่มลายตัวลวงระยะหลังในกลุ่มที่ 5 ที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ดังจะเห็นได้จากสัดส่วนและรายละเอียดถูกลดความสำคัญลงไปมาก อาทิเช่น ไม่ปรากฏขาหลัง และไม่ปรากฏเขา เป็นต้น ซึ่งการลดรูปนี้ปรากฏตั้งแต่ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา

ประการที่ 2 การสร้างสรรค์ลายลวงเกี่ยวหรือลวงหาพันถูกลดรายละเอียดจนเหลือเพียงส่วนเขาที่แสดงให้เห็นว่าเป็นตัวลวง จัดว่าเป็นรูปแบบที่ปรากฏกับวิหารวัดหัวข่วงเพียงแห่งเดียว ซึ่งการเกี่ยวพันของลวงในกลุ่มนี้มีการจัดวางตัวลวงให้คล้ายคลึงกับนาคเกี่ยวในวิหารน้ำแต้ม คือลวงสามตัว

¹²⁰ ศักดิ์ รัตนชัย, เกล็ดตำนานโยนกเชียงแสน-นาแสง อ้างอิงโดยสุรพล ดำริห์กุล, ชวงเมืองและวัดหัวข่วง : องค์ประกอบสำคัญของเมืองในดินแดนล้านนา, 177.

¹²¹ สุรพล ดำริห์กุล, ชวงเมืองและวัดหัวข่วง : องค์ประกอบสำคัญของเมืองในดินแดนล้านนา.

เรียงซ้อนกันขึ้นไป ส่วนทางวัดเกี่ยวพันกัน แต่แสดงการเกี่ยวพันแบบสมมาตร จึงอาจตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่าลายวงเกี่ยวในกลุ่มนี้อาจได้รับแรงบันดาลใจจากการเกี่ยวพันแบบดั้งเดิม

ประการที่ 3 การประดับลวดลายในนาคัทม์กลุ่มลายสัตว์ในหิมพานต์ ลายเทวดา-อมนุษย์ จากวิหารแห่งนี้ ถูกจัดวางในตำแหน่งตรงกลางพื้นที่ว่าง อีกทั้งยังคงเอกลักษณ์ด้านรูปแบบจากอิทธิพลรัตนโกสินทร์อย่างชัดเจน เช่น การนุ่งผ้า เครื่องประดับอย่างกรองศอ และมงกุฎยอด เป็นต้น

จากรูปแบบวิหารที่ปรากฏในปัจจุบันมีส่วนโครงสร้างแบบวิหารผังยาวไม่ยกเก็จ หลังคาลดชั้นออกมาด้านหน้า 2 ซด ด้านหลังหนึ่งซด ผนังก่อปูนจากส่วนฐานขึ้นไปจรดโครงหลังคา ผนังด้านข้างวิหารทั้งสองฝั่งเจาะช่องประตูทำเป็นมุขยื่นและต่อหลังคาออกมา ช่องประตูและหน้าต่างก่อปูนทำเป็นซุ้มประดับลายปูนปั้น โดยรูปแบบในปัจจุบันล้วนเป็นงานช่างเมื่อครั้งบูรณะวิหารในปีพ.ศ. 2508¹²² แต่เมื่อสังเกตโครงสร้างแผนผังดั้งเดิมจะพบว่าลักษณะวิหารนี้เป็นอาคารผังยาว ไม่ยกเก็จ หรือที่เรียกว่าวิหารทางโรง เป็นแบบแผนวิหารล้านนาระยะหลังที่เริ่มปรากฏในวัฒนธรรมล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา ซึ่งได้รับอิทธิพลโบสถ์วิหารจากกรุงเทพฯ แล้ว¹²³

ทั้งนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าวิหารวัดหัวข่วงเป็นวิหารที่มีอายุเก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 จากแบบผังโครงสร้างที่เป็นอาคารผังยาว ที่จัดว่าเป็นกลุ่มวิหารที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์เช่นเดียวกับวิหารวัดนาคตหลวง และจากรูปแบบนาคัทม์ประดับวิหารแสดงให้เห็นว่าอาจถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันกับตัววิหาร ราวช่วงต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 และจัดว่าเป็นกลุ่มลวดลายประดับนาคัทม์ที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์อย่างแท้จริง

¹²² สุรพล ดำริห์กุล, *ข่วงเมืองและวัดหัวข่วง : องค์ประกอบสำคัญของเมืองในดินแดนล้านนา*, 177-78.

¹²³ *เรื่องเดียวกัน*, 186.



ภาพที่ 253 การเกี่ยวพันของนาคประดับนาคทนต์ดั้งเดิม วิหารน้ำแต้ม(ซ้าย) และการลงเกี่ยวระยยะ หลัง วิหารวัดหัวข่วง(ขวา) ที่อาจได้แรงบันดาลใจมาจากกระเบียบดั้งเดิม



ภาพที่ 254 นาคทนต์ประดับวิหารวัดหัวข่วง

วิหารวัดเหล่าหลวง จัดว่าเป็นกลุ่มวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ตัวอาคารสร้างขึ้นบนฐานสูงประตู่เจาะช่องทางเข้าสามด้าน คือด้านหน้า 1 ช่อง ด้านท้ายวิหารฝั่งเหนือและใต้ด้านละ 1 ช่อง ตัวผนังวิหารสูงก่อปูนจากส่วนฐานชิดโครสร้างหลังคา ศิลกรรมประดับวิหารส่วนใหญ่สัมพันธ์กับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ รูปแบบนาคทนต์ประดับวิหารเป็นนาคทนต์แบบประดับลวดลายจนเต็มพื้นที่ มีลักษณะเรียวยาว และบางลงไปมาก ซึ่งเป็นนาคทนต์ประดับวิหารอย่างแท้จริง ลวดลายประดับนาคทนต์ประกอบไปด้วยลายตัวละครในรามเกียรติ์ ลายประดิษฐ์หรือลายต่อเนื่อง(ลายไส้หมูและลายเมฆประดิษฐ์) และลายประดิษฐ์ผสมลายหัวสัตว์ เป็นต้น ซึ่งลวดลายประดับนาคทนต์เหล่านี้สัมพันธ์กับลายประดับหน้าแหวนวิหาร ที่แสดงให้เห็นว่าเป็นนาคทนต์เมื่อแรกสร้างในปีพ.ศ.2462¹²⁴

¹²⁴ ข้อมูลจากป้ายประวัติการสร้างและการบูรณะ วัดเหล่าหลวง เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2563

จึงอาจกล่าวได้ว่าการประดับลายประดิษฐ์แบบลายไส้หมูเป็นรูปแบบที่เริ่มเข้ามามีบทบาทกับนาคทนต์วิหารล้านนาช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา อีกทั้งยังเป็นช่วงที่อิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ยังคงแพร่หลายในล้านนาด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากนาคทนต์ประดับวิหารวัดอุมลองที่สร้างขึ้นในปีพ.ศ.2436¹²⁵ ยังปรากฏการใช้ลายเทศพุดตาน(ดอกโบตั๋น)จากศิลปะรัตนโกสินทร์อีกด้วย



ภาพที่ 255 นาคทนต์ประดับวิหารวัดเหล่าหลวง



ภาพที่ 256 นาคทนต์ประดับวิหารวัดอุมลอง

¹²⁵ ข้อมูลความจารึกจากชื่อวิหาร สร้างขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2434 สํารวจเมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2563

กลุ่มวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์รุ่นเก่าในจังหวัดลำปาง มีอายุราวช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ซึ่งนาคัทณฑ์ประดับวิหารในช่วงเวลานั้น ยังคงปรากฏความนิยมลายตัวลวงร่วมกับลายพันธุ์พฤกษา อันเป็นระเบียบการประดับลวดลายที่นิยมมาตลอดช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 โดยลวดลายประดับในนาคัทณฑ์ช่วงเวลานั้นล้วนสัมพันธ์กับลวดลายอย่างศิลปะรัตนโกสินทร์และอิทธิพลศิลปะพม่า

ทั้งนี้การประดับลวดลายบนนาคัทณฑ์ กลุ่มลวดลายเทวดา-อมมนุษย์ ประเภทลายตัวละครในวรรณคดี และลายตัวละครในรามเกียรติ์(หนุมาน) ประเภทลายอย่างจีนประดิษฐ์(ลายต่อเนื่อง) และประเภทลายดอกโบตั๋น(พุดตานเทศ) ล้วนจัดว่าเป็นกลุ่มลวดลายที่พัฒนาและสร้างสรรค์ขึ้นกับนาคัทณฑ์ประดับวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ทั้งสิ้น

วิหารแบบเฉพาะท้องถิ่น

วิหารเฉพาะท้องถิ่นหรืออาคารที่มีแผนผังเฉพาะที่ไม่จัดว่าอยู่ในระบบวิหารล้านนา จากการสำรวจและเก็บข้อมูลวิหารเฉพาะในล้านนา จังหวัดลำปาง สามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

1. อาคารที่มีผังยาวไม่ยกเก็จ หลังคาลาดชันออกมาด้านหน้า 1 ห้อง ด้านหลัง 1 ห้อง พบที่วิหารวัดบ้านก่อ, วิหารวัดหลินก้าน, วิหารวัดสบลี, วิหารวัดหลวงเมืองปาน และวิหารวัดทุ่งกล้วย
2. อาคารที่มีผังยาวไม่ยกเก็จ หลังคาลาดชันออกมาด้านหน้า 1 ห้อง พบที่วิหารวัดบ้านผึ้ง, วิหารวัดนาแสง, วิหารวัดแสนเมืองมา, โรงธรรม วัดไหล่หินหลวง และวิหารวัดดอยเงิน
3. อาคารที่มีผังยาวไม่ยกเก็จ หลังคาไม่ลาดชัน พบที่วิหารวัดผาแดงหลวง, วิหารวัดทุ่งทอง, วิหารวัดศรีหลวง, วิหารวัดเมืองมาย และวิหารวัดอักษะชัยคีรี

จากการสำรวจพบว่าวิหารพระพุทธรูป วัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นอาคารที่ไม่อยู่ในระบบแผนผังวิหารแบบล้านนา กล่าวคือส่วนผังวิหารมีมุขยื่นออกมาด้านหน้า 1 มุข ด้านหลัง 1 มุข หลังคาลาดชันไปตามแผนผังวิหาร ผังอาคารเป็นแบบปิด ครึ่งส่วนล่างเป็นปูนครึ่งส่วนบนเป็นฝาไม้(ฝา

หายาบ) จัดว่าเป็นรูปแบบวิหารที่ได้รับอิทธิพลจากภาคกลาง ทั้งนี้จากการสำรวจและศึกษารูปแบบอาคารอาจตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่าวิหารพระพุทธรูป วัดพระธาตุลำปางหลวง อาจเป็นอาคารเฉพาะรุ่นเก่าที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในจังหวัดลำปาง โดยมีรูปแบบนาคทนต์ประดับวิหารเป็นนาคทนต์แบบองค์ประกอบสามส่วน ลวดลายประดับหลักประกอบไปด้วยลายตัวลวง และลายมกรคายนกกระหนกหัวขมวด ส่วนประดับร่วมกับลายพันธุ์พฤกษาประเภทลายเครือเถาและลายดอกโบตั๋น

จากรูปแบบลายในนาคทนต์ประดับวิหารพระพุทธรูป สามารถตั้งข้อสังเกตด้านรูปแบบและลักษณะการประดับลวดลายออกเป็น 2 กลุ่ม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กลุ่มที่หนึ่ง ลายตัวลวงแบบมีปีก มีลักษณะสัมพันธ์กับตัวลวงในนาคทนต์วิหารหลวงและวิหารพระเจ้าศิลา คือไม่ปรากฏครีบลึงขา ยกขอบปีกบาง จัดว่าเป็นลักษณะตัวลวงรุ่นเก่าที่มีมาแล้วตั้งแต่ก่อนปลายพุทธศตวรรษที่ 24 รวมไปถึงลายประดับร่วมในนาคทนต์อย่างลายเครือเถา และลายดอกโบตั๋นแบบประดิษฐ์ทรงพุ่ม ที่จัดว่าเป็นลวดลายในศิลปะล้านนาดั้งเดิมช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-23

กลุ่มที่สอง ตัวลวงแบบไม่ประดับปีก แต่มีเส้นกรอบขาค่อยคลึงกับตัวลวงประดับนาคทนต์วิหารน้ำแต้ม แต่เมื่อสังเกตส่วนขาของตัวลวงในกลุ่มนี้จะพบว่ามีความเรียบง่ายแบบตัวลวงรุ่นเก่า แต่กลับปรากฏครีบลึงขาซึ่งเป็นลักษณะตัวลวงในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 นอกจากนี้ยังปรากฏลายประดับร่วมอย่างลายดอกโบตั๋นกิ่งประดิษฐ์ ที่นิยมมากในศิลปกรรมล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา

จากหลักฐานทางโบราณคดีและศิลปกรรมประดับวิหารบ่งชี้ว่าวิหารพระพุทธรูปมีมาแล้วตั้งแต่มานานก่อนที่เจ้าเมืองหาญสีหัตถ์มหาสุรมนตรี(พ.ศ.2039) จะบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระธาตุลำปางหลวง โดยในข้อความจารึกระบุว่า“พระเจ้าตนหลวงอันอยู่ด้านทิศใต้ก็มีมาแต่ก่อนแล...”¹²⁶ นั้นแสดงให้เห็นว่าวิหารพระพุทธรูปและพระพุทธรูปประธานมีอยู่ก่อนหน้านั้นแล้ว และอาจจะมาแล้วตั้งแต่มานานก่อนวิหารน้ำแต้ม ซึ่งนักวิชาการสันนิษฐานว่าวิหารอาจสร้างขึ้นสมัยเจ้าหมื่นคำเพชร เมื่อปี พ.ศ.2019 ซึ่งสัมพันธ์กับพระพุทธรูปประธานที่มีอายุราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 จากอิทธิพลศิลปะสุโขทัย¹²⁷ ต่อมาได้รับการบูรณะครั้งใหญ่ในปีพ.ศ.2345 สมัยพระยาภาววิไล ปกครองเมืองเชียงใหม่ ดังปรากฏจารึกที่

¹²⁶ ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี, วัดพระธาตุลำปางหลวง : การบูรณะองค์พระเจดีย์, 41.

¹²⁷ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, วัดพระธาตุลำปางหลวง, 73-74.

เสาววิหาร กล่าวถึง “พระสาธุเจ้านารทและสาธุเจ้ามน เป็นประธานในการประดับลายคำที่เสาววิหาร และซ่อมแซมลายคำใหม่”¹²⁸

แต่ทั้งนี้รูปแบบวิหารที่ปรากฏในปัจจุบันได้รับอิทธิพลศิลปะภาคกลางแล้ว ดังจะเห็นได้จาก ซ่อฟ้าทำเป็นหัวนาคแบบตรง ตัวรอยมีใบระกา และหางหงส์ทำเป็นหัวนาค และลักษณะปั้นลมทำ เป็นใบระกาไม่ทำนาคสะดุ้งจัดว่าเป็นรูปแบบเดียวกับสกุลช่างวังหน้า และเป็นลักษณะที่เหมือนกับ ปันลมวิหารลายคำวัดพระสิงห์ ที่สร้างขึ้นราวช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25¹²⁹

จากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นว่าวิหารพระพุทธรูปอาจิมมาแล้วตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 และได้รับการบูรณะเรื่อยมาดังจะพบศิลปกรรมหลักๆ 2 ช่วง คือช่วงที่พระยาภาววิมลบูรณปฏิสังขรณ์ ในปีพ.ศ.2345 และช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 จากลักษณะเครื่องประกอบหลังคาแบบใบระกาไม่ทำนาค สดุดั้ง

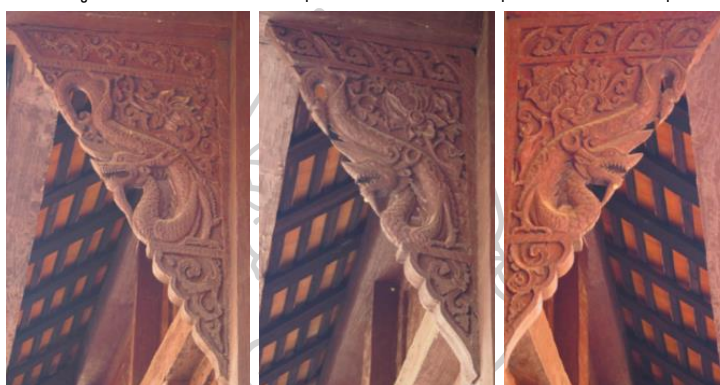
ดังนั้นจึงอาจกล่าวสรุปได้ว่าขนาดที่ปรากฏกับวิหารในปัจจุบัน ไม่ใช่ขนาดที่แท้จริงเมื่อแรก สร้างวิหารในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 แต่น่าจะเป็นขนาดที่แท้จริงที่เกิดจากการบูรณะวิหารในช่วงหลัง เช่นเดียวกับวิหารน้ำแต้ม วิหารหลวง และวิหารพระเจ้าศิลา ซึ่งผู้ศึกษาได้ตั้งข้อสันนิษฐานว่ากลุ่มนาค ทัณฑ์ลายตัวลวงแบบมีปีกในกลุ่มที่ 1 อาจเป็นขนาดที่แท้จริงที่สัมพันธ์กับขนาดที่แท้จริงตัวลวงจาก วิหารหลวง ด้วยส่วนปีกที่มีการยกขอบนี้ อาจสร้างขึ้นหลังจากลวงวิหารพระเจ้าศิลา และอาจเป็นไปได้ที่ขนาดที่แท้จริงกลุ่มนี้น่าจะอยู่ในช่วงเวลาเดียวกับวิหารหลวง หรือก่อนหน้าเล็กน้อย ซึ่งมีอายุไม่เกินไป กว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ส่วนขนาดที่แท้จริงตัวลวงในกลุ่มที่ 2 น่าจะเป็นงานบูรณะช่วงหลังแล้ว ที่ช่าง อาจได้แรงบันดาลใจมาจากขนาดที่แท้จริงวิหารน้ำแต้ม ดังจะเห็นชัดเจนจากการทำเส้นกรอบขา แต่ลาย ประดับร่วมกลับใช้ดอกโบตั้นกิ่งประติษฐาน ซึ่งเป็นลวดลายที่พัฒนาขึ้นในการปกครองสยาม และนิยม มากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 และที่น่าสังเกตคือขนาดที่แท้จริงวิหารพระพุทธรูป เป็นมุมฉากเกือบด้านเท่า ซึ่งเป็นลักษณะที่แตกต่างจากวิหารหลังอื่นๆ และขนาดลายประดับที่ใหญ่และเน้นพื้นที่ว่างระหว่าง ลายชัดเจน อาจเนื่องมาจากติดอยู่ในมุมสูง ฉะนั้นจึงเป็นไปได้ที่ขนาดที่แท้จริงนี้จะเป็งานช่างเมื่อครั้ง บูรณะโครงสร้างวิหารใหม่ในสมัยเจ้าเจ็ดตน

¹²⁸ เรื่องเดียวกัน, 74.

¹²⁹ เรื่องเดียวกัน, 73.



ภาพที่ 257 รูปแบบนาคทนต์(กลุ่มที่1) วิหารพระพุทธร วัดพระธาตุลำปางหลวง



ภาพที่ 258 รูปแบบนาคทนต์(กลุ่มที่2) วิหารพระพุทธร วัดพระธาตุลำปางหลวง

การประดับลายภายในนาคทนต์วิหารเฉพาะระยะหลังสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่จากกลุ่มช่างพื้นบ้าน และกลุ่มอิทธิพลศิลปะภายนอกในนาคทนต์ประดับวิหาร โดยกลุ่มอิทธิพลภายนอกจะประกอบไปด้วยอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ อิทธิพลศิลปะพม่า และอิทธิพลศิลปะตะวันตก ซึ่งทั้ง 2 กลุ่มนี้ล้วนเป็นงานสร้างสรรค์ช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา ที่มักจะพบกับกลุ่มวิหารเฉพาะ โดยฝีมือช่างพื้นบ้าน

ทั้งนี้ระเบียบการประดับลวดลายในช่วงครึ่งหลังล้วนให้ความสำคัญกับลายหลักเป็นส่วนใหญ่ โดยจะจัดวางอยู่ในตำแหน่งตรงกลางของพื้นที่ว่าง อันเป็นแบบแผนที่สืบเนื่องมาจากนาคทนต์ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งจะมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. กลุ่มลายดั้งเดิมที่ช่างพื้นบ้านดัดแปลงรูปแบบขึ้นมาใหม่อย่างลายตัวลวงทางพันที่ปรากฏกับวิหารหรืออาคารเฉพาะรุ่นเก่าในเขตพื้นที่จังหวัดลำปาง คือนาคทนต์วิหารวัดนาแสง โดยเป็นนาคทนต์เมื่อครั้งสร้างวิหารในปี.ศ.2443-2451 มีลักษณะส่วนหางตัวโค้งเกี่ยวพันกันซับซ้อนมากขึ้น ซึ่งเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในกลุ่มวิหาร

เฉพาะตลอดช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 และยังนิยมไปถึงกลุ่มนาคทนต์สร้างเสริม
 ระดับชายหลังคาปีกนกประดับวิหารแบบประเพณีล้านนา อย่าง วิหารวัดนางอย และกลุ่ม
 นาคทนต์ประดับวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 อย่างเช่น
 วิหารวัดปงแสงทอง วิหารวัดแสนเมืองมา วิหารวัดดอยเงิน เป็นต้น

นอกจากนี้ลายลงประดิษฐ์ที่ส่วนหางกลายเป็นต่อเนื่องคดโค้ง(ลายไส้หมูและลาย
 เมฆ) มีลักษณะการวางลายที่แตกต่างจากกลุ่มลายหัวเมฆผสมลายหัวสัตว์จากกลุ่มวิหาร
 ล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ คือ แถบเส้นต่อเนื่องจะไม่เน้นความสลับซับซ้อน ส่วน
 ขอบเรียบเสมอไม่ประดับลวดลาย เป็นต้น ดังจะพบตัวอย่างได้จาก นาคทนต์ประดับวิหาร
 วัดทุ่งกล้วย และนาคทนต์จากการบูรณะวิหารจามเทวี วัดปงยางคก(นาคทนต์บางกว่า ส่วน
 สี และเนื้อไม้ก็แตกต่างกันจากกลุ่มนาคทนต์ดั้งเดิมอย่างชัดเจน)



ภาพที่ 259 นาคทนต์ประดับวิหารวัดนาแสง(ซ้าย-กลาง) วิหารวัดนางอย(ขวา)



ภาพที่ 260 นาคทนต์ประดับวิหารวัดบ้านผึ้ง(ซ้าย-กลางซ้าย) วิหารวัดทุ่งกล้วย(กลางขวา-ขวา)

2. กลุ่มลวดลายจากอิทธิพลศิลปะภายนอกอย่างเช่นลายใบไม้ฝรั่ง(อะแคนทัส) แบบประดิษฐ์ ราวช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เช่นนาคทนต์วิหารวัดนาแสง โดยลักษณะใบอะแคนทัสที่ปรากฏในช่วงนี้มีรูปแบบที่สัมพันธ์กับใบอะแคนทัสแบบศิลปะพม่า และด้วยลักษณะก้านใบที่มีขนาดใหญ่กว่ากลุ่มลายใบอะแคนทัสทั่วไป สามารถบ่งบอกได้อย่างชัดเจนว่าเกิดจากช่างท้องถิ่นล้านนาสร้างสรรค์ขึ้น ก่อนจะกลายเป็นลายใบไม้ฝรั่งชัดเจนตามแบบกลุ่มช่างพื้นบ้าน ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 เช่น วิหารวัดบ้านก่อ วิหารวัดสบลี วิหารวัดทุ่งทอง เป็นต้น ซึ่งลายใบไม้ฝรั่งช่วงหลังนี้ มักจะปรากฏร่วมกับลายสัตว์ในธรรมชาติ

นอกจากนี้ลายใบไม้ฝรั่ง(ใบอะแคนทัส)จากอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ก็เคยปรากฏแล้วเช่นกันกับอาคารเฉพาะในจังหวัดลำปาง คือนาคทนต์โรงธรรม วัดไหล่หินหลวง ซึ่งจัดว่าเป็นงานช่างที่มีอายุไม่เก่าไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25



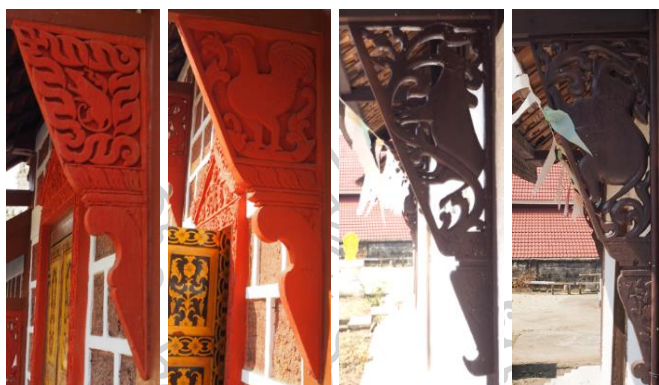
ภาพที่ 261 นาคทนต์วิหารวัดนาแสง(ซ้าย) วิหารวัดบ้านก่อ(กลาง) โรงธรรม วัดไหล่หินหลวง(ขวา)

3. กลุ่มลวดลายที่พัฒนาขึ้นเองโดยช่างพื้นบ้าน คือลายสัตว์เหมือนจริงในธรรมชาติ พบมากในการประดับวิหารเฉพาะท้องถิ่น ซึ่งอาจเกิดขึ้นภายใต้แรงบันดาลใจจากอิทธิพลรัตนโกสินทร์ อันเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องการจำลองธรรมชาติ แนวคตินักษัตริย์ หรือแม้แต่คติเรื่องตัวเป้งของล้านนา ที่มักจะพบมากกับลายคำประดับวิหารช่วงพุทธศตวรรษที่ 25

โดยนาคทนต์ประดับวิหารวัดสบลี จัดว่าเป็นนาคทนต์ดั้งเดิมที่ปรากฏลายสัตว์ในธรรมชาติ ซึ่งเป็นนาคทนต์ที่สร้างขึ้นพร้อมกับวิหารในปีพ.ศ.2436¹³⁰ เช่นเดียวกับนาคทนต์

¹³⁰ ข้อมูลจากป้ายประวัติการสร้างและการบูรณะ วัดสบลี เมื่อวันที่ 22 มกราคม 2563

ประดับวิหารวัดสัณฐาน ที่วิหารสร้างขึ้นในปีพ.ศ.2489¹³¹ ตลอดจนถึงวิหารวัดดอยเงิน และวิหารบ้านผึ้ง เป็นต้น โดยนาคทนต์ประดับลายสัตว์เหล่านี้ มีการจัดองค์ประกอบลวดลายตามแบบแผนช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 คือจัดวางในตำแหน่งกลางจนเต็มพื้นที่ หรือ 3:5 ส่วน ซึ่งการประดับนาคทนต์ลายสัตว์ในธรรมชาตินี้ อาจเป็นต้นแบบให้กับนาคทนต์ 12 นักษัตรในปัจจุบันอีกด้วย



ภาพที่ 262 นาคทนต์ประดับวิหารวัดสัณฐาน(ซ้าย-กลางซ้าย) วิหารวัดสบลี(กลางขวา-ขวา)

ดังนั้นการประดับลายตัวลวงหรือนาคหางพัน ลายตัวลวงผสมลายจีน และลายสัตว์ในธรรมชาติ เป็นรูปแบบที่พัฒนาขึ้นมาในกลุ่มวิหารหรืออาคารเฉพาะ ราวช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา และมักจะปรากฏกับนาคทนต์สร้างเสริมประดับชายหลังคาปีกนกกับวิหารแบบประเพณีล้านนาและวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ ที่ล้วนเกิดจากกลุ่มช่างพื้นบ้านสร้างสรรค์ขึ้นทั้งสิ้น นอกจากนี้กลุ่มการประดับลวดลายภายใต้แรงบันดาลใจจากอิทธิพลภายนอก เช่น อิทธิพลศิลปะจีนจากรัตนโกสินทร์ อิทธิพลศิลปะตะวันตกจากศิลปะพม่า และรัตนโกสินทร์ ที่ช่างพื้นบ้านได้นำรูปแบบมาปรับเปลี่ยนใหม่ จนกลายมาเป็นรูปแบบเฉพาะ ดังจะเห็นได้ว่านาคทนต์หลายชิ้นประดับวิหาร มีรูปแบบที่ไม่ซ้ำกัน แม้จะมีการประดับลวดลายกลุ่มเดียวกันก็ตาม

ทั้งนี้การประดับนาคทนต์ในกลุ่มลายเทวดา-มนุษย์ประเภทลายตัวละครในวรรณคดี ลายตัวละครในรามเกียรติ์ ที่เกิดในกลุ่มช่างท้องถิ่นมักจะมีการลดรูปแบบและคลี่คลายรายละเอียดลงไปมาก เช่นเดียวกับลายสัตว์ในธรรมชาติที่ปรากฏความนิยมมากกว่ากลุ่มอื่นๆ

¹³¹ ข้อมูลจากป้ายประวัติการสร้างและการบูรณะ วัดสัณฐาน เมื่อวันที่ 22 มกราคม 2563

การศึกษานาคัทธน์เพื่อกำหนดอายุวิหารแบบประเพณีล้านนาที่พบในจังหวัดลำปางครั้งนี้ ไม่สามารถใช้ขนาดัทธน์ระบุช่วงเวลาการสร้างวิหารที่มีมาแล้วตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 อย่างแท้จริงได้ เนื่องด้วยขนาดัทธน์ที่ปรากฏกับวิหารแบบประเพณีล้านนาดั้งเดิมส่วนใหญ่ ที่ยังมีการใช้งานมาจนถึงปัจจุบัน มีระเบียบแบบแผนการประดับลวดลายที่ผูกติดกับขนาดัทธน์ประดับวิหารดั้งเดิม ดังจะพบว่าวิหารน้ำแต้ม วิหารพระเจ้าศิลา วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง ตามเอกสารและตำนานบ่งชี้ว่าเป็นวิหารรุ่นเก่าที่มีมาแล้วตั้งแต่ก่อนการปกครองของพม่า แต่ลวดลายในขนาดัทธน์กลับแสดงให้เห็นว่ามีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งล้วนเป็นขนาดัทธน์เมื่อครั้งบูรณะวิหารในภายหลังแล้ว แต่ผลการศึกษาและเปรียบเทียบลวดลายกลับสามารถแสดงให้เห็นว่าศิลปกรรมที่ปรากฏในปัจจุบันเป็นงานช่างระยะไหน และการเปลี่ยนแปลงแต่ละครั้งเกี่ยวข้องกับค่านิยมหรือสังคมในช่วงเวลานั้นเช่นไร

การศึกษานาคัทธน์ประดับวิหารมีความสำคัญอย่างมากกับกลุ่มวิหารล้านนาระยะหลังที่มีอายุตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ทั้งในกลุ่มวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์ และกลุ่มวิหารเฉพาะท้องถิ่น ทั้งนี้ด้วยวิหารในช่วงหลังมักเกิดขึ้นจากกำลังศรัทธาของบุคคลทั่วไปที่มีฐานะ หรือความต้องการของชุมชนที่ต้องการที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ที่มักจะไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างที่แน่ชัด ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่าการศึกษานาคัทธน์ทั้งส่วนองค์ประกอบ ลักษณะ และลวดลายสามารถบ่งบอกได้ถึงพัฒนาการ ความนิยม ตลอดจนจนถึงช่วงอายุได้อย่างชัดเจน

สรุป จากการสำรวจและศึกษาวิหารล้านนาในพื้นที่จังหวัดลำปาง ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 พบว่าวิหารและศิลปกรรมประดับวิหารที่ปรากฏในปัจจุบันยังคงเป็นศิลปกรรมดั้งเดิมที่สร้างขึ้นพร้อมกับวิหาร ซึ่งวิหารเหล่านั้นล้วนจัดว่าเป็นกลุ่มวิหารที่มีอายุราวช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา โดยขนาดัทธน์เก่าจะยังคงแนวคิดและแผนการประดับลวดลายเหมือนกันทั้งหมดในหนึ่งหลัง ซึ่งกลุ่มที่นิยมมากคือ ลายตัวลวงร่วมกับลายพันธุ์พฤกษาอันเป็นแบบแผนที่สืบทอดมาจากขนาดัทธน์ประดับวิหารรุ่นเก่า แต่เมื่อเข้าสู่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 จะปรากฏความหลากหลายมากขึ้น คือนาคัทธน์ประดับวิหารหนึ่งหลัง พบลายประดับมากกว่า 3 กลุ่ม เป็นต้น ส่วนกลุ่มวิหารล้านนารุ่นเก่าที่มีมาแล้วตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 และยังคงมีการใช้งานมาจนถึงปัจจุบันล้วนได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์เรื่อยมาแล้วทั้งสิ้น ดังจะพบว่ารูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏในปัจจุบันแสดงช่วงเวลาหลักในการบูรณะคือช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 และช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25

ทั้งนี้จากการศึกษาและตรวจสอบอายุวิหารจากนาฬิกาที่พบว่าคุณสมบัติความนิยมเรื่องการประดับ ลวดลายตัวลวงร่วมกับลายพันธุ์พฤกษาในศิลปะล้านนาดั้งเดิม มักจะปรากฏกับวิหารรุ่นเก่า แม้จะมีการบูรณะช่วงหลังแต่ช่างก็ยังคงรูปแบบและการประดับลวดลายแบบดั้งเดิมไว้ ส่วนนาฬิกาที่ทดแทนชิ้นเดิมในช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 จะนิยมนำลวดลายจากภายนอกเข้ามาผสมผสานกับศิลปะดั้งเดิม โดยลวดลายเหล่านั้นล้วนปรากฏความนิยมในช่วงเวลาสั้นๆ เช่น ลายหลังเต่า ลายราชวัตร ลายดอกลอย และลายนาครเกี้ยว เป็นต้น

แต่เมื่อเข้าสู่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 อิทธิพลรัตนโกสินทร์เริ่มมีบทบาทมากขึ้นทำให้ลายเครือเถาล้านนาดั้งเดิมถูกลดความสำคัญลง แล้วแทนที่ด้วยลายเครือเถาออกช่อพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือลายช่อประดิษฐ์จากอิทธิพลสยามในล้านนา

ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 อิทธิพลวิหารจากภาคกลางเริ่มแพร่หลายมากยิ่งขึ้น พร้อมกับมีความนิยมเรื่องการประดับลายตัวละครและลายสัตว์ก็เริ่มมีบทบาทมากขึ้น ซึ่งอิทธิพลที่ปรากฏในช่วงเวลานี้ถือได้ว่าเป็นศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ในล้านนาอย่างแท้จริง ก่อนที่ช่างล้านนาจะกลับมาสร้างสรรค์ลายอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนในช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 แล้ว



บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษานาคัทธณ์ประดับวิหารล้านนา จังหวัดลำปาง ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 พบว่า วิหารล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 เป็นนาคัทธณ์ดั้งเดิมที่สร้างขึ้นพร้อมกับวิหาร ส่วนวิหารล้านนารุ่นเก่า ที่ยังหลงปรากฏหลักฐานให้ศึกษาในปัจจุบัน ล้วนเป็นกลุ่มวิหารที่มีมาแล้วตั้งแต่ก่อนช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งผ่านการบูรณะซ่อมแซมมาแล้วทั้งสิ้น ดังจะพบว่านาคัทธณ์ประดับวิหารรุ่นเก่าเหล่านี้ล้วนมีอายุไม่เก่าไปกว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 เช่น วิหารน้ำแต้ม วิหารพระเจ้าศิลา วิหารพระพุทธรูปและวิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นต้น

รูปแบบนาคัทธณ์ประดับวิหารแบบประเพณีล้านนารุ่นเก่า จังหวัดลำปาง ที่ยังคงมีการใช้งานมาจนถึงปัจจุบัน มักมีระเบียบการประดับลวดลายที่สัมพันธ์กับลายในศิลปะจีน และศิลปะล้านนาดั้งเดิม ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 เช่นลายเครือเถา ลายดอกโบตั๋นประดิษฐ์และลายตัวลวง ซึ่งรูปแบบนี้ยังคงปรากฏมาจนถึงยุคฟื้นฟูล้านนาภายหลังการปกครองของพม่า โดยในช่วงเวลาดังกล่าว มีการการบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามหลายแห่ง ซึ่งก่อให้เกิดรูปแบบนาคัทธณ์ 2 กลุ่ม คือกลุ่มที่สร้างขึ้นเพื่อเลียนแบบนาคัทธณ์ดั้งเดิมประดับวิหาร และกลุ่มที่ผสมผสานระหว่างศิลปะล้านนาดั้งเดิมหรือรูปแบบนาคัทธณ์เดิมกับอิทธิพลศิลปะภายนอกที่เข้ามาในล้านนาช่วงแรก แต่ทั้งนี้การประดับลวดลายเนื่องในอิทธิพลศิลปะภายนอกช่วงเริ่มการปกครองของสยามจัดว่าเป็นกลุ่มลวดลายที่ไม่ได้รับความนิยมนัก ดังจะเห็นได้ว่าลายประดับร่วมประเภทลายแฉงทั้งในศิลปะจีนและในศิลปะรัตนโกสินทร์ต่างไม่ได้รับความนิยมนัก และเป็นกลุ่มลวดลายที่ปรากฏเพียงช่วงเวลาสั้นๆ คือต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 เท่านั้น

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 อิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์เริ่มแพร่หลายมากยิ่งขึ้น ทำให้กลุ่มลายประดับร่วมอย่างลายเครือเถาล้านนาอันเป็นลวดลายดั้งเดิมถูกลดความสำคัญลง แล้วแทนที่ด้วยลายเครือเถาออกช่อลายประดิษฐ์ ช่อดอกโบตั๋นธรรมชาติ และลายช่อพุ่มข้าวบิณฑ์ อีกทั้งลายตัวลวงที่พบกับนาคัทธณ์ในช่วงเวลานี้ยังเป็นกลุ่มที่สัมพันธ์กับมังกรจีนในศิลปะรัตนโกสินทร์และจวงหรือกวางในศิลปะพม่า ก่อนที่แบบแผนการประดับลวดลายดั้งเดิมจะหายไปในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา ด้วยแบบนิยมอย่างใหม่เข้ามาแทนที่อย่างการประดับลายเทวดา-อมนุษย์ และลายสัตว์

หิมพานต์ ซึ่งในช่วงเวลานี้จัดได้ว่าเป็นอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ในนาคัทณฑ์ระดับบริหารล้านนาอย่างแท้จริง


รูปแบบการประดับลวดลายอันเป็นเอกลักษณ์ด้านสกุลช่างล้านนาจะกลับมาเริ่มต้นขึ้นอีกครั้งในช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งจะเห็นได้จากการประดับลายประดิษฐ์ อาทิเช่นลายประดิษฐ์ต่อเนื่อง(ลายไส้หมูหรือเส้นลายเมฆ) ลายตัวลวงประดิษฐ์ส่วนหางตัวดอกเป็นลายจีน ลายลวงหรือนาคหางพัน และลายสัตว์ในธรรมชาติ โดยลวดลายเหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้แรงบันดาลใจในศิลปะล้านนาดั้งเดิม ศิลปะรัตนโกสินทร์ ศิลปะพม่า และศิลปะจีนระยะหลังที่เข้ามาในสยาม อันเกิดจากการสร้างสรรค์ขึ้นในกลุ่มช่างท้องถิ่นทั้งสิ้น ดังจะพบได้กับวิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์และวิหารเฉพาะท้องถิ่น ซึ่งล้วนพบในกลุ่มวิหารมีอายุราวช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 มาแล้ว อีกทั้งรูปแบบงานช่างท้องถิ่นที่แพร่หลายในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 25 อาจเป็นผลอันเนื่องมาจากการปฏิรูปการปกครองในปี.ศ.2442 ว่าด้วยวัดที่มีความพร้อม 3 ประการสามารถสร้างโบสถ์หรือวิหารได้โดยไม่ต้องเป็นวัดที่มีครูบาอาวุโสอยู่ อีกทั้งสามัญชนทั่วไปที่มีจิตศรัทธาสามารถสร้างวิหารหรือโบสถ์ได้โดยไม่ต้องรอรูบามุ่ยใหญ่หรือเจ้าผู้ครองเมือง ทำให้วัดหลายแห่งในจังหวัดลำปางมีการสร้างโบสถ์และวิหารมากขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว


ข้อเสนอแนะ



ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นเรื่องรูปแบบและที่มาของนาคัทณฑ์ในช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ในนาคัทณฑ์จากกลุ่มช่างท้องถิ่นระยะหลังระดับบริหารในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงและตามเส้นทางเชื่อมต่อกับจังหวัดที่ใกล้ชิด เพื่อสามารถตอบข้อสรุปด้านแนวคิดการสร้างสรรค์และอิทธิพลที่ได้รับอย่างแท้จริงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว



การค้นคว้าในครั้งนี้ได้สำรวจ ศึกษา วิเคราะห์หลักฐานการสร้างวิหาร วิเคราะห์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องอย่างละเอียด รวมไปถึงการวิเคราะห์รูปแบบ ที่มา และแรงบันดาลใจ ทั้งยังเชื่อมโดยสู่ประเด็นวิชาการด้านต่างๆ ซึ่งให้ผลการศึกษาที่สามารถตอบสนองข้อมูลความรู้ด้านรูปแบบศิลปกรรม และด้านประวัติศาสตร์ศิลปะของอาณาจักรล้านนามากขึ้นเพิ่มเติมจากนักวิชาการหลายท่านที่ได้ศึกษาค้นคว้ากันมาแล้วในช่วงเวลาที่ผ่านมา


ตารางแสดงลักษณะรูปแบบ อายุสมัยและลำดับพัฒนาการนาคที่เขตพื้นที่บริหารลานนา จังหวัดลำปาง

ระยะเวลา	เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์	กลุ่มนาคที่เด่นชัด	ลักษณะนาคที่เด่นชัด	อิทธิพลศิลปะที่ปรากฏ/อื่นๆ
พุทธศตวรรษที่ 23	<p>- ล้านนาอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า(พ.ศ.2101-2317) พระเจ้าบุเรงนองแต่งตั้งพระนางวิสุทธิเทวีขึ้นเป็นเจ้าเมือง</p> <p>- เมืองลำปางภายใต้การปกครองพม่าใช้ระบบปกครองตนเอง โดยผู้นามาจากชาวบ้านแต่งตั้งขึ้น แต่ยังคงอยู่ภายใต้การควบคุมของพม่า</p> <p>- ศิลปกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นล้วนเป็นงานบูรณะสร้างเสริมเป็นส่วนใหญ่ โดยมีช่างสองกลุ่ม คือกลุ่มช่างชาวล้านนาและช่างพม่า</p>	 <p>- นาคที่เด่นชัดแบ่งองค์ประกอบสองส่วน</p> <p>- ขนาดที่ปั้นไม่ใหญ่โต</p> <p>- ลวดลายประดับที่ลวดลายด้านไม่เหมือนกัน</p> <p>- ปรากฏการประดับลวดลายตัวลงร่วมกับลวดลายพื้นผิวศึกษา</p> <p>- ลวดลายลวดลายไม่ปรากฏการทำกับส่วนหางตัวเด่นชัด</p>	<p>- อิทธิพลศิลปะดั้งเดิม สัมพันธ์กับช่วงสมัยราชวงศ์หยวนและราชวงศ์หมิง อาทิเช่น กลุ่มตัวลง กิเลน ลายเครือเถา ลายใบไม้</p> <p>- อิทธิพลล้านนาดั้งเดิม สัมพันธ์กับรูปแบบศิลปะช่วงพทว.21-22 เช่นลายเครือเถาล้านนา ลายกนกขด ลายดอกโกปตัน และลายกระหนก</p> <p>- อิทธิพลสุโขทัยในล้านนา เช่น หงส์</p>	
ต้น-กลางพุทธศตวรรษที่ 24	<p>- ช่วงปลายการปกครองของพม่า</p> <p>- พระยาแก้ววิไล และพระยาจำบ้าน โดยได้ขอกำลังจากสยามเพื่อการขับไล่พม่าและยึดเมืองเชียงใหม่คืนได้สำเร็จ</p> <p>- พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงสถาปนาพระยาจำ</p>	<p>- ปรากฏแบบสามส่วน ประดับแถวลายหน้ากรวดด้านด้วยลายกระฉิง ลายดอกชอกดอกช่ออน</p> <p>- ลายกลีบบัว และกระหนกหัวขมวด และส่วนล่างปลายนาค</p> <p>- ทัศนคติปรากฏเป็นลายกระหนก</p>	<p>- ยังคงปรากฏอิทธิพลศิลปะล้านนาดั้งเดิม</p> <p>- อันสัมพันธ์ศิลปะจีน ล้านนา และสุโขทัย</p> <p>- อิทธิพลรัตนโกสินทร์-จีนระยะหลัง ทั้งรูปแบบศิลปะ และคตินิยม เช่น ดอกโกปตัน</p> <p>- แบบธรรมชาติ ลวดลายแฝง ลายเมฆ</p> <p>- อิทธิพลรัตนโกสินทร์ กลุ่มลายประดับพร้อม</p>	

ระยะเวลา	เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์	กลุ่มขนาดพิเศษ	ลักษณะขนาดพิเศษ	อิทธิพลศิลปะที่ปรากฏอื่นๆ
	<p>บ้านเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ และสถาปนาพระยาภาววิมลเป็นเจ้าเมืองลำปาง</p> <p>-ยุคฟื้นฟูล้านนา ศิลปะกรรมในช่วงเวลานี้เริ่มมีการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามมากขึ้น ศิลปกรรมรุ่นเก่าที่ชำรุดถูกสร้างเสริมในบางส่วนแล้วเปลี่ยนใหม่</p> <p>-งานช่างในช่วงนี้แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสืบทอดต้นแบบดั้งเดิม(เลียนแบบของเดิม) และกลุ่มคงเอกลักษณ์ดั้งเดิม แต่แทรกอิทธิพลศิลปะแบบใหม่</p>	<p>กลุ่มลายตัวลวง</p> 	<p>หัวข้อหมวด</p> <ul style="list-style-type: none"> -ขนาดพิเศษที่แบบขนาดที่ป็น และแบบฉลุโปร่ง -ลายตัวลวงปรากฏส่วนหางที่ตัวต่อออกมาด้านนอก ปรากฏการทำปิกที่คล้ายกับปีกนก -ปรากฏการทำขนาดพิเศษที่ตรงเท่าแขนปลายกระหนก -ปรากฏการทำลายตัวละครในวรรณคดี ซึ่งในระยะนี้พบเพียงลายกินรี -ขนาดพิเศษที่ประดับลายขนาดพื้น 	<p>เช่น ลายแผง(ดอกลอย)</p> <ul style="list-style-type: none"> -ปรากฏลายหลักฐานบุคคล อิทธิพลศิลปะลังกา-สุโขทัย ที่ล้านนาได้รับแรงบันดาลใจจากศิลปะสุโขทัย
ปลายพุทธศตวรรษที่24	<p>-พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่5 โปรดเกล้าฯให้เปลี่ยนระบบการปกครองโดยแบ่งเป็นมณฑล เช่น เชียงใหม่เป็นมณฑลพายัพ แต่ยังคงใช้ระบบเจ้าเมืองปกครอง</p> <p>-สมัยพระยาพุทธวงศ์ มีติดต่อกันไม่</p>		<ul style="list-style-type: none"> -ขนาดพิเศษที่แบ่งองค์ประกอบสามส่วนได้รับความนิยมสูงสุด มีขนาดเรียวยาวแต่ยังคงความหนาอยู่ -แถวลายหน้ากระดานบน-ล่างทำเป็นแถวกลีบบัว 	<ul style="list-style-type: none"> -อิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์เริ่มแพร่หลายมากยิ่งขึ้น ทำให้ศิลปะล้านนาดั้งเดิมเริ่มถูกลดความสำคัญลง -ลักษณะขนาดพิเศษที่แบบแผนนิยมดั้งเดิม -อิทธิพลรัตนโกสินทร์ เช่น ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายช่อกระหนก

ระยะเวลา	เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ และข้อโต้แย้งตามชายแดน และได้ขยายกิจการป่าไม้เพิ่มมากขึ้น จนเกิดปัญหาที่ทำให้เกิดการปฏิรูปการปกครองใหม่จากกรุงสุโขทัย	กลุ่มอาคารต้นตอ	ลักษณะอาคารต้นตอ	อิทธิพลศิลปะที่ปรากฏอื่นๆ
	<p>และข้อโต้แย้งตามชายแดน และได้ขยายกิจการป่าไม้เพิ่มมากขึ้น จนเกิดปัญหาที่ทำให้เกิดการปฏิรูปการปกครองใหม่จากกรุงสุโขทัย</p> <ul style="list-style-type: none"> -วัฒนธรรมกรุงสุโขทัยมีบทบาทมากขึ้นในล้านนา วัฒนธรรมล้านนาใหญ่ได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้านายและคนมีฐานะทั้งสิ้น -ชาวพม่าเริ่มเข้ามาพบกับล้านนาอีกครั้งผ่านการสัมปทานป่าไม้ร่วมกัน 	<p>กลุ่มลายตัวลวง</p> 	<ul style="list-style-type: none"> -ลายหลักอย่างตัวลวงมีส่วนขาที่สั้นลง ประดับครึ่งหลังขาคล้ายเศียรสิงห์ ปรากฏหลงอนสองถึงสามหลงอน ส่วนหางและปรากฏใบเทศ หรือกระหนก -ปีกตัวลวงมีขนาดใหญ่ขึ้น -ประดับหัวปีกด้วยลายประดิษฐ์ -ลายประดับรวม ปรากฏลายเครือเถาออกข้อลายประดิษฐ์ -ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายดอกโบตั้นกิ่งประดิษฐ์ 	<ul style="list-style-type: none"> -อิทธิพลล้านนา-รัตนโกสินทร์ เช่น ลายดอกโบตั้นกิ่งประดิษฐ์ และตัวลวงที่ได้รับอิทธิพลมาจากหงอนและหางประดิษฐ์ -ลายหลัก(ตัวลวง) มาจากอิทธิพลมังกรจีน -ศิลปะรัตนโกสินทร์และจองหรือกวางในศิลปะพม่า
<p>ต้นพุทธศตวรรษที่ 25</p>	<ul style="list-style-type: none"> -สมัยเจ้านรนนชัยชวลิต เมืองลำปาง กลายเป็นศูนย์กลางและการทำไม้สักในเขตภาคเหนือ -เกิดวัดพม่าขึ้นหลายแห่งในจังหวัดลำปาง -สมัยเจ้าบุญญาพยอมวงศ์วานิชิต การค้าไม้เจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก จนเกิดปัญหาด้านผลประโยชน์ 	<p>กลุ่มลายตัวลวง</p> 	<ul style="list-style-type: none"> -นาคัทต้นตอแบบองค์ประกอบสามส่วนกลับมานิยมอีกครั้ง -นาคัทต้นตอมีขนาดเรียวยาว ฉลุโปร่ง แต่ยังคงความหนาเพื่อรับน้ำหนักอยู่ -ลายหลักที่ปรากฏ เช่น ลายละครโนวรรณคดี ลายตัวละครโนวรรณคดี และลายสัตว์หิมพานต์ ได้รับความนิยมอย่าง 	<ul style="list-style-type: none"> -ช่วงอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ในล้านนาอย่างแท้จริง -อิทธิพลศิลปะล้านนาถูกลดความสำคัญลง -ระเบียบความนิยมดั้งเดิมถูกแทนที่ด้วยรูปแบบใหม่ -อิทธิพลรัตนโกสินทร์ เช่นกลุ่มลายเวทาคอมมนุษย์ ประเภทลายตัวละครโนวรรณคดี ลายตัวละครโนรามเกียรติ์ กลุ่มลายสัตว์หิมพานต์

ระยะเวลา	เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์	กลุ่มขนาดทัศนศึกษา	ลักษณะขนาดทัศนศึกษา	อิทธิพลศิลปะที่ปรากฏ/อื่นๆ
<p>กลางถึงปลาย พุทธศตวรรษ ที่ 25</p>	<p>เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์</p> <ul style="list-style-type: none"> - สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เปลี่ยนการปกครองใหม่ โดยการยกเลิกระบบเจ้าเมืองปกครองทั้งหมด แล้วแบ่งเป็นเขตการปกครองแบบจำลอง ซึ่งเจ้าเมืององค์สุดท้ายของลำปาง เจ้าบุญวาทย์วงศ์มณีมิตร - การเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยใช้ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่การปกครองในระบอบประชาธิปไตย ในปี พ.ศ.2475 - การปฏิรูปการปกครองทำให้ชาวบ้าน 	<p>กลุ่มลายเทวดา-อมมนุษย์</p> 	<p>มาก</p> <ul style="list-style-type: none"> - ลายหลักประดับในตำแหน่งตรงกลางพื้นที่กว้างจนเต็มหรือ 3:5 ส่วน - ลายรวมมณฑลความสำคัญลง 	<p>อิทธิพลศิลปะที่ปรากฏ/อื่นๆ</p>
		<p>ขนาดทัศนศึกษาประดับลายเต็มพื้นที่</p> 	<p>ปรากฏขนาดทัศนศึกษาประดับลายเต็มพื้นที่</p> <ul style="list-style-type: none"> - ขนาดทัศนศึกษามีขนาดที่เรียบบางลง - ไม่ใช้รับน้ำหนักช่วยค้ำยาค่า ที่ถือเป็นขนาดทัศนศึกษาประดับ - อย่างเป็นที่จริง - วิชาการหนึ่งหลังปรากฏภาค - ทัศนศึกษาหลายรูปแบบ - ลายประดิษฐ์ต่อเนื่อง ลายได้หมุนและลายเมฆ - ลายตัวดวงประดิษฐ์ 	<ul style="list-style-type: none"> - อิทธิพลรัตนโกสินทร์ยังคงได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย - อิทธิพลรัตนโกสินทร์ เช่น ลายเทพบุตรตาม ลายตัวละครในรามเกียรติ์ - อิทธิพลศิลปะจีน เช่น ลายเมฆ - อิทธิพลศิลปะพม่า เช่น ลายใบเอชแคนดัส (ประดิษฐ์) - แรงบันดาลใจภายใต้อิทธิพลศิลปะจีน - ล้วนมาดั้งเดิม รัตนโกสินทร์ และพม่า - สร้างสรรค์โดยช่างพื้นบ้าน - อิทธิพลช่างพื้นบ้าน เช่น สัตว์ในธรรมชาติ

ระยะเวลา	เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์	กลุ่มนาคที่ผนัง	ลักษณะนาคที่ผนัง	อิทธิพลศิลปะที่ปรากฏ/อื่นๆ
	<p>ทั่วไปสามารถสร้างวัดได้โดยไม่ต้องรอ ครูบาศรีวิชัยหรือเจ้าผู้ครองเมือง อุบลรัตน์ ทำให้ช่วงเวลาในการก่อตั้ง วัดและสร้างอุโบสถ วิหาร หลายแห่ง</p>	<p>กลุ่มลายประติมากรรม</p> 	<p>ลายใบไม้ฝรั่ง(ลายใบอะ แคนต์ส)แบบประติมากรรม -ลายตัวลวงหรือลายนาคทาง พื้น(เกี่ยวข้อ)</p> <p>-ลายสัตว์ในธรรมชาติ</p>	<p>อมนุชย์ สัตว์ผสม ลวง/นาคทางพื้น ลาย ประติมากรรม(ลายต่อเนื่อง)</p>



วิหาร/อุโบสถ	พุทธศตวรรษที่ 23		พุทธศตวรรษที่ 24		พุทธศตวรรษที่ 25		กลุ่มวัดภายในเขตโบราณคดีเมืองเก่า								ลักษณะวิหาร									
	ต้น	ปลาย	ต้น	ปลาย	ต้น	ปลาย	1	2	3	1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3				
วิหารลายคำ วัดพระแก้วดอนเต้า																								
วัดเวียง																								
วัดท่านาง																								
วัดนางอัย																								
วิหารจามเทวี วัดปงยางคก																								
วิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ																								
วัดศรีทองแจ้ซ้อน																								
วัดท่าข่วง																								
วัดปงแสงทอง																								
วัดทุ่งกล้วย																								
วัดแสงเมืองมา																								
วังธรรม วัดโง่งมหลวง																								
วัดเมืองมาย																								
วัดดอยเงิน																								
วัดนางเที๋ยง(นางแพงพะ)																								
พื้นที่เขตเทศบาลเมืองเวียงจันทน์																								
ลักษณะวิหาร																								
(1)วิหารโง่งมหลวง																								
(2)วิหารลายคำ																								
(3)วิหารจามเทวี																								

*โครงการวัดโกลนให้เป็นอาคารเฉพาะที่มีอายุราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ไม่ใช้วิหารสำหรับทำสังกรรมทางพุทธศาสนา

**ส. คือ สร้าง แสดงช่วงเวลาการสร้างวิหาร

รายการอ้างอิง

- Fraser-Lu, Sylvia. *Burmese Lacquerware*. Bangkok: Tamarind Press, 1985.
- กรมศิลปากร. กองโบราณคดี. โบราณคดีภาคเหนือ เหมือนแม่เมาะ ออบหลวง บ้านยางทองใต้. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2531.
- กรรณรส ศรีสุทธีวงศ์. กรันทมงกุฎเวทาศิลปะสุโขทัยและพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะอยุธยาตอนกลาง. การค้นคว้าอิสระ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.
- กฤษณา พินศรี. เครื่องถ้วยสุโขทัย : พัฒนาการของเครื่องถ้วยไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป, 2535.
- กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานจังหวัดลำปาง. "บรรยายสรุปจังหวัดลำปาง." ลำปาง: เมืองลำปาง, 2555.
- กิริยา ชยะกุล สิทธิวิง. กระจกตะกั่ว : ศิลปะในสถาปัตยกรรมไทยภาคเหนือกรณีศึกษาวิหารขนาดเล็กในจังหวัดลำปาง ลำพูนและเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2559.
- เกศวิศา รอดพันธ์. ตัวลวงประดับคันทวยวิหารในจังหวัดลำปาง : รูปแบบและความหมาย. การศึกษาโดยเสรีในแขนงวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.
- เกษม เกาะปิ่นะ. ตำนานพระบรมธาตุลำปางหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง และตำนานพระแก้วมรกต ตำนานเจ้าเจ็ดตน. ลำปาง: โรงพิมพ์ศิลปการพิมพ์, 2528.
- ชมรมอักษะเมือง สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. "ล้านนาคำเมือง." มติชนสุดสัปดาห์ (2561). https://www.matichonweekly.com/column/article_102481.
- ชุ่ม ณ บางช้าง. นำชมโบราณวัตถุสถานในจังหวัดเชียงใหม่. พระนคร: กรมศิลปากร, 2516.
- โชติกา นุ่นชู. "มกรคายนาค พุทธศิลป์แห่งดินแดนล้านนาไทย." ศิลปวัฒนธรรม (2564). https://www.silpa-mag.com/culture/article_35141.
- ไชยพจน์พานิช, อชิรัชญ์. "ลวดลายกับการกำหนดอายุหลายครมสมัยราชวงศ์หยวณที่พบในประเทศไทย". ดำรงวิชาการ (2553). <http://www.sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/485>.
- ณัฐภัทร นาวิกชีวิน. เครื่องถ้วยเงินที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524.
- เทวาทินิมิตร. พระ. สมุดตำราลายไทย. กรุงเทพฯ: นครเกษมบุ๊คส์, 2546.
- เทศบาลนครลำปาง, สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน. "รายงานการขุดแต่งและศึกษาชั้นวัฒนธรรมทางโบราณคดีเขलगค์นคร". เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มรดกล้านนา, 2551.
- รัชไชย ปานดำรง. "การศึกษาลวดลายศิลปกรรมจีน." อารยธรรมศึกษาโขง-สาละวิน (2553). <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jnuks/issue/view/5168>.

- ประชากรกิจการจักร . พระยา. พงศาวดารโยนก. พระนคร: คลังวิทยา, 2507.
- ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542.
- ปรัชญา เหลืองแดง. มั่งกรเงินในงานประดับหลังคาพุทธสถานไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 - 24. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.
- เปลื้อง ณ นคร. พงษะ-สารานุกรม ฉบับทันสมัย. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2516.
- พระโพธิ์รังสี. เรื่องจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองทริภุญไชย : ทั้งภาษาบาลีและคำแปล. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, 2554.
- พัชลินจ์ จินนุณ. การวิเคราะห์หุ่นขี้ผึ้งโบราณในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.
- พิรศักดิ์ พิศลบุญตร. เครื่องประกอบตกแต่ง เครื่องบนหลังคาสถาปัตยกรรมไทย. วิทยานิพนธ์ประกอบการศึกษา ตามระเบียบปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2514.
- พิระนันท์ นันทขว้าง. การศึกษารูปแบบโบสถ์และวิหารล้านนาในเขตภาคเหนือตอนบน ตั้งแต่ยุคฟื้นฟูอาณาจักรล้านนาถึงยุคครุราชศรีวิชัย พ.ศ. 2339-2481. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544.
- รัตนชัย, ศักดิ์. พงศาวดารสุวรรณหอคำนครลำปาง ฉบับสอบทานเอกสารต้น สวสว. ลำปาง: ลำปางการพิมพ์, 2530.
- รัตนปัญญาเถระ. ชินกาลมาลีปกรณ์. พิมพ์ครั้งที่ 8 ed. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2552.
- วรลัญจก์ บุญสุรัตน์. วิหารล้านนา. กรุงเทพฯ เมืองโบราณ, 2544.
- วรวิทย์ สุมาลัย. การศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรมไทย. นนทบุรี: เมืองโบราณ, 2535.
- ศักดิ์ รัตนชัย. เกสัดตำนานโยนกเชียงแสน ลำปาง: ลำปางการพิมพ์, 2537.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. คู่มือเข้าชมศิลปกรรมโบราณในล้านนา. นนทบุรี: เมืองโบราณ, 2563.
- . งานช่าง สมัยพระนั่งเกล้าฯ. กรุงเทพฯ: มติชน, 2551.
- . พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2563.
- . วัดพระธาตุลำปางหลวง. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2555.
- . ศิลปะพม่า. กรุงเทพฯ: มติชน, 2557.
- . ศิลปะล้านนา. กรุงเทพฯ: มติชน, 2556.
- ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. วัดพระธาตุลำปางหลวง : การบูรณะองค์พระเจดีย์. น่าน: สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, 2553.
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่. ตำนานพื้นบ้านเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง, 2538.
- สมคิด จิระทัศน์กุล. อภิธานศัพท์ช่างสถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร,

2559.

สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนาฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2561.

สันติ เล็กสุขุม. กระหนกในดินแดนไทย. 3 ed. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2547.

———. ลวดลายปูนปั้นแบบอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. 2172-2310). กรุงเทพฯ: มูลนิธิเจมส์ ทอมป์สัน, 2532.

สุรพล ดำริห์กุล. ช่วงเมืองและวัดหัวช่วง : องค์ประกอบสำคัญของเมืองในดินแดนล้านนา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

———. ลายคำล้านนา. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2559.

เสนอ นิลเดช. ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2539.

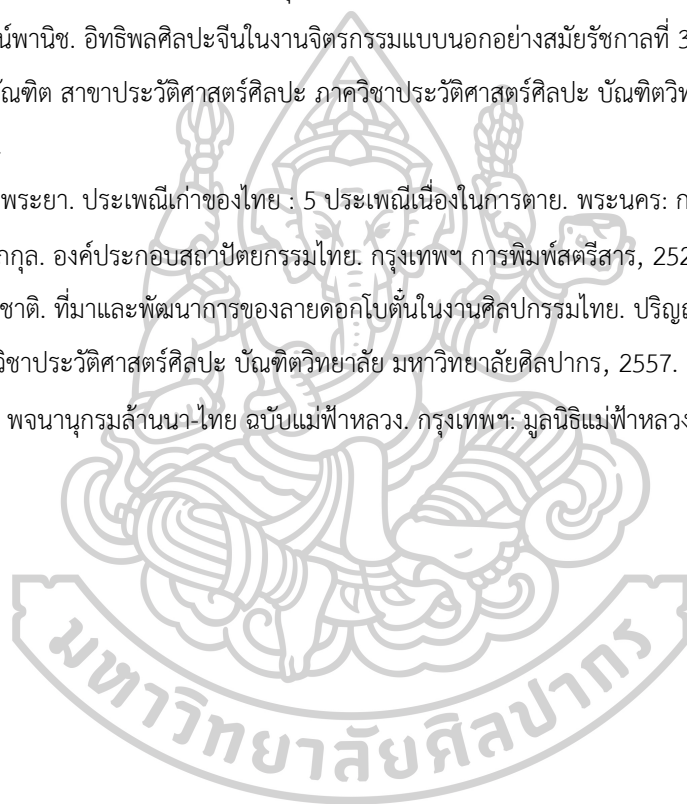
อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช. อิทธิพลศิลปะจีนในงานจิตรกรรมแบบนอกอย่างสมัยรัชกาลที่ 3. ปริญญาศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,
2547.

อนุমানราชธน, พระยา. ประเพณีเก่าของไทย : 5 ประเพณีเนื่องในการตาย. พระนคร: กรมศิลปากร, 2505.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. องค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ: การพิมพ์สตรีสาร, 2521.

อาสา ทองธรรมชาติ. ที่มาและพัฒนาการของลายดอกไม้ต้นในงานศิลปกรรมไทย. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2557.

อุดม รุ่งเรืองศรี. พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง. กรุงเทพฯ: มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง, 2534.





ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	สุภารัตน์ ราชพจน์
วัน เดือน ปี เกิด	22 ตุลาคม 2537
สถานที่เกิด	กรุงเทพฯ
วุฒิการศึกษา	-
ที่อยู่ปัจจุบัน	เลขที่ 121 ซ.สมเด็จพระปิ่นเกล้า 2 แขวงบางยี่ขัน เขตบางพลัด กทม.10700
ผลงานตีพิมพ์	-
รางวัลที่ได้รับ	-

